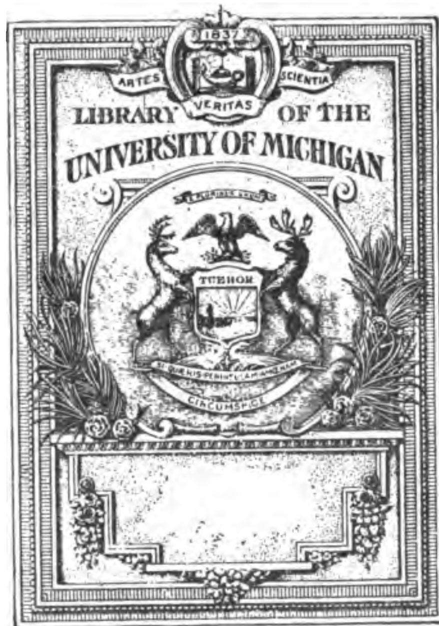
in Transvaal

Vertaald door

Zuster J. van Schermbeek

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

ONDER HET ROODE KRUIS
IN TRANSVAAL

In Dank voor de gewichtige Diensten door de Duitsche Ambulance bewezen.

S. J. P. Kruger

ONDER HET ROODE KRUIS IN TRANSVAAL

DOOR

Dr. J. FESSLER, 1862 —

PRIVAATDOCENT AAN DE UNIVERSITEIT TE MÜNCHEN

VRIJ VERTAALD DOOR

ZUSTER J. VAN SCHERMBEEK

MET 80 ILLUSTRATIES NAAR FOTOGRAFIEËN

AMSTERDAM
UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
1904

Posthumus
Librarian
5-2-1923

VOORWOORD.

Onder de vele boeken over den Boerenoorlog is er nog geen, dat over de voorvallen in Natal en in het Westen van Transvaal, in de buurt van Witwatersrand en de Magaliesbergen, handelt. In de volgende bladzijden zijn deze gebeurtenissen, van het begin van den oorlog tot den herfst van 1900, beschreven door een geneesheer, die er middenin heeft geleefd, van het Roode Kruisstandpunt bekeken. De eerste hoofdstukken bevatten de ervaringen tijdens den heenreis, en wel als hoofdzaak de in beslagneming van den „Herzog", en vervolgens algemeene indrukken van land en volk in Transvaal. De verdere hoofdstukken geven de gebeurtenissen, precies zooals de schrijver ze meemaakte, zoo onpartijdig mogelijk beschreven. Ook de toestanden bij de Boeren zijn evenzeer als die bij de Engelschen „sine ira et studio" behandeld. Verschillende details zijn ingelascht, aangezien men daarin dikwijls een verklaring vindt van den algemeenen gang van zaken.

De grijze staatspresident zond mij in den zomer van 1901 met een hartelijk schrijven zijn portret, waarop eenige vriendelijke woorden

en zijn handteekening. Dit laatste portret van Kruger leek mij een zeer gepast frontispice voor dit boek.

DE SCHRIJVER.

De netto opbrengst der Nederlandsche vertaling zal den penning meester van het Generale Boerenhulpfonds worden afgedragen.

VERTAALSTER EN UITGEVERS.

J. H. de la Rey

HOOFDSTUK I.

Naar Napels. — Op zee. — Port-Saïd. — De ambulance van het Roode Kruis. — Het Suez-kanaal. — Aden. — De doop aan de linie.— Hoe de „Herzog" der „Duitsche Oost-Afrikalijn" gekaapt werd door de Engelschen. — Durban. — Delagoabay.

Op den 4den December 1899, 's avonds om 9 uur, vertrok ik, na hartelijk afscheid genomen te hebben van mijne vrienden en de gezondheidskolonie in München. Een verpleegster uit Plauen reisde met mij mee, om de zieke en gewonde Boeren te helpen. Aan graaf Tügger, die naar de bezettingstroepen in het binnenland van Duitsch Oost-Afrika terugkeerde, had ik een aangenamen medereiziger. 's Nachts kwamen wij over de Alpen en tegen den volgenden morgen in Ala aan, waar ons de douanen niet de minste moeilijkheid veroorzaakten. Alle bagage, die onder het Roode Kruis ingevoerd werd, kon ongeopend verder verzonden worden.

Pijlsnel vlogen wij door het mooie Etschdal, de heerlijke Po vlakte, een streek, waar ik al eens per rijwiel doorgetrokken was. Toen reeds speet het mij, dat ik zoo weinig van de mooie omgeving genieten kon, maar nu overkwam mij zelfs een gevoel van weemoed, toen ons stoomros de aan kunst gewijde plaatsen Florence en Rome, de heerlijke blauwe Apennijnen, die zich slechts vaag in de verte vertoonden, de betooverende Campagna doorsuisde, tot wij, na dag en nacht gereisd te hebben, in de vlakte van Napels kwamen.

Den 5den December moest onze stoomboot van Lissabon uit de Golf van Napels binnenloopen.

Nu kwam 't er op aan deze gelegenheid niet voorbij te laten gaan, als wij na 6 weken Delagoabay wilden bereiken.

Het was een heerlijke morgen, toen onze trein Napels naderde. De zon was, bij een helderen hemel, juist aan den horizon opgekomen, die aan de kimlijn eigenaardige roode en blauwe kleuren vertoonde. Betooverend staken tegen dezen achtergrond de donkere olijven en pijnboomen van het rijk bebouwde vlakland af; een eigenaardige rustige stemming heerschte er in de groote natuur.

Geheel onverwacht werd ik uit mijne bewondering gerukt door de luidruchtige bedrijvigheid op het vuile station en de niet minder

morsige straten der stad. Hier verdeelden zich de passagiers; het eene deel ging naar St. Elmo, het andere verwijlde elders, maar ik begaf me naar het stoomboot-agentschap. Ons schip was reeds binnengeloopen; ik liet mijn groote bagage dadelijk daarheen brengen, waaronder 5 kisten voor het Röntgen-apparaat en chirurgische instrumenten de kostbaarste waren.

Ik had niet den minsten lust in de rumoerige straten rond te dwalen, hoe schilderachtig deze dikwijls ook waren. Ik liet mij daarom naar Pompeji rijden. De trein voert ons langs den oever over aschgrauwe lavarotsen, dicht langs de schuimende branding van de diep blauwe zee. Onheilspellend komt op den achtergrond der golf van Napels, uit een mantel van donkere wolken en nevel, de Vesuvius te voorschijn, terwijl van den anderen kant ons heerlijk en vriendelijk de blauwe lucht tegenlacht.

Door rijke bloem- en moestuinen, waar hoofdzakelijk reusachtige bloemkoolplanten naast maïs en heerlijke druivenranken in overvloed groeiden, bereikten wij Stabiae en Pompeji.

Nooit zal ik die wandeltochten door de opgegraven stad kunnen vergeten. De gelijke straten, met plaveisel belegd, de openbare gebouwen, zuilengalerijen, bronnen, waterleiding met metalen buizen, dit alles maakt een onbeschrijfelijk grootschen indruk. Plotseliug is men daar in een overoud, eerwaardig en geheel afgerond beschavingstijdperk verplaatst, dat zoo helder en duidelijk spreekt, alsof zijne geschiedenis eerst van gisteren dateerde, en toch worden wij ruim achttien eeuwen in onze tijdrekening teruggevoerd. Onvergelijkelijk mooi is het Impluvium in de casa di Vettie, met zijne marmeren figuren en bassins, zijn heerlijke, kleurenrijke fresco's der Amorini in de eetzaal.

De tegenwoordige regeering heeft alles in de oude stijl gehouden; de tuin is met rozen en pijnboomen beplant, zooals het destijds geweest moet zijn. Dit tijdvak, dat zoo onverwacht door de natuurkrachten afgebroken is, moet wel heerlijk zijn geweest. De verkregen indrukken vervulden mij zoozeer, dat ik nog geheel onder hun invloed verkeerde, toen ik reeds weer beneden aan den oever was en aan den ingang der bedolven stad, bij een glas vurigen wijn, naar de mandoline luisterde, en zelfs toen ik op de rumoerige havenplaats stond en mij naar onze boot in de als met masten bezaaide golf heenroeien liet, was het mij of mijne gedachten altijd weer naar deze ruïnen heen getrokken werden. Wat ik daar zag, zal onvergetelijk voor mij blijven. De gedachte aan den alles overheerschenden, verzoenenden dood paste zoo recht goed bij het afscheid van de veilige Europeesche haven, om naar het Afrikaansche oorlogsveld te trekken.

De „Herzog", een mailboot van de Duitsche Oost-Afrikalijn, die geldelijk door het Duitsche rijk wordt gesubsidiëerd, zou ons erheen brengen. Zij voert aan den hoofdmast de rijkspostvlag. Statig

lag het ranke lichtgrijze vaartuig op de kalme zee en stak voordeelig af tegen de andere schepen.

Rondom de boot heerschte een rustelooze bedrijvigheid van alle mogelijke stoomschepen, die menschen, bagage, kolen, vruchten enz. aanbrachten. Het is één der grootste booten der lijn, met een inhoud van 5300 ton. Ze wordt met een dubbel stel schroeven voort bewogen, met eene snelheid van 8 tot 14 zeemijlen in het uur. Dit stoomschip is naar de nieuwste eischen des tijds ingericht: koelkamers, waterdichte schotten, uitstekende badkamers, aangename hutten, electrisch licht, moderne comfort, een groot salon, en buitendien vindt men er een groot aantal reddingsbooten en een stoombarkas aan boord.

De tafels zijn heel goed, vooral wat betreft de afwisseling in groenten, versche vruchten, goed bier uit het vat, uitstekende goedkoope wijnsoorten. De maaltijden worden heel punctueel gehouden.

Op den 22 November was de rijksmailboot reeds van Hamburg vertrokken. De talrijke passagiers, die toen aan boord waren en grootendeels naar Delagoabay wilden gaan, waren dus reeds 14 dagen onder weg. Men meende den 2 Januari in Delagoabay te zijn. Behalve de passagiers waren er 4 groote ambulancen voor Transvaal; dan nog eenige beambten en kooplieden met hun gezin, die naar Duitsch Oost-Afrika reisden. In de eerste en tweede klasse bevonden zich over 170 en in de derde klasse ongeveer twee maal zooveel passagiers. Tusschen de eerste en tweede klasse bestond een vrij scherp verschil, vooral wanneer het schip zeer vol was; dat vond men op de Engelsche booten niet.

Op den avond van den 6^den^ December heerschte een voortdurende bedrijvigheid aan boord. Ieder bevond zich op dek, om van de zoele avondlucht te genieten. Heerlijk was het gezicht op het zoo rijkelijk verlichte Napels. Slechts op den Vesuvius lag een zware wolk met een roodachtigen weerschijn. Verder schitterden in heerlijken pracht de sterren aan den hemel. Talrijke booten met lampions dwaalden om het schip. Nog altijd werden vruchten te koop aangeboden.

Het Santa Lucia en Bella Napoli klonken bij het afscheid uit aller mond met begeleiding van viool en mandoline. In een omgekeerden opengespannen parapluie ontvingen de kleine zangeressen hun loon. Bij dit grapje zonk menige obolus in zee.

Langzamerhand werd het in den laten avondstond stiller en stiller om ons heen; de booten keerden huiswaarts en verdwenen in den donkeren nacht met hare lichtjes.

Te middernacht gaf de stoomfluit het teeken tot lichten van het anker en majestueus verliet ons drijvend huis de kust. Overal waren 2 en 3 passagiers in ééne hut te zamen en in de tweede klasse zelfs 6 bij elkaar.

Den volgenden dag ontwaakten wij reeds midden op de open blauwe zee met heerlijk weer.

Men leerde elkaar na het gebruikelijk morgentoilet op dek of aan tafel eerst wat nader kennen. Gisteren kwam er niet veel van, daartoe was ieder te veel met zijn eigen gedachten vervuld.

Kapitein van Issendorf was een vriendelijke oude heer, een echte zeeman. Hij was tamelijk groot, had breede schouders en een kalm uiterlijk. De officieren en de eerste machinist waren bijzonder beleefde, aangename menschen. De salon was altijd druk bezet en aan stof voor gezelligen kout ontbrak het nooit, aangezien het gezelschap een bont mengsel van heeren en dames vormde, van kooplieden, natuuronderzoekers, doktoren, geestelijken enz. Oostenrijk, Holland, Portugal, Engeland, maar vooral Duitschland was er vertegenwoordigd. In de tweede klasse waren ook Franschen, Belgen en een paar jonge Boeren, die door den oorlog uit Holland naar hun land teruggeroepen waren.

De Portugeezen waren meestal officieren en kooplieden, die hunne plaats van bestemming in Mozambique, Beira of Delagoabaai hadden. Zij sloten zich bij elkaar aan en gedroegen zich aan tafel en bij de gebruikelijke spelen op 't dek zeer luidruchtig.

Behalve de Duitschers voor Oost-Afrika, bevond zich nog een natuurwetenschappelijk genootschap aan boord, dat op kosten van den baron van Erlangen (170—300,00 M.) naar het binnenland van Abessynië ging en den weg naar de groote meren van Midden-Afrika onderzoeken wilde.

Dit gezelschap heeft intusschen (Juli 1900) de kust zuidelijk van Abessynië bij Mombassa gelukkig bereikt. Het kwam uit Berlijn. Buitendien waren nog eenige Duitschers voor een Duitsch handelshuis in Zansibar aan boord, dan eene baronesse van Issendorf, die verwant was aan den kapitein en voor de Engelsche ziekenverpleging naar Durban ging met den bijzonderen wensch om Prins Victor van Schleswig Holstein, die aan Engelsche zijde vocht, te volgen.

Hij stierf later aan een darmkoorts, na de inneming van Pretoria, waar hij ook begraven ligt.

De Belgen behoorden allen tot de ambulance. De Belgische verpleegsters droegen korte roodbruine rokken en slappe grauwe vilthoeden met breeden rand. Zij maakten een zeer gedecideerden indruk, de mannen waren ook heel eigenaardige figuren, maar lang niet zoo ondernemend als de vrouwen.

De Hamburgsche zusters staken hier tegen heel voordeelig af, zij kwamen meestal uit het Eppendorsche ziekenhuis. Ofschoon zij opgewekt en vroolijk waren, wisten zij toch den juisten toon te bewaren, hetgeen geen kleinigheid was tusschen deze verschillende volksklassen, die daar vertegenwoordigd waren. Evenzoo was de omgang met de leden der Hollandsche ambulance heel aangenaam. Op bijzonder verlangen van Koningin Wilhelmina waren zij heel zorgvuldig

uitgerust. Ook met de Hollandsche doctoren harmoniëerden wij goed.

Van de Hollandsche zusters kregen wij les in hare taal, wat later heel nuttig voor ons geweest is.

Des voormiddags studeerden wij en des namiddags speelden wij sportspelen, en zelfs weddingschappen werden aangegaan, zoodat de mooie zonnige dagen der vaart vlug voorbij gingen. Des voormiddags en 's avonds speelde een muziekcorps, uit Stewards zamengesteld, vaderlandsche liederen op den promenade-tijd, zooals op moderne badplaatsen. Het menu voor het ontbijt was op den 12[den] December als volgt: Havergort — gebraden visch — kalfslever — beefsteak — omelette met ham — gekookte of gebakken eieren — koud vleesch kaas — marmelade — appels — sinaasappels — koffie — thee — cacao. Er waren passagiers, die al deze gerechten achtereenvolgens nuttigden, mij was het te machtig. Havergort met zout of suiker en melk en een kopje thee is een heerlijk ontbijt, in ieder geval gezonder dan koffie, die in Duitschland nog altijd gedronken wordt bij 't ontbijt. Ook de andere maaltijden waren uitstekend.

De bediening was altijd correct en vriendelijk. Het moet gezegd worden, dat de „Herzog" overvol was, en het was bewonderenswaardig hoe geregeld het met de bediening ging. Een paar booten meer gedurende den oorlog waren niet overbodig geweest.

Niemand kon zich eigenlijk over zijn lot beklagen; de zee was rustig, alleen de hutten waren heel warm en wel wat nauw. Toen wij in de straat van Messina kwamen, werd de zee iets woeliger. Het is algemeen bekend, dat hier de golven meer deinen, daar hun slag heel kort is. Het was winderig weer, maar de lucht was helder; de passagiers trokken zich meest allen van het dek terug. Dit was ook de eenigste keer, dat het schip in een schommelende stampende beweging kwam. Heerlijk was ook de aanblik op de steile oevers van Kreta. De toppen der bergen vertoonden zich als een keten, die zooals zij daar met sneeuw bedekt aan den horizon prijkten, op onze Beiersche Alpen geleken.

Den 11[den] December kregen wij aan stuurboordzijde in de verte twee vuurtorens in zicht, waarvan de eene een sterk schitterend licht afwierp. Wij waren dus weer eens in de buurt van land. Het waren de vuurtorens bij Damiate aan de monding van den Nijl. De nacht was zoo heerlijk en zoel, dat ik dien 't liefst op het dek doorbracht. Tegen den morgen vertoonde zich aan den gezichteinder, even boven de donkere vlakke kust, in het Oosten een smalle lange lichte streep, met geelachtig groen licht, die de opgaande zon aanmeldde. Het zwarte nachtelijke gewelf daarboven werd met diepe roode schakeeringen gekleurd en korten tijd daarna zond de zon ons hare eerste gouden lichtstralen toe, die al spoedig de steeds zwakker wordende lichten der vuurtorens doofden.

Bij het opgaan der zon werd het steeds kouder en nevelachtiger,

zoodat men op eenigen afstand van het schip niets zien kon. Iedere minuut klonk de stoomfluit en langzaam voeren wij de haven van Port-Saïd binnen, het begin van het Suez-kanaal. Met de toenemende kracht der zon trok de nevel op. Een groot aantal schepen lag voor anker. Twee Engelsche oorlogsschepen voeren kort na ons de haven in. De ingang van het kanaal is merkwaardig door het stalen standbeeld van de Lesseps, dat zich op een havendam verheft. Port-Saïd is een belangrijk kolenstation, waar wij ook brandstof innamen, want in Aden waren wij op Engelsch gebied en konden daar geen kolen krijgen. Het kolen innemen is een vuil werkje, dat eenige uren duurt. Gedurende dien tijd doet men beter aan wal te gaan. Toen ik afstapte, veroorzaakte men mij moeilijkheden met mijne handcamera; men wilde haar precies onderzoeken en er inkomende rechten van heffen. Van Port-Saïd krijgt men een Oosterschen indruk, met hare nauwe straten, bazars en moskeeën. Doordat zij aan den grooten verkeersweg ligt tusschen Europa en Azië, is zij de verzamelplaats van allerlei gepeupel, dat hier in koffie- en danshuizen, in speellokalen een duister leven leidt en op onschuldige reizigers loert. Wij dronken hier op Turksche manier, zooals ik dat in den Turksch-Griekschen oorlog dikwijls gedaan heb (1897), zwarte koffie.

Vele menschen houden niet van zulk eene toebereiding: men doet er teveel suiker in, terwijl men 't koffiedik erin laat. Bij mij echter werden hierdoor herinneringen opgewekt aan het behaaglijk leven der Turken.

Hier brandde de zon bijna nog heviger dan in den Bosporus. Aan de kust ontmoetten wij de eerste kameelen. De Hollanders probeerden een tochtje op ezels te maken in de omgeving van Port-Saïd. In onze omgeving bemerkte ik ook Grieksche kerken.

Daar ik gedurende dit deel der zeereis reeds voldoende gelegenheid had gehad, het zedelijk karakter der ambulance voor Transvaal en Vrijstaat te leeren kennen, bracht ik een reeds lang opgevat plan ten uitvoer.

Over de Belgische ambulance was ik zeer ontevreden. Zij was, naar het mij toescheen, samengesteld uit alle mogelijke menschen, die zich op het laatste oogenblik in Antwerpen aanboden voor den ambulancedienst.

Ik schreef mijne meening over de leden dezer ambulance naar Hamburg en Antwerpen en verzocht zoowel om een financiëele als volkomen afscheiding tusschen de Duitsche ambulance en de Belgische. Het scheen mij niet mogelijk met zedelijk onbeschaafde menschen samen te werken, die van de geneeskunde niets afwisten. De Belgische Chefarts onderhield zich zeer druk met een mooie verpleegster. De andere doctoren zag men altijd in gezelschap van een opgedirkte, wel bekende socialistische schrijfster, die ook als Belgische verpleegster was meegegaan. Een drogist, die aan de ambulance

een groot aantal nuttelooze zaken had geleverd, zooals camillenthee vatenvol, lindenbloesem-thee ettelijke kisten, natron vatenvol, chroomzuur, Jod en citroenzuurijzer, in groote flesschen per kilo, een oude gebruikte stoom-sterilisator, enz. zou als apotheker fungeeren. Hij photografeerde den geheelen dag. Een jurist, die schijnbaar ook als verpleger meeging, zou het recht in geval van oneenigheid handhaven. Ziedaar hoe vredelievend zij reeds uitgetrokken waren. Hij was reeds vroeger in Transvaal geweest, had daar volgens zijn zeggen, een Transvaalsch wetboek geschreven en snoefde erop, reeds dikwijls verzegelde opdrachten van Dr. Leyds ontvangen te hebben aan de Transvaalsche regeering, staats-secretaris Reitz. Later bleek het echter, dat het hoofdzakelijk zijn taak was, de Belgische verplegers, die van Vlaamsche afkomst waren, voor het leger te werven, tegen eenige ponden sterling vergoeding. Een schilder was penningmeester, die heel angstig alle uitgaven vermeldde voor de verplegers, maar de betaalmeester dien hij 15000 M. ambulancegeld in bewaring gaf, ontving daarvoor 220 M., dus bijna 2% van het geld. Zoo werd het n.l. later verantwoord. Hij genoot 200 M. traktement.

Van het vrouwlijk deel der ambulance kreeg men een indruk, dien men het minst van verpleegsters verwacht.

En dit bont gemengd gezelschap, bestaande uit vier-en-twintig man, trok met het teeken van het Roode Kruis op eenen witten armband, den oorlog in en wilde daar ook de bescherming van de zoo zegenrijke vereeniging genieten. De witte band was buitendien voorzien van een blauw stempel, dat hun toebehoorde en door een Belgischen arts erop gezet werd. Op dit stempel was gegrift: „Vrijwilligers van het internationale Roode Kruis."

Een enkele maakte eene gunstige uitzondering, Mam. Laridon, eene vrouw, die wist, welke ernstige verplichtingen aan het Roode Kruis werden gesteld. Tijdelijk had zij later de verpleging in de ambulancewagens op zich genomen, in den trein, die tusschen Modderspruit en Pretoria liep. Later kwam zij in een typhus-hospitaal in Kroonstad, waar zij zich de kiem van deze moorddadige ziekte op den hals gehaald heeft, om bij het transport naar Pretoria in een ossenwagen te bezwijken. Zij heeft voor de arme zieken heel veel goeds gedaan. Moge zij in onze nagedachtenis zoo voortleven! De meesten hunner hadden geen begrip van hetgeen van hen geeischt werd, dat trof mij zeer onaangenaam. Niet op deze menschen is de grootste schuld te schuiven, doch onbegrijpelijk is het, dat men in Antwerpen niet voorzichtiger met de keuze van het ambulancepersoneel was.

Dezen toch hadden certificaten bij zich, door verschillende Belgische doktoren onderteekend. Eén van de Belgische en verscheidene van de Duitsche afdeeling dezer expeditie hadden thuis nooit een cursus in ziekenverpleging meegemaakt.

Anderen hadden, juist kort voor hun vertrek uit Antwerpen, een

ziekenverplegingscursus begonnen, om in een paar weken de noodige ondervinding op te doen, en dit schijn-examen verschafte hun het diploma.

Deze menschen nu wilden, onder den dekmantel van het Roode Kruis, over Engelsch en Portugeesch gebied ongestoord in Transvaal komen, om daar de wapens op te nemen.

Ik heb de grootste achting voor jonge mannen, die niet als avonturiers den krijg meemaken, maar om een klein onderdrukt volk te helpen, doch daarentegen de grootste minachting voor de lafaards, die onder bescherming van het Roode Kruis in een vreemd land binnendringen. Dit was voor de Boeren meer schadelijk dan nuttig.

Het is evenwel direct verraad, om met het teeken van het Roode Kruis op den arm en het certificaat in den zak, op de vijandelijke troepen te schieten.

De Engelschen hebben hen gevangen genomen en naar verdienste behandeld. In Pretoria heb ik één van hen, die zich bij de ambulance wilde aansluiten, afgewezen.

Ja er waren er bij, die in Amsterdam en Antwerpen openlijk verklaarden, dat zij uittrokken om te vechten, en toch gaf men dezen het Roode Kruisband en den Roode Kruis pas. Men trof ook menschen aan, die mij mondeling en schriftelijk verklaarden, dat na afloop van het examen, hetwelk zij voor drie of meer doctoren aflegden, hun gezegd was, dat, wanneer zij in Transvaal geen hospitaaldienst wilden doen, zij gerust de wapens konden opnemen.

Ik sprak met den Belgischen Chefarts hierover, doch ZEd. meende dat dit natuurlijk gekheid geweest is.

Een mooie grap echter, die met de eerste beginselen van het Roode Kruis gedreven werd. Wat moeten de eerlijke dappere strijders van zulke individuen denken? Als het gevaar dreigt, behooren zij tot het Roode Kruis, zij verwisselen hun kleur als het Afrikaansche kameleon. Dergelijke personen benadeelen het aanzien en de waarde der ambulance.

De Boeren hebben tegen mij hierover en over de kleeding der zusters onomwonden hunne meening gezegd. Zulke dingen hebben er zeker toe bijgedragen, dat andere doktoren later onschuldig verdacht werden; want ook tegen de Engelschen hebben de Boeren zich in dien zin geuit, zooals bleek uit het British Medical Journal.

In The British Medical Journal May 12, 1900 schrijft de speciale correspondent te Kaapstad: „A well educated prison er, a pure Transvaler, said that it was not all an uncommon thing for the doctors to take up a rifle and fight. He mentioned this not apparently with the least idea of its impropriety from a Red Crofs point of view, but as a grievance on account of the doctor being wanted to do his own work."

Wanneer men mij vraagt, waarom ik niet te voren naar deze

expeditie onderzoek heb gedaan, dan kan ik slechts dit zeggen, dat ik herhaaldelijk schriftelijk in Hamburg navraag gedaan heb naar de Roode Kruis-zaken en de verzekering heb gekregen dat alles in orde was. Evenzoo heb ik naar Antwerpen getelegrapheerd, of de expeditie zich voegen zou naar de regels van de „Conventie van Genève." Zoowel de schriftelijke als de telegraphische verklaring heb ik gekregen; buitendien deelde men mij mede, dat de leden der ambulance, die reeds van Amsterdam vertrokken waren, de reglementen van de Conventie van Genève bij zich hadden; dat drie Duitsche, een Oostenrijksche, en twee Belgische doctoren waren meegegaan, en ten slotte heb ik met menschen in München erover gesproken, die den inhoud dezer conventie ook kennen. De Duitsche Vereeniging, die toch het meeste geld voor deze expeditie, uit vrijwillige bijdragen, voor de Boeren inzamelde, zond van Berlijn uit een bijzondere afdeeling van ambulance leden, en door eene plaatselijke Vereeniging in Plaüen werd mij eene zuster naar München gezonden met 2000 mark.

Nu meende ik toch zeker te zijn, dat aan de eischen der Conventie van Genève voldaan was. De afdeeling van het Roode Kruis te München heeft zich weliswaar toen heel stil gehouden. Een goed inzicht in de zaken kreeg ik eerst op de boot.

Doordat het Duitsche rijk van deze expeditie niets weten wilde, is Berlijn gaan onderhandelen met het Nederlandsche Roode Kruis in Hamburg en Antwerpen. Nu werd een comité met een hoofdzetel in Hamburg en Antwerpen samengesteld.

In een lang schrijven in de Hollandsche, Fransche en Engelsche taal, werd bekend gemaakt, dat de Belgische chefarts met een aantal verpleegsters en verplegers naar het oorlogsterrein in Z.-Afrika trok, om daar de gewonden en zieken te verplegen. Dit schrijven droeg een stempel, waarop stond „Internationale vrijwilligers van het Roode Kruis," buitendien het zegel en de onderteekening van het comité van het Internationale Roode kruis en de bekrachtiging van den burgemeester van Brussel. Over de Duitsche leden stond er niets in, evenmin las men iets van eene bekrachtiging van eene regeering of van hare officiëele bescherming. Buitendien kreeg ieder lid van de ambulance, hetzij in Antwerpen, hetzij van den Belgischen chefarts of van den penningmeester eene identiteitskaart in boekvorm en een leeren omslag met een rood kruis erop en het opschrift: „Internationale Vrijwilligers voor het Roode Kruis, Brussel.

De kaart was voorzien van de oorspronkelijke handteekening van Felix de Froy, namens het comité, en ten bewijze, dat het door doctoren goedgekeurd was, werd het ook nog door vier van hen onderteekend, dezelfden, die het examen voor verplegers hadden afgenomen.

Op deze kaarten bevonden zich ieders photographie en zijne handteekening met het bekende blauwe stempel. Het geval deed zich voor, dat er

personen waren, die, terwijl ze zich inscheepten zoowel te Napels als te Amsterdam, nog niet van eene kaart waren voorzien. Ook op de Roode kruis-banden werden aan boord eerst de stempels gedrukt.

Daarom schreef ik uit iedere havenplaats mijn ontvangen indrukken aan de Belgische en aan twee Duitsche comité-leden, ja zelfs nog uit Pretoria heb ik geschreven en getelegrapheerd om volkomen afscheiding der Duitsche ambulance te verkrijgen. In Pretoria ontving ik antwoord De afscheiding heeft men mij niet toegestaan en om het overige werd met vele onduidelijke woorden heen gedraaid. Als het comité iets bereiken wilde met de expeditie, dan had het die liever in kleinere deelen moeten splitsen en deze hadden ieder voor zich onder het Roode Kruis kunnen werken. Gedurende de reis trachtte ik een weinig orde in de ambulance te brengen. De Belgen konden hunne ambulance inrichten, zooals zij wilden, maar ieder Duitsch lid, dat mij niet schriftelijk beloofde zich aan de regels van het Roode kruis te houden, ontnam ik het certificaat en den Rooden kruis-band.

Op den avond van den 11en December lichtten wij het anker en voeren bij heerlijken maneschijn in het Suez-kanaal. Het is opvallend, dat het kanaal, in verhouding tot zijn aanzienlijk handelsverkeer, zóó smal is. De schepen, die elkaar ontmoeten, moeten in een inwijkplaats op elkaar wachten. In het kanaal werd met halve snelheid gevaren, opdat het zand der dijken door den golfslag der scheepsschroeven niet afgespoeld zou worden. Eens zaten wij op zoo'n zandbank vast met ons schip. De oevers zijn laag, meestal dorre, gele of witte zandvlakten. In den helderen sterrennacht lijkt de witte woestijn A-Tih, van de Arabische kust gezien, met de toppen der duinen en haar kale hooge bergen op een zee met bevroren golven; rechts is de kanaaloever beplant met boschjes van palmen en kasnaren, eene soort naaldboom met lange takken.

Ik droomde in de zoele avondlucht van Pharao's en pyramiden, die ik op den terugweg bezoeken wilde. Zoo gaat het een mensch, als hij ver weg van zijne moeder en het lieve vaderland is en eene ongewisse toekomst tegemoet gaat, zooals velen deden, die met mij aan boord waren. Hoe menigeen maakte zich illusies als ik en trok op eigen gelegenheid uit, om voor de Boeren te vechten, terwijl hij nimmer wederkeerde. Ik herinner me nog verschillende van hen, hoe ik later den treurenden ouders alleen nog van hunne lotgevallen vertellen kon; zij zelven konden het niet meer. Mijn goed gesternte voerde mij weer terug.

Wij ontmoetten dikwijls booten, die door groote electrische lichten op den boeg reeds in de verte zichtbaar waren. Het was een prachtig effect, wanneer in dit eigenaardig landschap, de schepen,

die elkaar ontmoetten, door het wit schitterende licht beschenen werden. Het geheel had iets sprookjesachtigs.

Het schip bewoog zich in dien lichtbundel als een zwaan, eene zilveren streep op het water achterlatende.

Den volgenden morgen voer de boot door het kleine en het groote Bittermeer, Timzatsmeer, eene watervlakte, ter grootte van het meer van Constanz. Van dit meer maakte de Lesseps gebruik om het kanaal te graven; oorspronkelijk was het de natuurlijke scheiding tusschen Azië en Afrika.

Het bevatte zeer veel zout, evenals de aangrenzende lager gelegen woestijnbodem, die ook eens zee geweest is.

Op de Afrikaansche kust ligt Ismaïla, eene mooie, kleine havenstad met palmtuinen, werkelijk eene verkwikking voor het oog, te midden van het eentonig witte en grauwe landschap. Talrijke kleine Arabische booten met bonte zeilen wachtten hier zoowel als in Suez, waar wij 's middags aankwamen, op de aankomst der stoomschepen en boden ons hunne Oostersche vruchten en waren te koop aan. De koopers werden hier meestal met valsche postzegels of met mooi ingepakte, doch slechts half volle cigarettendoozen, beet genomen. Wie dat al eens mee gemaakt heeft, trekt zich terug en kijkt toe, hoe de passagiers op het dek met begeerige blikken op de waren aanstormen.

Het is hier ook als overal: mundus vult decipi. Bij zulke gelegenheden wordt natuurlijk ook flink gestolen. Met genoegen sloeg ik een paar slanke, donkerbruine, Arabische jongens gade, met fijn besneden ovale gezichten, die ons schip wel een uur lang in den looppas volgden, om sinaas-appels op te vangen, welke wij hun naar den wal toewierpen. Dikwijls gebeurde het, dat zoo'n sinaasappel van den dijk af in het water rolde, maar de jongen zonder te aarzelen hem na. Daardoor kwamen anderen hem een heel eind vooruit en deze vochten dan om den volgenden appel, die toegeworpen werd.

Dan zagen wij weer heele karavanen met kameelen door de woestijn trekken. Zulk een leventje aan boord beviel ons uitstekend, ieder oogenblik daagde een ander panorama voor onze oogen op, en tegen den middag bevonden wij ons in de Roode Zee. Aan de linkerzijde verhieven zich aan de kust, die zich nu altijd verder van ons verwijderde, de hooge toppen van het Sinaïgebergte en de temperatuur werd bij den helderen bijna wolkenloozen hemel altijd tropischer. Allen verschenen in dunne witte kleeren op het dek; overal om ons heen heerschte een diepe stilte. Nu en dan ontmoetten wij terugkomende koopvaardijbooten uit Indië. In het Oosten ontwaarden wij nu een menigte kleine eilanden, waaronder de Twaalf Apostelen, die als kegelvormige bergen uit het water verrezen. Twee andere tafelvormige rotsen, waartegen de branding met geweld aansloeg, waren bekend onder den naam van: „Twee Gebroeders." Tegen den avond

(17 December) bereikten wij Aden. Welk een heerlijke aanblik, die hooge bergtoppen, in den rooden gloed der ondergaande zon gehuld! Juist door den schijn van dezen gloed op de ruwe bergkloven, herinnerde ik mij het landschap aan de Dalomieten bij Botzen. Aan den ingang der haven verheffen zich groote rotsen, waar vele sterkten op gebouwd zijn. Er lagen daar verschillende Engelsche schepen voor anker onder de bescherming der vestingkanonnen en van een Engelsche kruiser, maar men viel ons niet lastig, terwijl het volgende schip: de „Generaal" daar vastgehouden werd. Het scheelde hier dus maar een haartje, of we waren in de klauwen van den loerenden leeuw gevallen. Ofschoon men ons aan boord waarschuwde om niet aan wal te gaan, daar een onderzoek van Engelschen kant niet onmogelijk was, konden een paar jongelui, die in Afrika hun geluk beproeven wilden, het toch niet laten, een bezoek aan de op rotsen gelegen stad en hare waterbassins te brengen. In deze bassins werd het goddelijke nat uit den regentijd voor de dorre streken bewaard.

Hier was dan ook de eenige plaats uit den omtrek, waar wat plantengroei was te bespeuren.

De ambulancen bleven aan boord en werden allergezelligst bezig gehouden door de jonge inboorlingen, tot den stam Somalis behoorend, die in hun bruin natuurcostuum in kleine bootjes kwamen aanvaren en ons hunne handigheid toonden in het duiken naar geldstukken. Onder hen was ook een kleine bengel, wien een haai vroeger al eens een voet had afgebeten, maar niettegenstaande dat, altijd nog haantje de voorste was bij het duiken. Bij het invallen van den avond werden de weinige huizen aan de kust, het gouvernements-gebouw en eenige hotels verlicht.

In denzelfden nacht verlieten wij nog de rotsachtige onvruchtbare kust. De volgende dagen voeren wij om een oostelijk punt van Afrika heen, Rat Hafim (Kaap Guardafui ligt meer noordelijk). Hier loopt de kust steil in zee en doet, aan den verren horizon gezien, aan een slapenden leeuw denken. Ook hier is de bodem kaal en steenachtig. In het water vlak bij de kust duiken eene menigte kaapwalvisschen; eenige van hen spuiten minutenlang achter elkaar fonteinen uit, die men voor waterzuilen zou kunnen houden.

Omstreeks dezen tijd passeerden wij den aequator. Den avond van te voren werd het heugelijk feit door een kanonschot aangekondigd en door magnesialicht beschenen verscheen een afgezant van Neptunus aan boord in de gestalte van een ouden Hamburgschen zeeman, van den „waterkant", die alle vrouwen en mannen, die voor het eerst de Linie passeerden, in het plat Duitsch toeriep, om morgen op het doopfeest te verschijnen. Wanneer één ontbreken mocht, zou de zeegod ontzettenden wraak nemen.

Toen het kanonschot door de lucht dreunde, vielen de penningmeester en de scheidsrechter der Belgische ambulance bijna van de trappen

af en wankelden doodsbleek naar hunne hutten, waar zij hoogstwaarschijnlijk hun verzegelde opdrachten en brieven in zekerheid wilden brengen, daar zij zeker meenden, dat een Engelsch oorlogschip ons gekaapt had. Maar ik geloof, dat hun geweten sprak.

De doop aan de linie.

Tegen den volgenden morgen vond onder ontzettende hitte (40°) en muziek aan dek de doop der nieuwelingen plaats. Dit wekte natuurlijk algemeene vroolijkheid. De dames kwamen er goed af, zij werden slechts met eau de Cologne gedoopt. Een brief uit mijn dagboek luidde:

Voor Tanga, aan boord v/d „*Herzog*" 23/12 's morgens 7 uur.

Q.Q.

L. M.

U kunt u niet voorstellen hoe vroeg men aan boord opstaat. De warmte in de hutten (meestal over 40° in de schaduw), dan het vroegtijdig wasschen van het dek, drijft een mensch uit het bed. Buitendien is het juist 's morgens en 's avonds op het dek het rustigst en het koelst. Gisteren passeerden wij de linie. Neptunus kwam met zijne echtgenoote aan boord begeleid door den geheelen hofstoet, buitendien politieagenten en een paar brandspuitgasten met een spuit, opdat de doop goed toegepast zou worden. De barbier was gewapend met een houten scheermes, een schaar, een kam, ieder ongeveer $^{3}/_{4}$ M. lang, en een zeepkwast, die, indien het arme slachtoffer het waagde een woord te spreken of niet op de gestelde vraag, hoe oud hij was, antwoordde, in den mond gestoken werd. De priester begon

met de plechtigheid, waarna men in een van zeildoek gevormd bassin geworpen en door de brandspuitgasten verder behandeld werd.

Wie zich tegen dezen grondigen doop verzette, viel in de handen der politie, die er natuurlijk zelf ook niet droog bij bleef.

Wij werden vóór den doop ook geschoren en gekamd, met de beide zeer doelmatige instrumenten.

Wij waren er wel allen op aangekleed, maar voor dat sopje is bijna nog ieder costuum te goed.

Een doopacte kregen wij gelukkig ook, anders zou men op een volgende reis geen bewijzen ervoor hebben — en met één zulk een dooppartij kan men het best stellen.

De doopacte luidde ongeveer als volgt:

DOOPACTE.

Wij Neptunus,

Heerscher, van alle zeëen, meren, rivieren, vijvers, waterplassen en alle andere wateren, met alles, wat daarin woelt en wemelt, kruipt en vliegt, verklaren hiermede, dat:

De heer N. N. vandaag onder de noodige ceremoniën bij het passeeren der Linie gedoopt is en den naam „Herzog" ontvangen heeft.

Op de Linie uitgereikt op den 23 December '99.

TRITON,
Geheim Secretaris Zijner
Majesteit Neptunus de eenigste.

Dat het daarbij vroolijk toeging, is te begrijpen.

Overmorgen kunnen wij ons een geheelen dag in Zansibar ophouden.

De zee is meestal rustig en ongelukken zijn ook niet gebeurd, maar in den laatsten nacht stond de zee hooger. Wij sliepen in de hut met open venster, doch werden eens zeer onaangenaam gewekt door een golfslag, die door het venster binnensloeg.

Het schip is goed gebouwd, het legt 10 tot 13 knoopen af, d.w.z. 250 tot 300 zeemijlen per dag.

De meeste passagiers voeren naar Transvaal, om daar hun *geluk?* te zoeken. Men ontmoet er alle mogelijke menschen, die in Europa hun positie verloren hadden. Zij zijn er verzameld uit alle standen, van baron, officier tot studenten der medicijnen met litteekens in het gezicht, die reeds van menig duel vertellen konden. Zij waren van huis weggeloopen en boden mij nu hun diensten aan, die ik natuurlijk niet maar zoo kon aannemen.

Aan boord werden tereere van het doopfeest alle mogelijke spelen gespeeld.

Door de dames b.vb.

Eieren opscheppen met een lepel en daarna volgde een wedstrijd wie het eerst daarmee aan den anderen kant was. Voor de heeren:

Touwtrekken, worstelpartijen enz., het was een alleraardigst tijdverdrijf.

Ik begin al iets Hollandsch te verstaan. Het is heel prettig, daar de Boeren het ook spreken, ofschoon met vele eigenaardige uitdrukkingen erbij, die men in het Hollandsch niet vindt. De eigenlijke Boerentaal kunnen wij beter verstaan dan de zuiver Hollandsche.

Zij lijkt erg op het West-faalsch en Friesch dialect.

Van Zansibar uit gingen wij naar Dares Zalem, Mozambique, Delagoabay en Pretoria.

Onze ambulance was eigenlijk geen gelukkige combinatie, doch ik hield goeden moed en hoopte nog het een en ander te regelen.

Met plezier sloeg ik de vliegende visschen gade, die dikwijls 20 M. hoog opsprongen en tegen den wind invlogen met uitgespreide buikvinnen.

Ze waren dikwijls zoo groot als haringen. Hier en daar verdwaalden ze ook op het dek en dan werden ze door de pasagiers als delicatesse genuttigd. In den donkeren nacht lichtte de zee als phosphorus; dit werd veroorzaakt door heele kleine diertjes (infusoriën), die afzonderlijk en in kleine massa's het schip voorbij zwommen. Men herkent ze vooral in de licht groene golven, door de beweging der schroef tot schuim geslagen. Daartusschen bemerkte men duidelijk de groote kwallen met hunnen schitterenden lichtgloed. Onder de passagiers bevonden zich ook twee zendelingen voor Duitsch-Oost-Afrika, van St. Ottiliën bij Augsburg, (Benediktijnen) buitendien nog vier Portugeesche zendelingen, waarvan één de Zondagsmis hield; verder was er een jonge protestantsche dominee met zijne vrouw. Zij waren voor Tanga bestemd. Met Kerstmis wilden wij voor de zusters een koffieboom uit Tanga als kerstboom versieren, wel een eigenaardige kerstfeestviering, maar in den vreemde zijn zulke verrassingen zoo heerlijk.

Den 23sten 's avonds bereikten wij de ondiepe bocht van Tanga, waar wij slechts heel voorzichtig in konden stoomen. Daar waaide ons van het land een vreemde zoetachtige lucht tegemoet, heel wat anders dan de frissche zeelucht. Deze lucht, die ons van de moerassige vlakte toestroomt, is bij de zeelieden bekend onder den naam van landlucht. Dominee Obwald, die met zijne vrouw en een zwarten bediende Johannes (uit den stam der Suaheli's) uit Europa hier terugkeerde om zijn werk weer op te vatten, werd door zwarten uit zijne gemeente aan den oever verwacht. Voor deze beide menschen beproefde de kapitein nog op den avond voor Kerstmis te landen. Dominee Obwald had ons aan boord dikwijls door zijne preeken geboeid, hij was ook algemeen bemind. Het was alleraardigst te zien, hoe de zwarte bediende dagelijks het dennenboompje achter op het dek begoot; niettegenstaande verloor de boom dag aan dag meer blaren. Tot groot verdriet van Johannes, was deze

tegen het Kerstfeest bijna totaal kaal. Wij namen hartelijk afscheid van hen; daarbij stonden den ernstigen blonden man groote tranen in de oogen. Dien nacht bleven wij allen aan boord in onze Duitsche havenplaats. Het scheepsvolk had een kerstboom met electrisch licht versierd. Aan dit huislijk feest namen wij natuurlijk ook deel en dachten nog eens aan de lieve achtergeblevenen in het vaderland.

Wij verheugden ons natuurlijk reeds zeer op de wandeling, die wij morgen vroeg op Duitschen grond ondernemen zouden, al was het bij een heel andere temperatuur dan bij ons in Europa. Bij het krieken van den dag gingen wij dus aan wal. De kust der halfcirkelvormige haven begint hier laag en zandig. maar bereikt later een tamelijke hoogte. Bij het zandige deel is het voor de bootjes ook niet goed mogelijk om geheel en al tot aan den oever te komen. Voor een pier zullen de leden van den Rijksdag wel zorgen, die zelf eens een reisje naar de Duitsch-Oost-Afrika bezittingen ondernemen zullen, maar wij hingen voorloopig nog af van de beleefdheid onzer zwarte rijksgenooten, die met heftige gebaren tot aan de heupen in het water liepen en de boot naderend, den nieuwsgierige, die gereed stond om uit te stappen, heel handig bij handen en voeten opnamen en hem droog aan wal zetten. Het was minder aangenaam, wanneer de zwartjes met elkaar om een been vochten en daarbij was het hun precies hetzelfde of het dames of heeren gold.

Zooals onze witkielen, hielden zij direct hunne hand op voor de betaling, eer men nog van den schrik was bekomen. Totdat de pier klaar is, kan men zich bij eb uitstekend vermaken over deze eigenaardige manier van menschontscheping. Onze zwarte landslieden zijn krachtige, hoog opgeschoten gestalten, met vriendelijke en welsprekende gelaatstrekken. Zij behooren tot de Suaheli's, de hoofdstam onder de bewoners van Duitsch-Oost-Afrika.

Weelderige palmtuinen, rijk met vruchten beladen, begrenzen den oever.

Het is de moeite waard een kijkje in het binnenland te nemen. Men wandelt daar tusschen vriendelijk gelegen plantages, woningen, fruitkramen, vischwinkels (net als in Venetië), geldwisselkramen en druk bezochte marktplaatsen. Onderweg ziet men hier en daar tusschen de boomen en aan den weg ronde, met riet bedekte woningen van inboorlingen. De groei van palmen en varens is ongelooflijk weelderig en wild. Hier sneed ik ook eene wilde ananas af voor bowl, die ons aan boord goed smaakte.

Onze weg voerde ons voorbij een heiligdom van een zwarte. Het leek op een eenvoudige hut uit bamboe gebouwd, tusschen palmen gelegen en met bonte linten en parels versierd.

Daaromheen lagen vele graven, er achter suisde de trein langs den oever.

Het deed ons goed, na een lange zeetocht weer eens zulk een verkeermiddel op vasten grond te zien.

De spoorlijn loopt verscheidene kilometers naar het binnenland toe, in de richting van het Uzambara-gebergte, welks blauwe toppen zich duidelijk tegen den horizon afteekenen, zooals wij den „Herzog Stand" van uit München zien kunnen en ongeveer van dezelfde hoogte. Op de blauwe bergen van Oost-Afrika moet een heerlijk gezond klimaat heerschen met een vruchtbaren bodem en een belangrijke veeteelt, maar hier aan de kust is er een benauwde broeikas-hitte, die voor de blanken zeer gevaarlijk is. De malaria maakt dan ook vele slachtoffers onder jonge Hamburgsche kooplieden. Moge het onzen Duitschen natuuronderzoeker Robert Koch nog eens gelukken deze plaag onzer Oost-Afrikaansche koloniën te doen verminderen, zooals het hem bij de runderpest reeds gelukt is!

Opmerken moet ik nog, dat ik aan het postkantoor te Tanga een telegram niet met Duitsch geld betalen kon, en dit eerst moest wisselen in een daar naast gelegen herberg in Oost-Afrikaansche rupie's (een zilverstuk ter waarde van 1—2 M. met de buste van den Duitschen keizer en den rijksadelaar.)

De volle lengte van de kust der Duitsch Oost-Afrikaansche bezittingen moet 700 kilometer zijn. Om 10 u. voormiddags lichtten wij weer het anker en voeren naar het schoone Zanzibar. Dit eiland, dat sinds het verdrag, door den rijkskanselier Caprivi gesloten, aan Engeland behoort, heeft een vlakte, rijk met palmen en kruidnagel-aanplantingen begroeide kust, met een heerlijk zeeklimaat. Het vormt den hoofdzetel van den Oost-Afrikaanschen handel, waarmee door de gunstige ligging en den rijkdom slecht te concurreeren valt. Men stoomt verscheidene uren langs groene oevers en landt in een kleine bocht voor de huizen van de stad Zanzibar.

De puinhopen van het doorschoten paleis van den Arabischen Sultan liggen nog aan den oever; hiervóór steken de drie masten van zijn door de Engelschen in den grond geboord oorlogsschip, welks bemanning zich tot het laatst dapper verdedigde, verlaten uit het water. De sultan oefent daar een schijnheerschappij uit. Voor het nieuwe paleis met de harem, die de Engelschen hem nog lieten behouden, staan twee groote oude kanonnen. 's Avonds om zes uur kondigt kanongebulder het begin eener kerkelijke plechtigheid aan, die door een wachtparade wordt voorafgegaan. Een compagnie zwarte soldaten in khaki-uniform en met een tulband op het hoofd, marcheert onder Engelsch toezicht over een plein langs den sultan, die aan het venster zit en statig groet, terwijl het Oostersche schouwspel door een muziekoptocht besloten wordt, dat eenige overeenkomst vertoont met den Selamlik in de Nildizkiosk in Konstantinopel. De parade begon juist even nadat wij aan wal gegaan waren. Bij onze landing werden wij door het gejoel van wel honderd zwarte straatjongens ontvangen. Eenige van onze zusters gingen naar de Engelsche kerk, om daar den Kerstfeest-dienst bij te wonen.

Gedurende den nacht heerscht er in de nauwe straten en in de vele koffiehuizen der handelstad een druk, woelig leven met al het buitensporige en immoreele, eene zuidelijke havenplaats eigen. Den volgenden morgen, den 21sten December, ondernamen we een tochtje in de omstreken der stad, rijk aan schilderachtige tooneelen uit het volksleven en te midden van een weelderigen plantengroei. Onder weg ontmoetten wij heele rijen van zwarte gevangenen, die in ketens geboeid naar hun werk (veldarbeid) gebracht werden, door opzichters in khaki-uniform. Ik trachtte herhaaldelijk een groepje vrouwen te fotografeeren, maar geen proef gelukte, daar de zwarte schoonen zich direct omkeerden, zoodra zij den kodaks zagen, wel een bewijs dat dit hun niet meer vreemd was.

De omgeving van Zanzibar is, uit aardrijkskundig en handelsoogpunt beschouwd, niet onbelangrijk. Het is voor noordoostelijk Afrika, wat Delagia baai voor het zuidoostelijke deel is. Met het eiland Pamba beslaat het een oppervlakte van 1000 Engelsche vierkante mijlen en heeft een bevolking van 200.000 zielen. Ofschoon de verkeersmiddelen gebrekkig zijn, bedraagt de invoer toch nog 1½ en de uitvoer 1¼ millioen pond sterling. Het is heel weinig bekend, dat Zanzibar vier vijfde van den geheelen kruidnagelhandel der wereld levert, Buitendien produceert de rijke bodem ook andere soorten van tropische specerijen, als ook graan en gummi; ook iron en huiden behooren tot de uitvoerproducten van het eiland. Men zou nu denken, dat Engeland als protector voor een spoedige en geregelde verbinding tusschen Zanzibar en Uganda zorgen zou.

Het tegendeel echter is waar. Het staat vast, dat een Engelschman, die van Londen gauw daarheen wil reizen, er niet aan denken zal per Engelsche mail te gaan. Duitschland heeft de heerschappij op zee. Er bestaat geen directe Engelsche verbinding tusschen Londen en Zanzibar. Eens in de maand gaat, met slakkengang, een Indische boot van Aden uit, daarheen en neemt vrachtgoederen mee.

Als hij er buiten kau, zal nooit een passagier deze lijn kiezen, daar zij te lang en te kostbaar is. Over het algemeen vertrouwen de Engelsche kooplieden zich zelf en hun vrachtgoed liever toe aan de Duitsche „Oost-Afrika" lijn of aan de Fransche „messagerie's". In ieder geval leggen deze schepen 3 tot 5 knoopen méér af. Wanneer men van Londen naar Zanzibar wil gaan, heeft men met een Fransche boot 17, met een Duitsche 17 of 18 dagen voor de reis noodig, maar met een Engelsche 24 tot 26 dagen.

Op de terugtocht door de stad kocht ik voor de zusters voor 240 mark kleeren en schoenen; zij moesten werkelijk dunnere kleeren hebben, want van zonsopgang tot 's avonds toe hadden wij altijd eene wolkenlooze blauwe lucht en de hitte werd ondraaglijk. De verschillende winkels hadden een rijke keus in alle mogelijke artikelen. Een der zusters gaf op deze wandeling haar beurs met 30 mark

goudgeld aan een Westfaalsch jongmensch in bewaring. Het Antwerpsche comité was herhaaldelijk voor dezen persoon gewaarschuwd en had, niettegenstaande dit, hem als lid van het Roode Kruis geld voor de overtocht naar Zuid-Afrika gegeven. Voordat wij nog aan boord waren, merkte de zuster, dat hare 30 M. uit de porte-monnaie verdwenen waren. Daar men dezen man hiervan verdacht, liet ik hem in mijne hut komen en deelde hem mede, dat reeds telegrafisch voor hem gewaarschuwd was. Bleek van schrik riep hij uit: „Dat heeft mijn vader gedaan."; tevens gaf mij ook de 30 M. terug. Ik sloot hem direct van de expeditie uit en nam hem den roodekruisband af. Niettegenstaande dit, betaalde de penningmeester van het Antwerpsche comité hem toch het overige reisgeld naar Pretoria uit. In Transvaal moet hij later eene goed bezoldigde plaatsing op een fort gekregen hebben. Toen ik naderhand van Ladysmith naar Pretoria terugkeerde, zag ik hem welgemoed in het Transvaal hotel rondslenteren. Wat verder uit hem geworden is, weet ik niet. Menschen, als hij, die van het Europeesche leven genoeg hebben, waren er nog meer aan boord, zooals ik langzamerhand opmerkte. Dat speet me toen reeds voor de goede Boeren, maar ik geloof, dat de laatsten wel zoo verstandig waren om zich bij tijds van deze menschen te ontdoen.

Den vorigen avond namelijk toen de Zanzibarsche kooplieden aan boord kwamen, werd aan eene zuster in het gedrang 130 Mark ontvreemd, terwijl een Hollandsche zuster reeds eenige dagen daarvoor 80 mark miste. Zooals de lezer ziet, was er op dat tijdstip een zeer eigenaardig reisgezelschap aan boord.

Van Zanzibar af werden heel veel vruchten aan boord gebracht. Een mandje met sinaasappels of zes ananassen kostte één Schilling. Aan het dessert kreeg men van nu af ook overvloedig fruit.

Den 25sten December om 11 uur des morgens stevenden wij tusschen talrijke groene eilanden zuidwestwaarts naar het Afrikaansche vastland, waar wij om 6 uur 's avonds door het ondiepe, nauwe kanaal van Dares-Salam voeren (dit ligt een dagreis zuidelijk van Tanga). Dit kanaal is smal, met vele kronkelingen. De kust, daar laag en met geel zand bedekt, is verder naar het binnenland toe met groene kokospalmen begroeid. De nauwe zeestraat, die ter breedte van eenige scheepslengten tusschen vooruitstekende landpunten zich uitstrekt, geeft aan het geheel door haar donkerblauwe kleur tegen de roode avondlucht een schilderachtig aanzien. Na dezen nauwen ingang komt de eigenlijke havenplaats, waar onze kleine witte kruiser „Schwalbe" met zijne hooge masten reeds lag. Op het strand schitterden de prachtige witte gebouwen der Duitsche kolonie. Links, half door 't groen verborgen, vertoonde zich de spitse toren eener kerk, wier klokken ons een kerstgroet toeriepen. Door een brug wordt hier het landen eenvoudiger gemaakt dan in Tanga en het doet goed

om aan wal overal de moedertaal te hooren, terwijl van alle regeeringsgebouwen de Duitsche vlag wappert.

Twee zusters van het tropen-ziekenhuis wachtten ons aan wal en brachten ons langs een breeden strandweg naar het eigenlijke plaatsje. Halverwege kwamen wij door een heerlijk palmenplantsoen, waar de fundamenten nog te zien waren van eene vroegere katholieke kerk, bestaande uit stevigen, grauwen steen. Kort nadat het gebouw verrezen was, werd het echter door eenen Afrikaanschen orkaan weer omvergeworpen. In ons vaderland kan men zich nauwelijks een begrip vormen van het geweld, waarmee een Afrikaansche storm of wolkbreuk huis kan houden.

Door een heerlijk park heen bereikten wij het huis van den gouverneur en vandaar het ziekenhuis. Dit laatste is in een prachtigen palmentuin gelegen en zijne groote luchtige zalen met de breede galerijen, waar de frissche zeelucht opgevangen wordt, zijn naar de nieuwste eischen des tijds gebouwd. Een weinig op zijde daarvan ligt, eveneens uit steen opgetrokken en niet minder geriefelijk ingericht, een tot het ziekenhuis behoorend pathologisch-anatomisch instituut. De operatiekamer is uitstekend verlicht en gebouwd van cement, ijzer en glas. Het ziekenhuis heeft zijn eigen waterleiding.

De zusters boden ons na de vermoeiende wandeling „Pschorrbräu" aan en voerden ons ten slotte door haren tuin, vanwaar wij, door een rijkdom van amaryllis-bloesems, aan een kleinen dierentuin kwamen. Daar bevonden zich de adelaars, apen en in eene groote kist, waar zware steenen op lagen, een jonge leeuw, die zij van een zwarten patient voor eenige weken cadeau hadden gekregen. Het beest was nog niet geheel tam en daarom zoo zeker opgeborgen.

's Avonds laat, de maan scheen, begaf ik mij nog eens alleen op weg in de zoele nachtlucht. Terugkomende kwam ik langs een paar schitterend verlichte restaurants, waar vele der medepassagiers met muziek en dans den tijd verdreven. Het bier was er wel warm, maar niet slecht; er was zelfs wit bier op ijs koud gemaakt, zooals in Berlijn te verkrijgen is.

Eerst midden in den nacht kwam ik weer aan boord. Den 26sten December ondernam ik met een arts en een zuster om 7 uur 's morgens eene wandeling door de Indische- en Negerwijken van Dar-es-Salam onder leiding der keukenzuster van het hospitaal.

In de koloniën wonen de verschillende rassen zooveel mogelijk afgescheiden van elkaar. De straten in de negerwijk zijn goed onderhouden: de negerpolitie zorgt voor de grootste zindelijkheid en straft terstond iedere overtreding harer voorschriften met den nijlpaardenzweep.

Op dit vroege morgenuur is het op de straten reeds zeer warm en stoffig. De hutten der zwarten zijn uit leem en vlechtwerk samengesteld en op palen gebouwd. Zij hebben een langwerpig vierkanten

vorm: hunne daken zijn uit stroo gevlochten en maken evenals hare bewoners een aangenamen indruk. Zij zijn mededeelzamer dan de Indiërs en begroetten ons dikwijls met een paar vriendelijke woorden, die met heftige geharen en een slepende beweging van den voet gepaard gaan.

Voor één dezer hutten bleven onze zusters stilstaan; een neger bood ons voor 3 pisa's een liter palmwijn aan. Het is een zure alcoholische drank, bestaande uit een troebele witte vloeistof, die hij in flesschen goot. In deze groote hitte was het een ware verkwikking. Wij waren dus in een origineel neger-wijnrestaurant. Vanhier begaven wij ons weer naar het strand en kwamen in de buurt van het oude Boma (een burcht der inboorlingen, die vroeger ter verdediging ingericht was); vervolgens aan de woning van den vroegeren sultan van Zanzibar, Seyd Chalid, die hier onder Duitsche bescherming staat en een goed leventje leidt.

Niet ver daarvandaan staat een zwart, wit en rood geverfd Paviljoen, dat naar een oud gebruik der inboorlingen diende niet alleen om de zwarte boosdoeners te veroordeelen, maar zelfs ter voltrekking van het gevelde vonnis. Daaronder rekent men ook het uitdeelen van stokslagen.

Onze wandeling voerde verder over het kerkhof, dat voor de kleine blanke bevolking betrekkelijk groot was. Daar zag ik vele oude Duitsche namen, en moest onwillekeurig aan de arme moeder denken, die haren zoon zoo ver van het vaderland, misschien zonder een laatst afscheid moest afstaan.

Er heerscht op Dar-es-Salam over het algemeen veel malaria; toen wij er waren lagen er in het hospitaal veertien blanke beambten. In het laatste jaar stierven er 12 van de 60 Europeanen.

Wij bezochten ook het hospitaal voor de zwarten; mannen en vrouwen liggen in afzonderlijke zalen op gevlochten matten met een houten onderstel en zijn met twee wollen dekens toegedekt. Onder de patienten bevonden zich vele zieke soldaten (askari). Het ziekenhuis heeft van buiten een rechthoekigen vorm. Een pleintje, dat in het midden der gebouwen ligt, biedt den zieken gelegenheid aan om in de open lucht te vertoeven. Een kleine binnenzaal op dit pleintje uitkomend is tot keuken ingericht. In de operatiekamer werd juist door een zwarten ziekenoppasser een patient verbonden, wien door een anderen zwarte de geheele hoofdhuid met een nijlpaardenzweep opengehaald was. Zoo kreeg ik een begrip van de uitwerking van zulk een zweepslag.

Twee Duitsche officieren waren zoo vriendelijk ons de kazerne te laten zien; deze bestond ook weer uit verschillende zalen en had een hoekigen vorm. Op het binnenplaatsje der kazerne maakten zwarte soldaten in korte khaki-broeken juist oefeningen met het geweer, net als bij ons de recruten. De soldaten wonen daar ieder met hunne

vrouw, en een Soendanees met den rang van korporaal heeft het oppertoezicht over hen. De oude Soendanees bracht ons ook in zijne woning en stelde ons daar aan zijne vrouw voor.

Ons schip werd door de Duitschers uit Dar-es-Salam ook druk bezocht; zij deden zich te goed aan het vaderlandsche bier. De aankomst van zoo'n groote stoomboot is in de kolonie een recht feest, dat de bewoners ook niet onopgemerkt voorbij laten gaan.

Om 11 uur voeren wij met een: „Duitschland, Duitschland boven alles", en een hartelijk hoera van boord des kruisers uit de haven. De zusters van het hospitaal, dat een ruim uitzicht op de zee heeft, wuifden ons uit de verte een hartelijk afscheid toe. Op de buitenste landtong, daar, waar de binnenhaven de laatste scherpe wending maakt, stonden de officieren der Duitsche bezetting, die ons een warme ovatie brachten.

Twee dagen lang ging de tocht nu verder naar het Zuiden bij spiegelgladde zee en eene wolkenlooze lucht. Het schip liet in Dar-es-Salam eenige Duitsche kooplieden achter, waarvoor Portugeezen in de plaats kwamen.

Den 27ste December landden wij in Mozambique, de noordelijke haven van Portugeesch Oost-Afrika. De kust is hier vlak, slechts weinig begroeid en levert vele schelpen op. Met uitzondering van kokospalmen, die hier eene onbegrijpelijke hoogte bereiken, doch weer naar het binnenland toe steeds minder voorkomen, ziet men in Mozambique heel weinig van andere plantensoorten. Mozambique zelf ligt op een eiland. Er heerscht een ontzettende warmte, het land is bijna schaduwloos, en het zand verblindend wit, maar de omliggende eilanden moeten buitengewoon vruchtbaar zijn en een weelderige flora bezitten. Bij den ingang der haven passeert men een oud vervallen fort uit zwaren steen opgetrokken, een overblijfsel van een vroeger beschavingstijdperk. Het dateert nog uit den tijd van den Portugeeschen overwinnaar Albuquerque, en werd in 1508 ter verdediging tegen de Arabieren gebouwd.

Voor acht dagen heeft hier een cycloon huisgehouden. Boomen zijn met wortel en al uit den grond gerukt, palmboomen als reuzen zoo groot liggen over het strand verspreid; alle booten en lichters heeft de storm verpletterd; slechts één enkele ijzeren lichter is overgebleven, zoodat wij zeer langzaam onze rijke lading lossen konden. De ijzeren ketels, die op ons voordek lagen en voor een suiker-raffinaderij bestemd waren, konden in het geheel niet aan wal gebracht worden.

Hier ziet men om het schip heen veel haaien, die op het keukenafval azen; zij zijn tusschen 1 en 3 M. lang.

Een Italiaansche kruiser met vier groote stukken geschut ligt voor anker. Na het eten zal ik met een collega van het Hollandsche Roode Kruis naar het eiland Mozambique gaan om de verwoesting van het negerdorp in oogenschouw te nemen.

De uitgerukte palmboomen hebben verschillende hutten veel schade veroorzaakt en een daarop gevolgde brand heeft het verwoestingswerk voortgezet.

Om 6 u. 's avonds lichtten wij weer het anker en gingen het ruime sop in, langs bruinachtig roode koraalriffen, waardoor hier zoowel als bij Zanzibar en Dar-es-Salam de kust onveilig gemaakt wordt. Als roode porphierzuilen verheffen zij zich loodrecht uit het blauwe water en zijn door rijke palmbosschen als met groene kapiteelen bekroond.

Den 30sten December landden wij des namiddags om 2 uur in Beira, aan de monding der Sambezi, wier bruin water in de Indische Oceaan vervloeit. Eerst wanneer de vloed opkomt, kunnen wij de monding der rivier opvaren. Terwijl op de rechter zijde de horizont heinde en ver door de rook eener boschbrand verduisterd wordt, spreidt zich aan de linkerzijde een zandvlakte uit met een menigte hutten, overdekt door daken van gegalvaniseerd ijzer. Het is een sinds 3 of 4 jaren ontstane havenplaats. Toen hoopte men er veel goud te vinden uit de binnenlanden van Matschona en Matabele. De spoorweg loopt vanhier ook naar het nieuwe land, dat door de Engelschen voor de ontginning geopend is n.l. naar Rhodesia (Salisbury en Bulowayo) zooals het door de Engelschen herdoopt is. Het is dus een jonge handelsplaats, die echter onder de Portugeesche regeering niet tot bloei kon komen, te meer daar de Engelsche verwachtingen op goud in Rhodesia te groot bleken te zijn. Kleine handkarren, die door zwarten op rails voortbewogen worden, dienen tot vervoermiddel in de zandige straten der stad. Langs den weg vindt men vele dure cafe's en restaurants met eene vreemdsoortige bediening, die tot laat in den nacht door alle mogelijke lichtzinnige menschen bezocht worden.

De houten en van zink opgetrokken huizen zijn op palen gebouwd, om beschermd te zijn tegen de ongezonde invloeden van den bodem. Groote kudden vee, bestaande uit eene klein soort zwarte karbouwen, zwarte zwijnen en mooie Angora-geiten, grazen in de omliggende weiden.

Oudjaarsavond vier ik aan boord met de zusters en collega's en wij drinken met een ananas bowle op de Duitsche eendracht, zelfs hier in Oost-Afrika. Het is een eigenaardig nieuwjaar: in een lauwen, heerlijken nacht zitten wij in dunne kleeren op het dek, terwijl in Zuid-Afrika een Germaansch volk voor zijn vrijheid vecht.

Anders behoeven de mailbooten hier slechts voor korten tijd aan te leggen, maar wij waren in deze drukkende hitte verplicht langer te blijven liggen, omdat wij op de stoomboot „Peters," die langs de kust vaart van Chinde en Quelimane, wachten moesten. Deze kwam toen den 1 Januari, één dag te laat aan. Het is mogelijk, dat een storm de oorzaak der vertraging was; wij zagen het op den 30—31 Dec. in het Noorden en Westen dikwijls lichten, ook hadden wij stormachtig weer: een man in een bootje werd nog een prooi der golven.

Van een uitstapje aan de wal terugkomend, konden wij de stoomboot slechts, door en door nat, en met de grootste moeite bereiken. Nadat de stoomboot „Peters" aangekomen was, hadden wij nog veel lading te lossen.

Zwarte inboorlingen hadden intusschen met een ijzeren haak op het achterdek van ons schip een haai gevangen van 2½ M. lengte en waren juist bezig hem in stukken te snijden en op te eten; de staartvin van den haai is voor hen een delicatesse.

Aan boord was altijd weer wat nieuws te zien. s'Avonds kwamen er Portugeesche vrouwen om ons schip te zien en ons bier te drinken. Wij kregen ook weer nieuwe passagiers, Portugeezen en Engelschen.

Den 3den Januari maakte ik met een collega en zuster Anna Heiler van het Eppendorfsche ziekenhuis een uitstapje naar twee in de buurt gelegen negerdorpen, dat heel leerrijk was. In de eerste plaats werd het mij duidelijk, hoe gemakkelijk men in de vlakke grasrijke steppen verdwalen kan. Van de aanlegplaats achter het station gingen wij landwaarts in en stapten door meterhoog gras, meenende, dat wij ons in lijnrechte richting van de kust verwijderden. Nadat wij een uur in de open vlakte geloopen hadden, kwamen wij weer in de buurt van het station aan de kust. Er was ook nergens een vast punt, waar men op af kon gaan. Zoo waren wij in eenen halven cirkel rondgeloopen; mijn compas had ik aan boord gelaten. Onderweg zagen wij mierenhoopen (Termieten) die 2 en 3 M. hoog waren. Een trek zwaluwen herinnerden mij weer aan het vaderland en ten slotte bereikten wij een dicht palmbosch, waar overal negerhutten verscholen lagen. De negervrouwen dragen hunne kinderen in doeken op den rug; het was grappig te zien hoe de kleine meisjes met hunne leempoppen hetzelfde deden.

Den avond tusschen 2 en 3 Jan. kon ik gadeslaan, hoe op het achterdek door het groote luik tot laat in den nacht bij electrisch licht, kisten en vaten uitgeladen werden.

Een Oostenrijker, die zooals vele anderen, te Amsterdam bij onze expeditie ingedeeld werd, was zoo eerlijk om mij het Roode kruisband reeds in Port-Said terug te geven, daar hij nooit in dienst van het Roode Kruis wilde treden. Hij vertelde mij, dat zich in deze kisten en vaten krijgsammunitie bevond. Deze veronderstelling had hij uit verschillende feiten opgemaakt; eerst sloeg ik geen acht op deze mededeeling, maar later kwam ik er van zelf weer op terug. Na onze landing in Delagoabaai vertelde onze penningmeester mij, dat hij nog meer wist, doch hij het mij eerst in Pretoria zou mededeelen en dat met de kisten in Beira ammunitie ontscheept was. In Pretoria hoorde ik van den rechter der expeditie ook nog, dat de ontscheepte vaten in Beira het stempel der cementfabriek van zijnen broer droegen, die in België woont. Deze had met de geheele expeditie echter niets te

maken, daar in de vaten geen cement maar ammunitie was. Terwijl deze vaten ontscheept werden, waren de mannelijke leden der Belgische ambulance, dat was in de nacht van den 1sten op den 2den en van den 2den op den 3den Jan., niet aan boord. Zoowel de penningmeester als de scheidsrechter, de Belgische chef-arts en de Belgische apotheker waren afwezig.

Na de stoomboot „Peters" kwam nog de „Gironde" in de haven van Beira, die ons mededeelde, dat de „Buudesrat", die 28 Dec. van Delagoa baai de terugreis aanvaarden moest, den 30sten Dec. nog niet eens daar aangekomen was. Toen was er juist storm op zee; misschien was hij daardoor opgehouden, misschien ook hadden de Engelschen hem opgebracht. Wie weet het, een telegrafische verbinding was er voor ons niet, daar de Engelschen de telegrammen alle streng controleerden en buitenlandsche telegrammen nauwelijks lieten passeeren. Voorzichtigheidshalve ging onze kapitein nog eens aan wal om precies op de hoogte te zijn van hetgeen men contra-bande noemt. De Engelsche consul verklaarde, dat daaronder iedere bezending gerekend werd, die iets met den oorlog te maken had (een zeer onbepaald begrip!) Wij hadden aan boord slechts drie kisten bestemd voor Pretoria, welke knoopen enz. bevatten. De andere lading ging naar Durban en Lorenzo-Marques.

Den 3den Januari 1900 (uiterlijk den 4den moesten wij eigenlijk tc Pretoria zijn) gingen wij des namiddags met goed weer in zee en stevenden naar Lorenzo-Marques, een onzekere toekomst tegemoet gaande.

Den 4den hadden wij een verschrikkelijk onweder. Het schip rolde van de eene op de andere zijde, de zee was zeer woelig, doch 's avonds klaarde de lucht op en scheen de maan weer in hare tropische pracht, zooals wij het in Europa niet kennen.

Wij bevonden ons juist onder den zuidelijken Keerkring, toen van de kustzijde, 's avonds om 6 uur, rechts, aan den horizon een snelvarende tweemaster opdook. In het begin meenden wij, dat het de „Bundesrat" was, maar spoedig merkten wij uit zijn bouw, dat het een oorlogsschip was en wel een Engelsche kruiser. Allen vliegen op het dek en met groote snelheid nadert het schip aan stuurbooordzijde. Van het Engelsche schip moet ook geschoten zijn, doch dat heb ik niet gehoord. Vlug achter elkaar werd gesignaleerd „stop"; wij onderhandelden met het Engelsche oorlogsschip „Thetis". Het heeft twee stukken grof geschut op het bovendek en twee kleinere aan beide zijden op het benedendek. Spoedig wordt een boot neergelaten en 16 gewapende manschappen met 3 officieren kwamen bij ons aan boord. De offlcieren begaven zich direct naar de hut van onzen kapitein, terwijl wij nog aan het souper zaten. Niemand had natuurlijk veel eetlust; de een vermoedde dit, de andere dat, over de aankomst der ongenoodde gasten. Intusschen stoomt de kruiser stuurboord voor-

bij en gaat achterlangs naar bakboordzijde, waar hij strijdvaardig op eenige honderd meters afstands blijft liggen. Men werpt electrische vuurpijlen op ons, zoodat tot algemeene vreugde voor- en achterdek spoedig helder verlicht zijn.

De drie Engelsche officieren wenschten de scheepspapieren na te zien en brachten bezwaren in tegen kisten met metalen knoopen, die voor Transvaal bestemd waren, en buitendien een paar groote ijzeren ketels, welke eigenlijk voor eene suikerfabriek bestemd waren, maar wegens gebrek aan tijd niet meer in Beira ontscheept konden worden. Deze meende men waren contra-bande en men beschouwde het schip gevangen.

De „Thetis."

Een officier der wacht, luitenant Sunner met 16 gewapende manschappen bleven aan boord. Wij moesten onzen weg onder begeleiding van het Engelsche oorlogsschip voortzetten tot de eerstvolgende Engelsche havenplaats Durban.

Onze manschappen deden natuurlijk hun dienst aan boord als tevoren. Doch op de „brug" werd een Engelsch matroos geplaatst, die door middel van lichtsignalen wegens de invallende duisternis, noodzakelijk naar het oorlogsschip seinde. Op het voor- midden- en achterdek liepen twee gewapende manschappen der Engelsche bezetting heen en weer. Aan het ontbijt zat de Engelsche eerste officier rechts naast mij: luitenant Sunner zat rechts naast den kapitein; het eten werd zonder veel woorden te wisselen, genuttigd. Zoo ging het op den 5den Jan. verder langs de baai van Lorenzo Marques.

Het log wees den 5den Jan. des middags om 12 u: 26° 42′ zuiderbreedte, 33° 43′ oosterlengte, afstand 243 zeemijlen, gemiddelde vaart 16.6 knoop, rest van den afstand 242 zeemijlen van Beira naar Durban.

De „Thetis" is een tamelijk groote kruiser met vóór een signaalmast en achter een vechtmast, hij heeft twee schoorsteenen en is zwart geverfd.

Tot Durban was hij onze trouwe reisgenoot aan stuurboordzijde. De Engelsche manschappen gedroegen zich rustig en verstandig; werkelijke opstootjes kwamen niet voor, ook niet in de tweede en derde klasse. Doch in de tweede klasse heeft de kapitein toch een ernstig woordje moeten spreken, toen de Engelsche officier der wacht, een heel beleefd en taktvol man, zich er over beklaagde, dat een paar Hollandsche dames hare stoelen zoo plaatsten, dat aan gewapende matrozen den weg versperd werd. De Engelsche officier liet toen de wacht aan de andere zijde van het achterdek patrouilleeren en later verdween de wacht geheel en al van het dek. De geheele bezetting maakte eenen goeden indruk op ons.

Het was opvallend, dat de Engelsche passagiers der 1ste klasse van den dag af, dat ons schip opgebracht werd, heel opgeruimd waren en veel met de Engelsche officieren omgingen. Vooral een jonge Engelschman, die zeer bleekzuchtig was, en om redenen van gezondheid met zijne vrouw naar het bovenland achter Durban (Karoo) trok, beweerde herhaaldelijk: „wij moeten den oorlog winnen, zelfs wanneer het vele duizend millioenen pond sterling moet kosten"; eene bewering, welke hij reeds uitte, vóór wij te Zanzibar door Duitsche bronnen, de laatste berichten over den slag van Colenso en Scholsneck-Magersfontein gelezen hadden. Tot dit gezelschap behoorde ook de baronesse van Issendorf, die over Durban naar den Prins van Holstein wilde reizen.

Luitenant Sunner betuigde ons dikwijls zijn leedwezen, dat hij ons schip gevangen moest houden; het was zijn plicht, maar geen der passagiers moest zich als gevangene beschouwen.

In de 2de en 3de klasse waren ook eenige Engelschen. Onder hen een onderofficier, die een zwarten boosdoener geketend moest overbrengen. Deze menschen droegen natuurlijk alle mogelijke kruisjes en lintjes, waarmee zij eens gedecoreerd waren en een van hen had zelfs een uniform aan. Vroeger wist men niet eens, dat zij Engelschen waren, en het is best mogelijk, dat menigeen anders zijn woorden nog eens gewikt zou hebben.

Den 5den Jan. reeds vroeg in den morgen, toen wij in de buurt van Durban kwamen, werd de Engelsche oorlogsvlag in den top geheschen, die door de matrozen bij het „opbrengen" reeds was meegebracht. Dezen morgen wilde onze kapitein ook de Duitsche mailvlag hijschen, maar de „Thetis" verbood hem dit. Men was natuurlijk algemeen verontwaardigd hierover, doch ieder beheerschte

zich; er was ook niets aan te doen: wij waren nu eenmaal Engelsche buit.

Tegen den middag legden wij in de reede van Durban aan, waar ook reeds de Duitsche kruiser „Condor" lag, een rank wit vaartuig, dat den vorigen avond toevallig uit Kaapstad hier aangekomen was. Deze moest naar Dar-es-Salam om de „Schwalbe" als wachtschip af te lossen. Dit was een gelukkig toeval; deze boot seinde direct naar ons toe, waarom wij opgebracht waren. Onze kapitein had nauwelijks tijd om te antwoorden „oorzaak onbekend", of reeds verbood de „Thetis" het seinen. De Engelschen seinden nu zelf; spoedig daarop kwam een boot met blaauwkielen aan onzen valreep; een Duitsch zeeofficier was er ook in. Luitenant Sunner en achter hem de kapitein gingen den valreep af. De Duitsche luitenant werd door de passagiers met een „Wacht am Rhein" ontvangen. De Engelsche luitenant wilde den Duitschen niet naar boven laten en riep hem toe: „De „Herzog" is mijn schip!" De Duitscher antwoordde, dat hij in het geheel niet de bedoeling had aan boord te komen en slechts weten wilde, hoe het aan boord ging en of allen gezond waren. Op hetzelfde oogenblik overhandigde baronesse von Issendorf een protest tegen het opbrengen van ons schip met eene inhoudsopgave onzer bagage, aan den Duitschen luitenant over het hoofd van den Engelschen heen. De Engelschman vroeg: „Wat is dat?" maar de Duitsche luitenant had het stuk reeds. Onder daverend gejuich der passagiers keerde de boot naar de „Condor" terug, terwijl de Duitsche officier ons nog een „Tot weerziens!" toeriep. Ik geloof, dat wij het slechts aan dit voorval te danken hadden, dat wij zoo spoedig uit onzen onaangenamen toestand verlost werden.

Indien een rijk een voorstel ter versterking der vloot er door wilde hebben, dan zou het beste middel hiervoor zijn, om de tegenstanders een pleizierreisje op eeu smal gebouwd schip te laten maken bij groote hitte, om ten slotte nog 8 dagen door een vreemd schip opgebracht te worden; ik geloof, dat zij spoedig zouden inzien, hoe noodig het voor een groot rijk, dat vele handelsbetrekkingen heeft, is overal in de wereld zijn vlag te kunnen toonen om handel en verkeer te beschermen.

De volgende dag, de 6de, ging rustig voorbij. Er waren ongeveer nog 200 reizigers voor Delagoa-baai aan boord. Altijd was er nog wel wat te eten en te drinken, zelfs spatenbier van het vat, per glas van $^4/_{10}$ L. inhoud à 30 pfennig. Over dag werd er druk gehengeld.

Op ons schip waren wij totaal van de buitenwereld afgesneden en over onze bestemming konden wij niets vernemen: het eenigste, wat ons door eenen Engelschen officier medegedeeld werd, was, dat wij vermoedelijk een der volgende dagen naar de binnenhaven gebracht zouden worden en dat daar de lading ontscheept en onderzocht zou worden. Dat was geen prettig vooruitzicht, vooral daar wij gehoopt

hadden spoedig in Transvaal te zullen zijn. Tegenover zulke dingen staat men machteloos; het is om iemand het bloed aan het koken te brengen; men kan slechts er over nadenken en zich dagelijks meer ergeren. Daarbij was er in het eten nauwelijks meer eenige afwisseling; alles raakte op en door de woelige zee was ons schip in eene voortdurende schommeling. Dicht bij ons lagen twee groote Engelsche kruisers als doode elementen, bijna zonder kanonnen en manschappen. De grootste, de „Terrible", had 14.000 ton inhoud; het is een snelstoomer met vier stoompijpen en is één der grootste schepen van de Engelsche marine. Zijne kanonnen waren op weg naar Ladysmith.

Buitendien liggen in de buitenhaven nog vele transportschepen, waarmee 7000 man en vele mooie paarden aangevoerd zijn. De geheele haven herinnert ons door hare eigenaardige bedrijvigheid eraan, dat wij ons reeds op oorlogsgebied bevinden.

Van de kust lacht het heerlijke villa-park van Durban ons toe, dat op een mooi, groen terras zich hoog boven de oppervlakte der zee verheft. Durban is de mooiste stad van Zuid-Afrika en doet door hare op amphitheatersgewijs gevormde terrassen aan Genua denken. Buitendien heerscht er een zacht en gezond klimaat, daar zich berg- en zeelucht vereenigen. Haar beteekenis als havenstad heeft zij aan het rijke binnenland van Natal en Transvaal te danken. Dit land behoorde vroeger aan de Boeren en heette toen „de Urban". Toen werden de Boeren door de Engelschen verdreven en werd dezeplaats voor hen „Port Natal."

Den 8sten hoorden wij eindelijk iets nieuws. De kapitein van de „Bundesrat" (die reeds 10 dagen zonder onderzocht te zijn in de binnenhaven lag) kwam met een kleine transportboot naar ons toe. Hij wees ons op de masten van zijn schip, waaraan de Duitsche vlag wapperde; dit schip was eerst den 6den 's morgens in de binnenhaven gebracht; wel toevallig kort nadat een Duitsch oorlogschip aangekomen was. Toen konden ook de passagiers aan wal gaan en dienzelfden dag zou de lading onderzocht worden. Den 9den zouden zij dan misschien kunnen vertrekken en wij eindelijk in de binnenhaven komen. Door hem hoorden wij ook, dat het protest, dat den admiraal der „Thetis" overhandigd was, nog niet den Duitschen consul te Durban bereikt had.

Tot overmaat van ramp vertelde een der Engelsche officieren lachend aan eenen landgenoot, dat de „Generaal", ook eene boot der Duitsche Oost-Afrika-lijn, in Aden aan den ketting lag. Hierdoor was het geheele verkeer der Oost-Afrika-lijn gestremd, zelfs de post voor de koloniën werd aangehouden.

Indien wij te Suez zelf een oorlogsschip hadden gehad, dat ons tot Durban begeleidde, dan zouden de Duitschers zelf de lading hebben kunnen onderzoeken. Intusschen werd zoowel door de afdeelingen der ambulance, als door de andere passagiers telkens opnieuw geprotes-

teerd tegen het lange oponthoud. Den 8sten Januari werd 's morgens vroeg overal de volgende bekendmaking aangeplakt: *Inlichting ingewonnen bij het commando der „Thetis" betreffende de landing der passagiers van de Duitsche mailboot „Herzog"*: De Portugeesche passagiers zullen vandaag nog naar Delagoa-baai doorreizen. Over het lot der andere passagiers is nog niets bekend. Het protest van het Roode Kruis is nu in handen van de bevoegde macht en een besluit wordt eerstdaags verwacht. De commandant hoopt, dat ook dit spoedig in orde komt.

Over het opbrengen van de Duitsche mailboot „Herzog" worden onderhandelingen tusschen Londen en Berlijn gevoerd."

geteekend v. ISSENDORF.

Maandag 8 Jan. 1900, 8 uur 's morgens, werden de Portugeesche beambten en officieren, waaronder de nieuwe gouverneur van Zambezie, door een sloep van de „Terrible" afgehaald. In hun vreugde liepen zij zoo haastig de trappen af, dat een officier daarbij in 't water viel, doch gelukkig gered werd. Gezamenlijk werden zij door eene boot der Castle-line naar Delagoa-baai gebracht. Nu volgde een gezelschap Indische kooplieden, die in hun bonte volksdracht al ongeduldig op het voordek wachtten. De vrouwen waren met zijden doeken gesluierd en zij, zoowel als de mannen, droegen aan handen en voeten gouden ringen. Door een mand aan een hefboom bevestigd, werden zij met heel veel moeite in een kleine stoomboot overgebracht. Hierbij verongelukte de geheele inboedel van eenen toovenaar, die zich onder hen bevond; eene kist met slangen, Ichneumon (Egyptische rat) en een tooverstaf viel in het water. Men deed alles om de dingen op te visschen, maar te vergeefs. De Turksche golven slingerden de kist van de kleine naar de groote boot, tot zij geheel verbrijzeld werd; hier hielp geen tooverspreuk; zij werd een prooi der golven.

Toen wij toezagen, hoe eerst de Portugeezen vervolgens de Indiërs ontscheept werden, maakte zich een treurige stemming van ons meester, want juist de onzekerheid berreffende onze toekomst was zoo moeilijk te dragen. Ik geloof, dat menigeen, die schijnbaar rustig op het dek liep, met gebalden vuist in den zak op en neer wandelde; dit deden de gezichten ten minste veronderstellen. Het was ook een groot onrecht om ons, leden der ambulance, zoolang van ons werk af te houden. Protest op protest volgde weer en werd den engelschen luitenant overhandigd. Het werd zoo erg, dat deze het besluit uitvaardigde, waarbij alle vragen, aan hem gericht, door de handen der wachten gaan moesten. Een Engelsch onderofficier, die van Zanzibar meegereisd was en vroeger altijd met opgestroopte mouwen en een nijlpaardenzweep (Jambouk) in de tweede en derde klasse rondliep, had bij de komst der Engelschen khaki-uniform aangetrokken en meldde aan Lord Winchester, uit de eerste klasse, voortdurend wat in de derde en twee klasse gebeurde. Zijn eigenlijk reisdoel was om

het graf van zijn broer op te zoeken, die aan de Tugela gevallen was. Onze kapitein zond hem echter spoedig van de eerste klasse weg.

Eindelijk den 9 Jan. des namiddags om 2 uur werden wij verlost. Van de „Terrible" uit werd ons het nieuws overgeseind. Luitenant Sunner scheen niet het minst verheugd daarover; hij was de eerste die in de rooksalon kwam en ons toeriep: „You are free"; men had het hem den geheelen tijd ook aan kunnen zien. hoe onaangenaam hem zijne verplichte houding was. Eerst kon niemand het gelooven, totdat de Engelsche vlag gestreken, en de Duitsche geheschen werd. Een algemeen gejuich ging er onder de passagiers op. Wij wisselden met luitenant Sunner en onder elkaar menigen handdruk en een glas champagne bestempelde de vreugde. Nu werden de Engelsche manschappen afgehaald door twee bootjes van de „Terrible." Er was hoog water, en bij deze woelige zee gebeurde het, dat een officier misstapte op de touwladder en in zee viel, doch het ongeval liep goed af. Dit wekte de lachlust op van eenige passagiers; gelukkig gedroegen de leden der ambulance zich heel fatsoenlijk, door niet hiermede in te stemmen. De eerste officier verontschuldigde zich nog herhaaldelijk over zijn niet anders kunnen handelen, daar hij zijn plicht tegenover het vaderland moest nakomen, hoe zwaar het hem ook viel. Zij schenen hartelijk blij te zijn, dat zij vertrekken konden. 's Avonds begon men in de tweede klasse Duitsche Boerenliederen te zingen. De gemoederen werden steeds onrustiger, zelfs één van onze zusters moest ik tot rust manen. Men wilde zelfs een Duitsche Doctor in de letteren over boord gooien, die slechts één arm had en in Zanzibar aan boord was gekomen. Deze werd namelijk voor een spion gehouden. Enkele anderen wilden weer geld inzamelen voor een telegram aan den Duitschen Keizer, als dankbetuiging voor de verkregen vrijheid. De gedurende de gevangenschap ingehouden verbittering gaf zich op uitbundige wijze lucht na deze plotselinge bevrijding.

Ik geloof, dat wij het slechts aan de aanwezigheid van de „Condor" te danken hadden, dat wij zonder eenig onderzoek zoo spoedig op vrije voeten gesteld werden. Volgens Cromwell moet een oorlogsschip ook de beste gezant zijn. Het kan echter ook nog van een anderen kant beschouwd worden. Men hoort nu, dat toen de „Herzog" van Amsterdam vertrok, in Engelsche couranten reeds bekend gemaakt werd, dat er op onze boot menschen waren, die voor de Boeren ammunitie en versterking meebrachten, en dat onder hen zelfs verkleede officieren waren. Nu wilden de Engelsche bladen, dat de regeering de zaak eens nader onderzocht. In ieder geval moeten de bedoelde heeren in Amsterdam zich heel ontactvol gedragen hebben, anders zouden zulke berichten nooit Londen hebben kunnen bereiken. Als de lezers nu denken aan hetgeen ik reeds medegedeeld heb, kan men het den Engelschen niet zoo kwalijk nemen, dat zij van hun

krijgsrecht op zee een te ruim gebruik maakten. Het is echter hard, wanneer onschuldigen daaronder lijden moeten.

Den 10den Jan: ontvingen wij in drie booten van de „Condor" in zwart, wit en rood gekleurde zakken (ongeveer 12 stuks) de post voor de „Bundesrat". De ontscheepte Portugeezen en de gouverneur van 't Zambeziegebied kwamen weer aan boord, daar de reis met de „Castle line" toch te lang duurde. Eenige passagiers voor Durban werden nog aan wal gebracht, de „Terrible" seinde „goede reis" en rakelings de „Condor" passeerende, staken wij in zee. Uit ieder venster en kijkgat werd ons zoo'n hartelijk „hoera" toegeroepen, dat wij dit niet licht vergeten zullen.

Eindelijk bereikten wij bij maneschijn Delagoa-baai. In de wijde, door een eiland en een schiereiland zoo wel beschutte golf, monden groote Afrikaansche rivieren uit: 1° de Limpopo, die de noordergrens van Tronsvaal vormt en grootendeels van däär haar watertoevoer krijgt (door de Olifantsrivier).

2° de Komatirivier.

3° de Umbelosi.

4° de Tembe of Godrivier

5° de Mabuta (de zuidelijkste)

In het geheele omliggende land heerscht dezelfde moerassige lucht als in Tanga, doch hier vermengd met die van aromatische bloemen. Twee Engelsche, één prachtig Hollandsch (de Friesland) en een Fransch oorlogsschip lagen in de haven voor anker.

Delagoa-baai is de beste en zekerste haven van Afrika. Links ziet men in vage lijnen de grenzen van Chefina en rechts het Inyak eiland. Op dit eiland had de eerste Europeesche nederzetting plaats. De haven is ongeveer 100 K.M. breed en 40 K.M. lang. Op den achtergrond schitteren de lichtjes van Lorenzo-Marques, eindigend in een zacht-glooiend landschap, hier en daar door palmbosschen overschaduwd.

Den volgenden dag werd onze bagage naar het douanenkantoor gebracht, waarna wij eene wandeling door de stad ondernamen. De plaats is betrekkelijk gauw tot bloei gekomen: in 1875 had zij slechts 458 inwoners, terwijl zij er heden een groote 1000 telt, waarvan meer dan 700 Portugeezen zijn. Hiernaast wonen 2 of 300 Arabieren en Indiërs. De lage huizen hebben meest alle platte daken en zijn voor 't meerendeel blauw en rood geverfd, wat tegen den roodachtigen leemgrond een kleurenrijk schouwspel oplevert. De rechte straten, loopende van de kust naar het ongezonde, moerassige binnenland, stijgen spoedig tot eenige honderd meters. Dit hoogere deel is daarom gezonder, zoodat men er veel villa's vindt. Wat de flora betreft, is deze gelijk aan andere tropische: bananen en kokospalmen groeien in menigte. Het leven is er duur: voor eene heel eenvoudige kamer met slecht eten betaalt men 20—30 shilling (per dag).

Reeds in 1544 werd aan de monding der Tembe, een klein station

gebouwd, doch de Portugeezen deden er verder zoo weinig voor, dat men dit feit in de oorkonden uit dien tijd zelfs niet terugvindt. In 1719 kwamen de schepen der Oost-Ind. Compagnie, en 2 j. later werd door de Hollanders een fort gebouwd, dat echter in 1730 door muiterij der soldaten weder verloren ging. Tegelijkertijd protesteerden de Portugeezen ook tegen de Holl. nederzetting. Toch vermochten de Portugeezen niet Lorenzo-Marques tot bloei te brengen. Eerst in 1776 werden door toedoen van een Duitsch-Oostenrijkschen kapitein, Bolz genaamd, handelshuizen aan de oevers der Lagoa gebouwd. Weder protesteerden de Portugeezen tegen deze nederzetting op grond van hunne oudste rechten en begonnen toen pas de grondsteenen te leggen voor Lorenzo-Marques. Voor havenbouw en handel werd echter niets gedaan. De Boeren zagen de groote voordeelen der haven in, evenals zij later de oogen voor de Afrikaansche schatten openden. Dit is wel een bewijs, hoeveel natuurlijk inzicht de Boeren voor koloniseeren hebben. Zij streven niet naar persoonlijke voordeelen, waardoor slechts enkelen rijk worden, ook hebben zij dien onbeteugelden hartstocht tot spekuleeren niet, waardoor het land geexploiteerd wordt. Ondanks dit moesten zij wijken voor ruw geweld. Het is algemeen bekend, hoe Normandische vluchtelingen en Hollanders onder een Prins v. Oranje zich als eerste kolonisten vestigden.

In het begin der 19de eeuw viel 't oog der Engelschen op deze kolonie; bijna tegelijkertijd werd Frankrijk oplettend. Engeland wist er zich meester van te maken. Daar de Boeren geen Engelsche onderdanen wilden worden, trokken zij in de eerste 30 j. in „trekploegen" noordwaarts. Voor een deel gingen zij over de Oranje-rivier, het andere deel ging meer oostelijk en maakte zich meester van het tegenwoordige Natal, vervolgens eigenden zij zich telkens meer land toe van de negerstammen. Het land noordelijk van de Drakenbergen noemden zij „Transvaal." De verbinding met het buitenland geschiedde over Kaapstad of Durban, hetgeen echter door de hooge invoerrechten van Engelsche zijde bemoeilijkt werd. Toen beproefden de Boeren zich met de Portugeesche regeering in verbinding te stellen om zoodoende over Lorenzo-Marques hunne machineriëen en geweren in te kunnen voeren.

In 1843 kregen zij van Portugal toestemming zich in het land, achter Delagoabaai gelegen, te vestigen en eene eigen regeering te vormen. Deze noemden zij de „Zuid-Afrikaansche Republiek Transvaal" en kozen een president gedurende één jaar. De handelsbetrekkingen werden in 1850 bekrachtigd op eene vergadering in Obrigstad.

Door president Martinus Wessels Pretorius, die de groote waarde der Delagoabaai kende, werd in 1868, de Matuba-rivier bij Transvaal geproclameerd en de juiste grenzen zijner Republiek bepaald. In 1875 maakte een scheidsgerecht, aan welks hoofd Mac-Mahon als president stond, uit, dat Portugal Delagoabaai als zijn bezit beschouwde zonder dit te kunnen bewijzen.

Dat in Transvaal veel goud te vinden is, was reeds lang bekend, maar toen de Engelschen ongeveer in 1870 door eene exploitatie-maatschappij het gehalte er van lieten onderzoeken, werd het niet de moeite waard geacht er opgravingen te doen. De Boeren leefden eenige jaren rustig, totdat in 1886 de goudvelden van den „Witwaterrand" ontdekt werden. Terzelfder tijd werd midden in die goudvelden Johannesburg gebouwd, dat na 20 j. zich tot eene wereldstad ontwikkelde. Nu brak de tijd der groote landverhuizingen aan; het druk verkeer naar Transvaal deed inzien, dat de handelsbetrekkingen verbeterd dienden te worden. Eene spoorlijn naar Delagoabaai bleek noodzakelijk. Voor dit doel ging in 1875 de toenmalige president Burgers naar Europa om eene leening van 3.000.000 pond sterling te sluiten. De Boeren waren te arm om dit bedrag bij elkaar te kunnen brengen. De leening werd volteekend, doch door een verdrag met Portugal, betreffende den bouw der spoorlijn, leed het plan schipbreuk.

Doordat Engeland Transvaal in 1877 wilde annexeeren, stond alles weer stil en werd pas in 1887 het plan verwezenlijkt, door de oprichting der Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij. 819 shares (aandeelen) werden door Duitschers genomen, door de Hollanders ongeveer $^1/_4$ der aandeelen (581) en 600 door de Transvaalsche regeering.

Als directeur van het mooie ziekenhuis te Johannesburg was een Holl. arts benoemd. Deze bleef tot 1900. Toen namen de Engelschen het in handen. Hij kreeg 70 pond sterling per maand plus vrije kost en inwoning.

In 1891 ging de 1ste trein van Lorenzo-Marques over de Komatibrug en den 1sten Jan. 1895 de eerste personentrein van Pretoria naar Lorenzo-Marques. Zoo heeft Delagoabaai haren bloei te danken aan het groote handelsverkeer van Transvaal. De haven is veel beter dan die in de Kaap-Kolonie en zal mettertijd de andere havens overvleugelen. Nu is de gelegenheid tot in- en uitvoer in Lorenzo-Marques echter nog zeer slecht: goederen voor Transvaal blijven vaak langen tijd daar liggen.

HOOFDSTUK II.

Van Lorenzo Marques naar Pretoria. — Moeilijkheden met de douanen. — Pas naar Ressano-Garcia. — Komatipoort. — Ontvangst door de Boeren op de grens. — Werving. — Goudvelden. — Waterval-onder, Tandradbaan, Waterval-boven. — Het Hoogland.

Den 10den Jan. 's avonds 11 u. lag ons schip te Lorenzo-Marques voor anker. Den 11den bracht men onze bagage, door en door nat, in de douanenkantoren. Ik legde verschillende bezoeken af bij den Gouverneur en den Directeur v. h. Douanenstation Everard, die mij beloofden het visiteeren zoo spoedig mogelijk te zullen doen plaatshebben. Van woordhouden was echter geen sprake. De kisten van het Röntgen-apparaat werden opengebroken: men meende, dat het een spring-apparaat was. Tot ons geluk was er een arts van Lorenzo-Marques die het kende en, erbij geroepen, verklaarde, dat het werkelijk onschadelijk was. Onzen sterilisator ging het evenzoo; men hield hem 3 maanden in de loods en toen moesten wij nog de hulp van den consul inroepen om hem terug te krijgen. Onze verbandmiddelen, alle in waterdichte stoffen gepakt, werden opengescheurd en de sloten der koffers verbroken.

Misschien waren de geruchten over de Belgische ambulance hieraan schuld, maar andere ambulancen ging het niet beter. Buitendien waren 2 collega's zoo onvoorzichtig om hunne revolvers in den koffer te laten liggen, welke met eenige chirurgische instrumenten verbeurd verklaard werden. Den volgenden dag stond dan ook in de courant een lang artikel over ammunitie, dat door een Roode Kruis-ambulance meegebracht was. Zoo maakten de Portugeezen van een mug een olifant. Hier is het slechts de vraag, of 't voor een ambulance niet raadzaam is, tot zelfverdediging, wapens mee te brengen. Men is er toch niet altijd zeker van, dat de zwarten ons niets zullen doen, of dat er altijd ter gelegener tijd bescherming voor de ambulance zal zijn! Dit is zeer te betwijfelen! In Duitschland en Oostenrijk heeft, voor zoo ver ik weet, iedere officier van gezondheid een geweer of revolver in den gordel, doch in Engeland is dit niet gebruikelijk. Ik was dikwijls in de gelegenheid mij hiervan te overtuigen. Daar het dragen van wapens meestal de oorzaak was van gevangenneming der

ambulancen, dienden de verschillende mogendheden het over dit punt toch eens te worden. Naast dit feit is het echter ook gebeurd, dat in de nabijheid of op het terrein der lazarets, wapens begraven lagen, welk feit het wantrouwen van den vijand ten opzichte der Boeren versterkte. Mijns inziens was het heel onvoorzichtig, dat leden van het R. Kr. naar Europa ook verslagen zonden over de vecht-wijze der verschillende troepen.

De nieuwsbladen in Pretoria wisten dit binnen korten tijd mee te deelen en de War-office te Londen wist het nog eerder.

Het kostte ons in Lorenzo-Marques groote moeite een pas naar Pretoria te verkrijgen. Wij moesten achtereenvolgens van den Duitschen consul naar den consul-generaal Pott, vervolgens naar den Portugeeschen gouverneur; de laatste kreeg voor iedere pas 25 shilling, niettegenstaande wij reeds onze R. Kr. passen bezaten.

Den 12den Jan. om 5 u. droegen wij zelf onze bagage naar het station, waar een trein met roode kruisen beschilderd voor ons klaar stond.

Buiten de drie ambulancen bevonden zich nog andere jongelui onder de passagiers, van wie sommigen beweerden, dat zij een jachttochtje naar Afrika maakten. Onder algemeen gejuich vertrok de trein eindelijk om zeven uur. Wij reden nu door een bijna onbewoonde streek en zoo ver het oog zien kon, ontwaarde men hoog rietgras. De regen, die gisteren in stroomen neerviel, had plaats gemaakt voor helderen klaren zonnenschijn met ontzettende hitte. Geen groen plekje heinde en ver, slechts heel in de verte laag struikgewas. In deze streek komen weinig groene boomen voor, met uitzondering van eenige verdwaalde kokospalmen en eene menigte mimosaplanten met hare, tot een scherm vereenigde blaadjes en de gele zacht geurende bloemen; dan aloësoorten, die ter hoogte van eenen boom voorkomen. Stellig waren er onder deze van meer dan 100 jaar oud, ook kandelaber-vormige cactusplanten van aanzienlijke grootte en ten slotte de doornplant in zijne verschillende soorten. Nu en dan ontmoet men ook eucalyptus-boomen (koortsboom, blauwgom-boom). Het struikgewas bedekt altijd slechts eene kleine oppervlakte en wisselt voortdurend met weidegrond af. In deze grasvelden groeien bamboeriet, orchideëen en slingerplanten. Over de weiden heen had men tusschen de boschjes door een heerlijk uitzicht op de geheele streek. Men kan hier op fabelachtigen afstand nog duidelijk alles onderscheiden, zoo klaar en helder is de lucht meestal.

De spoor voerde ons voorbij afgelegen kafferhuizen. Langzamerhand wordt het landschap heuvelachtiger en bij Ressano-Garcia zijn wij aan het eindstation van het Portugeesch gebied; dan gaat het over de Komatibrug naar Komatipoort.

Ik weet nog goed, hoe verschillende avonturiers, die tot Ressano-Garcia per boot reisden, uit gebrek aan geld, den weg verder over

de Transvaalsche grens naar het binnenland te voet aflegden.

Komatipoort ligt 190 M. boven de oppervlakte der zee, heeft een volkomen tropischen plantengroei, bestaat uit een paar steenen huizen, een paar hutten van gegalvaniseerd ijzer en in den zomer is het een verschrikkelijk koortsnest. Slechts in den winter, in Juni en Juli, worden hier jachtpartijen ondernomen. Ook de Boeren, die hier gevestigd zijn om de grens te bewaken, hebben veel last van koorts.

Onze Roode-Kruis-bagage ging dadelijk verder, maar het andere goed werd weer eens gevisiteerd. Enkele der medepassagiers, die mij ook reeds verdacht leken, liet men niet verder gaan.

Hier zagen wij de eerste Boeren. Doorgaans zijn het groote, magere menschen, van krachtigen lichaamsbouw, zoowel grijsaards als mannen en jongens. Zij droegen eenvoudige, bruine of geelachtige kleederen, (geen uniform), de bandelier dwars over de borst en het mausergeweer op den schouder. Anderen weer hadden een groot kaliber Martini-Henri geweer, dat ik in den Turksch-Griekschen oorlog ook zag. Veel spreken deden zij niet, maar des te meer ons bekijken. Als vreugdeteeken over de aankomst van zoovele vreemdelingen werden in de lucht schoten gelost. De ambulancen werden in het huis van den landdrost gebracht, dat met Transvaalsche, Duitsche en Hollandsche vlaggen versierd was en waar op landelijke wijze buiten eene tafel gedekt was.

De landdrost, een flinke figuur, begroette ons echt hartelijk. Het deed hem goed, dat naast de Hollanders ook de Duitschers zooveel sympathie voor de Boeren toonden. „Maar" zei hij, „geloof niet, dat ge komt om Boeren te verplegen, want er worden heel weinig Boeren gewond, maar Engelschen des te meer." Deze woorden sprak hij met volle overtuiging en dronk daarop op onzen Keizer en de Hollandsche Koningin.

Wij deden van onzen kant hetzelfde en namen vervolgens een kijkje in de mooie omgeving.

Het was zeer grappig te zien, hoe ook de kaffers hun best deden onze aankomst feestelijk te vieren, 't geen bestond in een dans vol bokkesprongen.

Bij ons vertrek stonden de Boeren aan beide zijden van den trein en vielen er salvo's rechts en links. Gebrek aan ammunitie scheen men niet te hebben.

Tot Kaapmuiden veranderde het landschap weinig. We passeerden de Krokodil-rivier (zijtak v. d. Komati), waarna wij, na vele wendingen ons op het tweede Afrikaansche terras bevonden (400 tot 800 M. hoog).

Zuidelijk van de spoorlijn, bij Kaapmuiden, vindt men de rijke Kaap-goudvelden; te midden hiervan ligt Barberton. De goudaderen komen in Swaziland 1000 M. diep voor. Uit graniet en kwarterts moet het goud gezuiverd worden. Uit de ligging der goudvelden kan men zien, hoe de nu verspreide bergen één geheel gevormd hebben,

slechts door de rivierbeddingen gescheiden. Deze bergketen, die wij bij Alkmaar bereikten, zijn de Drakenbergen. De trein gaat vlak langs de rivier en maakt zulke scherpe bochten, dat 't soms schijnt, alsof de locomotief achter de laatste wagon rijdt. In Europa zou men in dergelijke omstandigheden tunnels gebouwd hebben.

Zooals men weet, zijn er in Transvaal slechts drie tunnels: bij Waterval-onder, bij Johannesburg en in de Riggarsbergen, aan de grens van Natal.

Onder de overhangende rotsblokken had men juist genoeg plaats gespaard om er het spoor langs te leiden, terwijl direct daarnaast in eene diepe kloof de Krokodilrivier schuimend tusschen groenbegroeide klippen zich slingert, die, door haren snellen bruisenden stroom over granietbrokken heen, ongeschikt voor de scheepvaart is. De oevers zijn dicht met riet en struikgewas begroeid.

Hier komen zoo nu en dan nog zeepaarden voor, door den Boer „Zeekoe" genoemd. Ook houden zich hier in de bergkloven nog wel enkele leeuwen op, maar anders hebben de mausergeweren onder de bewoners der wildernis leelijk huis gehouden; de antilopen met hare mooie gedraaide horens, (Koodoo) en de giraffen ziet men hier slechts nog sporadisch. De eland is reeds uitgestorven, nog slechts de namen Elandslaagte, Elandsfontein enz. herinneren aan hun voormalig bestaan. Dit is voor de Boeren in den winter ook het beste jachtveld.

Het gewone werk op de spoorlijn wordt door Kaffers gedaan; het zijn goedhartige eenvoudige menschen, die in hunnen vrijen tijd hunne eentonige liederen zingen, door een klein muziekinstrument begeleid.

Bij iedere wending der Krokodilrivier ontvouwde zich een ander tafereel, doch telkens vindt men daarin den hoogen rotswand van het dal tegen de donkerblauwe Drakenbergen terug. Het geheel herinnert aan partijen in het Thüringer-woud en het Rhöndal, alleen met dit verschil, dat de bergtoppen daar met dennen en loofhout begroeid zijn, waardoor het landschap er lieflijker uitziet, en alles nog verhoogd wordt door de stemmen der zangvogels. In Afrika zou men tevergeefs er naar zoeken. Hier tegenover staat echter de machtige indruk, welken de ontzaglijke granietblokken door hunne grillige vormen en diepe spleten maken, ons in herinnering brengend de oude kasteelen, die zich duizeling-wekkend hoog op de bergtoppen vertoonen. Over dit leger van rotsblokken ligt een eigenaardige kleur, veroorzaakt door een goudgeel metaal houdende ader. Onder deze steenmassa's zijn er die van boven geheel vlak zijn en met eene scherpe punt op eene andere rots rusten. Vermoedelijk zijn ze door de zware regens en de overgroote hitte in den loop der eeuwen afgeslepen.

Te Waterval-onder (1265 M. boven den zeespiegel) werd halt gehou-

den, daar de spoorlijn reeds hier 's avonds niet veilig was. In het stations-koffiehuis werd een souper voor de reizigers klaargemaakt, dat met de gebruikelijke koffie begonnen en geëindigd werd.

Hoe dichter wij bij Pretoria kwamen, hoe duurder alles werd: een glas citroen-limonade met soda-water kostte 1 shilling. Ook kwam telkens het geval voor, dat dàn de een, dàn de ander iets van zijn bagage mistte.

Per tandradbaan vertrokken wij den volgenden morgen naar Waterval-boven. De afstand tusschen de beide stations is ± 10 KM. De Elandspruit vormt hier een heerlijken waterval, van 100 M. breedte en stort in het dal, waar een tropischen plantengroei heerscht (bananen, ananas, koffie en rijst), maar overigens het klimaat zeer ongezond is. Gedurende den aanleg der spoorlijn Waterval-onder—Komatipoort, zijn ongeveer 200 menschen aan malaria gestorven en nu nog, niettegenstaande het afgraven afgeloopen is, en de spoorwegmaatschappij overal eucalyptus liet planten, blijft de streek zeer ongezond.

Op een kleinen afstand van Waterval-boven spoorden wij door een tunnel, welke zeker 10 min. lang is. Bij den uitgang der tunnel ziet men den bovenbeschreven waterval. Van struikgewas en heuvelland is nog wel iets te bespeuren, maar overigens is het landschap veranderd, de weelderige plantengroei is verdwenen; de atmosfeer heeft plaatsgemaakt voor eene droge ijle lucht, terwijl er een frisch briesje waait. Denzelfden indruk krijgt men wanneer men uit het zuidelijk deel van Italië de hoogte van den Brennerpas bereikt; van geleidelijken overgang is in het Drakengebergte echter niets te bespeuren. Hier en daar ziet men een groen struikje; over 't geheel slechts steppengras. De geheele streek ziet er verlaten uit, en is zeer dor en droog. Diep liggende dalen ontbreken geheel en tegen den horizon teekenen zich hier en daar „kopjes" af. Wij bevinden ons op het Hoogland van Transvaal, 1475 M. boven den zeespiegel. De streek vertoont overeenkomst met de Schwabische en Fransche Jura, bijv. in de buurt van Forchheim, of het boomlooze plateau van den Rhön, de Eifel of met de hoogvlakte van Ingolstadt juist boven München tot Kirchseeon.

Over verschillende viaducten gaat de spoor naar Machadodorp, vervolgens naar Belfast, een der hoogst gelegen Transvaalsche dorpen (1935 M. boven den zeespiegel). Daarna wordt het hoogland langzamerhand lager en komen wij aan de steden Middelburg (1516 M.) en Palmoral (1500 M.). De streek is rijk aan goede soort steenkolen. Het landschap is ook hier vlak en doorsneden van slooten en beekjes, waar groote ijzeren spoorbruggen over heen gaan. Bij iedere brug staan tenten, waar een boerenwacht ter bewaking aanwezig is. Hier en daar ziet men te midden der eucalypten boerenfarmen, welke omringd zijn van een doornheg. De Boer bebouwt zijn land slechts

in zoo verre dit noodig is voor zijn levensonderhoud, het overige laat hij braakliggen of dient voor weide.

Nu wij Pretoria naderen worden meer huizen te zien; witte en zwarte ruiters rijden langs den weg evenals door ossen getrokken wagens.

Eindelijk kwamen wij hier den 13den Jan. aan.

HOOFDSTUK III.

Pretoria; inwoners; ligging; temperatuur; jaargetijden; plantengroei; tram; straten; kanaalvorming; malaria, typhus; openbare gebouwen, scholen; rijksmuseum; kerk en staatsinrichting; godsdienstigheid der Boeren; de President.

Tusschen twee bergketens, de Witwaterbergen ten Zuiden en de Magalisbergen in 't Noordwesten, ligt, in een groot dal, Pretoria met zijne vriendelijke huizen. De omliggende hoogten en de bodem hebben die roodbruine kleur, zooals men ze in geheel Transvaal vindt; ook onze kleeren en koffers zijn met roodbruin stof bedekt; het is dezelfde kleur als in Westfalen, waar de bodem eveneens metaal bevat.

Te midden der landelijke huizen steken eenige kerktorens omhoog, en hoog boven deze uit, ziet men het koepeldak van het gouvernementsgebouw met de vergulde vrijheidszuil er op, terwijl eucalyptenplantsoens tusschen dit alles aangelegd zijn.

De inwoners vroegen ons zeer hartelijk te logeeren, welk verzoek wij met beide handen aangrepen. Daar wij echter met ons zoovelen waren, nam een deel haar intrek in het Grand-Hôtel. Het was Prof. Korteweg, die reeds een maand te Pretoria was, die mij en de Hollandsche ambulance hierheen leidde. We kregen een aangenamen indruk, toen wij de breede, rechte straten doorliepen. Ofschoon de kleine woningen te midden harer tuinen een dorpachtig voorkomen hadden, bemerkten wij toch spoedig door de electrische trams en de forsche openbare staatsgebouwen, dat wij ons in eene, op Europeesche wijze ingerichte stad bevonden. In Juli 1866 werd de bovengenoemde Martinus Wessels Pretorius president der Republiek en de nieuwe stad naar hem genoemd; zijn standbeeld staat op een open plein tusschen het station, het volksziekenhuis en de artilleriekazerne. Pretoria telde in 1868 een 300 blanke inwoners en naar Frederik Jeppe (1879) ± 500. Na den vrijheidsoorlog 1880—81 is dit echter sterk vermeerderd. Lord Churchill schatte het aantal inwoners in 1890 op 6000 en vóór den oorlog bedroeg dit ongeveer 20.000 blanken en 10.000 kleurlingen. De Indiërs (koelis) en de kaffers wonen in het noordelijk

deel der stad in afgeschoten vierkanten ruimten en in woningen van gegalvaniseerd ijzer.

Door de bergketen ligt Pretoria beschut tegen gure winden en hevige koude; het ligt 1346 M. hoog, terwijl Johannesburg, dat 60 K.M. zuidelijker ligt, veel hiervan te lijden heeft.

De gemiddelde temperatuur bedraagt 20.5° Celsius, doch vertoont in enkele maanden groote afwijking, evenals de dag- en nachttemperatuur. In 't algemeen gelden echter Nov., Dec. en Jan. voor de warmste, Juli en Aug. voor de koudste maanden. Men verdeelt het jaar gewoonlijk in een droog jaargetijde (April—Sept.) en een nat van Sept.—April. In den drogen tijd valt er dikwijls in 8 weken geen droppel regen, terwijl men in den regentijd gedurende 1 à 2 sec. een koffiekop (een Afrikaansche) vol water kan laten loopen. In dezen natten moesson regent het dikwijls van 's morgens tot 's avonds. De rivieren, die in den winter een smalle ondiepe bedding hebben, zwellen tot diepe, 20—30 M. breede stroomen, die door hun woesten loop de oevers afslippen. Na den regentijd komen de warme maanden (Dec., Jan., Febr.) De overgang naar den regenmoesson gaat gepaard met hevige onweders, waarvan wij ons in Europa geen voorstelling kunnen maken. Eigenaardig dat eenige uren later de grond weder geheel droog is, terwijl de onweders altijd gepaard gaan met hevige regens. Acute longontstekingen zijn in dezen tijd dan ook niet zeldzaam.

De bodem is bijzonder vruchtbaar en leent zich voortreffelijk voor groententeelt, bloemen, koren en boomgewassen.

Daar de Boer uitgestrekte bezittingen heeft, vermoeit hij zich niet met het bemesten van den grond, of het snijden van gras. Mollige grastapijten zoekt men hier te vergeefs: het gras is dikwijls 1 M. hoog, in den zomer spoedig verdroogd, waardoor de geheele streek eene grauwe kleur krijgt, ook groeit het zeer ongelijk in dichte bosjes. De wei-grond is bezaaid met „klippen" (steenen) en termitenhoopen (mierenhoop.) Onze paarden zouden zulk gras nooit eten, terwijl een Transvaalsch paard ongeloofelijk veel verdragen kan. Tengevolge van het dorre gras is het gebit echter vroeg afgesleten. Eens zag ik, hoe mijn paard, na eerst waterplanten uit een „ven" gegeten te hebben, daarna met smaak van het droge gras at. Wanneer het vee het gras in de weide afgegraasd heeft, steekt de Boer de overgebleven stoppels in brand, dat dan de beste mest voor den bodem schijnt te zijn. Zulk een brand zet zich mijlen ver voort, zoodat 't 's avonds een heerlijk schouwspel oplevert, doch overdag het geheele landschap in een vuile grauwe rookwolk hult.

Het in-brand-steken werd gedurende den oorlog zoowel door de Boeren als door de Engelschen toegepast om hunne voetsporen uit te wisschen.

Het is geen wonder, dat tengevolge van dit verbrandings-systeem het hoogland v. Transvaal, met uitzondering van bepaalde streken in

de nabijheid der steden, geheel boomloos is. De streek leent zich bijzonder voor boomsoorten; wilgen bereiken in de nabijheid van rivieren eene ongeëvenaarde forschheid, eucalypten in 50—80 soorten uit Tasmanië en Australië ingevoerd, zijn bepaald een sieraad der straten en lanen. In Pretoria zag ik forsche eiken, wier vruchten drie maal zoo groot zijn als de onze, doch die overigens het type van den Duitschen eik hebben. Hiernaast komen cypressen, araucariën, bamboewouden en aloés in ongewone hoogte in het wild voor. Heerlijke slingerplanten, klimop, kamperfoeli en clematis bloeien het geheele jaar langs de veranda's der lage huizen, of kruipen langs de paden. Om deze reden heeft men Pretoria „de stad der tuinen" genoemd. Bovendien vindt men er verscheidene accasiasoorten, ahorn- en kasuarieboomen; in één woord een weelderigen plantengroei, bestaande uit tropische en Europeesche gewassen, welke hier in schoonheid met elkaar wedijveren. Wat zou er veel van deze plaats en dit land gemaakt kunnen worden, indien het op onze wijze bebouwd, beplant en regelmatig besproeid werd!

De straten te Pretoria zijn weliswaar niet bepleisterd, maar voor trottoirs is aan beide zijden gezorgd. Door de Marktstraat over het Kerkplein, in welks midden de oude Evangelische kerk staat, gaat sedert 1 Jan. 1898 een tram naar de voorsteden Arcadia en Suenisyde. De Boeren hebben zoowel hier als te Johannesburg tegen de invoering der electrische tram gestemd.

Nu tijdens den oorlog, rijdt er alle 20 min. een paardentram, waarvoor een oude klepper. daar de goede paarden naar 't front zijn. In de Kerkstraat, die recht op de Marktstraat toeloopt, vindt men allerlei winkels, restaurants en bars, welke nu echter gesloten of slecht bezet zijn. De werkplaatsen aan schrijftafel of machine zijn verlaten.

De zijstraten, met hare kleine huizen en tuinen geven den indruk van een rustig dorp, waar men weinig van den oorlog merkt. Overigens loopen de straten lijnrecht, doordat de grond der stad of „dorp" zooals de Boeren zeggen, reeds in straten, pleinen enz. verdeeld wordt, alvorens men met bouwen begint. Ze zijn vrij wel alle even breed met rechts en links de huizen midden in hare tuinen, met ruime veranda's.

Een bevloeiïngssysteem is in zoo verre in werking, dat de waterleiding en verscheidene kleine beken in open slooten aan beide zijden der straten aanwezig zijn. Aan den rand van deze slooten zijn boomen geplant, waardoor de straten een aangenamen indruk maken. Bijna in elke straat vindt men een bron, met heerlijk helder water voor algemeen gebruik.

Sinds (in 1896) de runderpest er uitbrak, komt er malaria voor. De menschen zeggen dat de Delagoa-spoor haar meegebracht heeft. Het is mogelijk, dat de muggen (Anophiles piginentosa claviger naar prof. B. Grassi) die, door malaria besmet, ten gevolge van 't spoorwegver-

keer van de kust over het hoogland van Transvaal gekomen zijn, en zich in het dal van Pretoria en het Veertienstroomgebied genesteld hebben; het is echter ook mogelijk, dat de muskieten de malariaparasiet van den eenen op den anderen mensch overbrengen. Enkele gevallen van buiktyphus doen zich ook voor. — Gaat men een uur zuidelijker, langs de spoorlijn, die naar Ladysmith gaat, dan komt men aan station Irene (Fontein-grove) dat aan den voet van het zuidelijk gelegen fort ligt. Hier bevinden zich de bronnen voor de waterleiding in den vorm van een veelarmige beek, die door een moerassige streek en onbebouwd land stroomt. Het is dus wel mogelijk dat dit water bacteriën meevoert. Toen ik daar was, had de opzichter der waterwerken een krokodil van $1^1/_2$ M. lengte gedood door een schot in het oog met een Martini-Henri geweer. Dit was een zeldzaam feit, maar een soort van groote hagedis (aligator of leguaan) komt in Transvaal en Natal veel voor. Het verwijderen der vuile stoffen geschiedt door kaffers gedurende den nacht, waardoor het niet na te gaan is, of het drinkwater er misschien door besmet wordt. Men hoeft er zich niet over te verwonderen, dat de typhus daar onder de inwoners zoo ontzettend gewoed heeft en zoovele slachtoffers maakte.

Het gouvernementsgebouw maakt een statigen indruk, het is in de renaissance-stijl opgetrokken met een mooi koepeldak. Het behoort met de Rijksbibliotheek en het Paleis van Justitie tot de schoonste gebouwen der stad. Op 't kerkplein achter de Gothische Kerk stond het voetstuk voor een standbeeld van Pres. Krüger, waarvoor men de toestemming van „tante" Krüger moest hebben, die er deze voorwaarde aan verbond, dat de hooge hoed, die het beeld zou ophebben, van boven ingehold zou worden, en dat de op deze wijze gevormde kom met water gevuld moest wezen, voor de vogels.

Een merkwaardigen indruk biedt het Kerkplein op Zaterdagmiddag en Zondagmorgen. Dan trekt de Boer, van mijlen ver komend, met vrouw en kind, voorzien van de noodige levensmiddelen, per ossenkar hier naar toe. Vervolgens slaat hij zijne tenten voor het gouvernementsgebouw op om den President te bezoeken en tracht middelerwijl zijne meegebrachte koopwaren van de hand te zetten. De ossen, soms 10 à 18, vleien zich op den rooden leemgrond, en om een vuurtje zittend maakt 't geheel een zeer huiselijken indruk. De kaffers koken het eten voor hun „baas" in een ijzeren ketel en scharen zich in groepjes bij elkaar.

Naast de reeds genoemde openbare gebouwen mag men het Rijksgymnasium en de modelschool niet vergeten. In de laatste worden de jongelui opgeleid voor den bergbouw en het mijnwezen, en tevens in andere technische wetenschappen onderwezen. Men ziet, dat ook voor 't onderwijs in Transvaal gezorgd wordt. Een honderd leeraars, in Afrika opgeleid, geven onderwijs, buitendien komen verschillende farmers overeen Boerenscholen te stichten. Opvallend is het, hoe weinig de leerlingen de school verzuimen.

In de Rijks-bibliotheek vindt men 12000 boeken in de Hollandsche, Duitsche, Engelsche en Fransche taal geschreven. Het museum bevat eene ethnologische en eene historische verzameling, verder vindt men er verschillende gesteenten en munten, ook wapenen uit de laatste oorlogen.

Hier voeg ik den oorspronkelijken afdruk van een circulaire, welke eenerzijds bewijst, hoe zeer men naar algemeene beschaving streefde, anderzijds spreekt van den edelen vrijheidszin en de zekerheid over den uitslag van den oorlog, welke in de gemoederen leefde.

O. R. 17460/99.

Circulaire

Staatsmuseum

Pretoria, 15 Nov. 1899.

Medeburgers!

Ons land is thans gedompeld in den bloedigsten oorlog, dien Zuid-Afrika ooit gezien heeft. Vele dappere burgers hebben reeds hun bloed geofferd in dezen gruwelijken krijg om voor ons allen volkomen onafhankelijkheid en volkomen vrijheid te herwinnen. Deze oorlog zal — indien God wil — de bevrijdingsoorlog van geheel Zuid-Afrika worden en wij hopen spoedig te mogen uitroepen: „Van uit de Republieken begint de Victorie!"

Maar ook deze bloedige krijg zal weldra tot het verleden behooren, zal alleen voortleven in de herinnering van het nageslacht, en alleen de geschiedboeken zullen ons de verhalen geven van den moed en de volharding van vroegere geslachten.

Zuid-Afrika's Burgers hebben reeds zoo vaak hun bloed veil gehad en hun leven gewaagd tegen wilden en onderdrukkers, doch er zijn, helaas! te weinig tastbare herinneringen overgebleven van de roemrijke krijgsbedrijven der Voortrekkers, die voor ons het land gereinigd hebben van barbaren en valsche overheerschers.

Onze Staat had reeds in 't bezit kunnen zijn van duizenden zegeteekenen om onzen jongeren duidelijk voor oogen te stellen, onder welke moeilijke en schijnbaar onoverkomelijke bezwaren ons volk tot volk geworden en tot zulke kracht gekomen is, dat het den oorlog durfde verklaren aan het machtig rijk van Engeland, dat zich er op beroemt, dat de zon daarin nooit ondergaat. Door den eenvoud der voorouders echter, is er vaak geen acht geslagen op de waarde van zulke herinneringsteekens.

Laat dit niet het geval zijn in dezen oorlog. Laten wij voor ons nageslacht zegeteekenen bijeenbrengen, die in latere tijden een duidelijk overzicht geven kunnen van den omvang en de verschrikkelijkheid van den strijd, dien de Afrikaners te strijden hadden om vrij te worden en zich als een vrij volk te kunnen ontwikkelen, niet om daarmeê op eigen kracht te snoeven, maar

om in dankbare erkenning aan Hem, op Wien ons volk in bange dagen vertrouwde, ook bij de jongeren die vaderlandsliefde te wekken en aan te wakkeren, die een natie samenbindt en groot maakt.

Laat daartoe een ieder zijn steentje bijdragen. Velerlei zaken worden op 't slagveld den aartsvijand ontworsteld: lansen, geweren, kanonnen, kleedingstukken, vaandels, papieren, die geen persoonlijke waarde hebben, maar die — in een nationaal museum bewaard en tentoongesteld — zullen helpen om den leeuwenmoed der voorvaderen in eerbiedige bewondering te houden, om het nationaal gevoel te versterken, en om ons volk tot steeds hernieuwde dankbaarheid te stemmen jegens Hem, op Wien wij vertrouwden.

Met dat doel doet het Bestuur van ons Nationaal Museum een beroep op alle getrouwe Burgers in het veld, hen vragende te willen bijdragen tot het stichten van eene waardige verzameling van voorwerpen en herinneringsstukken op dezen Vrijheidsoorlog betrekking hebbende. Het Bestuur van het Staatsmuseum, wel wetende welke onschatbare waarde voor ons volk in zulk eene verzameling gelegen is, zal daaraan eene eereplaats wijden in het nieuwe gebouw, dat welhaast voltooid moge wezen.

Niemand achte eenig voorwerp te gering om op te zenden naar Pretoria. In het veld zullen ongetwijfeld alle kommandanten gaarne bereidwillig gevonden worden, die voorwerpen in ontvangst te nemen en op te zenden naar het Staatsmuseum te Pretoria.

Uw aller dienstw. dienaren

Dr. J. W. B. GUNNING,
Directeur van het Staatsmuseum.

Dr. N. MANSVELT,
Voorzitter van het Curatorium.

In het oostelijk deel der stad is sedert de laatste jaren een dierentuin, waar men mooie soorten antilopen, leguanen, slangen, stekelvarkens en schoone vogels verzameld heeft. In het westelijk gedeelte ligt achter de groote werkplaats van het spoorwegpersoneel, de modern gebouwde artillerie-kazerne.

Behalve deze gebouwen bezit Pretoria 11 kerken, bijna alle Luthersche. Ook is er een evangelische, eene gereformeerde, een calvinistische kerk en ook een nieuwgebouwde dopperkerk, in welke Pres. Krüger of een medelid der gemeente in zijn plaats, Zondagmorgen toespraken houdt en de talrijk verzamelde gemeente psalmen zingt. Hieraan nemen oude en jonge Boeren met vrouw en kind deel, en nuttigen nà de godsdienstoefening het Avondmaal aan gemeenschappelijke tafels. De toespraken, die ik vaak bijwoonde, als de oude president de dienst leidde en in de voorste bank zittend de

psalmen meezong, waren vrij van politieken haat, en hielden slechts één wensch in, dat God het land vrijheid en vrede mocht schenken. Ik zag vele ernstige gestalten in rouwgewaad; oude Boeren zongen met tranen in de oogen de liederen.

Ook de Engelsche gemeente heeft hare kerk evenals de Duitsche en er is een werkelijk schoone katholieke kerk. Vlak tegenover de dopperkerk staat het eenvoudige één-verdieping-hooge huis van den President, daarvoor twee schildwachten in zwart uniform en witten helm. De president zit meest van 's morgens 6—10 uur in zijne veranda en rookt zijn houten pijpje. Op dezen tijd kan een ieder hem bezoeken, en deelt hij, op de reeds bekende wijze zijne raad mede.

Stephanus Johannes Paul Krüger is geboren in 1825 en heeft een zorgvolle jeugd gehad, doordat hij alle „trekken" van zijn volk (van de Kaap-Kolonie door de Vrijstaat naar Transvaal) meegemaakt heeft; door zijn rusteloos werken en streven wist hij het vertrouwen te winnen, zoodat hem 4 maal het presidium is aangeboden. Heel zijn werken en denken is gericht op 't beginsel: „Ik ken geen andere politiek dan den Bijbel." Krüger is er dan ook ten volle van overtuigd, dat zijn volk na zware slagen bestemd is om in Afrika de beschaving te brengen en dat God het nooit verlaten zal. Dit vertrouwen spreekt hij in alle zittingen van den volksraad, waar hij persoonlijk tegenwoordig is, uit, evenals in de bovengenoemde dopperkerk. De geheele regeering heeft dan ook meer iets patriarchaals als iets republikeinsch en is daarom zoo slecht te vergelijken met de verhoudingen in een europeesche republiek. De Boeren willen vrij zijn, met dien verstande, dat dit „vrij zijn" alleen bestaat ten opzichte van Engeland. Ik heb hen menigmaal hooren beweren, dat zij er niets tegen zouden hebben om onder bescherming van een ander land te staan, waardoor ze beveiligd werden tegen onverwachte invallen van een machtiger volk.

Over den Duitschen Keizer sprak men altijd met de grootste achting; men had vele verwachtingen van Duitschlands macht. Naar men zegt, had de bespreking (1884) tusschen Bismarck en Krüger eene toenadering tusschen Duitschland en Transvaal ten doel. Tevens hoorde ik hier het eerst Bismarcks uitspraak: „Zuid-Afrika is het graf van Engeland."

Ik vrees, dat het Godsvertrouwen bij de Boeren wel eens tot eene religieuze dweeperij overslaat, die het verstand beperkt. In het begin van den oorlog, bijv. gedurende het beleg van Ladysmith, werden Zondags geen krijgsverrichtingen bedreven. Er bestond een stilzwijgende overeenkomst met de belegerden, dat er op Zondag geen kanonschot zou vallen. Dien dag wijdde men slechts aan den godsdienst, hetgeen ook in het leger geschiedde. Men kon in de verte het gezang der verschillende legers hooren. Het strijdt ook tegen het gevoel der

Boeren een vluchtenden vijand te vervolgen, voortvloeiende uit dezelfde oorzaak. Hij zegt dan ook: „Laat de Engelsman loop, maar als hij kom, dan zal ons schiet". Hierbij komt, dat zij herhaaldelijk de Engelschen een wapenstilstand toestonden, en zelfs vond generaal Joubert het goed, dat er een neutrale streek bepaald werd, waar de Engelschen een lazaret hadden en de inwoners van Ladysmith zich ophielden. Eind Februari 1900, stond Louis Botha tijdens den strijd om den kleinen en grooten Boschrand bij Colenzo een wapenstilstand toe om de dooden te begraven, gedurende welken tijd de Engelschen hun stelling veranderden.

De godsvrucht der Boeren heeft zich menigmaal ook bij andere gelegenheden zeer merkwaardig geuit:

De Kaapsche regeering stelde eens voor om gezamenlijk de sprinkhanenplaag te bestrijden, die zoo groot is, dat zij de gansche oogst vernietigt; de zwermen bestaande uit grauw-bruine en groene 8—10 cM. groote sprinkhanen strijken, een wolk gelijk, soms plotseling neder en verwoesten in korten tijd al de landbouwproducten. Dit voorstel werd in de Volksraad te Pretoria druk besproken en eindelijk werd besloten, de zaak te laten zooals zij was, daar 't een geesel Gods was, welken men kalm verdragen moest.

Een ander geval: In December 1899 werd te Krügersdorp aan 't gouvernementsgebouw een oproeping aangeplakt, waarin het volk aangespoord werd zich dapper te gedragen en op God te vertrouwen; in deze oproeping werd tevens melding gemaakt van een schoonen droom van een 16 jarig meisje, waarin de Engelschen geheel Transvaal veroverd hadden, dat echter door Gods hulp weder vrij werd.

Ik geloof, dat dit godsvertrouwen veel nadeel aan de Boerenzaak heeft berokkend; indien zij in 't begin jonge, krachtige mannen aan 't hoofd gehad hadden, waren zij met vertrouwen op hun kracht flink voorwaarts gegaan, zooals later onder Botha en de Wet. Dan was ook een 4-maandsche belegering van Ladysmith, waar men voortdurend hoopte, dat in den regentijd de kliprivier buiten hare oevers zou treden, waardoor de Engelschen verdrinken zouden, onnoodig geweest of had althans tot andere uitkomsten geleid.

Karakteristiek voor deze godsdienstige beschouwing is ook de eerste ontmoeting, die Krüger had met den bekenden vroegeren Staatsprocureur Jorissen.

„Wij werden", zoo verhaalt de laatste, „aan elkaar voorgesteld en op zijne ruwe manier vroeg Krüger mij dadelijk: „„Welk is uw geloof.""

„Ik ben in 't geheel niet van plan u dit te zeggen."

„„Maar weet ge dan niet, dat ieder Christen ten allen tijde rekenschap van zijn geloof moet afleggen?""

„Zeker, maar slechts tegenover dengene, die dit recht bezit."

„„Heb ik dit recht dan niet?""

„Neen, want ik vraag u ook niet naar uw geloof."

De audienties bij „oom Paul" droegen een onvriendelijk karakter, ofschoon zij alle eerlijk en goed bedoeld werden. De president windt geen doekjes om zijne meening. De ambulancen werden hartelijk door hem ontvangen, hij was zeer blijde over de belangstelling van het buitenland ten opzichte der Boerenzaak en vele zusters gingen dikwijls later bij tante Krüger thee drinken, om den waardigen oom Paul nog eens te zien. Ook de verschillende buitenlandsche medestrijders maakten hunne opwachting bij den President. Hij drukte ieder de hand, en wat gaf hij hen tot antwoord? „Het verheugt mij zeer u te zien, doch de Boeren hebben uwe hulp eigenlijk niet noodig."

Wie betreffende de een of andere aangelegenheid den President spreken wilde, ging in zijn eenvoudig werkpakje en werd aanstonds ontvangen.

Knorrig en ruw is zijne geheele verschijning, meer dan middelmatig groot, breed gebouwd, het hoofd iets voorover gebogen, maar wanneer hij uit zijn door 4 of 6 ruiters geëscorteerd rijtuig stapte, om zich naar zijn staatssecretaris Reitz te begeven, zou men door de kracht en zekerheid, waarmede hij zich beweegt, nooit gelooven, dat hij reeds hoogbejaard is. Zijne gelaatstrekken zijn grof, zijn voorhoofd laag, groote neus met blauwen bril; de bovenlip is glad geschoren, haar en baard grijzend.

Naast de fam. Joubert is oom Paul een der rijkste Boeren, maar zijn kapitaal wordt later tusschen vele kleinkinderen (meer dan 100) verdeeld; misschien valt 't geld wel in handen der overwinnaars. Krüger heeft groote sommen in stilte gebruikt en opzijde gelegd tot aankoop van krijgsammunitie, vreezende, dat een openlijke bespreking in den volksraad gevaar zou opleveren. Hij heeft in ieder geval het geld noch voor zich noch voor zijne familie uitgegeven, maar benutte het voor zijn land. Van den volksraad — dit dient nog vermeld — kreeg hij 140 pond sterling, ten einde zijne gasten altijd goed te kunnen ontvangen.

HOOFDSTUK IV.

Transvaal; getal der inwoners; het Hoogland; de rivieren.

Transvaal strekt zich ongeveer uit van 22—28° Zuiderbreedte en van 25—32° Oosterlengte. Aan de eene zijde grootendeels tusschen de Vaal en Limpoporivier, aan de andere begrensd door een machtige bergketen (ten Oosten) en woest land (ten Westen).

Na een bezoek van Pres. Krüger aan Engeland (1881) zijn de republieken Oranje-Vrijstaat en Transvaal tot vrije staten geproclameerd. Deze republieken beslaan eene oppervlakte van 326.300 KM² dus ongeveer $^3/_5$ van de oppervlakte van Duitschland.

Eene volkstelling heeft nog niet plaats gehad. Wel zijn de veldkornets verplicht lijsten der bevolking te hebben, doch het is moeilijk na te gaan of een ieder zich opgaf, vooral daar heen en weer trekkende Boeren vaak vergeten zich op te geven. Evenzoo is het gesteld met de hoofdelijke belasting; er was eene bepaling, dat ieder 1 shilling bij moest dragen, doch te Krügersdorp waren er velen, bij wie het geld nooit gehaald was.

Volgens eene volkstelling in Sept.-Oct. 1852 moesten er in Transvaal 6000 families wonen. Indien men nu eene familie op 6 personen schat, komt men tot 36.000 inwoners. Fred. Jeppe schatte in 1868 het getal op 30.000, doch in 1876 bedroeg het aantal huwbare mannen 7326. Wanneer men elke fam. op 5 personen schat, komt men tot 37.000. Eene opgave der landdrosten gaf in 1811 35,228 zielen en volgens eene kerk-statistiek van 't zelfde jaar bedroeg dit cijfer 37.336. In ieder geval bewijzen deze getallen, dat de bevolking slechts langzaam toeneemt.

Toen in de laatste jaren de goudvelden ontdekt werden, steeg de bevolking, mede door de vreemdelingen, die in de mijnen kwamen arbeiden, tot 110.000 zielen. In 1899 bedroeg het cijfer 288.750 inwoners, 166.400 mannen en 122.350 vrouwen. Het getal inboorlingen was toen 754.326. De verhouding was dus van 1 : 3. Eind 1870 was de verhouding van 1 : 7.

In betrekking tot de oppervlakte van het land, kon men in 1865 per hoofd 10 KM² berekenen; in 1890 10 KM² voor 3 personen; in

1897 voor 7 en in 1899 9 personen voor hetzelfde oppervlak. Rekent men blanken en zwarten tezamen, dan komen we tot 1 KM^2 voor 3 personen.

In vergelijking tot onze Europeesche bevolking is deze zeer schraal want in Noorwegen en Finland komen op 1 $KM.^2$ 6 menschen, in Beieren 76, in Pruisen 86, in Wurtenberg 104, in Saksen 233 personen voor.

Transvaal is in 21 districten ingedeeld; ieder district staat onder het bestuur van een landdrost, die tevens ook rechter is; naast hem is de voornaamste waardigheidsbekleeder in het district de veldkornet, waarvan iedere stad en iedere gemeente er één heeft. Hij is om 't zoo te noemen de vader der gemeente; hij roept de weerbaren ten strijde en zorgt voor de factine. Ieder district is weer in wijken verdeeld b.v.

District Pretoria.

Wijken: Pretoriadorp, Aapjesrivier, Bronkhorstspruit, Elandsrivier, Krokodilrivier, Witwaterrand. Buurtschap Pretoria, of:

District Krügersdorp.

Wijken: Wijk 1. Wijk 2. Wijk 3 etc. Buurtschap Krügersdorp. Buiten deze 21 districten bestaan er nog zeven goudvelddistricten (Delverijen): Johannesburg, Barberton, Boksburg, Klerksdorp, Ottosdoop, Pelgrimsrust (Lijdenburg-delverij) Krügersdorp en Heidelberg.

Tot Transvaal behoort nog Swaziland als protectoraat. Het beslaat eene oppervlakte van 20.700 KM^2, met 15090 blanke en 20.000 zwarte bewoners, dus ongeveer twee personen op 1 KM^2. Bremersdorp is de zetel van het bestuur.

Den vorm van het Transvaalsch grondgebied kan men met dien van een omgekeerd bord vergelijken. Van de kust af stijgt het land langzaam en vormt in de Drakenbergen eenen scherpen rand, als de onderste rand van een bord; naar het midden toe daalt deze, vervolgens stijgt hij tot een groot plateau, het Hoogland om aan de andere zijde weder te dalen. Het rand- en middelgebergte der Drakenbergen is eene voortzetting van de zuidelijke grens der Karoo. Deze Karoo verdeelt zich in het Zuid-Oosten van den Orange-Vrijstaat, voornamelijk in Basutoland, in drie groote parallel loopende bergketenen, die zich in het Noorden van Natal weer tot eene groote bergketen vereenigen (Drakenbergen) en van Mont-aux-Source af eene hoogte van 11.155 voet bereiken (ongeveer 3400 M.) Het Drakengebergte loopt in Natal bijna parallel met de Oostkust van Afrika, terwijl het in de richting van Oranje-Vrijstaat een plateau vormt en naar Natal plotseling loodrecht afdaalt, waardoor ruwe, woeste kloven gevormd worden, die voor menschen bijna ontoegankelijk zijn. Zijne uitloopers strekken zich onder de verschillendste namen met vele dwars- en lengtedalen tot aan de Olifantrivier uit. Op één na het hoogste punt bereiken de Drakenbergen in het district Lijdenburg, te Mauchberg (2660 M.).

De Spitskop is 2220 M. hoog; deze hoogten komen overeen met de St. Bernhard en St. Gotthard. De toppen der Drakenbergen komen in twee vormen voor: óf het zijn ronde koppen zooals bij Glenkoe òf kommen met randen, door gespleten rotsen gekroond (Majubaberg), andere weer zijn echte Tafelbergen (Lombardskop bij Ladysmith) en verheffen zich aan den verren horizon boven de glooiingen der bergtoppen als een scherp afgesneden doodkist-deksel als de Staffelberg in de Fransche Jura, maar nog duidelijker. Deze vorm komt heel veel voor, waar de Drakenbergen in het hoogland van Oranje-Vrijstaat overgaan.

De koppen, die nu en dan door reusachtige rotsblokken gekroond zijn, bestaan meestal uit een zeer verweerden groenen steen en hebben een weelderigen plantengroei. De onderste bergranden zijn evenals het dal door een roodbruinen leemgrond bedekt.

De vlakke bergtoppen hebben dikwijls eene oppervlakte van verscheiden vierkante kilometer met eene horizontale of zadelvormige daling, hetgeen de Boeren een „nek" noemen. Op deze plaats blijft het water langer staan en daar treft men dan een weelderigen plantengroei aan, doch ook wel moerassen.

De oostelijke helling der Drakenbergen heeft vier verschillende grondlagen, waarvan graniet de hoofdzaak vormt. Deze bestaan uit trapsgewijze gevormde granietplaten, die door de inwerking der brandende zon scherpe scheuren gekregen hebben; de onderste laag, de Lebombobergen, is door uitgestrekte bosschen bedekt, zij loopt stijl naar de kust toe. Tusschen deze bergen zijn wij van Komatipoort naar boven gespoord. Het Transvaalsche en Vrijstaatsche hoogland gaat in 't Noorden in de vlakte der Limpoporivier over en in het Zuiden in het hoogland der kaapkolonie (Karoo). Op het Vrijstaatsche en Transvaalsche hoogland komen hoogten voor van 1700 M. boven den waterspiegel; bij Bloemfontein van 1400; bij Pretoria 1300 M., daarentegen is de hoogte aan den boven Limpopo slechts 60 M.

Het bedoelde hoogland daalt naar het Noorden en Zuiden een weinig en vormt in het midden een rug, die bij Krügersdorp en Johannesburg 1590 M. hoog is. Deze vormt de waterscheiding tusschen Vaal en Limpoporivier. Op de hoogte van den rug is het terrein zeer heuvelachtig. Hier liggen de Kliprivierbergen, de Gatsrand, de Witwaterrandbergen en de Magalisbergen. Heel eigenaardige diepten komen op deze hoogte van het hoogland voor, die meestal met water gevuld zijn, „pans" door de Boeren genoemd. In de droge tijden verdwijnt het water, maar op den vochtigen bodem groeit heerlijk voeder voor het vee. Dikwijls komt in deze „pans" eene groote hoeveelheid natron en kalizouten voor; wanneer nu dit water door de Afrikaansche zon weer verdampt is, kristalliseeren deze zouten en overdekken het geheele land met eene witte laag. Zulke zoutpannen komen in het Noorden van Transvaal heel veel voor; meren, die

voortdurend water hebben, komen slechts in het Oosten en Westen voor, b.v. het Chrissiemeer, de oorsprong van de Vaalrivier, is 55 KM. in het rond en zeer diep. De bovengenoemde bergruggen, welke het hoogland doorsnijden, van 't Noorden naar 't Zuiden, zijn uitloopers van het groote Randgebergte der Drakenbergen in het Oosten; deels zijn het vouwen van het hoogland zelf, met coulisvormige voorgebergten. De voornaamste daaronder zijn die der Magalisbergen, in 't district Pretoria bij de bronnen der Elandsrivier beginnend, en als noordelijke wallen van 't hoogland (in de richting van Krügersdorp aan den Witwaterrand) tot Rustenburg zich uitstrekken. Zij bestaan uit hetzelfde kwarts als het westelijk deel van het hoogland; maar hier bereiken de toppen eene hoogte van 1950 M., het oostelijk deel echter bij Pretoria wordt langzamerhand lager, zoodat de bergrug en het plateau zich daarboven verheft. De rivieren van het hoogland breken op vijf plaatsen door het gebergte heen. Zoo komt de Aapjesrivier bij Pretoria door een pas van het gebergte, die men „Wonderboompoort" noemt. Deze naam dankt bedoelde poort aan eene groote boomsoort, die de Boer wonkerboom noemt, waarvan er hier een omgevallen is en die van de eene zijde van den bergpas tot de andere reikt, terwijl uit de kroon weer takken als boomen zoo groot voortgesproten zijn. Dezen boog van takken kan men als onder een „laube" te paard doorgaan. Het keteldal van Pretoria lijkt, gezien door dezen boog en door de Dassiepoort, op een omlijst schilderij.

Evenwijdig aan de Magalisbergen loopen, zuidelijk ervan om den Witwaterrand heen, de Witwaterbergen (1800 M.), die naar het Zuiden en Westen vlakker worden en tot de Maricorivier voortloopen.

Hier liggen de beroemde goudvelden met Johannesburg als middelpunt. Z. O. daarvan liggen de Kliprivierbergen en Z. W. daarvan in het Potschefstroomdistrict. de Gatstrand.

Deze rijen van bergen met hunne rivierbeddingen en kloven hebben tijdens de oorlogsoperaties der Boeren eene groote rol gespeeld.

Noordelijk van de Magaliesbergen, die van Krügersdorp uit gezien, als blauwe coulissen het hoogland begrenzen, strekt zich eene groote vlakte uit, door plateauvormige vlakten begrensd; dat is het Boschveld, 900 M. hoog. De grond heeft eene vuile gele kleur en bestaat uit zandhoudend leem, op eenen rotsachtigen ondergrond. Deze streek is droog en arm aan water, maar de dieper gelegen zandlagen zuigen veel vocht in en zoodoende komt aan de oppervlakte eene tamelijk goede plantengroei voor. De springbok met zijne liervormige horens voelt zich hier echt thuis; naar hem heet de vlakte ook „Springbokvlakte." Door de veelvuldig voorkomende zoutlagen en zoutpannen op het Boschveld, vermoedt men, dat deze vlakte eens een groot meer was. De noordelijke grens wordt door het Limpopo-plateau gevormd; dit plateau neemt het noordelijk deel van Transvaal in en

gaat aan deze zijde in eene vlakte over, waar de Limpopo-rivier door stroomt. Deze vlakte is meestal droog, zandig, op sommige plaatsen ook leemachtig. Het geheele gebied is volgens Rehmann zeer ongezond, in den zomer is het de hoofdzetel der malaria en in den winter worden menschen en dieren door een ontzettenden watersnood bezocht, terwijl de Isetse-vlieg eene blijvende plaag voor de runderen is. Onder zulke omstandigheden is de streek niet geschikt voor kolonisatie, vooral niet het noordelijk en westelijk deel. Slechts het zuidwestelijk deel ziet er vriendelijker uit. De steek door de Isetse-vlieg veroorzaakt een furunkelachtig gezwel, dat door zijne voortdurende secretie, wondafscheiding, het dier zeer afmat en eindelijk te gronde richt; slechts de ezel doorstaat een enkelen keer deze ziekte.

Tot de voornaamste rivieren van Transvaal behooren de Limpopo- en Vaalrivier.

De Vaalrivier ontspringt in het Ermeloo-gebied op het hoogland 1835 M. hoog; stroomt eerst naar het zuiden en dan naar het westen om in de Oranjerivier uit te monden.

De Oranjerivier vormt de zuidelijke grens van de Vrijstaat en de Kaapkolonie. De lengte der rivier is 780 K.M., hare bedding is niet diep; terwijl het water in den winter zoo laag staat, dat men met paard en wagen gemakkelijk haar doorwaden kan, zwelt de rivier in den zomer tot een stroom, die op nauwe plaatsen menigen duim boven den waterstand ('s winters) stijgt. In den benedenloop vormen zich heel dikwijls draaikolken, die voor de Afrikaansche rivieren karaktistiek zijn en het verkeer zeer bemoeilijken. De zijrivieren der Vaal komen links uit de Drakenbergen en rechts van het hoogland. De Limpopo of Krokodilrivier voert het water uit het noordelijk deel van Transvaal en ontspringt (noordelijk van Krügersdorp) op den Witwaterrand.

Hij breekt door de Magaliesbergen heen, neemt aan de linkerzijde de Sterkstroom en verschillende andere rivieren op, maakt dan eene groote wending naar het N. O. stroomt daarna naar het O. en bereikt door het Portugeesch gebied, bijna geheel in Zuidelijke richting, den Indischen Oceaan noordelijk van Delagoabaai. Tot hare voornaamste zijrivieren behoort de Aapjesrivier, die zuidelijk van Pretoria op den noordelijken rand van het hoogland ontstaat, zij baant zich bij Dassiepoort een weg door één der uitloopers der Witwaterbergen en bij de Wonderboompoort het dal van Pretoria verlatende, komt zij in noordelijke richting stroomende in het Boschveld. Van de andere zijrivieren is de Olifantsrivier de voornaamste, die van hetzelfde hoogland komt als de Vaal. Zoo vormt het Hoogland de waterscheiding tusschen den Indischen en Atlantischen Oceaan.

HOOFDSTUK V.

De ambulance in Pretoria. — Liefdegaven. — De vereeniging „Het Transvaalsche Roode-Kruis." — De geneeskundige staats-commissie. — De aard der hulpmiddelen, de ambulance-wagen.

In Pretoria werden wij officieel ontvangen door de Duitsche, Hollandsche en Belgische kolonie. Sinds dien tijd zitten wij echter hier in één der eerste hotels op 's lands kosten en wachten op onze bagage, zoowel als op eenig bericht over onze bestemming. Het laatste zal wel nooit komen, dus zal ik zelf er wel op uit moeten gaan om een arbeidsveld voor onze ambulance te vinden. Ik ga misschien naar het front bij Ladysmith; tenten, bedden, linnengoed, kookgereedschappen krijgen wij hier vandaan. In Pretoria is reeds eene ambulance. Röntgenopnamen heb ik ook reeds gezien. Onder de verwondingen zijn heel veel schoten in het been.

Engelsche gevangen officieren zijn hier in eene school geinstaleerd; zij kunnen zich vrij in den tuin ophouden; hunne andere vertrekken zijn ook goed en behaaglijk ingericht. Buiten deze officieren, 100 in getal, hebben de Boeren nog 2000 andere gevangenen: aan de Boerenzijde schat men het getal dooden op 280. Gisteren was ik bij de begravenis van een Boer tegenwoordig. De lijkstoet bestond uit 30 Boeren te paard, die hun geweer op hunne knieën lieten rusten en twaalf anderen hadden zich op een rij geschaard; de doodkist werd onder hunne gekruiste geweren door gedragen, terwijl salvo's weerklonken.

Gisteren werd „Long-Tom", die door de Engelschen met dinamiet zeer beschadigd was, weer geheel gerestaureerd naar het front gebracht. Het is een reusachtig stuk geschut, dat door twaalf muildieren voortgetrokken werd. In de geheele stad heerscht een bijna volkomen rust; de herbergen evenals de Engelsche winkels zijn gesloten.

Enkele Boeren, die in khaki of eenvoudige grauwe kleeren op hunne mooie paarden door de straten draven, brengen er eenig leven in.

Vandaag werden 120 zwarte gevangenen binnengebracht, die bij

Derdepoort door de Engelschen gewapend waren. Onder hunne begeleiders was een jonge Boer van 16 jaar, die verscheidene Engelschen buiten gevecht gesteld en 20 kaffers gevangen had.

Alles is hier ontzettend duur; 1 pond suiker kost 2.50 M.; het eenvoudigste logies zonder wijn of bier aan tafel, was 15 shilling, $1^1/_4$ L. sodawater $^1/_2$ shilling, $^1/_4$ L. bier 2 shilling. U denkt misschien, dat ik reeds lang tusschen de kogels ben geweest. Neen, „stadig" zegt de Boer, hij gaat heel voorzichtig te werk, en vereenigt in zijn karakter naast vroomheid en goedhartigheid ook omzichtigheid. Vooral dit laatste wekte sterk mijne herinnering aan het oorlogslazaret in den Turkschen oorlog in 1897 op, waar mijn geduld tot het uiterste op de proef werd gesteld. Bij Colenso hebben de Boeren sinds vier dagen den Engelschen dapper weerstand geboden, ofschoon de Engelschen driemaal zoo sterk zijn. Het is werkelijk niet moeilijk met eene ambulance van 7 doctoren, 10 zusters en 15 oppassers aan het werk te komen. Morgen ga ik met drie doktoren naar Modderspruit om met generaal Joubert alles te bespreken. Wanneer alles in orde is, volgen de anderen. Ik zal ze zelf afhalen evenals de bagage. Hier zijn wij in het heetst van den zomer en ik baad bijna alle dagen in de open lucht te Fontein, waar de bronnen voor ons drinkwater zijn.

De eerste Duitsche ambulance was reeds vóór 4 weken in Pretoria aangekomen, maar de Duitsche consul heeft haar naar Bloemfontein gestuurd, omdat men daar van de krijgsoperaties der Boeren bij Mafeking en Kimberley groote verwachtingen koestert. Een deel der Hollandsche ambulance onder Prof. Korteweg had de staatsmeisjesschool voor hospitaal ingericht en het andere deel was naar Modderspruit bij generaal Joubert gegaan. Buitendien waren de doktoren van Pretoria, Johannesburg, Bloemfontein, Krügersdorp, Heidelberg, Rustenburg enz. met eenige Boerencommando's naar Natal en Oranje-Vrijstaat meegetrokken. Met ons tegelijk kwamen de Belgische, de tweede Hollandsche en de tweede Duitsche ambulance aan. De volgende schepen brachten de Russische, de Russisch-Hollandsche en een Zwitsersche ambulance mee. Ten slotte zijn nog eenige jonge Duitsche, Oostenrijksche en Zwitsersche doktoren voor eigen rekening naar Transvaal gekomen. Zoo was in Januari 1900 voor het kleine Boerenleger rijkelijk hulp aanwezig, maar eene vaste hand voor de regeling van het geheel ontbrak. Men had in het begin van den oorlog ook niet naar doktoren en zusters gevraagd, maar naar instrumenten en verbandmiddelen, daar men terecht vreesde, dat de Boeren zich niet gaarne aan eene geregelde hospitaalverpleging zouden onderwerpen. Aan materiaal ontbrak het in het begin van den oorlog ook zeker, en slechts door de verovering van een goed uitgerust Engelsch veldhospitaal (October 99 bij Dundee) en na de aankomst van de rijk voorziene ambulancen, werd deze toestand verbeterd.

Geen wonder dus, dat men in het begin van Januari niet wist,

wat men met al deze ambulancen moest doen. De Hollandsche kolonie hielp hare landgenooten zooveel het in haar vermogen was, maar dės niettegenstaande zag zich de Russisch-Hollandsche zoowel als de Zwitsersche ambulance en onderdeelen van andere ambulancen zich genoodzaakt weken lang rond te dwalen, eer zij een goed arbeidsveld hadden. Bovendien waren er ook doktoren zonder ambulancen in Pretoria aangekomen, die hun uiterste best deden om zusters van andere ambulancen mee te nemen, hetgeen aan één van hen ook gelukt was. Onze consul Bierman, die den stand der zaken volkomen inzag en begreep, dat de eerste Hollandsche ambulance het geheele arbeidsveld te Pretoria in beslag nam, stuurde onze eerste ambulance naar Bloemfontein-Jacobsdal en de tweede naar Spruitfontein-Colesberg.

De Belgische kolonie vierde de aankomst van hare ambulance met een groot souper, waarbij veel champagne vloeide, dat 3—5000 m. gekost heeft. Op mij maakte deze feestvreugde een onaangenamen indruk. Het oogenblik was zoo ernstig: ieder was vol spanning over den val van Ladysmith, die elk oogenblik verwacht werd, en menige Boer had wekenlang in regen en wind doorgebracht. Er was trouwens na de zegenrijke gevechten in Natal een ware feestzwijmel te Johannesburg en te Pretoria, die in 't begin van den strijd niet geoorloofd was. Merkwaardig genoeg werden onze Duitsche verpleegsters voor dit feest niet uitgenoodigd, terwijl zij tot dezelfde ambulance behoorden, doch dat hun dit zeer aangenaam was, behoef ik hier niet bij te voegen. Van de doktoren gingen slechts enkele voor een paar uurtjes er heen.

De volgende weken brachten naast veel werk ook groote zorgen mede. De verbandstoffen, die de ambulance mee gekregen had, moesten nu verdeeld worden onder de Belgische en Duitsche afdeelingen.

Deze verbandstoffen waren zonder eenige inhoudsopgave in kisten gepakt, buitendien waren daaronder watten en gaas, te oud om ze te gebruiken. Tusschen de kleeren waren hemden met groote gaten er in en zóó vol vlekken, dat men ze aan geen bedelaar kon geven. In de derde kist waren in plaats van beddelakens, strooken goed van 10 en 20 c.M. breedte, die men hoogstens voor windsels gebruiken kon. Dus beddelakens, handdoeken en patientenkleeren moest men geheel nieuw koopen. Bij het uitpakken hebben de Duitsche verpleegsters flink meegeholpen, terwijl van de Belgische ambulance zich niemand liet zien. Maar toen het verdeelen der instrumenten begon, waren zij erbij en snuffelden in de door ons reeds verdeelde verbandstoffen. In plaats van te helpen oefende eene Belgische correspondente der „Petit bleu" hier verder haar beroep uit, zij stuurde interessante? artikeltjes voor dit blad naar Europa. Zoo gebeurde het, dat haar een dezer dagen dit blad nagestuurd werd, waar ook haar portret instond en zij daarin verpleegster der Belgische-Ambulance in Transvaal genoemd werd. Als zoodanig bracht zij eenige weken in

Kroonstad door, maar hield zich den overigen tijd bij families uit de Belgische kolonie in Pretoria op. Eenzelfde opvatting van de zaak had de Belgische chefarts en zijne bijzondere verpleegster; kort na hunne aankomst in Pretoria zijn zij ook getrouwd. De Belgische penningmeester, de Belgische drogist en de Belgische jurist waren de Hollandsche taal volkomen meester, maar zij dachten er niet aan om eens naar het gouvernementsgebouw te gaan om daar in 't belang der ambulance eenige zaken te regelen. Verder konden zij toch ook voor de noodige tenten en de transportwagens zorgen. De jurist probeerde zelfs de oppassers over te halen om in plaats van de brancard het geweer te dragen, welk voorstel hem bijna een pak slaag bezorgde. Zoodoende was ik verplicht al het werk met twee oppassers alleen te doen. Daarbij hadden wij al zooveel krachten minder dan in Antwerpen, want zij die om te vechten gingen, rekende ik natuurlijk niet meer als tot ons behoorend. In de volgende weken kon ik toezien, hoe de bedoelde ambulance-leden met andere van onze passagiers zich oefenden in het paardrijden. Ik was dan ook spoedig in de gelegenheid om een oud officier, die door een val van het paard een luxatie kreeg, te helpen.

In de Hollandsche ambulance kreeg hij later een gipsverband. Na eenige dagen trokken de nieuw-aangeworvenen, nadat zij onder leiding van den veldkornet eenige schietoefeningen gehouden hadden en van patronen, bandelier en geweer voorzien waren, naar het veld bij Colesberg. Een eendrachtig corps vormden deze nieuwelingen in het leger niet, zij werden gestuurd, waar zij het liefst waren, maar zij sloten zich toch telkens weer bij elkaar aan. De gekwetste officier volgde na eenige weken ook.

Het deed mij leed, de liefdegaven voor de ambulance te zien, er waren erbarmelijke stukken bij. Ik hoop, dat, wanneer men in tijd van oorlog wéér eens kleedingstukken voor de ambulance meegeeft, het zaken zijn, die men dragen kan. In de eerste plaats heeft men na verbandstoffen behoefte aan warme onderkleeding, kousen, handdoeken, driekante doeken, wollen dekens, conserven, thee, koffie, suiker, cognac, krachtigen wijn, geëmailleerde keukengereedschappen. Van al deze dingen was er niet veel voorhanden en in de winkels van Pretoria was de keus ook niet groot. Suiker en lucifers waren er zeer schaarsch; men moet het meegemaakt hebben om het te gelooven.

Het is een geluk, dat de Afrikaansche zon zoo hard brandt en iedere Boer naast den tabakszak een vergrootglas als brandglas in de zak heeft.

De bepalingen van het Roode Kruis werden opgemaakt bij een besluit van den Volksraad 30 Juli 1896 onder het eerepresidentschap van President Krüger, het vice-eerepresidentschap van den generaal-commandant Joubert en den staatssecretaris Dr. Leijds. De statuten

waren in de Engelsche en Hollandsche taal geschreven. Het hoofdcomité had zijn zetel in Pretoria en had van daaruit de leiding over de afdeelingen van het Roode Kruis in Johannesburg, Heidelberg, Krügersdorp etc. Ieder van deze vereenigingen stond weer onder een eigen bestuur, dat echter onder toezicht van het hoofdcomité stond. De Boer, die buiten woont, heeft voor het algemeen welzijn heel weinig belangstelling; hij heeft de hooge noodzakelijkheid ervan nog niet ingezien. Dat merkte men ook bij het oprichten van deze Roode-Kruis-vereeniging. Onze boeren uit het gebergte zouden evenmin belangstelling er voor hebben; slechts met moeite zou men hen kunnen overtuigen, hoe veel beter zulk eene geregelde en goede verzorging voor een zieke is. De Boer heeft eigenlijk nog geen oorlog gevoerd, waarin hij vele zieken en gewonden had. Daarvandaan zijne groote verbazing, dat zusters naar Transvaal kwamen. Hij is er van overtuigd, dat een gewonde nergens beter verpleegd kan worden dan thuis en met de oude gebruikelijke huismiddeltjes. In het begin van den oorlog gingen de gewonden dan ook direct naar huis en wilden niets van een hospitaal weten. Ik kreeg in Krügersdorp een 50 jarigen onderwijzer in behandeling, die bij Mafeking gewond werd en toen direct naar huis is gegaan. Hij had een schot door het dijbeen gekregen en kwam na weken in een betreurenswaardigen toestand in het hospitaal aan, waar hij vooral niet lang wilde blijven, doch zich later geheel leerde voegen. Het was in het begin werkelijk een ondankbare taak onder de Boeren te werken, doch al spoedig zagen zij de voordeelen van het hospitaalleven in.

Zoo dankbaar als de Turken heb ik hen echter nooit gezien: het is ook een ander menschenras.

In Pretoria hebben ook hoofdzakelijk vreemde dames het Roode-Kruis-werk in handen genomen; Duitsche, Hollandsche en ook welgestelde Boerendames hebben zich er mee bemoeid. Uit Italië werd een rijke voorraad verbandstoffen gestuurd; ook uit Frankrijk werd een goed ingericht lazaret gezonden met heerlijken wijn voor de patienten, waarvan onze zieken in Krügersdorp ook geprofiteerd hebben.

Naast deze vrijwillige Roode-Kruis-vereeniging bestond er nog eene medische staatscommissie, die alle zaken aan het front regelde.

Het was treurig, dat deze beide vereenigingen elkaar altijd in het haar zaten, en dat men van 't comité naar de commissie en omgekeerd moest gaan, eer men wat verbandstoffen kon krijgen.

In de medische-staatcommissie zat een Hollandsche dokter en twee beambten. In April werd eindelijk dit geschil bijgelegd en de medische-staatscommissie had alleen recht van spreken, doch gebrek aan eenheid was en bleef er. Het Roode-Kruis-comité deelde nu slechts de nuttigste zaken aan het Roode Kruis uit.

De kennisgeving van 't gouvernement luidde:

No. 88. R—6614/00

Gouvernements-kennisgeving.

Ter algemeene informatie wordt hiermede gepubliceerd, onderstaand Uitvoerend Raadsbesluit, art. 53, dd. 17 April.

Gouvernementskantoor, F. W. REITZ,
Pretoria, 24 April 1900. Staatssecretaris.

Aan de orde: Minute R-6614-00 (U. V. R. 141/00) inhoudende correspondentie betreffende de wenschelijkheid tot uitbreiding van de bevoegdheid der Medische Commissie, benoemd bij Uitvoerende Raadsbesluit art. 14 d.d. 17 Jan. 1900;

De Uitvoerende Raad,

Gelet hebbende op voormeld Uitvoerende Raadsbesluit, waarbij werd bepaald: „in termen van art. 10 van de Krijgswet (Wet No. 20 van 1898) eene Medische Commissie te benoemen, welke Commissie tot taak zal hebben om namens de Regeering alle zaken betreffende geneeskundige behandeling en inrichting van ambulances ten behoeve van de verschillende commando's te regelen, met uitzondering evenwel van de Staats-artillerie, waarvan de geneeskundige dienst blijft onder de leiding van den geneesheer-officier of officieren, zooals daarvoor speciaal zijn aangesteld."

Overwegende, dat het wenschelijk is, de werkzaamheden van deze Commissie nader uiteen te zetten,

Besluit: de bevoegdheid der Medische Commissie voormeld uit te breiden tot het behandelen van alle zaken, welke op den medischen dienst betrekking hebben, zooals b.v. het uitoefenen van controle over alle reeds opgerichte of nog op te richten hospitalen; het voorzien van geneeskundige hulp en medicijnen voor families van arme burgers in de districten. Hiervan blijven echter uitgezonderd het beheer over den medischen dienst der Staats-Artillerie en de krijgsgevangenen.

De Medische Commissie kan, wanneer zij zulks noodig acht, de Landdrosten instrueeren om geneeskundigen te commandeeren voor speciale diensten. Bij weigering hieraan te voldoen zullen die geneeskundigen onderhevig zijn aan een boete van 100 pond sterling, te worden opgelegd door den plaatselijken Landdrost of den ambtenaar met gelijke jurisdictie.

Intusschen leeft de ambulance nog op 's lands kosten in het Grand Hôtel. Men kan zich geen voorstelling maken, hoeveel moeite en tijd het kost, eer men proviand, trekdieren en wagens voor het transport van zulk eene ambulance bij elkaar heeft. Dan is de toestand dubbel pijnlijk door de groote onkosten, die dagelijks aan het oponthoud in het hôtel verbonden zijn.

Alles moest ik letterlijk in Afrika nog aanschaffen, veldbedden, wollen dekens, brancards, enz.

Als er weer eens ambulances uitgerust worden, zou ik ook zeker aanraden, die niet zoo groot te maken.

Kleine onafhankelijke afdeelingen, die van alles voorzien zijn, zijn veel nuttiger en kunnen zich gemakkelijker verplaatsen. Dan moeten de voorraadskisten ook van eene middelsoort grootte zijn en van iedere kist moest een inhoudsopgave voorhanden wezen; veel tijd en vooral geld zou dan bespaard worden.

In Pretoria moest men eerst naar de Medische Commissie loopen, die voor alles, wat men voor de ambulance noodig had, eerst hare goedkeuring moest geven. Dan was het nog niet zoo heel eenvoudig om in Pretoria alles bij elkaar te krijgen, daar op dit gebied niet zeer goed gezorgd was. Het comité of de staatscommissie schreven bons, waarop de winkels het noodige moesten leveren. Op dezelfde manier werden de ossen, de muildieren, de wagens gecommandeerd, later zelfs de kaffers. Het is te begrijpen, dat men zich naar de omstandigheden schikken moest. Wie weet, hoe arm de familie was, die ons hare muildieren moest geven! De ossen, paarden en muildieren, die gecommandeerd waren, werden naar de gouvernementsstallen gebracht, van het stempel der Zuid-Afrikaansche republiek voorzien (Z. A. R.) en vandaar tot gebruik aan het front geleverd. Waren er te weinig trekdieren voorhanden, dan zat de ambulance weer zoo lang vast, tot er nieuwe voorraad was. Toen ik eindelijk genoeg levensmiddelen had, moesten de trekdieren, wagens en kaffers gecommandeerd worden. Alle dagen 's morgens om 10 uur kwamen de kaffers op het kerkplein om zich voor den oorlog te melden. Zoo kon men in korten tijd „baas" van een half dozijn kaffers zijn, maar wanneer men niet op zijn qui-vive is, is het maar voor korten tijd. Zij verstaan de kunst ongemerkt te verdwijnen. Iedere kaffer kreeg een pas, die de „baas" bij zich houden moest, maar niettegenstaande dat, ja zelfs in weerwil van een flink pak slaag, probeerden zij herhaaldelijk weer weg te loopen. Toen nu alles eindelijk bij elkaar was en in den trein gepakt, heette het flink voortmaken, want wij hoopten in de buurt van Colenso, buiten de Hollandsche ambulance, die er reeds was, nog werk te vinden.

HOOFDSTUK VI.

Eene Duitsche plantage in Fonteingrove en de vestingwerken van Pretoria. — De werkzaamheden der Zuid-Afrikaansche spoorwegmaatschappij. — Ambulance-treinen. — Het bivakkeeren der gewonde en zieke Boeren.

In de buurt van Colesberg waren twee Duitsche en twee Hollandsche ambulances, terwijl bij Ladysmith met uitzondering van een enkelen Transvaalschen arts, slechts ééne Hollandsche ambulance was. Zuidelijk van Ladysmith probeerde Sir Redvers Buller zijne troepen te verzamelen, om door de Boerenverschansingen heen te breken. Daar hoopten wij te kunnen helpen, en men had goed gezien.

Alvorens ik onze wederwaardigheden alhier weergeef, zou ik den lezer nog iets van de omstreken van Pretoria willen vertellen en meteen over land en volk een woordje zeggen. In dien tijd kon ik nog het één en ander in orde maken voor de reis. Toevallig maakten wij kennis met eene familie Heinze, die op eene pachthoeve in de buurt van Pretoria woonde. Heinze was een Duitscher en door het gouvernement aangesteld voor deu aanleg van parken en plantsoenen. Bij de bronnen der waterleiding had hij eene eukalyptus-kweekerij, die in 80 soorten voorkwamen, met breede puntige blaren of met een roode kleur etc., andere soorten van koortsboomen bereikten na een jaar reeds eene aanzienlijke hoogte. Na tien jaren kunnen zij zoo groot zijn als onze populieren en hebben dan een kalen stam. Dit hout is heel goed te gebruiken als timmerhout en als dwarsleggers op de spoorlijn. Het hout wordt duur betaald en zou bij aankweeking op groote schaal heel veel voordeelen opleveren. Heinze heeft aan den voet der beide zuidelijke forten van Pretoria een groot bosch van deze boomsoort geplant; het was een genot weer eens een heerlijk groen bosch voor zich te zien, dat in zijn grauwachtig groene kleur op een olijfbosch gelijkt. De geur van de aromatische eucalyptusolie trekt door het geboomte heen en waait ons reeds uit de verte tegen. Heinze bracht ons ook nog door een heerlijk sparrenbosch, de Afrikaansche casuaren. Daaraan sluitend ontwaarde men eenen perzikenhaag, wier vruchten echter lang niet zoo sappig zijn als in Europa; ook de appelen en peren hebben niet dien lekkeren smaak. Heinze had met onze Duitsche ooftboomen alle mogelijke proeven genomen;

in November en December liet hij ze uit Europa komen om ze in den herfst te planten, dus in Januari en Februari; zij kwamen goed aan, maar men kon al spoedig achteruitgang bij de vruchten waarnemen; zij verwilderen ten slotte geheel. Daarentegen hebben wij bij zijnen buurman de heerlijkste druiven gegeten, die tegen den muur opgroeien óf een prieël vormen, tegen latwerk opklimmende. De vruchten zelf wedijveren met de beste druiven in Méran. De kaapsche druiven gedijen uitstekend. De zoo kalkrijke bodem van Transvaal, vooral tusschen de kopjes, waar de grond vochtiger is, is als geschapen voor de druivencultuur; doch de Boer trekt heel weinig voordeel er van. Dat kan ook wel aan de voortdurende onlusten in Zuid-Afrika liggen, waar de Boer ten slotte de dupe van is. Hij is nauwelijks in de gelegenheid geweest om van de goede eigenschappen van zijn land partij te trekken. Aan den éénen kant moest hij altijd op zijne hoede zijn voor de kaffers, aan den anderen lieten hem de vreemdelingen geen rust, nadat de goudvelden ontdekt waren. Zoodoende is hij vanzelf genoodzaakt een zwervend leven te leiden. Het land is rijk en de Boer bescheiden genoeg om te kunnen leven van hetgeen de bodem van nature oplevert.

Fonteingrove en Irene-station zijn voor de bewoners van Pretoria door hunne heerlijke ligging een druk bezocht uitspanningsoord. Daar bestaat in de rivieren heerlijk gelegenheid om te baden; maar vooral 's avonds, wanneer vuurvliegen, grooter dan bij ons, tusschen de boschjes schitterende kringen vormen en hunne lichtjes laten schijnen. Het water is zacht en heerlijk koel. Hier zijn dan ook de prachtige villa's der voornaamste families uit Pretoria gebouwd; het zijn voorsteden van Pretoria, die aan de spoorlijn van Komatipoort liggen, juist waar een zijtak der lijn naar Natal gaat.

Pretoria is door hare gunstige ligging reeds eenigszins tegen invallen van een vijand beschermd. De eenige 100 M. hooge bergtoppen der Magalies- en Witwaterbergen vormen een veilige beschutting. Buitendien heeft men om de geheele stad op den rug der bergen, eene rij forten gebouwd. Deze forten zijn voor niemand toegankelijk. De forten Vechtkop, Klapperkop, Dassiepoort-Fort, Wonderboomfort, Schanskop zijn door twee Duitschers, von Dewitz en Werner gebouwd. Op deze voor een deel onder den grond gebouwde versterkingen heeft men behalve vier Krupp-kanonnen, nog twee andere groote stukken, „Long Tom" genaamd, uit degroote kanonnenfabriek van Schneider in Le Creusot (met 15.5 c. m. kaliber en 94 pond zware granaten) opgesteld. Dit geschut werd bij de belegering van Ladysmith, Mafeking en Kimberley naar het front gebracht.

Gedurende mijn oponthoud in Pretoria bezocht ik ook de werkplaatsen der Hollandsche spoorwegmaatschijppij, waar ik heenging om voor de ambulance een operatietafel te laten maken, geconstrueerd uit gasbuizen. Ik was niet alleen verbaasd over de welwillendheid,

waarmee men mij daar tegemoet kwam, maar tevens over de

Ambulance-trein aan het station te Pretoria.

schoone machineriëen, die in het geheel niet in den schaduw behoefden te staan van de fabriek van Krausz en Maffei in München. De maat-

schappij krijgt de afzonderlijke onderdeelen der machines uit Duitschland en zet de machines zelf in elkaar. Deze maatschappij heeft zich gedurende den oorlog zeer verdienstelijk gemaakt met het snelle en prompte vervoer van troepen en ammunitie. De maatschappij was door de regeering er wel is waar toe gecommandeerd, maar de uitvoering was zoo uitstekend, dat men haar in ieder opzicht veel dank schuldig is. Men kan zich dan eerst een voorstelling maken van de moeilijke taak der Z. A. S. M., wanneer men de zware plompe ossenwagens kent. Er zijn er bij, die door 14 tot 20 ossen getrokken worden, voor een „Long Tom" had men in het gebergte zelfs 30 paar ossen noodig, en de vele kleine voertuigen met 4 en 12 muildieren, die de boeren altijd medevoeren, als zij ten strijde trekken. Ieder commando bestaat ongeveer uit 500 blanke manschappen en even zooveel kaffers, 750 paarden en 100 ossenwagens. Ieder van deze ossenwagens neemt met 16 ossen drie spoorwagens in beslag. Van de 750 paarden gaan er slechts 8 in één wagen, zoo heeft men voor het transport van een commando 400 wagens noodig. Dag en nacht trekt de zuchtende locomotief met 20 tot 60 wagens hare lasten voort door de vele krommingen der spoorlijn over het dorre, waterarme Hoogland heen, en toch is mij geen spoorwegongeluk bekend. In de werkplaatsen der Z.A.S.M. werden ook de kanonnen weer gerepareerd en werd voor ammunitie gezorgd. Wat heeft zij ook niet voor de gewonden gedaan! Hare waggons en gesloten goederenwagens werden zoo gerievelijk mogelijk voor de zieken ingericht. Deze ambulance-treinen liepen tusschen Pretoria en Modderspruit in Natal en later ook tusschen Pretoria, Bloemfontein en Krügersdorp. Buiten het benoodigde spoorweg-personeel zijn er ook menschen, die voor de materieele belangen der zieken zorgen, en een of twee doktoren met eenige verpleegsters. De geneesheer bevond zich in een waggon eerste klasse, waar ook tevens de apotheek en het verbandmateriaal was. Onder de medicijnen bevielen ons het best de gecomprimeerde tabletten en de steriele in glazen buisjes, die luchtdicht toegesmolten waren, verpakte oplossingen voor subcutane injecties. Voor de Afrikaansche toestanden en voor onze koloniën is deze soort van verpakking uitstekend.

In den volgenden waggon 1ste klasse waren de zusters en in de drie daarop volgende wagens de patienten. Buitendien waren er nog eenige half open goederwagens, die op zijde door zeildoek afgesloten waren voor minder zware zieken.

De laatste wagens van den trein waren voor keuken ingericht, een andere voor de oppassers en een derde was een waterwagen, die in Afrika onontbeerlijk is.

In de rivieren, op moerassige plaatsen van het Hoogland, in water bevattende openingen op het veld, in de pompen der mijnen, vindt men wel altijd water, maar meestal niet drinkbaar. Ieder farmer

verzamelt in groote zinken bussen (tanks) het regenwater, dat uit de regengoot loopt, om in tijd van nood iets te hebben. In de buurt van een lager, waar het water zeer verontreinigd wordt, is het zelfs gevaarlijk dit te drinken.

De wagen voor zwaar gewonden was evenals de geheele trein voorzien van roode kruisen op een wit veld, dat uit de verte reeds duidelijk zichtbaar was. In dezen wagen waren in vier rijen kribben, 12 of 16 in het geheel, aangebracht: de eene helft hing aan het pla-

Een ambulance-waggon van binnen.

fond en de andere stond op den vloer. De geheele uitrusting bewees, hoeveel zorg men voor de zieken had. Het linnen was helder wit, voor de ramen hingen gordijnen, die men opentrekken kon om voldoende licht binnen te laten. Men vond er alle mogelijke gereedschappen van email; tuit-drinkkannetjes, zelfs bedlichters ontbraken niet.

Het deed mij pleizier, dat één van onze doktoren, Dr. Tilemann, geruimen tijd de leiding van den ambulance-trein tusschen Modderspruit en Pretoria op zich nam. Er waren dikwijls zware verwondingen aan hoofd en borst, vaak ook typhuszieken. Ook ik had eens het genoegen met den ambulance-trein te rijden. De dienst in zulk een beweeglijk hospitaal is werkelijk niet gemakkelijk. De aan het been gewonden konden niet rustig blijven liggen; de

beenstukken wreven door het schommelen van den trein tegen elkaar, hetgeen zeer veel pijn veroorzaakte. Ook was 't heel moeilijk er orde te houden, want af en toe werd alles door mekaar geschud, zoodat er dan gered moest worden wat er te redden viel. Vooral het verwisselen van verband leverde groote moeielijkheden, zoowel voor den patient als voor den medicus. Hierbij komt nog, dat de Boeren bij voorkeur met al hunne kleêren aan te bed liggen, alsof zij nog op 't slagveld zijn, en elken dag een nieuw verband wenschen. Bovendien kwamen aan elk station nieuwe patienten er bij, die werkelijk (of slechts zwak!) ergens pijn hadden, en dus in de ambulance opgenomen werden. Dikwijls gebeurde het, dat, zoodra de trein zijn plaats van bestemming bereikt had, zij naar huis gingen. Van alle kanten klonk het: „Waar is de dokter?" of nòg typischer: „Waar is de ambulanskerel?"

Mijn collega klaagde er herhaaldelijk over, dat hij bij het opnemen van zieken niet vele bijzonderheden over de verwonding te hooren kreeg.

Ik zou een ieder willen aanraden, om patienten met groote inwendige verwondingen, beenbreuken gepaard met hooge koorts, slechts in het uiterste geval te vervoeren; anders zou men bij eene reis van 24 u. voor treurige gevolgen kunnen staan. Het plan der Staatscommissie en van het R. Kruis was n.l. alle patienten naar Pretoria te brengen en deze in de meisjesschool en de Staatsmodelschool onder dak te brengen. Daar de gewonde Boeren van het slagveld naar huis trokken, was er voor de ambulance ook buiten den trein veel werk. Zoo kwamen langzamerhand in de nabijheid der commando's hospitalen, bijv. te Volksrust bevond zich de Russische, te Heidelberg-Krügersdorp en in de nabijheid van het front gedeeltelijk Russische, gedeeltelijk Hollandsche ambulance, waar de onze zich bij voegde. Later kreeg men in Johannesburg nog een groot hospitaal in het ziekenhuis der Z. A. S. M.

Deze regeling, welke na veel moeite getroffen was, had bij den aanvang al plaats moeten hebben. De beide ziekenhuizen te Pretoria waren wel is waar uitstekend ingericht en gezond gelegen, midden in een park, maar 't gevaar voor infectie bij zoo'n ophooping van menschen was toch zeer groot. Het verder verloop der gebeurtenissen bewees dit, want de typhus verspreidde zich ook buiten de hospitalen onder de inwoners der stad.

HOOFDSTUK VII.

De uitrusting van den Boer. — Zijn paard. — Zijn karakter. — Zijne zwerftochten noordwaarts van den Kaap. — De zwarte bevolking. — De Boer als Afrikaansch kolonist. — De levenswijze der Boeren.

Zag men niet dagelijks commando's naar het front gaan, dan zou men niet gelooven, dat er oorlog was.

De Boer heeft een kalmen aard. Daarom gaat hij bij alles zoo rustig te werk.

Er is geen verschil op te merken tusschen zijne kleeding, als hij naar het front trekt of op de jacht gaat. Over zijn bruine jas heeft hij den bandelier hangen. Een slappe vilten hoed is zijn hoofddeksel en het geweer draagt hij op den schouder. Voor zijn paard, dat klein van stuk is, zorgt hij zelf, brengt het eigenhandig in den goederenwagen en laat den ossenwagen aan den kaffer over.

Zoo is de Boer zijn eigen heer en meester, maar in den oorlog stelt hij zich onder een kommandant.

Vele Boeren hebben nog het groot-kaliber-geweer, 11 m. m. doorsnede, met Martini-Henri-kogels, die veel rook geven. De meeste geven den voorkeur aan het mauser-geweer, 7 m. m. middellijn, en prijzen bijzonder de goede eigenschappen daarvan. Andere hebben Lee-Wetford-geweren, 7,6 m. m. middellijn, die in den slag bij Dundee op de Engelschen veroverd zijn. Dan is er nog een 6 m. m. kaliber Steijn-geweer, waarbij kogels met stalen hulzen behooren.

De Boeren dragen dikwijls twee bandelieren dwars over de borst en hebben vaak de met leder gevoerde zakken ook nog vol kogels, zoodat het een heele vracht is om met deze hitte mee te dragen! Wanneer vader en zoon tegelijk uittrekken, zorgt toch ieder voor zijn eigen ammunitie. Jongens van 14 tot 16 jaar krijgen drie kogels mee op de jacht om zich te oefenen. Daarmede moeten zij een springbok zien buit te maken. Komen zij platzak thuis, dan staat er een pak slaag op.

Tot de verdere uitrusting van den Boer behoort een slaapdeken, een zak met tabak, een met koffie, suiker, harde beschuit en reepen gedroogd vleesch (Biltong), voorts een geëmailleerd kopje, een veldflesch met vilten bekleeding of een waterzak. Deze waterzak is voor

den Boer even onontbeerlijk als bij ons de drinkbeker. Wanneer zulk een zak eenigen tijd met water gevuld is geweest, heeft het weefsel zooveel water opgenomen, dat er van den inhoud weinig meer verloren gaat. Bovendien blijft door de regelmatige verdamping van den vochtigen buitenwand het water heerlijk koel. De vaste plaats voor deze zakken is aan het zadel of achter aan den ossenwagen.

Veel meer heeft de Boer niet noodig. De noodzakelijkste levensmiddelen en kleedingstukken heeft hij in twee zakken geborgen, die, aan elkaar vastgebonden, aan weerskanten van het paard hangen.

Het dier is taai en goedaardig. Voor een Europeesch sportman hebben deze Basuto-ponnies misschien weinig aantrekkelijks, maar voor de Boeren zijn zij zeer geschikt. In den Vrijstaat zijn de paarden grooter, mager en langbeenig, maar ook even taai. In herfst, lente en zomer behoeft men voor het voeder der paarden niet te zorgen. Nadat het zijn meester den geheelen dag op den rug gedragen heeft, wordt het 's avonds met den halster aan een voorpoot vastgebonden en vindt dan voedsel in overvloed. De paarden zijn niet alle beslagen, en toch leggen zij groote afstanden af.

Het Boerenpaard is rustig en trouw. Wanneer de Boer het de teugels over het hoofd gooit, blijft het terstond stilstaan. Zelden komt het voor, dat het schopt of bijt. In den oorlog neemt iedere Boer meestal twee paarden mee, die hij beurtelings berijdt. Het eene houdt hij aan den teugel naast zich, terwijl hij op het andere zit. Dat gaat nu juist niet volgens de regelen der kunst. De beenen heeft hij recht vooruit gestrekt, dikwijls met slechts één spoor of zelfs geen enkel aan den voet. In plaats van een rijzweep heeft hij soms een paraplui in de hand en geweer met patroongordel dwars over de borst. Lucas Meijer ontmoette ik zelfs eens, het was op het slagveld Glencoe in Elandslaagte (April 1900), met den hoogen hoed op het hoofd! De Boer draaft noch galoppeert, maar houdt er den zoogenaamden „trippelaar" (trippelgang) op na. Om het dit te leeren, laat hij 't paard galoppeeren en trekt dan plotseling de teugels straf aan, waardoor het dezen trippelenden gang krijgt, welken het urenlang kan volhouden. Onze paarden zouden daardoor geheel verknoeid worden; zij zouden gauw gaan hinken.

De Boer slaat zijn paard zelden en gebruikt bijna nooit de sporen. 's Nachts echter dekt hij het nooit en alleen in buitengewone gevallen brengt hij het op stal of onder een tent. Verder is hij goedhartig, maar niet altijd openhartig. Hij is zeer wantrouwend, vooral tegenover vreemdelingen, die Engelsch spreken. Doch heeft men eenmaal zijn vertrouwen gewonnen, dan is dat onbegrensd als van een kind.

Men heeft de Boeren wel eens een volk van kinderen genoemd. Hun voorstellingen zijn eenvoudig en kinderlijk, daardoor dikwijls zeer juist. Zoo onderscheidt de Boer zijn paarden naar de kleur in het zwarte, het bruine en blauwe paard („blauw paard" of „blue peer").

Dit laatste komt, omdat een schimmel, in de verte op het geelbruine grasveld gezien, een blauwen glans heeft over zijn witte kleur.

De Boer zoowel als zijne kinderen koestert tegen den „Engelschman" een diep ingewortelden haat. Deze haat dateert zeker reeds van 1830. Sinds dien tijd toch zag de Boer zich steeds gedwongen meer naar het noorden te trekken, wilde hij niet aan de Engelsche overmacht onderworpen worden, en nog moest hij met hand en tand zijn eigendom verdedigen. Ja, in de Kaapkolonie en in Natal moest een deel der Boeren zich aan de Engelsche heerschappij onderwerpen. Deze laatsten leiden op hunne farmen een rustig, ongestoord leven en zijn meestal met Engelsche vrouwen getrouwd.

In Natal zijnde heb ik hen dikwijls ontmoet, zij hielden zich neutraal en bebouwden hunne akkers als vóór den oorlog. Doch anderen, die van Fransche of Hollandsche afkomst en meer vaderlandslievend waren, trokken met have en goed op den ossenwagen in treks onder Potgieter, Retief, Pretorius en anderen uit de Kaapkolonie over de Oranjerivier naar den Vrijstaat en Transvaal (1834—1838).

De Kaapkolonie was op het einde der 18de eeuw een nederzetting van verdreven Hugenooten, Duitschers, Franschen en Hollanders, welke vrijwillig hun land verlaten hadden. Als hun beschermheer kozen zij een afstammeling uit 't huis van Oranje, die echter deze rechten later in 't geheim aan de Engelschen verkocht moet hebben, daar hij geld noodig had om zijne schulden te betalen. De kolonisten bemerkten het eerst, toen Engeland aanspraak op zijne rechten maakte door een vloot naar Kaapstad te sturen, die eens wat orde op de zaken zou stellen. Al ging het ook niet gemakkelijk de teugels in handen te krijgen en te houden, dat het de moeite waard was, had John Bull gauw ingezien. Bovendien kan men met „Honi soit, qui mal y pense" menigeen mond, ooren en oogen sluiten, wanneer men zijne bedoelingen maar altijd in het schoonste licht stelt. Wie echter het slachtoffer dezer vriendschapsbetrekkingen wordt, doorziet zulke plannen al spoedig.

Het ging voor de kolonisten om vrijheid en vaderland. Is het te verwonderen, dat men deze schatten trouw bewaakt, wanneer er kapers op de kust zijn? En deze menschen komen telkens en telkens terug voor hetzelfde doel, totdat zij den armen Boeren niet alleen vrede en welvaart ontnomen hebben, maar zelfs have en goed. „Ziezoo, hier willen we voor ons een warm nestje bouwen. Jelui kunt toezien waar je een onderkomen vindt."

Hierbij blijft het echter niet. Neen, de Engelschen kunnen altijd nog meer land gebruiken en ook het noordelijk gelegen deel, waar de kolonisten reeds de eerste kastanjes uit het vuur gehaald hebben, verdwijnt in Engeland's maag; en wanneer de bewoners gehoorzaam zijn, mogen zij ook van de partij wezen, maar wie zelfstandig denkt en handelt, is onbruikbaar en moet weer verder trekken.

Dat er van sympathie der kolonisten tegenover hunne rustverstoorders geen sprake kon zijn, is natuurlijk. Ja, er ontstond een onuitroeibare haat in de harten, die bij het jongere geslacht altijd dieper wortel schoot.

Eindelijk werd het volk machtig genoeg om zich in Natal, Oranje-Vrijstaat en Transvaal een rijk te veroveren. Eerst van de zwarten, die het hun waarlijk niet gemakkelijk maakten. Zij weten nog van menig bloedig gevecht te vertellen, vooral tegen Dingaan, het hoofd der Zoeloes, die hen bij Weenen, noordelijk van Pietermaritsburg een vredemaal aanbóod, doch daarbij mannen, vrouwen en kinderen vermoorden liet. (1837 onder Piet Retief.) Ten slotte werden zij toch meester van het rijk en wisten zonder zendelingen hun geloof onder de zwarte bevolking te verspreiden.

De Boeren verwachten van het werk der zendelingen in 't algemeen heel weinig goeds, vooral omdat de Engelsche taal onder de bevolking toch reeds doordrong en Engelsche missionarissen dus aangewezen zouden zijn. De alles verslindende Engelsche macht zou ook hier niet eerder rusten, voor de kaffers zich zelfstandig wilden maken en het met den vrede en de rust der Boeren gedaan was. Doch in Natal zijn verschillende Protestantsche en Katholieke missionarissen, die in menig opzicht buitengewoon veel goeds doen. Ik denk altijd nog aan het mooie Trappistenklooster Raschütz ten Westen van Waschbank, dat, in een eukalyptushaag gelegen, menig gewonden krijgsman een hartelijke ontvangst en eene goede verpleging heeft bereid. Ook N. W. van Colenso, bij Onderbroekspruit, kwamen wij in een protestantsch zendelingenhuis, dat door kaffers druk bezocht werd.

De Boeren hebben groot gelijk, wanneer zij beweren, dat men de zwarten door te groote vrijheid (tenminste nu zij nog zoo onbeschaafd zijn) brutaal en vrijpostig maakt. De Engelschen betalen hunne zwarte arbeiders in de mijnen veel beter dan de Boeren, daarbij hebben zij voor de kaffers minder strenge bepalingen, zoodat deze meenen op gelijke lijn te staan met de blanken. Het misbruik van drank komt onder de kaffers zeer veel voor, en in dien toestand zijn zij dikwijls gevaarlijk. Men kon, zoodra de Engelschen in aantocht waren, zien, tot welke dwaasheden hun ruime beurs aanleiding gaf: de zwarten verschenen als gigerls met eenen dikken stok, hoogen hoed, zwarte of lichte zomerpakken en bonte dassen op straat. Zij liepen op de trottoirs, waar zij anders niet mogen loopen, en gingen niet meer voor een blanke uit den weg. Ja, waagden het zelfs den blanken naar een pas te vragen, zooals men dat bij hen altijd pleegde te doen.

Toen de Engelschen in Krügersdorp kwamen, liepen de kaffers dan ook dadelijk naar hen over; daardoor kregen wij andere, die wel is waar beter betaald werden, doch die nòg luier waren. Ik geloof, dat de Boer, die den zwarte meer als een kind behandelt, streng,

op zijn tijd een pak slaag, maar verder toch menschelijk, het meer bij 't rechte eind heeft dan de Engelschman. Misschien heeft de Boer niet ongelijk, wanneer hij zegt: dat doen de Engelschen alleen maar om de zwarten tegen de Boeren op te zetten! Er zijn ook bewijzen, hoe de Engelschen den zwarten in hunne geschillen met de Boeren geholpen hebben; hoe hunne verspieders kaffers van ammunitie voorzagen en hoe zelfs Engelsche soldaten aan de zijde der kaffers meegevochten hebben. Onder zulke omstandigheden moest het verschil tusschen Engelschen en Boeren natuurlijk nog scherper op den voorgrond treden.

De Boer meende op „het Hoogland van Transvaal," zooals hij het noemde, door de natuurlijke grenzen, de Drakenbergen en Oranjerivier behoorlijk van de Kaapkolonie gescheiden te zijn. Doch 't bleek, dat deze grenzen het rijk nog niet zóó afsloten, of de Engelschen wisten reeds, dat er diamanten en goud te vinden was. Dat was een kolfje naar hun hand, terwijl de Boer in verhouding weinig om deze schatten gaf. Vooral, toen men met cyanid begon te werken, waardoor het goud chemisch van steenen werd gezuiverd, was de goudopbrengst bijna de voornaamste op de wereldmarkt. Dit wekte Engelands gouddorst opnieuw op. De rijke diamantvelden bij Kimberley had de toenmalige president van den Oranje-Vrijstaat, Brand, reeds voor 90.000 pond sterling aan de Engelschen verkocht; doch slechts ter wille van den vrede. [1]) Maar ook dat hielp niet; het was toch met den vrede gedaan; de oude haat der Boeren vlamde nog eens op en nu heviger dan ooit. Ook konden de Boeren niet verder voorwaarts trekken; het Boschveld tot aan de Limpoporivier is voor blanken reeds onbewoonbaar door zijn moerassigen bodem. Bovendien had Cecil Rhodes den Boeren in 't Westen en Noorden reeds lang den weg afgesneden: hij had gezorgd, dat West-Gricualand en Betschuanaland in 't Westen, Matabeleland en Maschonaland in 't Noorden reeds van tevoren onder Engelsch protectoraat kwamen.

In 't Oosten waren de Portugeezen. Door die tijden van voortdurenden strijd heeft zich het karakter der Boeren gevormd; het worstelen om hun bestaan heeft hun wil gestaald: zij sloten zich aaneen en vreugd en leed deelden zij met elkaar. Boven alles vertrouwden zij echter op God, met Hem wilden zij voor hunne vrijheid waken. Deze

[1]) De eerste diamanten werden in 1867 op de farm van Jacobs aan de Oranje-rivier door kinderen gevonden, oorspronkelijk voor glas gehouden, maar in Colesberg door hunne hardheid als diamant herkend; een steen van 22 karaat kreeg direct eene waarde van 500 pond sterling. In 1867 werd „de ster van 't Zuiden" door een kaffer op de farm Hopetown gevonden, die eene waarde van 11.500 pond sterling had. De lengte van het aan Engeland verkochte land was 500 Engelsche mijlen. De armere diamantdelverijen zooals bij Jagersfontein, Koffiefontein en bij Petroria hielden de Boeren.

vroomheid kon zich gemakkelijk uitbreiden; niemand had een andere meening er over. De kinderen erfden haar van de ouders en vreemdelingen kwamen eerst veel later in het land. Deze waren dan òf menschen, die zich in Europa het leven onmogelijk hadden gemaakt, òf die wat van hen „halen" wilden. De levensopvatting van deze individuen versterkte den Boer nog meer in zijn geloof. Het duurt nu ook lang, vóór een vreemdeling het vertrouwen van den Boer gewonnen heeft. Hij begint met allen over één kam te scheren, „dat snaaksche goedje," zooals hij dat noemt, en eerst, wanneer men bewezen heeft, dat men het eerlijk met hem meent, kan men eenigen invloed op hem krijgen. Daarom is de Boer ook zoo weinig beschaafd en onbekend met de gebruiken van onzen tijd.

Uit vrees voor invloeden van Engelschen kant knoopte hij ook met andere landen nauwlijks betrekkingen aan. Het is nog niet zoo lang geleden, dat de Boeren eindelijk er toe overgingen hunne kinderen naar Frankrijk, Duitschland, Engeland of Holland te sturen om daar voor hunne opleiding te studeeren. Toen men eenmaal zóóver was, begon men ook handelsconnecties aan te knoopen. Na den vrijheidsoorlog in 1881 en den Jameson-inval in 1896 werd het duidelijk, wat de toeleg der Engelschen was. De Boeren lieten nu in 't geheim uit Frankrijk, Duitschland, zelfs uit Engeland ammunitie komen, om tegen elken eventueelen inval gewapend te zijn. Doch ook in het land zelf liet de invloed der beschaving zich gelden: in korten tijd verrezen scholen, sporen, fabrieken, de mooiste openbare gebouwen, hôtels, enz. Zij leerden zelf machines construeeren, sloegen eigen munten, hebben zelfs ook kruitfabrieken gehad, vooral tusschen Johannesburg en Pretoria, waar zij dynamiet noodig hadden bij de ontginning der mijnen, kortom zij waren druk op weg om de verloren schade in te halen. Al wat gebouwd werd, werd ook naar de nieuwste eischen des tijds ingericht. Ofschoon de beschaving van buiten tot de Boeren doordringen moest om zoo ver te komen, waren zij er toch reeds vatbaar voor: een volk, dat van jagers en landlieden afstamt, heeft het door gezond verstand altijd nog tot iets gebracht. Zoo is de Boer eigenlijk toch de pionier der Zuid-Afrikaansche beschaving. De beschaving heeft in 10 jaren meer vorderingen gemaakt, dan bij een ander volk in 100. Dit is door de goud- en diamantmijnen veroorzaakt, en, tot welke uitkomsten deze oorlog ook zal leiden, het is duidelijk, hoe rampzalig het speculeeren van groot kapitaal is, waarvoor het bloed van duizenden is vergoten.

Door de ontdekking van het goud heeft menigeen door meer of minder eerlijke speculatie het tot iets gebracht, die in andere gevallen een karig stukje brood zou hebben. Niet alleen uitlanders, zelfs Boeren gaven hun eenvoudige levenswijze op voor een weelderiger bestaan. Wanneer het eerlijk verdiend wordt, is het den menschen van harte gegund, maar meestal trekken zij, die in troebel water visschen, het

grootste voordeel. Ook hierin kan men door oefening of aanleg uitmunten! Hoe dit ook geschiedde, de jonge Staat kwam er door tekort. Niet allen waren zoo bedreven in de kunst geld te maken. Onder de Boeren om Johannesburg heen heerscht een geheel andero geest dan onder de overige oorspronkelijk eenvoudige bewoners van Transvaal. Hun was de dorst naar goud nog onbekend, terwijl hunne medebroeders, door het voorbeeld der vreemden gesterkt, al heel spoedig naar meer luxe verlangden. De gelegenheid was schoon, daar de staat, nog in opkomst, de vooruitgang der beschaving meer voorstond dan deze handelsvoordeelen. Ook in den oorlog kon men duidelijk den patriot van den parvenu onderscheiden. De laatste vocht met overdreven ijver voor zijn vaderland, tot de Engelschen de stad proclameerden. Dan behoorde hij onder degenen, die Lord Roberts binnenhaalde, met Engelsche kleuren getooid. Zelfs boden zich enkele van hen voor den spiondienst aan. Dit was voor de Boeren allertreurigst. Doch mannen als De Wet, Botha, De la Rey bleven hunnen president en de oude tradities getrouw. Toen het voordeel aan Engelsche zijde kwam, voerden zij hunne commando's met dubbel vuur aan, en hielden tot het laatst stand. Zoo handelt het ware Boerenvolk. Er waren er echter velen, die niet alleen met het goud, maar ook met vroomheid, eerlijkheid en vaderlandsliefde het zoo nauw niet namen.

Zoo wantrouwend als een Boer in het begin is, zoo vol vertrouwen is hij, wanneer hij zijne menschen kent, welke hoedanigheid dikwijls overslaat tot lichtgeloovigheid. Hiervan maakt menigeen misbruik. In het algemeen is de Boer echter slim en terughoudend. Ook in gesprekken onder elkaar zijn de Boeren zelden levendig. Zij zitten evenals onze bergbewoners, wanneer zij een plan maken, in een kring om het vuur, minutenlang zonder een woord te spreken, terwijl zij toch goede bekenden en aan elkaar vermaagschapt zijn.

Ze zijn niet erg ondernemend en vooral geen menschen van zaken. Hunne familie, die meestal heel talrijk is, hebben zij boven alles lief. Meer dan tien kinderen in eene familie is niets buitengewoons. De jongens zijn flinke, opgewekte kerels, al vroeg zelfstandig, en spreken onbevangen hunne meening uit; het rooken leeren zij reeds op hun tiende jaar. Een kleine patiënt van mij, een jongen van acht jaar, dien ik voor een gezwel aan de hand opereerde, rookte dapper zijne cigaretten. De jonge meisjes zijn mooi, zedig en bescheiden, meestal blakend van gezondheid evenals de jongens. De Boer is gewoonlijk niet gezet, of hij moet in de stad wonen; de vrouwen integendeel zijn dikwijls zeer corpulent. Hunne kleeding is niet bijzonder smaakvol; meestal dragen zij groote Helgolandsche kappen, de oudere vrouwen zwarte, jonge vrouwen en meisjes gekleurde. De mannen hebben in den regel slanke gestalten met bruin gebrand gelaat en langen baard. Brillen en kale hoofden komen zelden voor, evenals een slecht gebit. Met de houten pijp staan zij op en gaan zij naar bed, en hun

eerste greep is 's morgens naar de tabak en den hoed. Zij rooken geen zware, doch fijn gesneden tabak, die vooral in de Magaliesbergen veel verbouwd wordt. Ook ik kon den geheelen dag deze tabak rooken, zonder dat ze mij bezwaarde. Zelfs de Engelschen wilden deze graag tegen hunne lekker ruikende inruilen. Over het algemeen is de Boer op zijne kleeding tamelijk onverschillig, ook geeft hij zich niet veel moeite om zijn huis te versieren. Bij gelegenheid neemt hij wel eens een bad, maar is in 't algemeen met weinig wasschen heel tevreden, en toch zien de menschen uit onzen eenvoudigen burgerstand er niet schooner uit. Eenen verwaarloosden toestand als in onze achterbuurten zoekt men daar tevergeefs.

De Engelsche soldaten hebben tijdens den oorlog in ieder geval veel meer ongedierte in 't hospitaal gebracht dan de Boeren. Mannen, zoowel als vrouwen houden in bed het liefst de helft der kleeren aan, de man zelfs wel eens den hoed op 't hoofd, of anders zet hij hem 's morgens op, eer hij zich gewasschen heeft.

Dit hebben zij zich aangewend door het slapen in tenten in de open lucht, wanneer zij in herfst of lente naar hun winterverblijf in het Boschveld (noordelijk van Pretoria) trekken om daar het vee te laten grazen of bij hun verblijf op het kerkplein in Pretoria.

Ofschoon de Boer met jonge meisjes graag gekheid maakt, is zijn houding zeer kinderlijk, en de jonge meisjes gaan graag op de grapjes in. Maar de Boer heeft één onaangename gewoonte: hij komt rookende in de spreekkamer van den geneesheer, ja hij rookt zelfs in de ziekenzaal, terwijl het verboden is; ook spuwt hij overal om zich heen, hetgeen voor de zusters al heel vervelend is.

In 't algemeen moet men voor het familieleven van den Boer groote achting hebben. Hunne vroomheid uit zich een paar maal dagelijks in het lezen van den bijbel, in gemeenschappelijk gebed of 's avonds, wanneer alle tezamen hunne psalmen zingen. Ik herinner me nog, hoe ik eens in een donkeren nacht, na een ritje te paard, bij „Wonderboompoort" verdwaald was. Ik wist heg noch steg; daar hoorde ik op eens een verwijderd koraalgezang; op het geluid afgaande, bereikte ik een afgelegen farm; ik steeg van het paard, leidde het voor het venster en wierp een blik in de kamer. Daar zat een oud moedertje gebukt over den bijbel, de kinderen om haar heen, zij las voor en zong zoo nu en dan een psalm met hen; ik waagde het nauwelijks aan het venster te kloppen. Doch ik kon me hier niet langer ophouden, het was reeds laat, ik moest naar huis. Toen stond een jongmensch uit den kring op. Hoe speet het mij, dat ik dit huiselijk tafereeltje storen moest! Doch lang hield ik hem niet op; spoedig was de juiste weg gevonden en kon hij zich weer bij de zijnen voegen. Veel melodie heeft hun gezang niet: het is eentonig en ongeoefend, maar juist hun eenvoud maakt een plechtigen indruk. En toch vraagt men zich zelf wel eens af: komt, hetgeen zij zeggen, altijd uit

het diepst van het hart? Het is eigenlijk niet mogelijk, dat men het denken en voelen zoo op vaste tijden tot het gebed oproepen kan. Als het wel kon, moest oprechte vroomheid zich tenminste niet kunnen vereenigen met het zoogenaamde „optillen," en „storie's vertellen." Men kon den vijand de schuld geven, wanneer hij in de buurt geweest was. De Boer noemt het toeëigenen van andermans goed „buitmaken" of „requireeren", maar waar in de verste verte geen vijand te zien is, en toch een paard uit den stal verdwijnt; waar bij een andere gelegenheid kisten met wijn of levensmiddelen, die van buiten duidelijk te herkennen zijn, bij een transport afhandig gemaakt worden, daar kan men slechts van „stelen" spreken; van het eigendom van vrienden maakt men geen buit. Ja, het is gebeurd, dat dertig of veertig zieken en gewonden tegelijk aankwamen; zij werden vlug uitgekleed, voorloopig werden de kleeren tezamen gepakt met den naam er op en den inhoud van het pakje. De verplegers brachten de kleeren naar een leege kamer en hielpen vervolgens weer op de zaal. Na een poosje ontbrak een hoed, een jas of iets anders. Soms, als de patienten heel ziek waren en dadelijk heel veel zorg eischten, werden de zakken niet eerst nagezien, maar alle kleeren direct onder het bed van den patient geschoven, tot allen in bed lagen; naderhand bemerkten zij de één na den ander, dat uit hun portemonnaie geld gestolen is. Enfin er zijn nu eenmaal menschen, die altijd onder toezicht staan moeten om niet slecht te zijn en dan.... „c'est à la guerre, comme à la guerre"; bij ons zou het óók zoo zijn; ik wilde slechts bewijzen, dat de Boeren even goed hunne gebreken hebben als ieder ander volk.

President Krüger, Steyn en staatssecretaris Reitz behooren in ieder geval tot dat deel der Boeren, die hunnen goeden naam waard zijn: het zijn eerbiedwaardige menschen! Ik weet, hoe generaal Botha eens in het Polarhôtel aankwam, bij den terugtocht naar Pretoria, met tien mooie paarden waarvan reeds den volgenden dag er vier gemist werden. De hôtelhouder wist er niets van. „Ach," zei generaal Botha, „ik ken mijne Boeren; zij zullen wel paarden noodig gehad hebben, en dan doen de diertjes bij hen even goed dienst als bij mij." Ook het gerecht had zijne schaduwzijden in Transvaal, en de oorzaak daarvan lag hierin, dat de leden van den eersten volksraad ook toegevoegd waren aan het gerechtshof. Zij hadden daardoor een stem in de wetgevende- en in de uitvoerende macht. Later zal ik in de gelegenheid zijn een voorbeeld uit Krügersdorp aan te halen.

Kort vóór den oorlog zag de Staat ook in, dat met de aandeelen der goudmijnen oneerlijk spel gedreven werd. De aandeelen werden dan ook maar per loterij verdeeld. Men had ervaren, dat verscheiden menschen, die in de plannen der regeering ingewijd waren, kort voor de verdeeling der goudvelden, groote kostbare stukken grond opkochten om, bij den hen reeds bekenden verkoop, veel geld te maken.

Men kan Transvaalsche toestanden echter niet vergelijken bij de Europeesche. Transvaal moet het nog tot iets brengen. Behalve de treurige toestanden, door vreemdelingen op winst voor hun eigen beurs berekend in het leven geroepen, heeft het jonge rijk bovendien nog te strijden met oude patriarchale misbruiken.

Geheel in overeenstemming met het patriarchale familieleven is het hardnekkig zich verzetten tegen vreemden invloed en het daaruit voortvloeiende egoisme. De zucht tot zelfbehoud, die den Boer tot afzondering bracht, leidde er toe, dat hij slechts voor zich en zijn gezin zorgde en dacht. Doch in de laatste jaren, onder de wijze regeering van president Krüger en staats-secretaris Reitz, bewees men door het bouwen van openbare inrichtingen, dat men zich ook meer om het algemeen welzijn bekommerde. Er verrezen ziekenhuizen, een vaccinatie-gebouw en een tehuis voor lepralijders.

Tegenover de lijdende menschheid is de Boer edelmoedig; overwonnen vijanden laat hij dikwijls weer loopen; zijn gevangenen behandelt hij goed. Ik geloof niet, dat de gevangen Boeren op deze wijze door de Engelschen behandeld werden.

Verder is de Boer zeer gastvrij; met den vreemdeling deelt hij zijn brood en een slaapplaats vindt men in de kleinste hut, terwijl eene vergoeding hem erg beleedigen zou. Over de dapperheid der Boeren werd zoowel in Europa als in Afrika veel gesproken. De Engelschen hebben hen te gering geschat; wij, Duitschers, hebben hen hemelhoog verheven, en beide zijn ontnuchterd. Wat bij het disciplinelooze manoeuvreeren der Boeren heel goed te begrijpen is. Er waren er bij, (dat bewees de ordelooze vlucht na de ontzetting van Ladysmith), die bij voorkeur het hazenpad kozen. Toch zijn er ook onder hen, die een buitengewonen moed aan den dag leggen.

In het algemeen geloof ik wel, dat de Boer dapper is: hij légt een energie en moed aan den dag, die bewonderenswaard is. Deze oorlog leverde zeker ook vele bewijzen voor het tegendeel, maar dat waren menschen, die geen ander principe hadden dan eigen voordeel, misschien halfbloed Engelschen, die slechts partij voor de Boeren trokken, zoolang zij overwinnnaars waren. In ieder ander geval mag gebrek aan discipline oorzaak der vlucht geweest zijn, maar in dat laatste deel van den oorlog, toen die laffe, hinderlijke elementen verdwenen waren, bewees het Transvaalsche leger, hoeveel het voor het vaderland veil had. Onder de verschrikkelijkste ontberingen hebben zij wekenlang hunne stellingen verdedigd. Ik hoef mijne lezers alleen maar eens te herinneren aan de ieder gevaar trotseerende tochten van De Wet en zijne manschappen, die midden door het vijandelijk gebied, Vrijstaat, naar de Kaapkolonie trokken. Verder de wekenlange gevechten aan de Tugela, waar jongens van 16 jaar tot grijsaards toe onder een regen van lydditbommen weerstand boden en dat zonder ooit tevoren onder discipline gestaan te hebben.

Met de vaderlandsliefde is het eveneens zoo gesteld. Het oorspronkelijk oude herdersvolk verdedigt zijne vrijheid met goed en bloed, doch de parasieten der goudvelden wachten slechts af, wie in het bezit komt van hun land en tot dien behooren zij. Nu eens zouden zij de Engelschen helpen de Union-Jack te hijschen, doch zoodra de Boeren meester der Kaapkolonie werden, de eersten zijn, die haar naar beneden haalden.

Nu kan ik echter een groote fout der Boeren niet verheelen, daar zij zich door hunne goedhartigheid zelf veel leed berokkend hebben. In het begin van den oorlog moest ieder, die eerlijk Engelsch gezind was over de grens gaan, maar men stelde te veel vertrouwen in deze *half* Boeren. Velen moesten later nog weg, doch eerst nadat zij aanleiding tot verdenking gaven. Ja, de bewerker der Johannesburgsche ontploffing in de kanonnenfabriek had zelfs gelegenheid met eene dezer menschentransporten over de grens te komen. En toch bleven er nog genoeg in Johannesburg, die de Engelschen later met den Union-Jack op het dak ontvingen en hen vriendelijk te logeeren vroegen. Al te goed is buurmans gek, leerden de Boeren in den vollen zin van het woord begrijpen, doch te laat.

* * *

De schrale kost in den oorlog was voor den Boer niet zoo erg als men zou gelooven, daar hij ook in vredestijd veel met den ossenwagen rondtrekt en dan slechts het hoognoodige meeneemt. Aan de gure koude nachten is hij ook gewend, evenals aan de ontzettende hitte overdag en aan de nattigheid in de verschrikkelijke regen-moessons. In dit opzicht waren zij veel beter er aan toe dan de Engelschen, die óf uit een geregeld aangenaam stadsleven óf totaal verwekelijkt en verzwakt uit de muffe woningen der achterbuurten kwamen. Soep eet de Boer zelden, melk is er niet overvloedig voorhanden en wordt weinig gedronken. De Transvaalsche boer bemoeit zich met de melkerij heel weinig, legt zich veel meer op het fokken van trekossen toe. Goede melkkoeien heb ik er eigenlijk niet gezien; integendeel de koeien zijn klein en geven weinig melk. Versche boter is in Afrika ook een zeldzaam artikel. Men krijgt daar meestal boter uit Italië en Spanje in blikken bussen of in houten tonnetjes uit Australië, die natuurlijk al een beetje olieachtig smaakt.

De Boer neemt op ieder uur van den dag koffie voor lief met een beetje gecondenseerde melk, die uit Zwitserland ingevoerd wordt. De hoofdbestandddeelen van de koffie zijn water en suiker; ook ik heb me na veelvuldige oefening aan dezen drank gewend en merkte op, dat men door het vele gebruik van suiker, niet zooveel eten noodig had. De suiker is hier helder wit, echte rietsuiker; doch op den duur moest men zich in den oorlog met een geelbruine suikersoort of stroop behelpen, met een beetje eigen gebakken beschuit.

Een ander veel gebruikt gerecht is de maïs, die jong afgeplukt wordt en met de kolf in zoutwater gekookt, heel goed smaakt. Van oude, fijn gemalen maïs wordt brei gemaakt. De boter wordt hier door heel goede jams vervangen, die in Pretoria en Dundee zelf gefabriceerd worden. Op het land wordt heel weinig alcohol gebruikt, maar in de stad zooveel te meer, vooral cognac en whisky, die echter nogal duur is.

In het open veld bakt de Boer zijn brood zelf in de gewelfde mierenhoopen, die uit leem bestaan en van tevoren uitgebrand en uitgehold worden. Na het branden is de leem vast geworden en de opening een uitstekende broodoven. Evenzoo weinig eischen als aan het brood stelt de Boer aan het drinkwater. Nu heeft de Afrikaansche bodem weinig smetstoffen en kan men gerust het door den harden grond gefiltreerde water, dat in „pans" tezamen geloopen is, drinken, al ziet het er wel eens een beetje geelachtig uit, mits niet in de buurt van lazaretten.

Er komt niet alle dagen versch vleesch op tafel. Het best is het geroosterd schapenvleesch, maar voor het vleesch der trekossen moet men zich een extra gebit aanschaffen, vooral wanneer het direct na het slachten gebraden wordt, zooals het daar heel veel gebeurt. De Boer eet meestal meer meelspijzen; eieren en kippen ter afwisseling ook wel. Tot zijn voornaamste groente behoort de pompoen en verschillende koolsoorten. Veel visch wordt er niet gevangen, daar de rivieren in den winter bijna droog zijn. Maar vóór alle dingen vergeet de Boer nooit de stukken gedroogd vleesch, „biltong," mee te nemen. Het smaakt, wanneer het pas gerookt is, niet slecht, maar wanneer het ouder wordt, komt er een grijsachtig witte stof overheen, waardoor het vleesch muf smaakt. Bij het gebruik wordt het vleesch fijn geschrapt en op het brood gestrooid. Ter afwisseling kan men Corned beef, conserven uit Chicago, op het menu vinden, tot men zich weer troosten moet met thee, jams, gecondenseerde melk, beschuit, pijp tabak. Ik was maar al te dikwijls in de gelegenheid zulke studies te maken, die meestal niet met de stellingen der epicurëische school overeenstemmen.

HOOFDSTUK VIII.

Uitrusting der ambulance voor het front — De ambulancewagens — De ossenwagens — Van Pretoria naar Modderspruit — De buurt der mijnwerken — Geldtoelage — Volksrust — Majubaberg — Laingsnek — De slagvelden bij Dundee, Waschbank, Elandslaagte — Dum-dumschoten.

De vraag, wat eene ambulance voor zich en hare patiënten aan proviand naar het front moet meenemen is niet onbelangrijk. Met het oog op het transport moet men in de eerste plaats allen ballast vermijden, de ambulance moet zich gemakkelijk kunnen verplaatsen en daarvan is geen kwestie, wanneer men zoo'n sleep van ossenwagens mee te nemen heeft. Vooral hier in den Boerenoorlog, waar ieder oogenblik van schietterrein verwisseld wordt, laat men menig stukje voor den vijand achter. Vooral bij overhaaste vlucht. Zoo gebeurde het, dat een ambulance noordelijk van Ladysmith zich in een farm had gevestigd en na het ontzet der stad haar goed gevulden wijnvoorraad moest achterlaten, die later door de Engelschen ontdekt en geledigd werd. Eén der collega's, die het tamelijk gewaagd vond zulk een rijken voorraad mee naar het front te nemen, had een deel er van in het hospitaal van Harrismith achtergehouden. Door dezen maatregel is er nog wat voor de zieken gespaard gebleven.

Voor onze ambulance werd één ossenwagen met 16 ossen, een vrachtwagen met een tent er op, 10 muildieren en een tweewielig wagentje voor 2 tot 4 muildieren, disponibel gesteld. De tweewielige wagentjes zijn als geknipt voor de tochten in Transvaal; zij verplaatsen zich gemakkelijk over den ongelijken grond, die hier door de droogte vol scheuren is, däár met „klippen" (groote steenen) is overdekt en weer verder groote kuilen vertoont, terwijl men ten slotte ook een „drift," doortrekken moet. Ook voor ziekentransport zijn deze wagentjes, wanneer men eene matras er in legt, heel goed te gebruiken. Zij veeren goed en rijden licht.

De muilezels worden in den Vrijstaat in groote massa's gefokt. De dieren zijn goed gebouwd en kunnen urenlang in draf den wagen voorttrekken. Weinig nemen zij voor lief; het dorre steppengras, een weinig maïs of haver is hun dagelijksch voedsel. Maar in het gebruik

zijn zij niet zoo gemakkelijk: zij bijten en schoppen en zijn nog koppig op den koop toe. Het commissariaat had mij 12 „muilers" meegegeven, waarmee ik heel tevreden was, vooral daar mij een flinke koetsier werd toegevoegd.

De ossenwagen is een plomp voertuig op vier wielen, dat òf geheel, òf half met een gebogen kap overdekt is. Voorop zet de boer kisten, manden met vruchten of groente, wanneer hij naar de markt gaat: hij en zijne familie zitten achter in den wagen. De zijkanten van den wagen zijn groen geschilderd, soms door bonte bloemen een weinig opgefleurd. Het gevaarte zou voor een paard niet te trekken zijn en de mensch, die er in zit, weet al spoedig niet meer, op welke plaats hart, maag, lever of ingewanden zitten, zóó wordt men door elkaar geschud. De lange rij ossen geeft aan het voertuig ook geen sierlijk aanzien. De eerste twee zijn voor den dissel gespannen en de andere loopen twee aan twee aan een dik koord, dat tusschen de beide rijen ossen gespannen is. Hun hoofdstel bestaat uit een stuk hout, dat van het koord uit dwars over den nek der grauwe (of geel

Waterwagen te Intombicamp bij Ladysmith.

bruine) dieren achter de horens gespannen wordt. Zijriemen kent de Boer niet, zelfs niet bij het voorste span ossen: de koppen der ossen hangen in riemen, die aan het houten halster vastgemaakt zijn. Wil één der ossen nu niet verder, wat vaak voorkomt bij het doorwaden

eener rivier, waar de dieren graag hun dorst lesschen of van den vermoeienden tocht een weinig uitrusten, dan kan men in geduchte ongelegenheid komen. De wielen van den wagen zakken namelijk steeds dieper in den modder, en daar iedere os tamelijk ongestoord kan doen en laten wat hij wil, opzijde uitwijken of zelfs zich plat neerleggen, levert dit soms groote moeilijkheden op. Later moeten extra ossen komen om den wagen er uit te halen of men moet een paar stukken bagage er bij inboeten. Het voorste span ossen moet altijd bij elkaar passen en het laatste moet heel krachtig zijn, de zwakkere en de vredeverstoorders moeten in het midden loopen.

Gedurende een deel of soms ook den geheelen weg moeten de voorste ossen door een kaffer geleid worden. Heeft men goede boys, dan kan men hun gerust de zorg voor de ossen overlaten; zij spreken de dieren in hunne taal toe, zien heel gauw, welke de beste zijn, en weten de dieren zoo te rangschikken, dat men er het meeste nut van heeft. Zij heeten alle naar hunne kleur. Als dit alles niet helpt, begint het zoogenaamde „doorpraten". Eén of twee kaffers loopen onder een oorverdoovend geschreeuw een paar maal langs de rijen ossen en probeeren door aan de halsters te trekken de beesten in beweging te krijgen. Als laatste redmiddel komt het „doorslaan." Dan komt de „kafferbaas" er bij; anders is deze koetsier. Met zijne eenige meters lange leeren zweep, aan een even zoo langen bamboestok bevestigd, slaat hij op de ossen tot de bloedstriemen hun op de huid staan. Tegelijkertijd heft hij zulk een krijschend geschreeuw aan, dat zelfs de karbouwen er voor op den loop gaan!
Op deze manier trekt men in Afrika naar het front! Liever kom ik op 't laatste nippertje aan den trein, zoodat ik in alle haast een biljet moet nemen; liever sta ik stampvoetend te wachten op het afwegen van mijne bagage; liever word ik ten slotte met koffer en al in den trein geduwd, dan ééns met den ossenwagen te reizen. Enfin, misschien leer ik nog eens: „stadig maar; alles komm' recht in die land."

De ossen-wagen draagt de brancards, de kisten met verbandstoffen, inhoudend: sublimaatgaas, gewone Brunsche watten en windsels. Daarenboven had ik nog droog sterielgaas, zijde in vette watten ingepakt, en sublimaat-tabletten. Ook gipswindsels in blikken bussen en eenvoudige houten spalken kon men in den voorraad vinden, evenals een trommel met instrumenten, chloroform en aether. Zelfs pakjes, waar men alles in vindt om de eerste hulp bij ongelukken te bieden, die waterdicht verpakt waren, ontbraken niet.

Voor het kampeeren hadden wij twaalf houten bedstellen met een rooster van ijzerdraad, matrassen en dekens. Voor iederen arts en verpleger was een slaapzak aanwezig, die ons uitstekende diensten bewees, want de waterdichte stof, waar de zak van buiten uit bestond, hield koude en vocht tegen en bewaarde de natuurlijke lichaams-

warmte beter. Daar nu bij dit alles nog een eetservies voor 25 personen, eventueel reeds voor patienten, conserven voor eene week, een zak met suiker en een met koffie, dan nog een zak maïsmeel (mili's) voor de kaffers gevoegd werd, hadden de veertien ossen toch een aardige vracht te trekken. Onder aan den wagen hing een vat met drinkwater. Onze wagen was zoo ingericht, dat aan de gebogen kap nog een zeildoek bevestigd was, dat wij konden neerlaten, wanneer de hitte te erg werd. De tien muildieren van den tentwagen werden door eenen blanken drijver aangespoord, daar de kaffers vreesden met de muildieren niet te kunnen omgaan. Ook op dezen wagen was een zeildoek aangebracht en daaronder bevond zich onze eigen bagage, een paar matrassen voor eigen gebruik en twaalf eenvoudige dakvormige tenten. Het commissariaat had ze ons nieuw geleverd, maar tot ons groot verdriet waren zij niet geölied, een fout, waaronder wij bij regenachtig weer maar al te zeer moesten lijden. Naderhand hebben wij het doek nog met rundervet ingewreven.

Een derde wagen, waarin lantaarns, meubelstukken, verschillende bussen met petroleum, paraffienkaarsen, twaalf waterzakken, een waterfilter (met kolen gevuld voor het doorloopen van het water) zich bevonden, sloot de stoet.

* * *

Eén van onze doktoren, dokter Bertelsmann, ging op verlangen der medische Staatscommissie naar Mafeking in het lager der Mariko commando's. Een andere, Dr. Tilemann, bleef nog bij den ambulance-trein tusschen Modderspruit en Pretoria. Een derde arts ging midden Januari met mij mede naar Modderspruit. Wij gingen met een ambulance-trein mee.

Toen kwamen wij voor het eerst voorbij de vestingwerken Klopperkop en Schanskop, die deze lijn volkomen in hun macht hebben; verder aan de plantage van Heinze, de waterwerken van Pretoria en in het „Hoogland," dat hier nog vlakker is dan tusschen Pretoria en Watervalboven. Langs de geheele lijn vindt men eene menigte steenkolenmijnen. Langzamerhand naderden wij het hoogste punt in het „Hoogland," dat zeer arm aan water is; hier vindt men ook overal waterrecervoirs om het regenwater op te vangen.

50 K. M. zuidelijk van Pretoria beginnen de eigenlijke goudvelden van den Witwaterrand, bij Elandsfontein, direct naast de Kolenberg-werken. Hier kruist onze lijn die van het Randgebied, die oostelijk over Boksburg en westlijk over Johannesburg, Krügersdorp, Potcheffstroom, zuidelijk tot Klerksdorp loopt. Over het golvende landschap heen ziet men aan alle kanten schoorsteenen, die zich hoog tot in de blauwe wolkenlooze lucht verheffen. Houten stellingen toonen ons den ingang der voorste schacht en naast de mijnen zijn reeds kleine

heuvels verrezen, bestaande uit van 't goud afgescheiden steenen en grijsachtige kwartsmassa's; hierdoor zijn duidelijk de goudmijnen van de kolenmijnen te onderkennen.

In de mijnen staat bijna alles stil gedurende den oorlog, slechts weinig schoorsteenen rooken nog; het zijn die der Fransche, Duitsche en Transvaalsche mijnen. De Duitsche en Fransche mijnen mogen slechts het water uit de mijnen oppompen, zoodat deze niet instorten. Dit rijke beeld eener industrie-stad met electrische batterijen, transport- en waschmachines strekt zich uit tot Heidelberg. Om de mijnen heen zijn kleine meertjes gevormd door het grondwater.

Hier komt men in eene meer heuvelachtige buurt, met vele plantsoens van eucalyptus om de farmen heen. Heidelberg zelf is ook heel mooi in een dal gelegen tegen een groenen heuvel aan, westelijk van de spoorlijn. Wij hebben allen tijd om van de vriendelijke omgeving te genieten, daar de locomotief hier eerst water opneemt; onze weg voert van nu af namelijk door eene nog dorre streek. Ook wij zullen voor een weinig profiand zorgen en laten ons een belegd broodje met een glas bier goed smaken: zooveel te beter zal onze herinnering aan Heidelberg zijn.

Men kan in Transvaal niets onder de six pence krijgen. De munten zijn als die der Engelschen, doch met het Transvaalsche wapen op de eene en de buste van president Krüger op de andere zijde. De stempels, uit Duitschland gekregen, moeten de Engelschen in Lorenzo-Marques tegengehouden hebben. Daardoor werden in Transvaal munten geslagen, eenvoudig met het jaartal bestempeld. In 1892 stond onder de buste van pres. Krüger de eerste letter uit den naam van den ontwerper (O. S.). Men maakte eenvoudig „os" daarvan. Nu bestaat het wapen op deze munt uit twee dissels en een ossenwagen. Toen men nu de vergissing merkte, werden de stempels direct veranderd en deze exemplaren zijn voor 50 en 100 schilling aan de Engelschen verkocht. In 1892 werden kopermunten geslagen van 1 of 1/2 penny, doch in de rijke goudjaren 93—94 werden deze van de markt gedrongen. Na den Jameson-inval werden de tijden weer slechter: de hand kon niet meer in volle zakken met goudstukken grijpen. Wanneer de Engelschen in het land blijven, komt de koperen penny ook weer in omloop. Reeds nu bromt men er over.

Onder onze medepassagiers waren vele Boeren voor het front. Ook zij deden het voor een keertje eens zonder koffie, maar lieten zich net als wij een glas bruin bier brengen, in het land zelf gebrouwen: 't smaakt een weinig jong, wat zoetachtig, maar niet slecht.

Hoe het kwam weet ik niet, of de kleine blonde vrouw van den restaurateur het was, of het Saksisch dialect dat zij spraken, of dat de naam Heidelberg niet geheel onschuldig daaraan was, in ieder geval: het bier had een Duitsch smaakje. De beide menschen hadden hier een goed zaakje en misten het vaderland in het geheel niet.

Onze spoorlijn vertakt zich noordelijk van Heidelberg. De eene tak gaat naar den Vrijstaat en wij Z. O. naar Standerton, kruisen de Vaalrivier en bereiken bij Volksrust de grens van Transvaal. Volksrust ligt in dorre, roodbruine rotsachtige steppen, waar onze trein zich in vele bochten en kronkelingen doorheen beweegt, nu en dan in de kloven verdwijnend, die men in de roode rotsen vindt.

Karakteristiek zijn hier de mierenhoopen, die over het geheele veld verspreid voorkomen en 1 M. hoog en breed zijn. Zij zijn alle van denzelfden vorm, met een glad, bruin oppervlak. Het is niet onmogelijk, dat de termieten onder het bouwen het leem met hun kleverig speeksel vermengen net als de mieren. Ook in Beira zag ik zulke mierenhoopen, maar deze zijn veel hooger en in den vorm van druipsteen tegen eenen boom opgebouwd. Van buiten zijn zij grauwachtig grijs en ruw, terwijl zij soms eenige meters hoog worden. Hier in Transvaal kan men ze heel goed als verschansing gebruiken, wanneer met klein-kaliber-geweer geschoten wordt; de hierbij behoorende kogels zullen den vasten beenwand niet licht doorboren.

Wanneer men hier en daar een opening in een mierenhoop ziet, is dat het werk van den miereneter. Hij zet zijne scherpe klauwen in de klei en zoodra de opening groot genoeg is, steekt hij zijne tong er in, waar de mieren om zich te verdedigen zich aan vasthechten. Dan haalt hij zijn tong naar binnen, en krijgt zoodoende zijn maal.

In Volkrust heerscht een ruw klimaat, daar het zoo geheel onbeschermd op eene hooge vlakte ligt. Ook hier loopen de straten rechthoekig op het marktplein toe, waar een enkele, geheel verlaten evangelische kerk gelegen is.

Wij kwamen in een massief gebouwden steenen tunnel. Aan den uitgang daarvan krijgt men Majuba-hill reeds in zicht (1981 M. hoog). Nu merkt men aan de zig-zag richting der spoorlijn, dat het hier in het dal der Zandspruit langzamerhand weer bergopwaarts gaat. Terwijl Majuba-hill, rechts ten westen van ons ligt, naderen wij Laingsnek. De locomotief blijft staan en eene andere, tot nu toe achter aan den trein, neemt haar werk over, terwijl zij terugstoomend den trein den berg opduwt. Zoodoende komen wij over de Drakenbergen en den reeds genoemden pas heen. De helling van den Majubaberg is naar de zijde van Transvaal toe slechts glooiend en even als de geheele berg met gras en laag hout begroeid, waar scherpe rotsblokken boven uitsteken. Slechts de voorste heuvelgroepen zijn met tamelijk dichte eucalypten en mimosa bezet. Wij troffen het juist, dat de berg door een grasbrand als in eene woelige vuurzee herschapen was, wier roode branding de eene na de andere grasmassa verslond, terwijl grijze rookzuilen opstegen. Zelfs passeerden enkele vuurtongen de spoorlijn en een paar dagen later, toen ik weer dienzelfden weg langskwam, waren nog slechts eenige dorre boomstammen overgebleven. Daar beneden aan de Zandspruit zat nog altijd de oude, magere Boer op wacht bij de spoorlijn.

'Zoo is de geheele spoorlijn bewaakt, vooral bij bruggen, daar men herhaaldelijk bemerkt heeft, dat spionnen of omgekochte kaffers dynamiet onder de rails legden. De Amajubaberg en Amajubadag hebben voor de Boeren historische beteekenis. Op dezen dag, 28 Februari, hebben de Boeren al meer met Engeland bloedige gevechten geleverd, doch toen in hun voordeel. Eens werd op dezen dag de stempel op hunne vrijheid gezet, doordat zij den door Engelschen bezetten berg bestormden en de geheele bezetting zich gevangen geven moest. In dit jaar zou het anders komen: de Engelschen behaalden nu door het ontzet van Ladysmith den zegepraal.

Zooals alle bergen naar Natal toe steil afloopen, doet het ook Majubaberg. Uit de groene bosschen steekt een groote rotsrand uit, die als een kasteel zich verheft en eene natuurlijke vesting vormt. Kijkt men oostelijk eens naar beneden, dan ziet, men hoe ook daar de spoorlijn als een serpertine slingert en weer een scherpen hoek vormt om over den Mont-Prospect te komen, waar in 1881 de Engelschen onder overste Colley hun lager hadden opgeslagen, één dag vóór den noodlottigen slag bij Amajuba, toen zij van plan waren Laingsnek te veroveren.

De Mont-Prospect is niet hoog en toch levert hij ons van den top uit een heerlijk schouwspel op. Daar ligt dan voor ons de vlakte bij Dundee, Glencoe, de Biggarsbergen, en aan den verren horizon kan men de tafelvormige bergen der Elandslaagte herkennen en den Lombardskop bij Ladysmith. Over het geheel ligt een blauwe nevel evenals over de Appenijnen van Rome gezien, terwijl de wolkenlooze hemel daar boven in avondrood baadt. De schemering duurt hier korter dan bij ons, en bijna zonder overgang treedt de avond in, die door zijne ongewone sterrenpracht het gemis der schemering drievoudig vergoedt. Ook de maan hult het landschap in een zilverglans, waarin men ieder voorwerp herkennen kan als overdag en die het landschap iets tooverachtigs geeft. Nu eerst kan men van het vergezicht genieten. De gloeiende zonnehitte heeft voor een heerlijk avondkoeltje plaatsgemaakt en de oogen, niet door het verblindende licht gestoord, kunnen vrij genieten. De blik stuit meestal slechts op eenige bergtoppen, die sprookjesachtig hun schaduw op de uitgestrekte vlakte werpen, op wier helling vuurtjes de aanwezigheid van een lager aanduiden. In New-Castle, de eerste grootere plaats in Natal, stopt de trein en wij slaan in de eerste-klasse-wagens een zacht bedje op.

Den volgenden morgen hebben wij juist nog tijd genoeg om het kleine ziekenhuis te bezoeken, dat een weinig op zijde van de spoorlijn gelegen is. Met uitzondering van een paar koorts- en typhuszieken zijn er geen slachtoffers van den oorlog. Nu zet zich de trein weer in beweging en voert ons langs de slagvelden uit de laatste dagen van 1899. Zie! daar wordt Dundee ook zichtbaar, (10 K.M. oostelijk van de spoorlijn) in eene kleine laagvlakte aan een zijtak der spoorlijn naar Ladysmith.

Nu hebben wij het dal der Waschbankrivier bereikt. Naast de spoorlijn bevinden zich verschillende wagens van ijzerdraad en hout: transportmiddelen voor de schachten.

Naar het Westen ontwaart men op eene berghelling het Trappistenklooster Raschütz of Mariannhill. Dan gaat het verder door de diep ingesneden dalen der Biggarsbergen, die zeer vruchtbaar zijn, en langs talrijke farmen en kafferhutten. Deze streek lacht ons meer toe dan het vlakke Hoogland. Zij ziet er vriendelijker uit met hare bekoorlijke heuveltoppen, die dicht met acacia, mimosa, eucalyptus en perzikboomen begroeid zijn. De vele heldere beekjes, die altijd volop water hebben, besproeien het land en zorgen voor sappige groene weiden, afgewisseld door maïsvelden of kafferkoren. Niettegenstaande de geheele buurt op het oogenblik weinig bewoond schijnt te zijn, is geen spoor van verwoesting te bespeuren. De Boeren ontzien het bezit der zwarten zooveel mogelijk om de bevolking niet te prikkelen.

De plant van het kafferkoren lijkt op die der maïsplant, maar de gerstvormige korrels, waarvan men een grof, niet zuiver wit meel

Ten Noorden van Glencoe met Majubaberg links, Pogwani-Hill rechts, daartusschen Laingsnek.

krijgt, groeien meer in aren. Van een mengsel van kafferkoren en maïsmeel bakt men een minder smakelijk brood en de zwarten brouwen van de korrels van het kafferkoren hun bier, dat in pompoenschalen of in vaten bewaard wordt. Het bier is troebel, bevat zeer veel koolzuur en alcohol, smaakt goed, doch bedwelmt licht,

wanneer het acht dagen gestaan heeft. In ieder geval lescht het heerlijk den dorst. Bij Glencoe werd ik in een kafferkraal eens onthaald op dit bier; toen kon ik toch niet nalaten op het welzijn mijner zwarte gastheeren te drinken, hetgeen hun natuurlijk erg grappig toescheen.

De spoorlijn, evenals elders enkelspoor, brengt ons nu over de beroemde slagvelden. die in 1899 door het succes der Boeren de geheele wereld in beweging brachten. (Oct.—Nov.)

Onder aanvoering van generaal Piet Joubert, toen 68 jaar oud, trok een leger van 20.000 man den 13^{den} October 's namiddags om 5 uur, nadat de twee dagen verstreken waren, die men den Engelschen gegeven had om hunne troepen terug te trekken, over de Drakenbergen heen. Wanneer men bedenkt, dat de Boeren, met uitzondering der Johannesbnrgsche politie en de staatsartillerie, in 't geheel geen staand leger bezitten en dat de mannen tusschen 16 en 60 jaar slechts verplicht zijn mee te vechten, dan moet men verbaasd zijn, hoe geregeld deze inval in Natal uitgevoerd is, in het westen over drie passen der Drakenbergen, in het Noorden over Laingsnekpas en in het Oosten over de bergen van Swasiland en de Buffalo-rivier. De tocht is op alle plaatsen tegelijk even goed gelukt. De Boeren hadden de bedoeling door buiging der flanken de bezetting van Glencoe onder Seymons (5000 man sterk) en die van Ladysmith onder generaal White (4000 man sterk) elk afzonderlijk te omsingelen en te vernietigen.

Ten Oosten van Glencoe, op den voorgrond de straatweg naar Dundee.

Door onvoldoende voorposten der Engelschen gelukte het plan der Boeren volkomen. Hierdoor ontstond bijna terzelfder tijd op alle punten een bloedig gevecht bij Glencoe. Waschbank en Elandslaagte (22 tot 24 October), terwijl de Boeren hunne goede stellingen

op de kopjes (Dundee-Hill, Impati-Mont) bijna altijd tegen de Engelschen verdedigen konden, die in de dalen tusschen Glencoe, Waschbank en Elandslaagte zich bevonden.

Generaal Seymons werd doodelijk gewond. ik bezocht zijn graf achter de in roode steen gebouwde kerk te Dundee, waarop een eenvoudig wit houten kruis geplaatst is) en zijn opvolger generaal Yule werd met de rest der verslagen troepen van Glencoe door de bergachtige streek ten Oosten van Indumenikop en Nomahill over Beith op Ladysmith teruggeworpen.

Generaal French probeerde bij Waschbank den Boeren het hoofd te bieden; hun commandant Kock werd daar zwaar gewond en gevangen genomen. Daar wilde men hem opereeren, doch hij liet het niet toe en wenschte uitdrukkelijk naar Pretoria gebracht te worden, waar hij stierf.

Ook generaal White deed uit Ladysmith een uitval om de overblijvende troepen van Glencoe te verzamelen, waarbij het bij Elandslaagte tot een treffen kwam. Overste Schiel van het Duitsche corps, aan de zijde der Boeren staande, werd hier aan het dijbeen gewond en gevangen genomen; Graaf Zeppelin werd weerloos door de Engelsche lansiers neergestoken en blies, uit vele wonden bloedende, den laatsten adem uit. Hij is begraven op een heuvel ten noorden van Elandslaagte, waar een eenvoudig houten kruis het graf onderscheidt van de aangrenzende mierenhoopen. Zoo als men op tafels en stoelen wel eens een naam krabbelt, was op dit kruis de naam Mayerbach geschreven. Eén van onze begeleiders veegde den naam uit: hij herinnerde te zeer aan één onzer medepassagiers, een jongen man, die door zijn gedrag en zijne kleeding, een uniform met doodshoofden op de knoopen, ook te Pretoria zeer de aandacht trok. Toen hij naar het front zou gaan, kwam hij met eene kleine revolververwonding aan de linkerhand aanzetten. Zou het dezelfde Mayerbach zijn, die later door de Engelschen als spion gevangen genomen is?

Op de terugreis ontmoette ik een Duitscher, die door de Engelschen over de grens gezet werd, bij Elandslaagte een schot door het dijbeen gekregen had en met de andere gewonde Boeren naar Ladysmith gebracht werd. Zijn been zwol ontzettend op en de Engelschen wilden het amputeeren, maar hij wilde er niets van hooren. Nu liet men hem aan zijn lot over. Na eenige weken werd hij weer aan de Boeren uitgeleverd en genas in het hospitaal te Pretoria, doch behield een veel te kort been. Later, in het ziekenhuis te Amsterdam, werd het been weer gebroken. Toen merkte men, dat van de Lee-Metfordkogel nog een deel in het been zat en daarin verpletterd was. Hij vertelde, dat de gewonden op het transport van Elandslaagte heel slecht behandeld werden.

Bij Elandslaagte werd gevochten op 50 of 100 Meter afstand. Er waren veel schoten door het hoofd aan beide zijden. Een der strijders

vertelde mij, dat onder de Boeren vele met geheel verpletterden schedel waren, terwijl de Engelschen slechts een opening er in hadden. Toen heeft men de patroontasschen der Engelsche lijken vol dum-dum-kogels gevonden. Intusschen hadden de Boeren Dundee, dat in eene kom 2 uur noordelijk van Glencoe gelegen is, ingenomen, waarbij zij een volkomen verlaten Engelsch lager vonden met proviand voor 20.000 manschappen, eene goede Roode-Kruis-uitrusting, vele Lee-Metford-geweren en ammunitie, waaronder dum-dumkogels. (21—25 October 1899.)

De naam Dum-dum is afgeleid van een Ammunitiefabriek bij Bombay. Van deze kogels die alle den stempel „London-Cley" of „E. B." droegen, heeft men wel vijf verschillende soorten gevonden:

1o. Een kogel met eene weeke looden punt van 7 m.m. lengte; het overige deel van den kogel is in een nikkelen omhulsel omsloten.

2o. Een kogel met eene weeke looden punt van 10 m.m. lengte, waar een kanaal in geboord is, dat van voren open, 8 tot 10 m.m. lang is en 3 m.m. wijd. Dit kanaal is met was gevuld.

3. Een kogel, die volkomen in een nikkelen mantel gehuld is, doch in zijn kern is een luchtkanaal van 8 m.m. lengte en 3 m.m. breedte geboord. Op den bodem ligt nog een stukje naar binnen gestooten nikkel, geheel los.

4. De kogel is volkomen door eenen nikkelen mantel omsloten, aan de punt met scherpe randen afgesneden, zoodat de looden kern op 4 m.m. bloot ligt.

5. Precies dezelfde vorm, doch de punt van den afgesneden mantel is naar binnen scherphoekig gekarteld, zoodat de looden kern slechts op 2 tot 3 m.m. te zien is. Bij deze laatste vormen is de dekmantel buitendien van vier 1 tot $1\frac{1}{2}$ c.m. lange scherpe insnijdingen voorzien, 5 m.m. beneden de punt.

Buitendien vonden wij er revolverkogels met het koninklijk merk „R. /|\ L." voorzien, waarvan het lood van 10 m.m. doorsnede in plaats van een punt eene halfkogelvormige holte vertoont van 8 m.m. breedte en 6 m.m. diepte. Proeven met deze kogels hebben bewezen, dat zoodra zij in het lichaam op iets hards stuiten, de geheele omgeving uit elkaar gescheurd wordt. Het uit elkaar springen der kogels wordt door de vier insnijdingen natuurlijk nog gemakkelijker gemaakt. De Engelschen gebruiken deze kogels op de jacht tegen groot wild, waarbij zij natuurlijk heel bruikbaar zijn. Ze zijn in omloop onder de namen „soft-nosed bullets," „sporting bullets," „expanding bullets" of „explosive bullets." Dat de Boeren deze tegenover hen gebruikte wapens later zelf tegen den vijand gebruikten, is niet te verwonderen, maar de Engelschen hebben dit moorddadig wapen zelf ingevoerd. Lord Roberts is later in den Vrijstaat, toen hij deze kogels terugvond, in eene proclamatie ten strengste daartegen te velde getrokken. Hij wees op het onmenschlijke van hunne uitwerking. Later op

mijne terugreis vertelde de Engelsche scheepskapitein, dat groote kisten met duizenden dum-dums in de havens der Kaapkolonie over boord geworpen werden. Na de treurige ervaringen op het slagveld bij Glencoe hebben de Boeren ook dum-dums in Pretoria laten maken met het merk „D. M. K. 1898" er op. Deze kogels zijn geheel glad met een looden punt van 5 m.m, terwijl het overige deel met een nikkelen mantel omhuld is. De kogels passen in de mausergeweren, die een loop hebben met eene doorsnede van 7 m.m. Deze kogels vond ik bij onze patienten in het Roode-kruis-hospitaal te Krügersdorp: de Boeren brachten naamlijk geweer en kogels altijd mee. Of de Boeren deze kogels gebruikt hebben, kan ik niet bewijzen, daar er geene verwondingen waren, waarvan men met zekerheid zeggen kon, dat zij door deze kogels veroorzaakt waren. Doch Engelsche doktoren beweerden, dat zij bij Engelschen dum-dumkogels verwijderd hadden. [1]) Herhaaldelijk sprak ik met Duitsche en Hollandsche doktoren hierover, maar geen was er zeker van ooit een dum-dum-verwonding gevonden te hebben. Soms meende men het wel, doch bij nader onderzoek was het meestal de werking van een mauserkogel, die op eenen kleinen afstand afgeschoten was en in hare ontzettende vaart bij den uitgang der wond het vleesch volkomen had verscheurd. De mauserkogels van 7 m.m. middellijn hebben een nikkelen mantel, die een weinig dunner is dan die der Lee-Metford-kogels. Het is daardoor weleens gebeurd, dat de 7.1 m.m. dikke mauserkogel bij zijne tamelijke lengte van 30.5 tot 31 m. m. met zooveel geweld op een stuk been stiet, dat hij daar boog en in het midden afbrak. Dat zulk eene kogel niet onderdoet voor de werking eener dum-dum is duidelijk. Ik heb de beide volkomen heel gebleven deelen dikwijls uit een wond weggenomen, terwijl het vleesch van het been afgescheurd was.

Eigenaardig is het wel, dat men bij deze groote menigte van klein-kaliber-schoten heel dikwijls zooveel kleine in- en uitgangen vond en bij den uitgang, zoowel bij Engelschen als bij Boeren het vleesch niet aanmerkelijk beschadigd was. Ten minste in vergelijking met de gevallen, die in Soedan of Indië voorkwamen.

Nog even wil ik de aandacht vestigen op de houding van Rusland tegenover dit vraagstuk op grond der conventie van Genève, toen deze in de vredesconverentie in den Haag besproken werd.

St.-Petersburg, 2 Maart 1901. Bevestiging der Haagsche besluiten. „De Rege eringsbode" maakt een keizerlijk decreet openbaar betref-

---

[1]) British medical journal 12 Mei 1900. W. Watson Cheyne verwijderde drie dum-dumkogels bij Engelsche gewonden na de gevechten bij Karree Siding (één soft-nosed-bullet, één sporting-bullet met twee rijen openingen rondom de punt en een mauserkogel met afgefeilde punt.

fende de vaststelling van bepalingen en verklaringen der Haagsche vredesconferentie van 29 Juli 1899. Het zijn drie artikels: over de vreedzame oplossing van internationale conflicten te land, over de toepassing der conventie van Genève in 1864 in den oorlog ter zee, alsook drie verklaringen: over het verbod explosive kogels uit luchtballons of andere inrichtingen van dien aard naar beneden te werpen; over het verbod kogels te gebruiken, die slechts dienen om verstikkende of schadelijke gassen te verspreiden; over het verbod om kogels te gebruiken, welke in het menschelijk lichaam uit elkaar barsten of plat worden.

* *
*

De landstreek tusschen Glencoe en Dundee en nog een uur zuidelijker is een groot dal van ongeveer twee uur breedte, met golvende hoogten en vele diepe slooten. Van dit dal strekt zich eene hoogvlakte van ongeveer 20 M. uit, en ten oosten daarvan liggen een aantal even hooge kopjes, die tot de Biggarsbergen behooren. Een half uur zuidelijk van Glencoe begint de ongeveer 300 M. hooge helling van bovengenoemde bergen, die naar het zuiden in vele diep ingesneden dalen eindigt, welke met rotsblokken bedekt zijn. Hier en daar ziet men struikgewas. Door deze dalen slingert zich de weg naar Ladysmith langs de Waschbankrivier, welke als de Schwarza in het Thüringerwoud over de rotsen heen bruist, steil naar beneden, waarmee wij de volgende dieper gelegen terrassen van Zuid-Afrika bereikt hebben. Talrijke aan bosch arme kopjes, waarop Waschbank, Elandslaagte en Ladysmith gelegen zijn, ziet men hier: de laatste in eene kom, geheel door kopjes ingesloten.

HOOFDSTUK IX.

De omstreken van Ladysmith. -- Modderspruit. -- De doktoren van het Boerenleger. -- Het Engelsche hospitaalleger. -- Dieren en planten der steppen. -- Commandant-generaal Joubert.

Wanneer men noordelijk van Ladysmith op den dakvormigen Lombardskop kijkt of op de hoogten bij Modderspruit, waar de Boeren op den 29sten October hunne zware artillerie (15,5 cm kaliber) geplaatst hadden, dan verwondert men zich niet, dat generaal White met 6000

Boeren-artillerie op de hoogten van Modderspruit, ten Noorden van Ladysmith.

man — 3500 waren bij een uitval ontkomen — zich hier kon laten insluiten. De ligging van deze plaats gelijkt een muizenval; de Kliprivier met hare hooge oevers (van 4—8 M.) doorsnijdt het land, en op een afstand van 5—10 K.M. verheffen zich 200 M. hooge kopjes, die het dal insluiten. Al deze kopjes hadden de Boeren met artillerie bezet, terwijl

generaal White zijne weinige manschappen op hoogten, 35 K.M. om de stad heen, achter in alle haast opgeworpen barrikaden moest opstellen.

Het eindstation voor de Boeren was Modderspruit; Elandslaagte de zetel van het commissariaat. Hier werden ook de zware voertuigen achtergelaten.

Ladysmith ligt 515 K. M. zuidelijk van Pretoria. Men spoort met den trein eenige dagen en nachten tegen de Draken- en Biggarsbergen op, eer men Modderspruit bereikt.

Modderspruit ligt niet ver van de beek van denzelfden naam, welke op eenen turfachtigen bodem ontspringt, uit een kom, die verscheidene K. M. oppervlakte heeft.

Daar heerschte (eind Januari 1900) in alle commando's groote bedrijvigheid, maar van een offensief optreden was geen sprake.

In eene mooie, verlaten farm bevond zich de 1ste hollandsche ambulance, die over een rijken voorraad materiaal beschikken kon. Er waren heerlijke tenten, veel verbandstof, ambulancewagens en veldbedden. De werkzaamheden werden verdeeld tusschen twee doktoren, verschillende zusters en verplegers. Al heel spoedig was hier gebrek aan water. Het water der Moderspruit was door de lagers te zeer verontreinigd om dit te kunnen gebruiken, dus bleef ons niets anders over dan het regenwater uit de „tanks" te nemen. De Boerenlegers waren meestal heel onzindelijk, men wiesch zich in dezelfde rivier, waaruit men dronk. Alle verontreinigde stoffen bleven òf liggen en vloeiden met den regen in de rivier, òf men wierp ze direct er in. Overal lagen resten van geslachte runderen.

Wij probeerden de Boeren natuurlijk daarop opmerkzaam te maken, maar tevergeefs. De natuurlijke gevolgen waren, dat patienten en zusters diarrhee kregen en typhus; en als de zonnehitte niet zooveel ziektekiemen vernietigd had, zouden er zeker nog meer gevallen voorgekomen zijn.

Het is verbazend hoe gauw lijken van paarden — tusschen twee haakjes blijven deze overal liggen! — uitdrogen.

In den tuin der ambulance bevond zich een tent, waar het hoofdbestuur van den geneeskundigen dienst gevestigd was. Aan 't hoofd daarvan stond Dr. Lilpop uit Johannesburg, een geboren Afrikaner van Duitsche ouders, die aan de universiteitskliniek van Prof. Bergmann in Berlijn heeft gewerkt. Eer de ambulances uit Europa kwamen, had dit bestuur het Roode-Kruiswerk te vervullen. De beste doktoren van de Boerenlegers waren meestal Duitschers of Hollanders b. v. naast Dr. Lilpop bij de artillerie om Modderspruit Dr. Reinhart uit München, zoo ook Dr. Elsberger uit München en in den Vrijstaat Dr. Hönigsberger ook uit dezelfde plaats afkomstig. Buitendien had ik in Krügersdorp nog het genoegen één mijner vroegere studenten te ontmoeten, Dr. Neitzel. Aan al deze doktoren was reeds lang voor

den commandodienst één pond sterling per dag beloofd. Zij hebben daarvan echter weinig of niets bemerkt en het werk dan ook aan de Europeesche ambulances overgelaten.

* * *

Mijn collega en ik vonden voor eenige dagen een gastvrij onderkomen bij de 1ste Hollandsche ambulance, waar wij het eerste Afrikaansche onweer meemaakten. Ik dacht, dat de tent boven ons hoofd weggerukt zou worden. Wij hadden ons op brancards te slapen gelegd en merkten bij het ontwaken, dat wij door en door nat waren en geheel met modder bedekt; de temperatuur daalt in zulke nachten opvallend sterk. Na een drukkend heeten dag, als de ontelbare vliegen een ware plaag zijn, verzamelde zich aan de anders wolkenlooze lucht een zwarte wolkenmassa, terwijl een ongekende orkaan losbarstte. Bliksemschichten doorklieven de lucht, zoodat het minuten lang hel licht is. Daarbij is 't gevaar op de open vlakte getroffen te worden zeer groot.

Door de voortdurende afwisseling van temperatuur en door den moerassigen bodem was het leven in het lager zeer ongezond.

Zuidelijk van de farm Rietfontein lag (op 2 uur afstands) de Lombardskop. 's Avonds om 6 uur konden wij zien, hoe van dezen tafelvormigen kop de dikke witte rookwolken van het geschut opstegen (15.5 c.M. kaliber van Schneider in Creusot bij Parijs). De Engelschen reageerden echter al weken lang niet meer daarop. Of zij hun kruit voor den laatsten uitval bewaren wilden...? In het begin van Jan. en eind Dec. sloegen wel is waar eenige bommen in Rietfontein, doch zonder schade aan te richten. Evenzoo moeten de granaten in Ladysmith weinig nadeel berokkend hebben; de Engelschen zaten in kuilen en op de huizen liet generaal Joubert niet schieten, omdat hij zelf daar zoovele van in bezit had.

Z.W. van Rietfontein bij den Lombardskop komen lagere kopjes voor, die de kom van Ladysmith maanvormig omsluiten. Hierop hadden de Boeren positie genomen. Een vriendelijke Rijnbewoner, die bij de Boerenartillerie gesteld was, bracht ons op deze hoogten en zoodoende waren wij in de gelegenheid eens een blik te slaan in deze boomlooze vlakte. De Engelsche verschansingen waren op 2—4 uur afstands duidelijk te herkennen, maar zij lagen veel dieper dan de kopjes. Van Ladysmith zag men slechts enkele daken der huizen; al het andere dat aan de Kliprivier lag, was niet te zien. Heel in de verte, aan den blauwen horizon, zag men de twee punten van den Spionkop, den Vechtkop, ook de bergen van de boven-Tngela en Colenso waren te herkennen. Links van ons, aan den voet van den Lombardskop, lag het neutrale vrouwenlager en hospitaal der Engelschen, met de vijandelijke voorposten (schouts, spieders, brandwachten) op korten afstand tegenover elkaar.

De Kliprivier komt uit de kom van Ladysmith en stroomt in oostelijke richting tusschen den Isimbulwhana en den zuidelijken Platrand naar de Tugela.

In het stille, geruislooze avonduur lag deze groote uitgestrektheid voor ons. Geen enkele toon, die ons verraden kon, hoeveel ellende daar beneden heerschte, hoevelen door hunne begeerte naar goud, aan typhus en honger te gronde gingen. Hoe menig arm hart verlangde daar beneden naar vrouw en kind, naar vader en moeder en toch moesten zij zonder afscheid te nemen reeds met het leven afrekenen. Onze gedachten vermengden zich met het koraalgezang, dat uit de Boerenlagers opsteeg; straks spreken zij misschien uit metalen monden met elkaar. En toch, hoe menigeen onder hen had meer behoefte aan een warm hartelijk woord! Heeft niet menig Engelschman stervend aan zijnen vijand verklaard: „Wat wij dachten, hebben wij niet gevonden: barbaren zijn de Boeren niet." Vaak deelden zij den laatsten druppel uit hunne veldflesch en reikten elkaar bij het afscheid de hand. Immers niet iedere soldaat wist, dat de Boeren alleen dáárom barbaren genoemd werden, omdat hun land zooveel goud bevat. Gelukkig hij die niet alleen en verlaten met een onbevredigd gemoed behoeft te sterven, maar in de laatste oogenblikken goed kan maken, wat hij in onwetendheid misdeed. De Boer vindt steeds zijne belooning in het verheven dénkbeeld, dat hij voor vrijheid en voor vaderland strijdt.

Nog in gedachten verdiept, keerden wij terug naar Rietfontein en passeerden eene artilleriestelling, waar vroeger „Long Tom" stond. Vele gaten in den grond toonden, waar de granaten der Engelschen gevallen waren. Dr. Hols in Petersburg stond achter eene stelling een zieken gewonden apotheker te verbinden, toen een schrapnelkogel hem de long doorboorde! Hij stierf eenige uren later tengevolge van verbloeding.

Op weg naar Rietfontein kwamen wij voorbij de graven van Ieren: hunne rustplaatsen waren met schrapnelhulzen versierd. Deze hadden gezamenlijk met de Boeren hun verlangen naar zelfstandigheid bewezen.

De steppen zijn hoofdzakelijk begroeid door lage doornstruiken, moerasplanten, riet, en in den zomer vindt men er ook wel eene soort stroobloem (in gele en blauwe kleur); voorts eene soort kortstelige malven, die gelukkig eenige afwisseling brengen in de eentonige, bruine kleur. Ook vindt men op deze rotsachtige hoogvlakten heel veel zilverwitte bladeren, die geheel met kleine haartjes bedekt zijn. Volgens het koninklijk botanisch museum te München behooren zij tot de familie van de edelweis (Gnaphalium).

Gieren, tortelduiven met hun eentoonig gekir en moerassnippen brengen een weinig leven in het landschap; een eigenaardig soort van zwarten vogel, ter grootte van een vink scheert over het dorre steppengras en heeft een staart die 5 × zoolang is als de vogel zelf; het is

de kaffervogel. De aanmerkelijke lengte van den staart veroorzaakt zeker de zwevende vlucht van het diertje. In den winter legt het dit pakje af en trekt een eenvoudig grijs jasje aan met een korten staart.

Van het kruipend gedierte zijn de slangen en hagedissoorten, waaronder leguanen, aan de modderige rivieroevers talrijk vertegenwoordigd. De laatsten liggen heel stil in het riet, hebben een zwarte of grauwe kleur met gele vlekken, maar niet die ruwe, oneffen huid der krokodillen, ook zijn ze niet gevaarlijk; bij het geringste geluid duiken zij onder water.

Toen ik bij de Zandspruit (N.W. van Ladysmith) eens wat uitrustte, zag ik ze bij dozijnen.

Behalve de slangen komt er ook een soort otter voor. Ik zag eens, hoe deze lang uitgestrekt aan den oever der Modderspruit in de zon lag. Hij behoort met zijn breeden kop, die met een bruine „V" geteekend is, en met zijne groote geelbruine oogen tot de nachtdieren. Zijn bek loopt tot achter de ooren. Zijne kleine gifttanden zijn in de bovenkaak goed verstopt, ze zijn nauwlijks te zien. De slang zelf wordt 60 tot 100 c.M. lang en heeft in kleur en teekening heel veel gelijkenis met onze koperadder, maar is dikker.

Een kaffer koestert voor deze slang grooten angst, zelfs wanneer zij dood is.

Op den secretarisvogel, den grootsten vijand der slangen, is het verboden te schieten. Hierdoor is het dikwijls gebeurd, dat deze vogel met zijnen langen hals, de mooie pluimendos op het hoofd en zijne bril op den neus, (dezen indruk maakt hij) zonder eenige vrees in de buurt der menschen over de grasvelden wandelt.

In Zuid-Afrika vindt men vele vergiftige slangen en toch komen er onder de blanke bevolking weinig slangenbeten met doodelijk gevolg voor; onder de kaffers meer, omdat die op bloote voeten loopen.

Grappig schijnt het mij toe, dat de zwarte, wanneer hij gebeten is, zich inwrijft met het bloed der slang en de giftklieren, die zich aan beide zijden in de bovenkaak bevinden, opeet. De Boeren cureeren zich met tabakswater of branden de wonden uit. Het is niets nieuws meer, dat slangen, tarantella's en schorpioenen, voor menschen die in het vrije veld slapen, gevaarlijk zijn; zij zoeken de warmte en kruipen onder de dekens of in de slaapzakken. Ter beveiliging strooit de Boer daarom tabak om zijne ligplaats, waar deze dieren niet tegen kunnen. De steek der tarantella, eene groote vergiftige spin, die zelfs vogels wel eens doodt, en de beet van den schorpioen, veroorzaakt ontzettende pijn. Eén der collega's werd door zulk eene spin, die in zijn slaapzak gekropen was, in den vinger gebeten en de geheele hand zwol ontzettend op; gedurende een week was de arm als lam.

Op den morgen na het ontzettende onweer, dat ons met het voor en tegen van het Afrikaansche veldleven bekend maakte, trokken wij er eens op uit om het hoofdleger der Boeren op te zoeken, dat 10

K. M. verder Z. O. achter den Lombardskop lag. Wij wilden onze opwachting maken aan generaal Piet Joubert.

Onze weg voerde door twee moerassige weiden der Modderspruit naar het vochtige leger der Boeren. Bij den ingang stond een jonge baardelooze Boer op wacht. Als bij de oude Germanen vormden de rijen van ossenwagens eene verschansing voor het leger. Wij vroegen naar den commandant-generaal en werden dadelijk naar zijne groene tent gebracht, die iets grooter was dan de andere. Volgens stadsgebruik gaven we onze kaartjes af en kort daarop stond de oude veldheer voor ons. Zijne vrouw, die achter in de tent koffie kookte, nam ons van onder tot boven op; zij droeg als alle Boerenvrouwen eene zwarte japon en een dito Helgolandsche kap. De oude heer keerde de kaartjes tusschen de vingers om en om en zeide eindelijk, dat hij van de doktoren, die graag snijden, niets hield!

Een type van een veldheer, zooals men zich dien meestal voorstelt, was hij niet. Hij zag er bleek uit, zijne houding was reeds een weinig gebogen; haar en baard waren grijs en verder verschilde hij niets van een anderen ouden Boer. Toen wij vroegen, waar wij hem van dienst konden zijn, gaf hij geen beslist antwoord, doch verwees ons naar het hoofdcomité van het Roode Kruis, dat ons kort te voren het volgende bericht had doen toekomen:

Telegraafdienst, Z. A. Republiek.

Aangenomen te Pretoria — 26 Jan. 1900 ontvangen te Modderspruit.

Van 't Hoofdbestuur van het Roode Kruis aan Dr. Fessler, per adres van der Heyden, ambulance-trein.

Ga direct naar commandant-generaal, wij hebben zelf getelegrafeerd.

* * *

Hier op den Lombardskop zoowel als op de andere hoogten lagen de Boeren nu al sinds eind October. Na den glorierijken slag tegen Buller (15 Dec. 1900) bij Colenso, had Joubert zich voorgenomen offensief voort te rukken in de richting van Pietermaritzburg; doch in eene vergadering, waarbij de beide presidenten der Republieken tegenwoordig waren, werd bepaald, dat hij de noordelijke oevers der Tugela moest bewaken. De bestorming van den Platrand, (6 Jan.), waar twee commando's op eigen houtje tegen de manschappen van generaal White optrokken, bleef zonder gevolg: met vereende krachten zou deze poging misschien tot betere uitkomsten geleid hebben.

Men kon zich op de gehoorzaamheid der enkele commando's niet verlaten. In het algemeen vreesde men te zeer menschenlevens te verliezen. Door de welwillendheid van onze collega's Lilpop en Reinhart, die geen lust hadden langer aan het front te blijven,

hoorden wij dat het Zoutpansberg-commando en dat van commandant Weilbach zonder geneeskundige hulp waren en daar ook de Medische commissie ons op deze vacature opmerkzaam maakte, vervulde mijn collega de noodige werkzaamheden bij Lombardskop. Zoodoende kregen wij eindelijk vasten voet in deze streek.

In de volgende dagen hadden wij nog het geluk een ambulancewagen rijker te worden; een verpleger, die van Pietermaritzburg naar ons toegestuurd was, was eerst bij een missionaris-arts aangesteld; deze had zijne tenten tegenover een Engelsch commando, aan de boven-Limpopo, opgeslagen en als aandenken van zijne overburen bij hun vertrek dit wagentje op het verlaten veld gevonden. Het was heerlijk ruim en gemakkelijk ingericht; nu kon ik ook naar Pretoria gaan om de andere leden der ambulance af te halen en een veldhospitaal achter het Zoutpansberg-commando op te slaan.

HOOFDSTUK X.

Het verlof en de terugtocht der commando's. — Begravenis in Pretoria. — Engelsche gevangenen in Pretoria en Waterval. —

Op mijne terugreis naar Pretoria zag ik, hoe de 1ste klasse coupé's vol Boeren waren; banken, gangen, alles was bezet; zelfs geweren en patroontasschen waren meegenomen. Zij vertelden mij, dat zij een poosje ontheven werden van de belegering van Ladysmith. Een vreemde gewoonte, waartegen de beide presidenten alles deden wat in hun vermogen stond, maar het hielp niet.

Voor een paar weken commando-dienst moet de Boer eenige weken vacantie hebben. Een slecht teeken voor de discipline: verslappend werkte dit op de belegeraars van Ladysmith, Kimberley en Mafeking. Zij hadden genoeg van het nuttelooze kampeeren; men kwam er niet verder mee; eenige menschen minder konden best den Engelschen den weg versperren. Een krachtige aanval op de vijandelijke troepen zou de menschen wakker gehouden hebben.

Tijdens den rit doodden de Boeren den tijd met schieten uit de raampjes, wat weer met alle regelen der discipline in strijd is. De mooie leeren zittingen der coupé's werden ook heel weinig gespaard. Men vond in de wagens de volgende verorderingen (waar niemand echter om gaf):

„Aangezien het in den laatsten tijd herhaaldelijk voorkomt, dat spoorwegrijtuigen inwendig beschadigd worden, deze soms geheel bedorven worden of kostbare herstellingen moeten ondergaan en dit bezwarend werkt op den dienst der spoorwegen, zoo wordt een ieder gewaarschuwd, dat van eenige beschadiging behoorlijk aanteekening zal worden gehouden, en dat zoodra mogelijk gerechtelijke stappen tegen den persoon, die zoodanige schade aanbrengt, zullen worden genomen, en hij gedwongen zal worden alle kosten daaruit voortvloeiende te dragen.

J. S. SMIT,

Regeerings-Commissaris voor Spoorwegen.

Pretoria, 31 Januari 1900.

* * *

ERNSTIGE WAARSCHUWING.

Aangezien, niettegenstaande het strenge verbod van ZEd. Gestr. Commandant-Generaal en andere Officieren, het steeds voorkomt, dat personen van of naar commando gaande of ook anderen steeds voortgaan uit de treinen te schieten, zoo wordt hiermede bekend gemaakt, dat het schieten uit de treinen of op stations ten strengste verboden is en dat dientengevolge het trein-personeel is gelast behoorlijk nota te nemen van personen, die uit den trein schieten en dan dadelijk te telegrafeeren naar het eerst te bereiken dorp, alwaar de overtreders gearresteerd en met minstens 5 pond sterling voor elk schot beboet zullen worden of gevangenisstraf naar den aard der zaak.

De Regeerings-Commissaris voor Spoorwegen,
J. S. SMIT.

* *
*

In Pretoria aangekomen vond ik alles bij het oude. Tot mijn spijt hadden de Belgen, die mij ook weer te Pretoria voorwaren, zooveel van onze frontuitrusting meegenomen als zij gebruiken konden. Met de wagens, tenten en trekdieren, die ik met zooveel moeite bij elkaar gekregen had, gingen zij strijken.

Nu kon het geloop van commissariaat naar commissariaat opnieuw beginnen, terwijl een derde Duitsche collega, dien ik hier achtergelaten had, niets voor de ambulance had gedaan, ja het zich zelfs onmogelijk maakte bij de Duitsche familie's, die ons zoo vriendelijk hadden ontvangen. Ook onder de verpleegsters waren er, die zich bijna hadden laten overhalen met de Indische ambulance mee te gaan. Deze uit Indië onder Hollandsche doktoren staande ambulance was niet eens van het allernoodigste voorzien, had zich van het goed uitgeruste Fransche lazaret-materiaal meester gemaakt en ging naar de Modderrivier in Oranje-Vrijstaat. Er bleef mij dus niets anders over dan Dr. Tilemann, die nog altijd op den ambulace-trein dienst deed, te vragen eenige zusters naar Moddersspruit te sturen. Twee andere zusters werden op verlangen van de Staatscommissie van het Roode Kruis in de hospitalen te Krügersdorp en Heidelberg geplaatst; de verpleegster in Heidelberg heeft zich zeer nuttig gemaakt. Ik legde intusschen de laatste hand aan de ambulance-uitrusting.

Dat het niet met ons alleen zoo gegaan is, kan ik uit een brief van eene zuster uit de Russisch-Hollandsche ambulance bewijzen: „Wij werden in Pretoria door den President vriendelijk ontvangen, maar moesten toen lang op onze bagage uit Lorenzo-Marques wachten. Naar een terrein om de ambulance op te stellen moet men zelf omzien, terwijl de zieke Boeren aan het front onze hulp zeer noodig hebben. Vooral met dit wachten is veel tijd en geld verloren gegaan. In andere ambulances konden de zusters wel eene plaatsing krijgen,

maar voor vreemde ambulances, meenden onze doktoren, waren wij niet meegegaan enz."

Ik moet het nog eens herhalen, er ontbrak eendrachtige samenwerking in zake de leiding van den geneeskundigen dienst.

In deze dagen was ik in de gelegenheid eenige begrafenissen bij te wonen van Boeren, die aan het front gevallen waren. Op alle hoeken der straten werd op papier met rouwrand de plechtigheid aangekondigd en op het bepaalde uur werd de doodkist onder begeleiding van eene menigte Boeren te paard naar het kerkhof gebracht. Zoo zag de President zijne getrouwen den één na den anderen voorbij zijn huis dragen. Hij verscheen dan met ontbloot hoofd, hun zijn laatsten groet brengend.

Op het eenvoudige met eucalyptus en cypressen begroeide kerkhof, waar men slechts witte steenen monumenten zag, daalde de kist onder het zingen van eenen psalm in de aarde, terwijl aan het einde der plechtigheid salvo's gelost werden.

Daar de Boer een grooten familiekring heeft, ziet men vele vrouwen en mannen in rouwkleeding. Het waren stomme en toch zoo sprekende bewijzen voor de groote verliezen, die de oorlog in de meeste familie's gebracht had. Over het algemeen hoort men echter weinig jammeren; aan de vroomheid en de gelatenheid der Boeren past een dergelijke uiting niet.

Hier volgen een paar doodstijdingen.

Gesneuveld 6 Januari 1900, bij Ladysmith (Natal)
CORNELIUS DE JAGER,
Asst. Veldcornet;
FRANÇOIS JACOBUS ROOS,
JACOBUS CASPARUS WILLEMSE.
FREDERIK WILLEM WAGNER,
18 jaar oud.

De begrafenis zal plaats hebben van uit de Nederduitsch-Hervormde of Gereformeerde Kerk, Kerkplein, heden Dinsdag 9 Januari 1900, des namiddags ten 4 ure.

Vrienden en bekenden worden beleefd uitgenoodigd de begrafenis bij te wonen.

JOHN CLARK,
Lijkbezorger.
Strubenstraat, Oost.

Pretoria, 9 Januari 1900.

Doodbericht.

Gesneuveld 26 Januari 1900
bij Tugela (Natal)
CARLOS T. W. JEPPE.
oud 30 jaren.

De begrafenis zal plaatshebben van uit de woning van Mevrouw Fred. Jeppe, Skinnerstraat Oost, heden Dinsdag 30 Januari 1900, des namiddags ten 4 ure.

Alle vrienden en bekenden worden beleefd uitgenoodigd de begrafenis bij te wonen.

JOHN CLARK,
Lijkbezorger,
Strubenstraat, Oost.

Pretoria, 30 Januari 1900.

Pretoria, 28 Maart 1900.

Met een gevoel van diepe smart geven wij U bij dezen kennis van het overlijden van onzen geliefden Echtgenoot en Vader,

PETRUS JACOBUS JOUBERT,

Vice-President en Commandant-Generaal der Zuid-Afrikaansche Republiek.

Hij ontsliep in zijne woning op Dinsdag 27 Maart 1900, des avonds 11 ure, in den ouderdom van 69 jaar, 2 maanden en 7 dagen.

De begrafenis zal plaatsvinden op Vrijdag. 30 Maart 1900, op de plaats „Rustfontein", nabij Volksrust, ten ongeveer 2 uur in den namiddag bij aankomst van den lijkstoet van af het station.

Namens de Weduwe en Familie,
JOSUA A. JOUBERT,
ABRAHAM H. MALAN.

De gevangen Engelschen werden in kleine troepjes met weinig bewaking naar Pretoria overgebracht. Eens zag ik, hoe een jonge Boer van nauwlijks 20 jaar acht gevangenen binnen bracht; hij werd in zijne positie door Engelschen overvallen. Zijne kameraden waren gewond; toch had hij het zoo ver weten te brengen, dat acht Engelschen de witte vlag heschen; de anderen had hij neergeschoten. Daarmee was het hem dus gelukt deze acht manschappen te ontwapenen. Zij werden getransporteerd naar Waterval, eenige uren sporens noordelijk van Pretoria gelegen. Daar was het op den duur met het drinkwater slecht gesteld, zoodat zoowel onder de Boeren als onder de gevangenen dysenterie en typhus heerschte. De behandeling der zieken was een geheelen tijd aan Dr. v. Gernet, een Russisch arts uit Pretoria opgedragen, doch toen later 2 doktoren der Zwitsersche ambulance (Dr. König en Dr. Mont Mollin) zich aanboden voor dezen dienst, deed hij gaarne afstand van zijne werkzaamheden. Het oppertoezicht wilde hij echter houden, met het gevolg, dat beide bovengenoemde doktoren daar niet lang bleven.

Een Duitsch geneesheer, Dr. Teufel, die mij in Glencoe zeer veel diensten bewezen had, kreeg later de leiding in handen. Hij werd het slachtoffer van zijn plicht en ligt te Pretoria begraven.

Meer dan 100 gevangen officieren werden in de Staatsmodelschool ondergebracht. Hunne bewaking was zoo slecht, dat eens 7, en later 12 gevangenen ontsnapt zijn. Daarom werden de straten naast de school afgesloten, zoover het gebouw zich uitstrekte; voertuigen mochten er niet passeeren, politieagenten met geladen geweren liepen op en neer, terwijl groote electrische lampen den geheelen nacht brandden. Niettegenstaande dit, zijn er toch verschillende officieren ontkomen, waaronder ook een zoon van Lord Churchill, Spencer Churchill, die als oorlogscorrespondent met het Engelsche leger was meegegaan en later gevangen genomen werd: hij had zijn wachter omgekocht.

Spencer Churchill vertelt dit in de voorrede van zijn boek „Van Londen naar Ladysmith over Pretoria."

Daarom werden de officieren later naar electrisch verlichte barakken overgebracht in de buurt van Wonderboompoort, ten oosten der stad.

Men probeerde dikwijls de gevangen officieren te fotografeeren, maar zoodra zij dat merkten, keerden zij zich om of gooiden met steenen naar het hek.

En toch is het een collega van mij gelukt, twee opnamen van hen te maken; één uit den tuin van een daartegenover gelegen huis en de andere uit een rijtuig, dat hij naar het in de buurt gelegen ziekenhuis liet rijden. Toen de wachter vroeg wat de kaffer met zijn rijtuig wilde, zeide hij: „Ik wacht voor den dokter" en intusschen nam mijn collega de gelegenheid waar tusschen een reèt der neergelaten gordijnen de groep te fotografeeren, in zijn vuistje lachend over den goeden zet.

De gezondheidstoestand der officieren was uitstekend en het eten werd door de Transvaalsche regeering streng gecontroleerd; daarbij kon het verblijf in de frissche lucht den heeren ook niet schaden.

HOOFDSTUK XI.

Het transport der ambulance-goederen naar Elandslaagte en Modderspruit. — Typhus in Rietfontein. — De tocht over de Kliprivier naar Colenso. — Commandant Richiardi. — De eerste Engelsche granaten bij de Zoutpansberg-stellingen.

In die dagen kwam ik in het bezit van de noodige paarden, zoodat eindelijk de wagens opgeladen en de bagage op den trein gebracht kon worden. Wij waren bij ons vertrek 6 kaffers rijk.

Bij alle ongemakken der Afrikaansche reis behoort het „Wacht—een—bitje" wel tot één der ergste. Hoe meer men zich ergert, hoe vlugger men wil voort maken, des te langzamer gaat het. Onder de heete Afrikaansche zon bestaat slechts één middel om verder te komen en dat is: „geduldig wachten en zelf handelen."

Er is voor een privaatdocent nog heel veel te leeren: Engelsch spreken, Afrikaansch praten, op Kaffers schelden, muildieren vangen, (dat zeer gevaarlijk is), paardrijden, met droge koemest vuur aanmaken, enz. Geen wonder, wanneer de fijne puntjes er af gaan! Terwijl we in de brandende hitte der Afrikaansche zon voortreisden, dacht ik aan het lieve vaderland met zijne goed geregelde vervoermiddelen, en waar wij instede van den waterzak met troebelen inhoud heerlijk Münchener bier hebben!

Zonder verlies van eenig stuk onzer bagage, kwamen wij te Elandslaagte aan. Dit zegt zeer veel, daar de gooderen vaak gestolen worden, vooral als er vermoeden bestaat, dat er wijn of whisky vervoerd wordt.

Daar de zwarten angst voor muildieren hebben, beloofde een oude boer mij een blanken ezeldrijver te bezorgen, dien hij aan 't station zou sturen. Doch wie er was, de drijver niet. Gelukkig kon een van onze verplegers met de dieren omgaan, zoodat we voor het oogenblik geholpen waren.

Onderweg waren we in de gelegenheid zieke Boeren, die denzelfden weg moesten als wij, te helpen.

In Elandslaagte werden verscheidene lijken aan 't station gebracht; Boeren die aan den Boven-Tugela gevallen waren. Verder ook gewonden, waarvan er een buitengewoon snel genas. De jongen had een kogel rechts op zijde in den hals gekregen, die links door den schouder

zich een uitgang gebaand had en slechts kleine wondjes vertoonde, zoowel bij den in- als uitgang. In een paar dagen waren de wonden toe; de gewonde kwam welgemoed dagelijks zelf bij mij in den wagen om zich te laten verbinden.

Elandslaagte ligt op een heuvelachtige, bijna boomenlooze vlakte. Termietenhoopen ziet men er in menigte.

De wegen van Natal naar Dundee leiden over hobbelige, moerassige grasvlakten, door de Zondagsrivier, zonder over den geheelen afstand iets van hun dor, troosteloos karakter te verliezen.

De sporen der ossenwagens zijn op de vlakte als breede voren zichtbaar. Is eene plaats door regen onbegaanbaar geworden, dan maakt de Boer een nieuw spoor naast het oude.

Westelijk van Elandslaagte liggen de uitloopers van de Drakenbergen.

Naast het station staan een paar huizen van gegalvaniseerd ijzer, de proviandmagazijnen der Boeren, waar een drukke bedrijvigheid heerscht. Dan ziet men verder naar het westen bij de kolenmijn nog een paar woningen. Hier worden de ossen en al de zware bagage ge-

Elandslaagte, van het Noorden gezien.

laden, verder wordt deze niet getransporteerd. Ook de commando's verzamelen zich hier om naar het front te trekken. Het uitladen der dieren namen wij voor onze rekening, het was geen gemakkelijk werk. Nog op denzelfden dag trokken wij verder naar Modderspruit over Nicholsons-Nek, waar de Boeren (30 Oct. 1899) 1300 Engelschen gevangen genomen hebben. Het is een lager gelegen vlakte tusschen de uitloopers der Drakenbergen.

Wij behoefden slechts de lijken der paarden te volgen, waar de gieren reeds op aasden, en de resten der lagers om den juisten weg te vinden.

De ondergaande zon vergulde de bergen aan den verren horizon en de diepblauwe, wolkenlooze lucht spreidde zich over het wijde stille veld uit.

Juist vóór het invallen van den avond, die verrassend gauw den dag verdringt, konden wij bij Modderspruit naast de spoorlijn onze tenten opslaan.

Dienzelfden avond nog reed ik naar Rietfontein, naar de Hollandsche ambulance, waar zich onze drie zusters bevonden. Zij waren met het leven in de tenten geenszins tevreden en besloten naar Pretoria te reizen. Naderhand gingen zij naar het reeds genoemde Hollandsche hospitaal bij Kroonstad. Mijne oorspronkelijke teleurstelling werd echter al spoedig vergoed, daar ik steeds meer moest inzien, hoeveel bezwaren het trekken met zusters naar het front meebrengt, tenzij zij krachtig en moedig genoeg zijn om alle vermoeienissen van een leven aan het front te dragen.

Nog andere droevige ervaringen deed ik den laatsten tijd op n.l. met vreemdelingen, die schijnbaar met vriendschappelijke bedoelingen ons bezochten, doch inderdaad slechts helpen wilden bij het opmaken van onze levensmiddelen. Daarbij schoot menige flesch wijn en noodzakelijk keukengereedschap er bij in. Dit gebeurde in de dagen na het gevecht bij den Spionkop (23—25 Juni 1900); toen dwaalde menigeen rond, die aan den noordelijken oever der Tugela zoo noodig was geweest.

Ik meende, dat Z.W. van Ladysmith onze hulp het allernoodigst was, en besloot dus met twee verplegers en een ambulance-wagen daarheen te gaan. Twee verplegers liet ik voorloopig achter met de overige bagage tot nader bericht. Zuidelijk van Ladysmith, bij Colenso, was ook het Zoutpans-commando waar mijn collega zich bevond, met wien ik voeling moest houden.

Den volgenden morgen om vier uur zouden wij op pad gaan, doch de kaffers hadden de muildieren niet vastgebonden en nu stonden wij daar bij zonsopgang radeloos, zonder trekdieren; ik dacht, dat alles verloren was. Gelukkig hadden de zwarten met hunne scherpe oogen de verloren schapen spoedig ontdekt. Eén sprong op een ongezadeld paard en bracht de geheele kudde in een half uur weer bij ons. In het algemeen trekken de dieren in de richting van groene boomen, in de hoop daar drinkwater te vinden; dat is ook meestal de beste gids bij het zoeken. Juist toen wij hadden ingespannen, werden eenige Engelsche gevangenen voorgebracht, waaronder enkele gewonden, die naar de Hollandsche ambulance gevoerd werden; zij kwamen uit de gevechten aan de boven- en midden-Tugela. De gevangenen zagen er ontzettend uit: van boven tot beneden met stof en vuil bedekt, met geheel ver-

scheurd uniform. Zij legden zich doodmoe in het vochtige gras aan den ingang der farm Rietfontein, waar zich de ambulance bevond. Men kon zich nauwlijks voorstellen, dat dit Engelsche soldaten waren. Tegelijkertijd met deze Engelschen kwam een jonge Boer van 18 jaar mee, die in dezelfde gevechten eene zware verwonding aan de linker-onderarm gekregen had. De arm was zeer onvoldoende verbonden, waardoor hij veel bloedverlies geleden had. De ingang der kogel was onbeduidend, maar bij den uitgang waren de spieren en de huid volkomen uit elkaar gerukt, terwijl het been gelukkig ongedeerd bleef. Naar zijne bewering had hij het schot van heel dichtbij gekregen van .een gewonden Tommy, die hem om drinken vroeg; toen de Boer het hem bracht, schoot hij.

De plaat op deze bladzijde geeft de straat weer, die ten Noorden van Ladysmith over Aktonhomes Potgieterfarm naar Modderspruit in oostelijke richting van de boven-Tugela komt. De ingang naar de Potgietersfarm is er op te zien, waarvoor eenige „ambulanskerels" (zooals de

Ambulance-wagen der Boeren op de farm Rietfontein.

Boeren hen noemen) staan en de jonge Pinaar met den arm in het verband. De wagens, die er voor staan, zullen een aantal patienten uit het overvolle hospitaal vervoeren en naar het eindstation Modderspruit brengen, waarvandaan zij door den ambulance-trein naar Pretoria gebracht zullen worden. Het waren meestal typhuspatienten, die hunne ziekte weer aan het slechte drinkwater te danken

hadden. En toch was ik blij, dat wij uit de tanks nog een weinig water konden meenemen; verder moesten wij het met koude thee voor lief nemen.

Modderspruit is een echt moerassig nest, tusschen Lombardskop en Nicholsonsnek gelegen, waar de Modderspruit-rivier ontspringt. Het bruinachtig, vieze water gaat in Z.O. richting naar de Kliprivier.

Overdag was het drukkend warm en 's nachts tamelijk koud; hierbij gevoegd de groote opéénhooping van menschen en den afval der lagers, dan begrijpt men, dat het een vruchtbaren bodem voor bacteriën opleverde.

Ook de vliegen, die zich op ieder hapje neerzetten, waren onwelkome overdragers van vuile stoffen. Ik was blij hier weg te komen, vooral daar er niets te doen was.

Toen wij verdertrokken, vroegen natuurlijk velen, waarheen wij gingen. Daaronder een jonge Johannesburger tusschen 20 en 30 jaar, met roodblonde haren en een pundbaartje, die zonder geweer in de nabijheid van een proviandlager zich ophield. Hij sprak goed Duitsch, bijna zonder dialect, was in baai gekleed met rijlaarzen. Hij meende, dat het toch een beetje gewaagd was voor de ambulance tot Colenso voort te trekken; de Engelschen hadden goede stellingen zuidelijk van de Tugela ingenomen, en de Boeren hadden na de langdurige gevechten aan de boven-Tugela geen lust nog langer weerstand te bieden, waarom vele commando's terugtrokken. Ook Long-Tom, het zware geschut, werd van den Lombardskop weer in de Biggarsbergen naar het Noorden gebracht, en zelfs zou generaal Joubert zijne vrouw uit het lager verwijderd hebben, enz.

Er heerschte werkelijk eene ongekende stilte in het geheele lager. Na de gevechten van den Spionskop merkte men niets meer van het verblijf der Engelschen; men wist slechts, dat het artillerievuur aan de midden-Tugela aanhield. Uit de plannen der Boeren was heelemaal niet wijs worden. Het heette algemeen. dat men de Tommies tot de vaste stellingen, noordelijk van de Tugela, zou laten trekken om hen dan terug te slaan.

Voor mij was slechts één ding zeker, dat het zuidelijk van Ladysmith nog eens tot een beslissenden slag moest komen en daar konden wij dan noodig zijn. Zou intusschen Ladysmith zich overgeven, hetgeen dagelijks door de Boeren verwacht werd, dan hoopte ik daar werk te zullen vinden. Overdag heerschte er in het Engelsche kamp eene doodelijke stilte. Geen verkenningsballons stegen meer op en 's nachts zag men noodsignalen onophoudelijk naar generaal Buller seinen. Daarom lachte ik den Johannesburger uit en schudde het hoofd. Spoedig daarop zagen wij van den Lombardskop weer dikke wolken opstijgen, een bewijs, dat de Boeren als van te voren Ladysmith een morgengroet toeriepen. Dit sterkte mij in mijne vermoedens

en vol goeden moed trokken wij met den lichten muildierwagen, 4 muildieren, 2 rijpaarden, 3 tenten, de noodigste verbandmiddelen en mondvoorraad voor 8 dagen naar Colenso. Het andere kon nakomen. In zuidoostelijke richting gingen we met de muildieren vlug om den Lombardskop heen. Daar lag nog het hoofdlager van Joubert als vroeger in zijne kalme rust.

Op onzen tocht kon ik de woorden van den Johannesburger maar niet vergeten. Zou hij het eerlijk meenen? Zou het er voor de Boeren werkelijk zoo slecht uitzien? Zou hij niet tot degenen behooren, die het wel graag zien zouden, dat de Engelschen een weinig orde in de verwarde toestanden van Johannesburg brachten? Menigeen die door de Boeren naar het front gestuurd werd, voegde zich bij de Engelschen en later gebeurde het vaak, dat zij niet slechts hun huis, doch ook zichzelf en hunne kinderen bij den intocht met Engelsche kleuren tooiden. Aan zulke goede vrienden is de kruitontploffing in Johannesburg waarschijnlijk ook te danken. Van dergelijke toestanden was ik te Johannesburg zelf getuige.

Hier was het ook, dat ik den Westfaler zag rondrijden in gezelschap van Engelsche officieren.

In gedachten verdiept over dezen toevalligen samenloop van omstandigheden in het leven, kwamen wij (Z. O. van Ladysmith) voorbij een verlaten, maar nog goed onderhouden farm.

Deze streek lachte ons toe; in den tuin groeiden vijgeboomen en druiven, waarnaast eucalyptus, mimosa- en perzikboomen stonden. Hier moesten wij noodzakelijk een dwarshout in orde maken, dat de muilezels door hun wildheid gebroken hadden.

Op eene andere boerderij, aan de helling der Kliprivier, heerschte eene doodelijke stilte.

De weg voerde verder over eene goedgebouwde houten brug (tijdens de belegering opgeslagen) zuidwestelijk van Ladysmith. Aan den tegenover gelegen oever hielden wij middagrust. De oevers bestaan uit diep ingesneden leemgrond, waartusschen de rivier heel langzaam stroomt; haar troebel, bruinachtig water is juist niet uitlokkend voor baden, maar in deze hitte was een afkoeling noodig. Op de plaats waar wij baadden, was het water nog geen manshoogte diep. Leisteenen vormden de doorwaadbare plaatsen in de rivier. Een half uurtje verder naar boven, däär waar de rivier door twee kopjes nauwer ingesloten wordt, hadden de Boeren een dam gelegd, denkende daardoor in den regentijd een overstrooming te bewerken, die de Engelschen uit hunne schuilplaatsen aan den oever zou drijven. De plaats was echter zóó beschut gelegen, dat de bommen der Boeren hen niet treffen konden. De regentijd, die anders aan 't eind van den zomer begint, viel eerst veel later in en de Kliprivier brokkelde den dam af, totdat hij geheel verdween.

Merkwaardigerwijze liet generaal Joubert den Engelschen generaal

vóór het aanleggen van den dam zeggen, dat hij het neutrale vrouwenlager naar de hoogten verleggen moest, daar zij op het overstroomingsgebied der Kliprivier gelegen waren. Vreemd is het ook, dat op het oorlogsterrein een neutraal gedeelte bestond. De Boeren verkeerden in de meening, dat de Engelschen zich streng aan deze neutraliteit houden zouden. Eens gebeurde het, dat de laatsten een trein, die op weg was naar dit lager, van den Lombardskop af aan stukken schoten; ik zag de treurige overblijfselen nog op den dijk liggen. Wie zal ooit uitmaken, of de Engelschen van de vele holle wegen in het lager nooit gebruik gemaakt hebben?

Hoeveel schaduwzijden deze bepaling ook had, zij sprak voor de humaniteit der Boeren gedurende den oorlog tegenover vrouwen, kinderen en zieken.

Nà het middaguurtje, werd ons door de kaffers thee, brood en abrikozenjam uit onzen voorraad voorgezet; de muilezels vonden op de dorre heide een weinig voedsel. Toen weer ingespannen en wij trokken verder door de vlakte, die zich tot op eenige uren zuidelijk van Ladysmith uitstrekt.

Er heerschte een rust in deze verlaten streek, die men het minst op een krijgsveld verwachten zou. Zelfs niet op de bergen der Tugela, die zich meer naar 't zuiden eenige honderd meter boven de vlakte verheffen, was iets te bespeuren, dat op menschen of paarden leek. Men had werkelijk het gevoel alleen in de wijde wereld te zijn, zonder met menschen in aanraking te kunnen komen. En toch op de kopjes om ons heen bevonden zich de „brandwachten' der Boeren.

Achter de eerste kopjes bereikten wij het station bij Pieters, zuidelijk van Ladysmith; het ligt op de spoorlijn van Harrysmith Ladysmith, van den Vrijstaat naar Natal. Ook deze was door de Boeren bezet en zij hadden eene locomotief en eenige wagens voor het transport naar de spoorbrug bij Colenso genomen.

In Pieters bevond zich eene Boeren-ambulance, onder Dr. v. den Merwe uit Krügersdorp, een Afrikaansch collega, met wien ik later in Krügersdorp samenwerkte.

Van Pieters uit ging onze weg steeds bergopwaarts tusschen hooge kopjes door (Pietershill in 't westen en Bartonhill in 't oosten), die eenige weken later door de Iersche Dublinsche fuseliers onder generaal Barton met vooruitgestoken bajonetten bestormd en bijna zonder weerstand genomen werden.

De weg werd spoedig zoo smal, dat tusschen de boschjes op de rotsige hoogten nauwlijks plaats genoeg overbleef. Door een steile kloof daalde de weg plotseling naar de oevers der Tugela; de wending duurde voort tot aan een houten vonder en de ijzeren spoorbrug tegenover de tinnen daken van het armoedige Colenso.

Hier, aan den voet van een steenachtigen heuvel, waren de tenten

opgeslagen van den Italiaanschen commandant Richiardi, waar ons een gastvrije ontvangst wachtte.

Niettegenstaande wij door den langen tocht doodmoe waren, bleven wij nog lang op; er waren onder de manschappen vele Duitschers, zoodat aan gedachtenwisseling over de laatste gebeurtenissen noode een einde kwam. Hier buiten hoorde men van de voornaamste gebeurtenissen het minst, of men moest juist bij het gebeurde tegenwoordig zijn geweest!

Richiardi vormde met zijn corps eene vliegende colonne, die de koenste daden verrichtte. Slechts zij waren bruikbaar, die zich als „scouts" tot vlak achter de vijandelijke stellingen durfden wagen. Zij moesten verkenningsdiensten vervullen, vielen vaak een Engelsche voorpost aan, vernietigden deze om dan even snel weer te verdwijnen; zij droegen khaki kleeren. Dan waren er onder hen, die vloeiend Engelsch spraken; 's avonds laat trokken zij op naar Colenso, ja, zelfs verder zuidelijk en als de gelegenheid zich voordeed, knoopten zij ook wel eens een praatje aan met een Engelschman, waardoor zij menig gewichtig nieuws te weten kwamen. Aan generaal Botha had generaal Richiardi reeds menigen goeden dienst bewezen.

Den avond van onze aankomst maakte generaal Richiardi zich toornig over de traagheid der Boeren, die den Engelschen gelegenheid hadden gegeven van Chievely Camp uit zuidelijk en oostelijk van Colenso goede stellingen in te nemen, doordat zij de hoogte zuidelijk van Colenso, den „Hussar Hill", zoo slecht bezet hadden.

Het moest den Boeren toch bekend zijn uit den vorigen slag van Colenso, hoe gewichtig juist deze stellingen waren. Bijna zonder slag of stoot gaven zij de hoogten prijs. Maar met de stijfhoofdigheid der Boeren was niets te beginnen: zij wilden de Engelschen nu eens tot den noordelijken oever der Tugela laten komen en dan „lekker Engelse schiet."

Richiardi besloot daarom den volgenden morgen de verlaten posten weer in te nemen. Een goed bewaarde flesch champagne en sodawater bezegelde het besluit. Ieder hield zijn geëmailleerden beker bij en kreeg wat van het kostbare nat.

Zonder dezen beker is men er in Transvaal slecht aan toe.

Toen wij den volgenden morgen bij het krieken van den dag wakker werden, had het Italiaansche commando ook reeds zijne biezen gepakt.

In de tent zag het er erg bont uit; het kostte moeite uit de dekens en matrassen mijne zaakjes tezamen te zoeken.

Mijn beker, mes en vork waren echter weg; zeker weer „buitgemaakt," zooals men hier pleegt te zeggen, wanneer iemand zaken van anderen, welke hij gebruiken kan, eenvoudig meeneemt. Och, ik gunde ze hem, als ik maar andere had gehad! De ambulances zijn niet altijd zoo rijk, dat men bij haar zulk soort van leeningen sluiten kan!

Mijn collega had zich met wat verbandstoffen bij de „scouts" aangesloten, maar ik had geen lust in avonturen; eer hij ging, sprak ik met hem af, dat wij elkaar bij het Zoutpansberg-commando weer ontmoeten zouden. De muildieren en den wagen liet ik voorloopig met een kaffer in Richiardi's lager achter.

Het opzoeken van een commando is niet zoo gemakkelijk in deze steenachtige streek; de Boeren, die men onderweg ontmoet, weten het ook niet zoo juist te zeggen, daar de commando's dikwijls hun lager veranderen, dan hier dan daar aan het front. Daarbij komt nog, dat de opgaven over de verschillende wegen zoo eigenaardig gegeven worden (net als bij onze boeren uit het gebergte), dat slechts een ingewijde ze begrijpt en er dan ook veel voordeel van trekken kan. De Boer heeft een buitengewoon scherp ontwikkeld oog, daar hij het in de uitgestrekte vlakten heeft geoefend en daarbij iederen vorm en kleur aan den horizon goed onthoudt; dit zijn dan ook zijne wegwijzers; geographische namen kent hij weinig; hij spreekt van „rooirandje", wanneer de roodbruine aarde hoekvormige heuvels vertoont, Klipkopje, Boschrand, Groenheuvel, Platrand enz.

Daarom vindt men in verschillende streken zoo dikwijls denzelfden naam. De afstand van het eene kopje tot het andere drukt hij altijd uit in uren te paard: een vlugger vervoermiddel kent de boer eigenlijk voor het dagelijksch gebruik niet.

Zoo hoorde ik ook, dat het Zoutpansberg-commando ongeveer twee uur te paard van ons verwijderd, aan een bocht der Tugela gelegen was; ik ging met mijn bruintje een weg op, die in het begin zeer goed te berijden was, langs de Tugela stroomopwaarts.

De Tugela is eene rivier van middelmatige grootte, ongeveer als onze Main, die zich boven Colenso in twee en iets lager in een grooten bocht naar het zuiden wendt. Deze wendingen, verder de steile oevers en de groote leisteenbrokken in den stroom, veroorzaakten den Engelschen heel veel moeilijkheden. Hare roodbruine golfjes konden u vertellen, met hoeveel moeite de Britten in Jan. 1900, bijna zonder vasten voet te kunnen krijgen, in den stroomenden regen van Freere over Chievely naar Spearmanscamp met duizende wagens stroomopwaarts trokken. Een hulpspoor werd gebouwd om hunne scheepskanonnen te transporteeren. Zij waren na den ongelukkigen slag van 15 Dec. 1899 in de meening, dat zij om de Tugela-positie's der Boeren heen konden trekken, indien zij een grooten boog in westelijke richting beschreven. Zij hadden meer dan 12 pontonbruggen noodig om de rivier over te steken en trokken, in den nacht en den nevel elkaar bij de hand houdende, door de steile „drifts" der Tugela. Bij Spionkop liepen zij echter in plaats van op den rechter vijandelijken vleugel, op een buitengewoon sterke bezetting en werden teruggeslagen (21 Jan. 1900), waarna zij in deerniswaardigen toestand den zuidelijken oever bereikten. Botha kon hen niet vervolgen, daar zijne

manschappen te moe waren, en hij geen reserve bezat. Slechts daardoor kwam het, dat de Engelschen hun aanval op de Brakfonteinsche hoogten en Vaalkrans (20—22 Jan., en 6, 7, 8 Febr.) tegenover de „drift" in de midden-Tugela met de hun eigen taaiheid en volharding vernieuwen konden. Gedurende deze week bulderden onafgebroken 60 kanonnen, gele, afschuwlijk ruikende lydditdampen van Spearmans Hill, Mount Alice, Zwaartkop uit tevergeefs op de boven genoemde kopjes der noordelijke Tugela-oevers werpende. De Boeren lieten zich echter achter hunne verschansingen en loopgraven, die door rotsblokken en doornstruiken bijna niet te onderscheiden waren, niet storen. Weer leidde de aanval tot niets en de meeste Boeren geloofden nu, dat sir Redvers Henry Buller, het vergeefsche zijner pogingen inziende, naar het zuiden terugtrekken zou. Dat hij echter bij Colenso, waar hij toch al eens zoo'n gevoeligen nederlaag geleden had, nog eens een aanval zou wagen, daaraan dachten slechts weinigen. Ik heb de Boeren dikwijls er aan herinnerd, dat men toch niet te vast op een terugtocht van generaal Buller moest rekenen, doch ik werd altijd hartelijk uitgelachen; toch was deze onbezorgdheid oorzaak, dat de linker oostelijke vleugel te laat versterkt werd en de Engelschen met succes manoevreerden. „Laat de Engelschen maar komen; wij zullen ze wel staan," was altijd weer hun antwoord.

Het was een heerlijke, heldere morgen, zooals wij er in den laatsten tijd bijna altijd hadden, en ik kon den lust niet weerstaan eens op mijn eentje in het veld te gaan.

Nadat ik ongeveer twee uur berg-op, berg-af gereden had, bemerkte ik twee Boeren, die in een flinken draf achter mij aan kwamen. Zij behoorden tot het Zoutpansberg-commando en waren op weg daarheen. Ik maakte kennis met hen, daar wij toch hetzelfde doel hadden. Door hen kwam ik te weten, dat zij van den overkant der rivier kwamen, zuidelijk van Colenso, waar de Heidelbergsche en Zoutpansbergsche Boeren verschillende positie's opgegeven hadden, slechts met twee man verlies. Toen ik hen aanspoorde de oude stellingen weer te hernemen, schudden zij vastberaden het hoofd en zeiden, dat zij er in de eerste twee dagen niet aan dachten, daar de Engelschen met een groote macht kwamen opzetten en zij eerst versterking hebben moesten. Nu vroeg ik, waar het Zoutpansberg-commando zich eigenlijk ophield, en kreeg tot antwoord: „Daar so achter de pult, linkerkant van de groote klipkopje, sijn ons menschen."

Wij stegen dus tegen de hoogte op en toen ging het vrij snel naar beneden. Mijne begeleiders kwamen een weinig vooruit en reden in galop linksom naar de rivier toe. Ik vond het wel een beetje vreemd, maar had ze spoedig weer ingehaald. Zij keken dikwijls om en ik hoorde nog hoe zij elkaar toeriepen: „Keek jong, ons dokter kom meet ons in die positie."

Ik zag, hoe zij in een hollen weg verdwenen, die naar de rivier leidde. Daar suisden ons de eerste Engelsche bommen om de ooren! Ik had nog nooit granaten hooren vliegen, maar kan gerust bekennen, dat ik mij daar alles behalve behagelijk voelde; ik zag mijn gevaarlijken toestand direct in. Van het paard springen, dat mee in een sloot trekken en duiken was het werk van een oogenblik. Deze slooten zijn zoo diep, dat paard en ruiter gebukt (zoowat staande) daar goed beschut zijn; men kan er in droge tijden uren lang in wandelen zonder van de vlakte gezien te worden. Hier wachtte ik verschillende granaten af, tot de Engelschen met hun schieten ophielden. Het was ook nutteloos, want de Boeren hadden hunne stellingen als muizegaten in de oevers der Tugela gegraven en op de vlakten, die de hoogten met den toegang der verschansingen verbond, was meestal geen sterveling te zien. De Engelsche kogels waren ook alleen op ons gericht: toen wij verdwenen waren, hield ook het vuren op.

Ik was dus in de stellingen van het Zoutpansberg-commando, terwijl het eigenlijke lager twee uren noordelijker, achter de bergen lag. Daarheen probeerde ik nu, beschut door een sloot, met mijn paard te komen, midden door de gevaarlijke vlakte. Ik moest tusschen twee kopjes door, die dicht met aloë en mimosa begroeid waren, en kwam met mijn paard aan den teugel, aan een heerlijk blauw meertje, in een kloof gelegen, dat mij aan onze Alpenmeertjes herinnerde. Het water was zoo helder, dat ik niet nalaten kon er in te springen en te baden. Daarbij was mijn paard echter bijna er vandoorgegaan, ofschoon ik het met het hoofd aan een voorpoot vastgebonden had.

Aan den uitgang der kloof lag de groote straatweg, welke in noordwestelijke richting van Colenso naar Ladysmith leidde. Ik was den weg nog niet zoo heel ver opgereden, toen ik mijn collega ontmoette, die naar beneden in de posities wilde om eens te zien, hoe zijn zieken het maakten en of er meer gewonden waren; maar nu reden wij naar het lager terug, waar hij op een kleinen afstand een veldlazaret had opgeslagen.

HOOFDSTUK XII.

Het artilleriegevecht aan den Boschrand. — Ons veldlazaret. — Onze commandant Van Rendsburg. — De geneeskundige commandodienst. — Verlofvragen. — Ziekte der Boeren.

Mijn collega verheugde zich over mijne komst. Hij had gebrek aan proviand gehad, daar een transport van levensmiddelen naar deze afgelegen stellingen niet zonder vele bezwaren ging.

Gedurende de gevechten aan de midden-Tugela had hij vele gewonden met arm- en beenschoten gehad, daaronder een Duitscher, jonkheer Von Malzhahn, die zich met eene kleine patrouille op verkenning wat ver gewaagd had. Zij zagen Engelsche paarden loopen en wilden deze vangen. Toen werd er van verschillende kanten op hen geschoten, zoodat zij gauw terug moesten. Von Malzhahn keerde zich nog eens om en werd in de onderkaak getroffen; de kogel ging door den mond weer naar buiten.

Buitendien deden zich in het lazaret nog een paar malaria-gevallen en longontsteking voor. Het lazaret was idyllisch te midden van groene boomen in eene kom gelegen, die geheel door bergen ingesloten was. Tusschen de rotsen was een heerlijke bron, zooals ik ze in Afrika nooit meer gezien heb, met kristal-helder water.

Wij besloten dienzelfden dag mijn ambulance-wagen en paarden te halen. Mijn collega nam zijn ambulance-wagen mee, om de bagage van de mijne gedeeltelijk over te laden. Onderweg maakte hij de verzuimde visites aan de positie's, terwijl ik aan den rand der bergketens op hem wachtte. In den loop van den namiddag werd op onze positie echter zulk een hevig artillerievuur geopend, dat ik het voor gewaagd hield de open vlakte over te steken. Mijn collega had het met zijn ambulance-wagen intusschen hard te verantwoorden en pas tegen den avond kwamen wij bij elkaar.

De Engelschen schoten onafgebroken in de richting der bergtoppen zuidelijk en oostelijk van Colenso, van de kopjes van Chievely. Het was de voorbereiding tot den grooten aanval op de Boerenflanken in de positie's aan den grooten en kleinen Boschrand (Monte-Christo). Het was een gerommel en gedonder, dat de grond onder

onze voeten er van dreunde; door de lucht suisde en huilde het bijna zonder ophouden; het begon onduidelijk aan den overkant der Tugela, maar kwam steeds nader en nader om op de bergen van Colenso in het Oosten weg te sterven. Van de toppen aan den noordelijken oever der midden-Tugela kon ik het geheele schouwspel zien. Ik zat juist onder den boog, die de bommen beschreven; tegelijk met den knal van het vuren hoorde ik ze boven mijn hoofd suizen; tot slot volgde een geelachtige rookmassa, die op de plaats, waar de granaat ontplofte, zich verspreidde.

Alle booze geesten schenen uit de hel op ons losgelaten te zijn; het naderend gefluit van bommen veroorzaakte een ijzingwekkend geluid.

In de laatste weken had het niet geregend: zoodoende raakte het dorre gras bij de ontploffing der lyddietbommen gemakkelijk in brand. De bergen bij Colenso leken wel vuurspuwende bergen; de grauwe rookmassa kreeg door de bruine rookkolom, die iedere pas ontplofte bom veroorzaakte, nieuw voedsel. Zoodra het donker werd, kon men de kanonmonden onderscheiden, waarop in de richting der Boeren nog een laatste bom volgde. De Boeren beantwoordden dezen vuurgloed eerst in het geheel niet, maar later werd „Long-Tom” in onze buurt opgesteld achter een paar heuvels, en verhief zijne stem ook eens. De granaten verspreidden echter te veel rook, zoodat de Engelschen al spoedig de standplaats ontdekten en de stelling achter „Rooirand” onhoudbaar maakten.

In het donker reed ik nog eens naar beneden en vond daar mijn collega. Wij brachten samen onze bagage en den ambulance-wagen nog in denzelfden nacht naar boven.

Mijn kaffer had intusschen goed voor de muilezels gezorgd. Op onzen nachtelijken tocht terug naar het Zoutpanslager kwamen wij Ehlers tegen, die met eene lange rij ossen, voor Long-Tom gespannen, een zekere bewaarplaats opzocht in de buurt van Pieters, want de geheele straatweg langs de Tugela werd al spoedig door de vijandelijke troepen beschoten. Ehlers was zeer treurig gestemd en meende, dat de Boerenzaak zeer ongunstig stond.

De volgende dagen gebeurde er niets bijzonders, het kanongebulder trok verder naar het Oosten.

Onze zieken en gewonden namen in beterschap toe. Eens op een avond liet de commandant van het Zoutpansberg-commando, Van Rendsburg, om onzen ambulance-wagen vragen. Hij had den wagen vroeger al eens als transportmiddel gebruikt en ik kan niet zeggen, dat ik daar erg op gesteld was.

Deze oude Boer hield zich namelijk altijd zeer op een afstand en deelde ons nooit iets van zijne plannen mede. Eens, toen onze ambulance stiefmoederlijk van proviand: meel, suiker, koffie enz. voorzien was, inviteerden wij hem op ons laatste glas whisky. Terwijl hij

dronk, schudde hij onder het trekken van leelijke gezichten het hoofd en verlangde dadelijk water. „Dat is nie mooi drankje nie," verklaarde hij; doch met dat al hield hij zijn beker toch nog eens bij.

Mijn collega en ik waren het er over eens hem niet den ambulance-wagen te geven. Den volgenden nacht stuurde hij zijne kaffers nog eens naar onze ambulance met de opdracht den wagen eenvoudig in te spannen. Dat liep nu toch de spuigaten uit, en ik jaagde de zwarten zonder veel praatjes te maken van het erf.

Den volgenden morgen werd het ons duidelijk, welke bedoeling de commandant met onzen wagen had. De bewegingen der Engelschen, oostelijk van Colenso, werden steeds begrijpelijker. De straatweg van Pieters naar de spoorwegbrug bij Colenso, waar ik de vorige week nog met den ambulance-wagen langs was gegaan, werd door Engelsche granaten reeds onveilig gemaakt. Nu wilde Van Rendsburg zijne vrouw, die uit het noorden van Transvaal met hem meegetrokken was, niet langer bij zich in het lager houden, maar haar in alle vroegte met onzen ambulance-wagen over Pieters naar het station te Modderspruit laten brengen. De bedoeling was heel goed en ik zou er ook niets tegen gehad hebben, ja, zou mij aangeboden hebben om zijne vrouw persoonlijk te begeleiden, mits niet in oorlogstijd. Wij konden voor het transport van gewonden onzen wagen ieder oogenblik noodig hebben, en dat ik niet misrekende, bewees de naaste toekomst reeds. Daarbij kon de vrouw van den commandant den volkomen veiligen weg nemen, westelijk om Ladysmith heen, al was het een omweg.

Ik waardeer ten zeerste Schillers woorden: „Ehret die Frauen," en steeds heb ik mijn best gedaan daarnaar te handelen. Ik heb leeren inzien, hoe onmisbaar de hand van eene zuster voor den hospitaaldienst is en hoeveel goeds zij daar stichten kan. Nooit zal ik de opoffering van eene vrouw vergeten, die weken lang haren man, die eene hoofdwond opgeloopen had, verpleegde en hoe zij bij hem waakte, doch in het lager behoort de vrouw niet.

Ik weet wel, dat men beweert, dat juist door de tegenwoordigheid der vrouwen de mannen in de lagers aangemoedigd worden tot stale volharding, maar even zeker is het, dat wanneer Cronjé alleen met zijne manschappen en zijn stukken geschut geweest was, hij zich door de Engelschen heen had geslagen. Een paar dagen vóór de overgave (27 Febr. 1900) had hij de Engelschen bij Paardeberg moedig weerstand geboden, doch ten slotte wilde hij de vrouwen en kinderen niet aan de Engelschen overlaten. De Wet en anderen waren dwars door de Engelsche linie's heen gekomen om hem te helpen; enkele commando's zijn beschermd door de duisternis ontkomen, maar Cronjé was niet te bepraten.

Hoe het met de vrouw van Van Rendsburg afgeloopen is, heb ik niet gehoord, maar zij zal later met den terugtocht van het heele leger wel den weg N.W. van Ladysmith genomen hebben.

Tot de werkzaamheden van den geneeskundigen dienst aan het Zoutpansberg-commando behoorde ook het dagelijksch bezoeken der omliggende commando's. De Boeren kwamen uit alle mogelijke commando's naar ons toe; sommigen voor kleine wondjes, door steenen of doorns veroorzaakt, waarbij infectie voorkwam. De meeste lieten zich terloops een keer behandelen. Overigens legden zij zich liever in en onder hun ossenwagen in het vochtige gras of op den gloeienden bodem, dan in het hospitaal zich te laten verplegen. Hoe wij ook tegen deze slechte gewoonte streden, er kwam geen verandering.

De dienst moest zoo uitgeoefend worden. Naargelang de Boeren zich meer verspreidden, werd die moeilijker; ten slotte lagen de verschillende commando's heel ver uit elkaar. Hierbij moet nog gevoegd worden, dat het getal zieken toenam, naarmate het artillerievuur der Engelschen op de zuidzijde der Tugela heviger woedde.

Ik heb me nooit genoeg kunnen verbazen over het feit, hoe deze ongeoefende troepen wekenlang met de grootste onverschilligheid in de meest ongemakkelijke houding achter hunne klipjes het bombardement van 60 kanonnen konden weerstaan.

Eén van hen stond altijd op den uitkijk en wanneer hij in de verte een kanon zag lichten, riep hij; „Obspei" (pas op) en allen doken in de graven, terwijl de ijzer- en steenbrokken over hen heen vlogen. Als men toekeek, scheen het bijna belachelijk.

Er zal onder hen ook wel menige lafaard geweest zijn, die zich opzettelijk door den arm, de hand, de handpalm of de kuit schoot met een klein-kaliber-geweer, zonder te bedenken, dat het schot, op zulk een kleinen afstand gelost, een geheel andere uitwerking heeft. Dergelijke gevallen komen echter in andere legers ook voor. Bij de Engelschen zag ik te Krügersdorp menig dergelijk verdacht geval. Ook waren er onder hen, die beweerden, dat zij van den „vreeselijken stank" der lydditbommen pijn in den rug of de borst kregen, waarom zij nu om een pas vroegen, ten einde „op verlof at huis te gaan." Van deze verlofpassen werd na de eerste glorierijke slagen in Natal veel misbruik gemaakt. Geheele commando's verlieten op deze manier het front. De presidenten Steijn en Krüger trachten door geldboetes en verbeurdverklaring hunner goederen verandering te brengen. Zooals een zuster der Russisch-Hollandsche ambulance mij later in Krügersdorp vertelde, wilde men de doktoren der genoemde ambulance te Kroonstad aanvankelijk niet toestaan naar het front te gaan. Het heette, dat hunne hulp daar overbodig was, doch de plaatselijke geneesheer was wel aan het front. Onder de vele Boeren, die om verlofpassen kwamen vragen, waren er, die zich er over verwonderden, dat zij zoo dikwijls gevisiteerd werden zonder iets te betalen. Bij de „frontdokters" kan men niet beneden de zes shilling een pas krijgen.

„Dokter" kon ieder zich noemen. Al was men koopman, smid of

schoenmaker van beroep, daarom kon men toch ook buitendien nog „dokter" spelen. Sommigen namen de zaak een weinig consciëntieuser op en namen voor korten tijd dienst als verpleger bij eene ambulance, waarna zij zelf eene ambulance samenstelden.

Verschillende motieven waren er om zich ziek te melden, ook behoefte aan whisky of cognac. Eens kwamen er drie patienten achter elkaar met verschillende klachten; de één had zoo dikwijls pijn in zijn knie. De dokter schreef hem een vast, vochtig verband voor.

„Dokter, met wat zal ik die verband nat maak?" „„Met water."" „Kan dokter niet een beetje whisky geef voor die knie?" „„Neen, neen,"" zei de dokter lachend, „„water is beter."" „Maar ik denk nie, dat zal banja help, dokter." Doch de dokter begreep het fijne van de zaak en zeide hem: „„whisky moet men zich op eene andere manier verschaffen.""

Zijne kameraden probeerden op een andere manier een bon voor whisky te krijgen en dan zou men alles eerlijk deelen! Voor zoo ver ik me herinneren kan, was de buit echter niet groot. Anderen weer lieten zich opnemen in het hospitaal. Een paar dagen schreef men hen daar een streng dieet en volstrekte rust voor, terwijl het verboden werd bezoek te ontvangen. Was vuurvrees de reden, dan was de patient spoedig op de been: door zulk „eene snaaksche kost" kon men eens werkelijk ziek worden! Neen, dan was het toch nog beter aan het front!

De lezer sta mij toe een woordje te zeggen over de verschillende ziektegevallen, zooals de Boer ze kent. Naar zijne ervaring kent de Boer vier ziektegevallen. Of „de maag werkt niet," daarvoor vraagt hij „olie," of hij heeft „pijn in den rug" of „in den arm," daarvoor bestaat „smeergoedje" of hij heeft de koorts: koude of warme. „Verkoudheid" of „de rilling bij malaria" noemt hij de koude koorts. Soms heeft hij ook pijn in de borst.

Met het begrip „maag" moet men het bij den Boer niet te nauw nemen. Soms is de maagpijn in de rechter- soms in de linkerzijde; ook wel eens dààr, waar wij maagpijn zouden hebben. Oude mannetjes, die werkelijk nauwelijks meer voortkunnen van rheumatiek en jicht komen slechts om „een smeergoedje" vragen voor den stijven arm: „dan kan ons lekker weer Engelsche schiet."

Hoe graag had ik dezen eens de noodige verpleging gegeven. Maar zij wilden er niets van hooren.

Erge gevallen van tuberculose heb ik slechts twee keer gezien in Krügersdorp bij jonge vrouwen. Daarentegen heb ik bij kinderen dikwijls tuberculeuse abcessen in het been geopereerd. Tengevolge van kouvatten kwamen gevallen van longontsteking en influenza voor. In Transvaal, Vrijstaat en Natal is het maanden lang volkomen droog, terwijl het 's nachts sterk dauwt. Hierdoor krijgt men eene sterke

afkoeling. 's Morgens zijn het gras en de kleeren door en door nat. Men heeft zoodoende wel niet zooveel van de droogte te lijden, maar men vat maar al te licht koude; eenige wollen dekens kon men 's nachts tenminste best velen.

Buitendien brachten de Zoutpansbergers uit hunne ongezonde woonplaats ten noorden van Pietersburg malaria mee, die bij de slechte voeding en groote vermoeienissen op het veld dikwijls zeer verergerde. De jongelui uit dit commando waren flink uit de kluiten geschoten, doch zagen er meestal bleek uit; toch waren ze taai, dapper en zeer weinig eischend.

Mij scheen kinine het beste middel tegen malaria.

HOOFDSTUK XIII.

Over ons lazaret vliegen de bommen. — Verhuizing naar Mac-Dulingfarm aan de Onderbroekspruit. — De tocht N. W. om Ladysmith naar Modderspruit en terug naar Mac-Dulingfarm. — Het slagveld bij Spionkop. — Ons lazaret op Mac-Dulingfarm tijdens de gevechten bij Pieters. — Uitwerking der kogels. — Onze dooden. — De slag bij Colenso en Pieters. Het beschieten der Roode-Kruis-vlag. — Het opheffen van het beleg van Ladysmith door Joubert.

Het Zoutpansberg-commando bestond uit meer dan honderd man, maar ook de Heidelberg-, Krügersdorp- en Standerton-commando's, die in de buurt lagen achter de bergen aan de Tugela, kwamen telkens onze hulp inroepen, zoodat mijn collega, die den dienst in de lagers op zich genomen had, dikwijls den geheelen middag te rijden had om zijne bezoeken af te leggen. Voorloopig werd mij de dienst in het lazaret opgedragen: alle veertien dagen zouden wij ruilen.

Daar de vijand steeds nader kwam, besloten wij met onze zieken een uur verder te trekken in eene farm. In de nabijheid van het commando zouden we dan eenige tenten achterlaten, opdat er hulp bij het oorlogsveld was. Hierin moesten wij naar eigen goeddunken handelen, daar de commandanten en veldkornets niets loslieten. Het scheen mij echter toe, dat zij zelf niet precies wisten, wat zij wilden. Zij bleven bij het plan de Engelschen in hunne Tugela-positie af te wachten. Hun ontbrak het initiatief voor eendrachtige samenwerking.

Een ambulance-man en ik reden dus, ofschoon ik bekennen moet, dat het mij zwaar viel van dit idyllisch plekje te scheiden, verder noordelijk, tot wij in het dal van Onderbroekspruit drie farmen bereikten.

Het huis, dat het dichtst bij de „spruit" stond, was een hôtel, waar wij niet erg vriendelijk ontvangen werden; er werd slechts Engelsch gesproken. Het volgende was een Engelsch zendelinggesticht. Ook hier zag men onze komst ongaarne. Het derde lag meer N. W. tegen eene hoogte op, te midden van een mooien boomgaard, en behoorde aan een ouden Natalschen Boer, Mac-Duling, van Schotsche afkomst, die zich bij de groote treks na de Engelsche proclamaties niet

had willen aansluiten. Zijne vrouw was eene geboren Afrikaansche. Zij hadden vier kinderen. Ook deze familie sprak Engelsch en gaarne wilden zij ons hun boomgaard en eene eenvoudige plaats voor het hospitaal afstaan. Zij leefden er welgemoed en hadden zich gedurende den oorlog geheel neutraal gehouden. Als het moest, konden wij in huis wel een kamer er bij krijgen. Zij waren er trotsch op voor het Roode Kruis iets te kunnen doen en hoopten voor zich en hunne bezitting bescherming te vinden bij het Roode Kruis.

Hierheen zou dus het hospitaal verlegd worden. Toen wij weer in het lazaret kwamen, hoorden wij, dat mijn collega weer eens onaangenaamheden met den commandant gehad had over onvoldoende proviand. Er waren verschillende zakken meel en suiker in het lazaret aangekomen en wij bleven er van verstoken. Aan alcohol was niet te denken, ofschoon wij een weinig cognac voor een patient met longontsteking best hadden kunnen gebruiken.

Een net aangekleede jonge Boer kwam met kleine zweertjes op de huid tengevolge van de vele schrammen, die men bij het klauteren opdoet, in de ambulance. Ik was in zulk eene slechte stemming, dat ik hem mijn nood klaagde over de slechte verzorging. Toen ik mij steeds meer opwond, noodigde hij mij na het aanleggen van het verband uit mee naar zijne tent te gaan; hij had nog een flesch whisky in zijn koffer. Hij kon den sleutel van zijn koffer echter niet vinden. Erg teleurgesteld moest ik weer aftrekken. De Boer beloofde mij de flesch na te sturen, maar gekregen heb ik die niet; misschien moest hij ook weer overhaast vertrekken, want eerst den vorigen avond had hij zijne tenten in onze groene kom opgeslagen.

Om de ellende nog te verergeren kwam mijn collega dienzelfden avond, 23 Febr., met het bericht thuis, dat de straatweg, die zuidelijk in het dal loopt en langs de Tugela naar Colenso voert, niet meer vrij was en voortdurend door de Engelschen beschoten werd. Ik maakte den volgenden morgen om 6 uur een rit, een kwartiertje westelijk van de bron, om een schoof buit gemaakte haver te halen, (de haver wordt op de halve hoogte met eenen sikkel afgesneden en dan als voeder gebruikt). Plotseling hoorde ik het welbekende gesuis en gefluit, vlak boven mijn hoofd en zag kort daarop eene ontploffing op het volgende kopje, noordelijk van ons lager. Op het ééne schot volgde natuurlijk nog vele en snel begaf ik mij weer naar ons lazaret; de ligging scheen me nu toch erg gevaarlijk toe.

Mijn collega lag nog op zijn veldbed. Hij had het kanongebulder wel gehoord, maar hechtte er geen bijzondere waarde aan, daar gedurende de gevechten aan de midden-Tugela de Engelschen ook in deze richting schoten. Hij geloofde, dat de Engelschen daar boven wéér eene boerenbatterij veronderstelden. Maar men kreeg geen antwoord.

Mij scheen het echter toe, dat de Engelschen terugtrekkende Boerencommando's gezien hadden en dachten, dat achter onze kopjes

hunne lagers waren. Deze veronderstelling was heel natuurlijk, wanneer men bedenkt, dat den vorigen dag de positie's aan de Tugelaoevers door de Zoutpansbergers opgegeven waren. Meer was er niet uit de Boeren te krijgen, dus ik sloeg voor ons lazaret direct naar de Mac-Dulingfarm te brengen. Doch daarover was men het niet met mij eens.

Intusschen was het ook 7 uur geworden en het bombardement had opgehouden. Maar kort daarop kwam eene granaat over onze hoofden heensuisen en eenige honderd meters verder in het zand zonder gelukkig iets anders dan eene groote stofwolk te maken. Dat was het algemeene teeken om op te breken, zelfs voor de Boeren. Hoe gauw wisten ze onder in een sloot te komen! Na een paar minuten was alles leeg; ook onze lichtgewonden waren verdwenen; zelfs één met een schot aan de achillespees had een paard gevonden en was verdwenen.

Oostelijk van ons hospitaal, dat door eene bocht goed beschermd lag, trokken groote zwermen Boeren in wagens of te paard naar het Noorden en zochten bescherming achter onze kopjes. Er waren ook twee wagens met Roode-kruis-vlaggen er op. Nauwelijks hadden zij de hoogte bij de bocht bereikt, die slechts van de andere zijde der Tugela te zien was, of eenige lydditbommen vielen vlak naast de troep in den grond zonder iemand te treffen.

Ik sloeg toen voor om direct naar Mac-Dulingfarm te rijden, opdat niemand ons voor kon zijn.

Vermeld moet nog worden, dat een paar Boeren, die bij onze ambulance ingedeeld waren om te helpen, verdwenen waren. Nog even vóór ons vertrek was de vijand zoo vriendelijk ons een paar houwitserbommen te sturen. Ja, zoo dikwijls als ik om keek, zag ik groote stofwolken opdwarrelen: wel een bewijs, dat de bommen mij nog altijd volgden. Maar mijn bruintje begreep het gevaar en zette er een flinken draf in. Ik reed voorbij het Heidelbergsche lager en hoorde achter mij een paar klein-kaliber-kogels fluiten. Voor wie ze bestemd waren, weet ik niet: de Engelschen waren nog aan de andere zijde der kopjes aan de Tugela.

Toen ik op Mac-Dulingfarm aankwam, zette de Boer een lang gezicht en wilde de ambulance niet opnemen; ik herinnerde hem aan zijn gegeven woord. Hij zeide, dat zoo ik hem een schriftelijk bevel van zijnen commandant meebracht, ik over zijne farm beschikken kon. Volgens zijne overtuiging moest hij volkomen neutraal blijven en hij wilde de ambulance alleen helpen, als hij daartoe gecommandeerd werd; uit eigen beweging wilde hij zich met niets bemoeien.

Het was eigenlijk heel verstandig en slim gezegd, maar wij waren er weinig mee geholpen.

Nadat ik hem beloofd had in ieder geval voor de handteekening van den commandant te zullen zorgen, nam hij ons voorloopig op.

Een paar uur later kon ik mijn gegeven woord nakomen: ik bracht hem toen een vriendelijk verzoek van den commandant om ons op te nemen.

Nu was de vrede ook gesloten en het dochtertje des huizes bracht mij buiten in het priëel een warm kopje koffie; ook mijn paardje werd weer eens goed bedacht.

Kort daarop zag ik reeds onzen ambulance-wagen naderen met de Roode-kruis-vlag in top, die vroolijk in den wind wapperde; zoo waren wij allen weer bij elkaar!

Het bombardement hield ook nu weer eenige dagen aan net als de vorige week, maar bracht weinig schade aan. De Boerenlagers achter de kopjes werden eenvoudig een weinig verder naar achteren verlegd en de heldere blauwe lucht keek lachend op het rustige landschap neer.

Om de farm heen groeiden weelderig vijgen en perzikboomen en de turksche tarwe, tot groote struiken opgeschoten, was bijna rijp: het groen had echter onder de droogte geleden.

Als het waar is, dat door sterke trillingen de vorming van wolken verhinderd wordt, dan zou dit geval eene bevestiging voor deze veronderstelling kunnen dienen.

Was men door een haag van groen loof gedrongen dan kwam men aan de eigenlijke farm, die als alle andere eenvoudig ingericht en slechts van een leemen vloer voorzien was. Het kleine kamperfoelie-priëel was daarom veel aantrekkelijker. Op de plaat (bladz. 126) is de ingang tot het priëel rechts, waarachter de farm ligt; links op den voorgrond staat de oude Boer en zijne zonen; op den achtergrond zijn de bergen naar het Zuiden tegen de Tugela: links het tafelvormig kopje, waarachter ons lazaret gelegen heeft, vóórdat we beschoten werden.

Door een smalle gang kwam men in de groote, zeer eenvoudige huiskamer en vandaar in de keuken. Aan beide zijden van de gang bevond zich eene slaapkamer en een keurig netjes ingerichte ontvangkamer, waar zelfs een piano niet ontbrak. Hier waren ook 4—6 M. lange slangenhuiden opgehangen, die mij door den oudsten zoon als zijne jachttropeëen aangewezen werden. De huiden waren afkomstig van een reuzenslang, die in het Z. W. van Afrika zoowel als hier veel voorkomt; zij heeft dezelfde grootte en de teekening der Zuid-Amerikaansche Boa-constrictor. Ook in kracht komen zij overeen. Zij kan zich om de groote koe-antiloop slingeren en deze dooddrukken, doch vergiftig is zij niet.

De jonge farmer had zijne exemplaren aan de Boven-Tugela geschoten en was er niet weinig trotsch op.

De vrouw des huizes was fijn en tenger gebouwd; zij en hare kinderen hielpen den man trouw in zijn werk op de farm. Alles zag er ook goed onderhouden uit; huis en tuin spraken van de vlijt der familie.

Achter in den tuin stond een gebouw, waarschijnlijk bestemd voor het personeel. Hier sloegen wij onze tenten op. Het vertrek met den haard werd onze keuken, een afgesloten kamer met apparten ingang de apotheek; een volgend, daaraan sluitend vertrek onze verbandzaal.

De zieken en wij allen huisden in tenten onder de perzikboomen. In een koelen zomernacht is dit geen slecht plaatsje, maar in de gloeiende hitte wenschte men zich een beter onderkomen.

Boven onze tenten was een dak gevormd door twee loodrechte houten balken; onze bedden bestonden eerst uit brancards en later uit ijzeren

Een lazarettent in den tuin van Mac-Dulingfarm.

bedden met eenige wollen dekens. Voor onze paarden en muilezels hadden wij aan den anderen kant van den tuin plaats gemaakt. Daar bevond zich ook de bron, die ons door den farmer zeer aanbevolen werd. Bij nadere beschouwing vond ik, dat er in een diep gedeelte wel water te krijgen was, doch het zag bruin en troebel. Dit noemde de Boer nu: „een mooi fontein!" Daarbij kwam nog, dat eenige meters verder de kaffervrouwen hare wasch spoelden!

Hoe ik teleurgesteld werd, kan ieder zich voorstellen, die uit onze kabbelende beeken in het Beiersch-Alpenland gedronken heeft. Zooals men zich aan alle ontberingen gewennen moet, zoo moest men het ook hier. Wij mochten blij zijn, dat wij water hadden en dronken dit sopje natuurlijk slechts gekookt in de koffie of de thee. De vele typhus- en diarrheegevallen moeten dan ook aan het slechte water toegeschreven

worden. Vóór er zoo'n opeenhooping van menschen was, kan het water wel bacterie-vrij geweest zijn, maar nu was het door allen mogelijken afval zeer verontreinigd.

Denzelfden avond, dat wij het hospitaal ingericht hadden, besloot ik met een ouden Boer der ambulance en eenen wagen met vier muildieren bespannen in N. W. richting over Potgietersfarm en Springfontein, om Ladysmith heen, naar Modderspruit te gaan. Daar waren nog de beide Duitsche verplegers, een ossenwagen, verschillende tenten, vellen verbandstoffen en proviand achtergebleven. Vooral het laatste misten wij erg, daar het met de levering zeer ongeregeld ging.

Bij prachtigen Afrikaanschen maneschijn kwamen wij vlug verder en overnachtten onder den blooten hemel in de buurt der verlaten Roodepoort-farm (Innes) op den straatweg naar Dewdrop.'s Morgens trokken wij weer vroeg 't pad op; den Boer liet ik met den langzamen wagen over Modderspruit vooruitgaan, terwijl ik van den straatweg naar Acton-Homes een uitstapje maakte naar den Mount-Maria dicht bij Spionskop om de slagvelden (van den 24 Januari) te bezoeken.

Het terrein was heuvelachtig, en 1000—1500 M. boven den zeespiegel gelegen. Heel in de verte kon men bij heldere lucht tusschen lagere heuvelrijen de daken van Ladysmith zien, terwijl aan den horizon in het Westen de blauwe toppen van de Mount-Maria en die van Spion- en Vechtkop zichtbaar zijn; verder naar het Noorden zag men de ruwe rotspunten der Drakenbergen verrijzen.

Twee Boeren, die ik onderweg ontmoette, hielden mij gezelschap.

Door deze vlakte wilde Buller, na de bestorming van den Spionkop, die de geheele omgeving beheerscht, naar Ladysmith trekken.

De bestorming van den Spionkop werd 's middags om 1 uur den 24 sten Jan. door generaal Woodgate met de Lancashire-fusiliers, het Kon.-Lancaster-Regiment, de Zuid-Lancashires en Berg-Infanterie onder Kolonel Thorneycroft ondernomen. Deze bestorming geschiedde na den vergeefschen aanval op den Vechtkop (Bastionhill) van 20—23 Jan., waarbij de geheele infanterie met 6 veld- en 4 houwitserbatterijen met ontzettende verliezen teruggeslagen werd.

De Boeren richtten achtereenvolgens zeven 7,5 cM. kanonnen en twee automatische stukken snelvuurgeschut van 3.7 cM. op de Engelschen.

De laatsten moesten toegeven, dat de Boeren-artillerie het won in het bedienen van en het treffen met de stukken geschut.

De uitwerking van het vlug op elkaar volgend vuur der kleine granaten uit de Nordenfeldt-Maxim-kanonnen bleef in de Engelsche gelederen niet zonder gevolg. Al die doffe holle klanken der schoten: pom—pom— eenige keeren in de minuut, eerst twee dan driemaal om te probeeren, vervolgens wel 25 keer achter elkaar, had een demoraliseerenden invloed op de Engelsche troepen.

Wie eens te midden van dit kanonvuur in de door rook en stof onoverzienbare steppen gestaan heeft, vergeet deze oogenblikken nooit

meer; men denkt tegenover den god van den oorlog te staan, die maar steeds offers vraagt. Vooral in de flanken werkten deze kleine granaten verdelgend.

De Boeren hadden hunne stellingen zoodanig in een halven cirkel opgesteld, dat het kruisvuur de beide flanken der Engelschen moest treffen. De laatsten verzekerden ons later, dat zij het Boerengeschut, dat heel vernuftig tusschen de coulissevormige rotsen opgesteld was, niet konden onderscheiden.

Het rooklooze kruit der Krupp-kanonnen kwam hier uitstekend te pas. De Engelsche artillerie schoot over den Vecht- en Spionkop heen in de open vlakte. Zoodoende kwamen enkele niet ontplofte lydditbommen ook in de buurt van eene farm, waar de Boeren-ambulances van Dr. Reinhard uit Pretoria en Dr. Lilpop uit Johannesburg zich huislijk ingericht hadden.

Ook waren de Engelschen niet op de hoogte van de bergen ten noorden van de Tugela, terwijl ik bij de Boeren in het Algemeene Bureau voor geometrie een uitstekende kaart van Natal vond. Hierbij dient gevoegd, dat de Boer door het voortdurend leven in de steppen zijn vermogen om zich te oriënteeren zeer geoefend heeft en instinctief eene „mooi positie" opmerkt. Het was anders niet mogelijk geweest, dat Woodgate met het hoofd juist tegen de sterkste Boerenstellingen geloopen was, den rotsenkrans van den Spionkop, dien Buller den sleutel van de Boerenpositie's genoemd heeft.

's Morgens om 4 uur bracht hij zijne troepen op het plateau van den Spionkop, ongeveer 300—500 M. hoog, dreef een kleine Boerenbezetting uit elkaar, die uit vreemdelingen bestond, wier bevelhebber zich het eerst uit de voeten maakte! Maar toen 's morgens de nevel optrok, stond hij op 30 tot 50 M. afstands van eene rij hooger liggende loopgraven aan den noordeijken rand van den berg, waarvan men met glans neergeschoten kon worden.

De Boeren hadden intusschen met een dertigtal buitenlanders ztch weer vereenigd en klommen, nu van den nevel gebruik makend, (zonder bevelhebber) den noordelijken rand van den berg weer op.

Het critieke moment voor de Boeren was dus voorbij, maar het gevaarlijke oogenblik voor de Engelschen aangebroken. De vlakke, rotsachtige bodem was geheel kaal. Nergens vonden de Engelschen beschutting; spoedig begon er ook gebrek aan water te zijn, en langs de zuidelijke steile helling kon men geen stukken geschut naar boven brengen. Op hulp van dien aard viel ook niet te rekenen. Versterkt door de Scottish-Rifles, de 3rd King-royal-rifles, konden de Engelschen hunne ongelukkige positie's nog een dag langer verdedigen in weerwil van het ontzettende schrapnelvuur der Boeren, doch zoodra de avond viel, verlieten zij den berg; eenigen hadden zelfs de witte vlag geheschen.

Op den morgen van 25 Jan. waren de Boeren weer in het bezit van

hunne verschansingen. Zij hielpen de vele gewonden en begroeven de dooden, die de Engelschen op het slagveld achter moesten laten. Zij werden in de loopgraven achter de verschansing in lagen op elkaar gelegd en voorloopig met een weinig aarde bedekt.

Toen ik die plaats bezocht, zag men overal nog de gruwelijke teekenen der verwoesting; hier verbrijzelde boomen, daar verpletterde en door de bommen verstrooide stukken steen. De loopgraven achter de schansen, nu begraafplaatsen, kon men reeds in de verte op de helling van het kopje herkennen.

Dr. Lilpop moest van een Engelsch arts op de plaats, waar verbonden werd, hooren, dat de Engelsche gewonden dikwijls zulke schoten door het hoofd kregen, dat de hersenen uitpuilden. Hij schreef het toe aan dum-dum kogels. Wel naïf, alsof hij niet wist, dat de Engelschen die zelf ingevoerd hadden! Ik moest er telkens weer aan herinneren, dat een klein-kaliber-geweer, op kleinen afstand afgeschoten, dezelfde uitwerking heeft!

Tegen den avond haalde ik mijn ambulance-wagen door in galop te rijden weer in. De artillerieposities der Boeren waren altijd nog op dezelfde plaats en de verplegers wachtten al met ongeduld op nader bericht.

Den volgenden morgen gingen wij met de zwaar beladen muildierwagens en ossenwagens langs denzelfden weg westwaarts terug. De ééne oppasser met een kleine rest der bagage en twee kaffers moesten nog aan het station blijven wachten.

Men kan de wagens in deze streek niet te vol pakken; de weg is vol gaten en hobbels. Nu, wij kunnen er van vertellen! Op den weg tusschen Moddersprit en Mac:Dulingfarm moesten wij minstens door zes rivieren trekken.

Door de eerste twee rivieren kwamen wij zonder ongeval, maar in de Kliprivier, die ongeveer zoo breed als de Isar is met 4 M. hooge, steile oevers, bleven wij steken. De zware ossenwagen ging in volle vaart achter de 16 ossen langs den oever naar beneden, maar de ossen hadden zulk een behoefte aan water, dat zij niettegenstaande flinke zweepslagen er niet toe te bewegen waren verder te gaan. Hier kwam het maar al te duidelijk uit, dat het toom niet voldoende was: de ossen konden naar believen op zijde uitwijken, en het ergste was, dat juist het voorste span het weerspannigste was. Intusschen zakte de wagen tot aan den as in het zand en wij wilden ten einde raad den wagen reeds afladen, toen tot ons geluk eenige ossenwagens achter ons aankwamen; zonder veel woorden te verliezen werden de ossen losgemaakt en voor de onze gespannen, zoodat 32 span ossen eindelijk onzen wagen uit het zand trokken. Verbaasd was ik over de bereidwilligheid der Boeren en hetgeen mij bijna onoverkomelijk toescheen, hadden zij in den kortst mogelijken tijd in orde gebracht.

Nu begreep ik ook, hoe zij met hun artillerie-geschut te werk gingen om het ter rechter tijd hier of daar op te stellen.

De volgende „driften" gaven geen moeilijkheden, daar de oevers vlak waren. Wij hadden zelfs nog gelegenheid in de Zandspruit te baden en ook de Boeren schenen er behagen in te scheppen. Ik heb er photo's van gemaakt.

De Engelschen dachten wel, dat de Boeren vuil waren en dat onder hen vele mulatten rondliepen, maar dat is niet waar. In het hospitaal te Krügersdorp hebben Engelsche soldaten méér ongedierte gebracht dan alle Boeren te samen!

Terwijl wij baadden, bereidden de kaffers ons een eenvoudig avondmaal, dat klaargemaakt werd op een vuurtje van koemest in een uitgehaald termietennest. Hout was in de verste verte niet te vinden, maar honger is de beste kok. Onze thee, brood, boter, marmelade en een weinig gekookt vleesch smaakte toch goed. Voor afwisseling aten wij ook gekookte krabben, die als kreeft klaargemaakt worden en met een beetje vleesch aan den hengel gemakkelijk te vangen zijn. In de Transvaalsche en Natalsche beken en rivieren is een rijke voorraad van deze schelpdieren. Ook leguanen zagen wij onder het baden.

Nog dienzelfden avond stuurde ik den Boer met den muildierwagen vooruit naar Mac-Dulingfarm, terwijl ik met den verpleger achterbleef. Wij konden niet zoo goed vooruit komen, daar de ossen na iedere 4 uur rijden uitgespannen moesten worden om een uur te rusten. Wij overnachtten dus bij Blauwbankspruit. Den volgenden morgen trokken wij weer verder en legden de rest van den weg langs Mount-Maria af.

Daar aangekomen, vond ik weinig verandering in den toestand. Nog altijd zonden de Engelschen hunne kogels naar de kopjes noordelijk van de Tugela. Met eenige gewonden was het getal patienten vermeerderd. Er was een jongen van 13 jaar bij met een schot door een spier van den arm, maar na verbonden te zijn ging hij weer schieten!

Gedurende mijn afwezigheid hadden wij weer eens vreemdelingenbezoek gehad, wat wij meestal aan onze verdwenen gereedschappen merken konden.

Den verpleger stuurde ik den volgenden dag met den ossenwagen nog eens naar Modderspruit om de andere ambulance-goederen te halen.

Nauwelijks was hij weg, of gewonden kwamen met het nieuwtje, dat de Boeren de Colenso-positie's opgegeven hadden en zich bij Pieters opstelden, maar ook dit werd druk beschoten, en men zou deze stelling niet lang kunnen houden. Zeker was het, dat het gedonder der kanonnen zich steeds meer naar het Oosten verwijderde. Dit gebeurde den 26sten Febr. 1900.

Gedurende den volgenden nacht verzwakte het geluid der bommen

allengs; het scheen ons toe, alsof het schieten steeds op grooteren afstand plaats greep. Den 27sten 's morgens vroeg kregen wij den veldkornet der Heidelbergers te spreken, die juist in de buurt was. Wij vroegen hem, hoe het met de Boeren stond. Nu — hij geloofde, dat zij een weinig teruggeweken waren. De tenten en ossenwagens waren wel opgebroken, maar de burgers bleven voorloopig nog op hun post; ieder oogenblik kon een beslissende slag geleverd worden. Van de nederlagen in den Vrijstaat hoorden wij niets.

Daar zaten wij nu zonder ossenwagens, voor het vervoeren der ambulance-goederen onontbeerlijk. De muildierwagens waren noodig in geval van nood; de licht-gewonden en herstellenden lieten wij te paard naar de commando's vertrekken.

's Morgens om 10 uur toen wij zelf den stand van zaken gingen opnemen, zagen wij noch wagens noch paarden of Boeren, zoo snel was alles verdwenen! Weer kwamen mij de woorden van den rooden Johannesburger in het geheugen: „U heeft de Boeren nog niet zien vluchten, maar als zij het doen, doen zij het goed en vlug."

De verschillende ambulance-wagens van Johannesburg en van het Ermelo-lager brachten ons zwaar-gewonden; terwijl wij met de nieuwaangekomenen volop werk hadden, verdwenen zij, die nog loopen konden. Andere zullen wel met de leege ambulance-wagens meegegaan zijn. Onder hen bevonden zich twee oudere Boeren, die voorgaven door den invloed van lyddit-bomgas niet meer te kunnen loopen of spreken, zoodat wij hen van het Zoutpansberg-commando naar Mac-Duling-farm meegenomen hebben. Maar toen wij de nieuw aangekomenen verbonden hadden en de andere zieken nog eens bezochten, waren deze beide menschen verdwenen.

Het binnenbrengen der gewonden liep heel kalmpjes af; een sterke uiting van angst of pijn hoorde men niet.

Terwijl de gewonden op het gras stil wachtten, kwamen er van Pieters altijd weer andere ambulance-wagens met zieken, en daarbij scheen er zulk een vriendelijk, zomersch zonnetje, dat het verwijderde kanongebulder ons dubbel treurig klonk.

De klein-kaliber-schoten veroorzaakten op dezen afstand slechts kleine wonden, die weinig bloedden, maar onder den indruk van het schot zaten de meesten stil en bleek neer. Er waren schoten gelost, die den arm en het lichaam te gelijk troffen, maar ook daar slechts puntvormige wonden achterlieten. Deze wonden werden slechts met een verdunde sublimaat-oplossing uitgewasschen, dan met droog sterielgaas toegedekt, dat ik in pakjes van steriele vette watten, luchtdicht gesloten, meegenomen had. Daaroverheen kwamen een paar reepen kleefpleister. Van vochtige verbanden bij deze meestal zuivere wonden zag ik geen goede resultaten, terwijl bij de bovengenoemde methode de meeste wonden, ook wanneer zij dwars door het lichaam gingen, meestal in 14 dagen genezen waren. Ook de verwondingen door

granaatsplinters en schrapnelkogels genazen op deze manier zeer goed. Infectie kwam alleen dàn voor, wanneer men van tevoren met de vingers of iets anders aan de wond geknoeid had. Wondroos heb ik niet gezien. De veronderstelling omtrent de ontzettende uitwerking der lydditbommen is gelukkig niet bewaarheid; zij was tenminste niet erger dan die der andere granaten. Dat de gassen der lydditbommen bij de ontploffing menschen uit de omgeving gedood hebben, kan ik met zekerheid tegenspreken; ook de kleine scherpe splinters waren hier niet grooter dan bij iedere andere granaat. De Boeren klaagden steeds over den reuk der gele lydditbommen. En de Engelschen meenden, dat geen mensch in de buurt van zulk eene ontploffing er levend afkwam. Als dit werkelijk het geval was ge-

Boer met een door een Lee-Metfordschot veroorzaakte wond door de buikspieren en den linkerarm.

weest, zou er geen Boer meer in leven zijn, want de Engelschen hebben bij de Tugela veel lyddit verschoten!

Wel waren degenen, die in deze gassen gestaan hadden, over het geheele lichaam geelgekleurd. Men kon de kleurstof slechts met moeite afwasschen en zij had denzelfden bitteren smaak als pikrinezuur. Daarbij gebeurde het vaak, dat de bommen in het geheel niet ontploften.

De Engelsche schrapnels bestonden uit een hollen cylinder met vlechtwerk van ijzerdraad en tin er in, waartusschen zich buskruit

bevond; de granaten zijn 19—20 cM. lang en hebben 7 cM., doorsnede. Deze werden op 1000-2000 M. afstands afgeschoten en ontploften op eene hoogte van 30—60 M. boven de verschansingen met witte wolkjes. De ijzeren huls viel naar beneden, nadat de kegelvormige kop der schrapnel door de ontploffing uitgescheurd was, meestal in haar geheel, maar de randen waren ingescheurd en omgebogen. Door haar groot spreidingsvlak richt de schrapnelgranaat met hare enkele kogeltjes heel veel onheil aan. Zij verwonden de liggende schutters in den rug, in de schouders, maar dringen zelden diep in het vleesch.

Onder onze zieken waren enkelen zeer zwaar gewonden. Eén der

Boer met Lee-Metfordschot door den linkerarm en de borst.

Boeren had een schot dwars door het lichaam en den ruggegraat gekregen. Acht dagen tevoren was hij reeds gewond, maar was al dien tijd in het lager blijven liggen. Door het haastige transport was zijn toestand zooveel erger geworden, dat hij op den middag na zijne aankomst stierf. Een andere jonge Boer, een beambte van het postkantoor te Pretoria, richtte zich in een loopgraaf op om vluchtende Boeren tegen te houden, maar kreeg bij die gelegenheid een schot scheef door het lichaam, liep nog een honderd passen en viel onder hevig braken neer; 24 uur na de verwonding werd hij in ons hospitaal gebracht en voelde zich betrekkelijk wel. Teekenen van inwendige

bloeding of buikvliesontsteking vertoonden zich niet. De beide wondjes zagen er zuiver uit, maar na 48 uur begon het braken opnieuw. Voor de operatie had ik al alles gereedgemaakt, de instrumenten waren zelfs al uitgekookt, maar den volgenden dag was hij al zoo verzwakt, dat ik alle hoop op beterschap moest opgeven. Een buikoperatie zou hier tusschen de vele vliegen en het stof ook vol gevaar zijn geweest, maar men probeert toch alles wat men kan aanwenden, als het noodig is. Eer hij stierf, droeg hij mij de groeten aan zijne oude moeder in Rustenburg op, die ik haar door een Afrikaanschen collega liet brengen.

In het algemeen hielden de Boeren er niet van, dat de doktoren sectie op hunne lijken verrichtten, maar in dit geval was ik het aan

De doode Boer, op den achtergrond de bergen noordelijk van de Tugela.

de wetenschap verplicht; misschien kan een ander daardoor gered worden!

Nu — de kogel was door den darm-heelwortel gegaan zonder een groot bloedvat of een darm te verwonden; maag en dunne darm waren aan elkaar gekleefd en de dunne darm was een paar keer gedraaid, waardoor hij dichtgesnoerd was.

De photo geeft u den dooden Boer weer, hoe hij op den tuinmuur van Mac-Duling-farm uitgestrekt ligt; op den achtergrond naar het Westen toe het dal der Onderbroekspruit en daarboven uit de tafel-

vormige bergtoppen aan de Midden-Tugela, waar de Boeren den Engelschen weken lang weerstand boden.

Denzelfden avond legden wij hem en zijne kameraden in de harde roodbruine aarde achter in den tuin, waarvandaan men een uitzicht had op de omstreken van Colenso. De zonen van den farmer hadden hunne kameraden onder mimosa's en wilgen een laatste rustplaats bereid en voor een doodkist gezorgd.

De lijkstoet was slechts klein, maar allen stemden van harte mee in het gebed, door één van ons uitgesproken. De laatste kanonschoten uit Pietershill waren een afscheidsgroet van uit Natal terugtrekkende Boeren. Ook dit behoort tot de verrichtingen eener ambulance. De kinderen plantten op ieder heuveltje een houten kruis, dat elken dag met versche bloemen getooid was.

Tot nu waren de gebeurtenissen als volgt verloopen: De Boeren hadden den 7^{den} Febr. de Engelsche aanvallen op den Vaalkrans evenals op den Spionkop weerstand geboden, maar lieten het hierbij; aan eene vervolging over de Tugela heen werd niet gedacht, zoodat sir Redvers Buller zonder de minste moeite zijn terugtocht naar Chievely-Station van 8—12 Febr. kon volvoeren. Buller was nota bene toch nog trotsch geen man, geen paard en geen stuk geschut verloren te hebben!

Dat de Boeren den vluchtenden vijand uit gebrek aan reserve niet vernietigden zou niet zonder gevolgen blijven.

De eerste slag, die plaats greep, was bij Colenso (15 Dec. 1899); de aanval zou op den rechtervleugel geschieden, daar Buller geloofde, dat de zwakste bezetting langs de rivier opgesteld was. Doch geruchten over oneenigheid tusschen de commando's en totale uitputting van den linkervleugel van het Boerenleger drongen tot het Engelsche kamp door, zoodat Buller den linkervleugel aanviel. Dit was ook eigenlijk de naaste weg door een vlakke streek naar Ladysmith. Buitendien waren zijne troepen van 22.000 man op 36.000 man gebracht; zij waren n.l. versterkt met de Irregular Horse, de South-African-light-horse en de Natal-carabineers, en wat veel wil zeggen, deze zijn op den Afrikaanschen bodem thuis, kennen het klimaat en de gewoonten, en doen voor de Boeren als schutters niet onder. Eerst hadden de Boeren 12.000 man en 12 stukken geschut, maar spoedig moest een paar duizend manschappen naar den Vrijstaat om Cronjé te hulp te komen. Daartegenover had Buller over 66 stukken geschut te beschikken, waaronder tien scheepskanonnen, die op een afstand van 7—9 Engelsche mijlen schieten kunnen.

De Boeren hadden òf verzuimd, òf zij waren niet instaat om het zuidelijk voorgebergte bij Colenso sterk te bezetten, terwijl de oostelijke vleugel eveneens te zwak was om tot de oostelijke uitloopers van het gebergte aan den rechter Tugela-oever te reiken. Wat de oorzaak van dezen treurigen toestand ook mag geweest zijn, de Engelschen

wisten er in ieder geval partij van te trekken; na een kort gevecht had hunne voorhoede, de South-African-lighthorse, waarop de Royal-Welsh-Fusiliers onder generaal Barton volgden, den 12^den^ Febr. zich meester gemaakt van den Hussarhill, noordelijk van Chievely gelegen. De Boeren waren van meening, dat de Engelschen deze positie uit gebrek aan water wel spoedig weer moesten opgeven, maar dezen keer hadden zij buiten den waard gerekend; ofschoon met heel veel moeite, werd de bezetting geregeld van water voorzien door ossenwagens, die ijzeren tanks naar boven sleepten.

Nu begon het kanonnenbombardement weer eens, om in de vijandelijke stellingen schrik te verspreiden, maar het was weer veel geschreeuw en weinig wol.

Den 17^den^ Febr. marcheerde het Engelsche leger naar het oosten van den Hussar-hill, dit als steunpunt beschouwende, en lord Dundonald kroop met zijne cavalerie-brigade, de Natal carabineers en Imperial-lighthorses voorop, tusschen rotsen en struikgewas door, zoover mogelijk naar het oosten toe. Hadden de Boeren op hunnen oostelijken vleugel goede voorposten gehad (het patrouilleeren en den verkenningsdienst hebben de vreemdelingen eerst in het Boerenleger ingevoerd!) dan hadden zij de geheele cavalerie, die zich te voet door het dichte struikgewas een weg moest banen, kunnen vernietigen.

Maar eens over de moeilijkheden heen, gelukte het lord Dundonald ongezien den top van den Monte Cingolo te bereiken en het ten hoogste 100 man sterke punt van den linker Boerenvleugel over Cingolonek naar het Noorden op Monte Christo terug te werpen. De Kanadiers (ook eene uitstekende troep) en de infanterie volgden deze beweging, waarna zij zich op den Monte Cingolo verschansten. Deze omgaande beweging voortzettend, gelukte het Lord Dundonald, den achteruit gedrongen linkervleugel van den vijand ook van Monte Christo te verdrijven. (18 Febr. 1900) De Boeren noemden deze hoogte den grooten Boschrand, zij beheerschte den kleinen meer westelijk gelegen Boschrand, Green Hill, die generaal Buller bijna tegelijker tijd in bezit nam. (18 Febr. 1900.)

Van den Monte Christo, een lang uitgestrekten berg, konden de Engelschen de oostelijke Tugela-positie's der Boeren en de positie's bij Pieters, waarheen zij nu terugtrokken, duidelijk overzien. Op de noordelijke helling van dezen berg stroomde de Tugela door eene nauwe vallei, eerst naar het Noorden en daarna naar het Oosten en van den top uit kon men het mijlen ver gelegen Ladysmith en den Lombardskop (Bulwana Hill) duidelijk onderkennen. Hier was dus werkelijk de sleutel der Boeren positie's; het is Buller ook gelukt deze van 't Oosten naar het Westen onhoudbaar te maken.

Van het Onderbroekplateau uit zag ik, hoe de Engelschen onophoudelijk met 60 stukken geschut van de Chievely-hoogten uit (Gunhill en Hussarhill) op den kleinen en grooten Boschrand hun kanonvuur

gericht hadden. Duizende kogels vulden de heldere blauwe lucht met hun gefluit en gesis, totdat men niet meer wist, waar men zich bergen moest. Tenslotte raakte de Boschrand met al zijn dor hout in brand, zoodat de omtrekken als gloeiende lijnen tot laat in den nacht zichtbaar waren. (Zie hoofdstuk XII.) Aan Boerenzijde zijn toen vele fouten gemaakt, die het verlies van deze belangrijke positie ten gevolge hadden.

Een Europeaan, die bij de gevechten tegenwoordig was geweest, vertelde mij, dat de veldkornet eener afdeeling van het Middelburg-commando (40 man sterk.), die Zaterdag 17 Febr. 1900, op de hellingen van den grooten Boschrand was, generaal Lucas Meijer om versterking liet vragen. Deze zond de gevraagde hulp echter eerst Zondagnamiddag door Krügersdorpers. Vreemd genoeg! Even eigenaardig handelde hij bij eene attaque op het Engelsche lager 16 April 1900; toen liet hij zijne Boeren uit de bergen niet te voorschijn komen. Op Zaterdag 17 Febr. echter was de zuidelijke helling van den kleinen Boschrand reeds bestormd en langs de zuidelijke helling van den grooten Boschrand waren al kanonnen opgesteld; zoodoende zag het er voor de Boeren op Zondagmorgen slecht uit. Zondagavond trokken de Engelschen zich voor een deel van den kleinen Boschrand terug, maar ook de Boeren, zij het dan ook na driemaal herhaald bevel van generaal Meijer en niettegenstaande de veldkornet sterk protesteerde. Dit veranderen of vorlaten der positie's geschiedde bij het invallen der duisternis zeer dikwijls, vermoedelijk om eene omsingeling door Engelschen onmogelijk te maken.

Den 19den Febr. werd de brug over de Tugela door het Scoutingcorps onder generaal Richiardi in alle vroegte vernield, maar zeer gebrekkig, daar er niet genoeg dynamiet was. De spoorwegbrug was reeds van tevoren vernietigd. Op dit geluid af kwamen nog zes Boeren aangereden, die heel verbaasd vroegen, waarom men dat gedaan had, daar op den geheelen Boschrand Engelschman noch Boer meer te vinden was. Om 8 uur van denzelfden morgen waren ook de Engelschen door de ontploffing opmerkzaam geworden, en beschoten onafgebroken den weg van Colenso naar Pieters. De Boeren moesten zich in hunne meest afgelegen positie's terugtrekken, waarvan de Railway-Hill, Pieters-Hill en het gelijknamige station zuidelijk van Ladysmith, in 't Oosten de Bartonhill, in het Westen Inniskillinghill, Doornkloof en Onderbroeksplateau bij Mac-Dulingfarm het middelpunt vormden.

Ofschoon de Monte Christo oostelijk ook de Pieters-Hill beheerscht, nam Buller dezen weg voorloopig niet als uitgangspunt, maar viel de Boeren op Pieters-Hill en in het front aan, waarvoor 21 Febr. 's namiddags eene brug over de Tugela bij Colenso gelegd werd. Buller verkeerde namelijk in de meening, dat de Boeren aan het terugtrekken waren, daar zij hunne tenten opgebroken hadden en met hunne ossen-

wagens over de vlakte westelijk van Ladysmith trokken. Maar de burgers stonden met hunne paarden nog achter Pieters-Hill en, zoodra de Engelschen door het smalle dal langs de spoorweglijn naar boven trokken, openden zij een moorddadig vuur op de vijandelijke troepen. De schrapmels ontploften vlak boven de Engelsche schansen en verwondden dikwijls 8 menschen tegelijk. Dit pom-pom-geschut, waarvan de Engelschen er toen geen een bezaten, werkte met noodlottige juistheid.

Wie weet, hoe de zaken nog gekeerd waren, indien niet juist op dezen dag de overgave van Cronjé bekend was gemaakt en Lord Roberts steeds verder in den Vrijstaat drong; de Boeren aan de Tugela moesten 5000 man afstaan om daar te helpen.

Een journalist der „Morning Post" schreef toen over den slag bij Pieters:

„De Boeren hadden, ook van hunnen kant steeds voorwaarts gaande op den bergkam (Inniskilling-hill) eenige nieuwe verschansingen opgeworpen, zoodat de schietlinie's nauwlijks 200 yards van elkaar lagen, wat zeggen wil, dat ieder zich plat neer moest leggen, wilde hij niet in groot levensgevaar verkeeren. Zoo hield het vuren aan beide zijden den geheelen dag aan, terwijl op den vlakken grond dooden en gewonden door elkaar lagen, de gewonden onder de gestorvenen, zonder verband, zonder eten of drinken en daarbij aan het geweer- en artillerievuur van beide zijden blootgesteld. Het was ontzettend te zien, hoe de arme kerels zich met moeite oprichtend, een veilig plaatsje trachtten te vinden; het herinnerde mij aan de gewonde Derwischen bij Omdurman, — maar hier waren het onze eigen landslieden."[1])

Ja, ja, hier waren het zijne eigen landgenooten! De Engelschman werd midden in zijne ellende aan het wreedaardig vermoorden en verminken der Derwischen herinnerd; dood en verminking door ontplofbare kogels veroorzaakt! Zou het geweten bij hem een weinig gesproken hebben?

Bij de Boeren waren de verliezen weer onbeduidend. Aan de geheele Tugela verloren zij slechts eenige honderd man en heel weinig gevangenen.

---

[1]) „The Boers on their part had made some new trenches in advance of those on the crest of the hill, so that the opposing firing lines were scarcely three hundred yards apart, which meant that everyone in them must lie still or run grave risks. Thus they remained all day, firing at each other continually, while on the bare ground between them the dead and wounded lay tickly scattered, the dead mixed with the living, the wounded untended, without dressings, food or water, and harassed by the fire from both sides and from our artillerie. It was a very painful thing to watch these poor fellows moving about feebly and trying to wriggle themselves into some position of safety, and it reminded me of the wounded Dervishes after Omdurman — only these were our own countrymen."

In dezen tijd (24 Febr.), toen de dood weer eens vreeselijk had huis gehouden, gebeurde het volgende: Bij het aanbreken van den dag kwamen de Boeren, voorzien van eene Roode-Kruis-vlag op het krijgsveld, daar de gewonden (ook die van den vijand) dicht bij hunne schansen lagen. Zij zochten hunne gewonden op en gaven de andere te drinken. Intusschen had het schieten op deze punten opgehouden. Zij namen den vijand geweer en patronen af en hebben misschien een enkelen keer ook de schoenen uitgetrokken, omdat het met hun schoeisel slecht gesteld was.

Maar dat zij de dooden en gewonden van geld en andere dingen beroofd hebben, dat geloof ik nooit.

In dien geest heb ik nooit een Boer zien handelen; dat is in strijd met zijn karakter. Hoeveel medelijden toont hij altijd met gevangenen en gewonden! Hij stelt de eerste liever op vrije voeten dan hen door ellende te laten omkomen. In het begin van den oorlog, toen de Boeren zelf nog kleeren genoeg hadden, heb ik bij hen nooit een khaki-pakje gezien.

In 't kort, de Engelschen schoten op de Boeren, die met de Roode-Kruis-vlag naast de gewonden neerknielden. Dit was echter het teeken om het vuur aan beide zijden weer te openen en nu gedurende den geheelen dag met verdubbelde kracht.

Buller zag in, dat deze aanval op het front te groote offers eischte en misschien tevergeefsch was, dus besloot hij tot den terugtocht en ondernam een tweeden aanval op den oostelijken vleugel van het Boerenleger. In alle vroegte (25 Febr.) zond hij een parlementair naar den vijand om een wapenstilstand te vragen, teneinde de dooden te begraven en de gewonden te transporteeren.

Het was vreemd, dat de Engelschen altijd een wapenstilstand vroegen, wanneer zij in een benarden toestand waren. De Boeren stonden dit meestal toe, terwijl in het tegenovergestelde geval, zooals het verder verloop van den oorlog bewijst, dat niet altijd van de Engelschen gezegd kan worden.

Generaal Botha stemde ook dezen keer in een wapenstilstand toe tot 9 uur 's avonds; de Engelschen gebruikte dien tijd echter niet slechts voor de gewonden en dooden, maar ook voor den terugtocht en de voorbereiding van den nieuwen aanval. Dit feit werd niet alleen door Boeren, die toen in ons lazaret kwamen, gemeld, maar ook Engelsche berichten beweerden hetzelfde. Ik heb mij toen ontzettend geërgerd over de goedhartigheid der Boeren. Ik begreep niet, hoe zij den wapenstilstand op zulk een gewichtig moment toestonden en dat, nadat den vorigen dag hunne Roode-Kruis-vlag beschoten was!

Op Majubadag, 27 Febr. 1900, werd de linker Boerenflank onschadelijk gemaakt; eerst werd Bartons Hill, vervolgens Railway Hill (ook Pieters-Hill) en ten slotte Inniskilling Hill veroverd. De Boeren boden slechts weinig weerstand, hadden 48 gevangenen en eenige dooden

en vluchtten in N. W. richting. Daardoor kwam Ladysmith vrij; want commandant-generaal Joubert, die wegens ziekte weinig aan de gevechten bij de Tugela had deelgenomen en meestal in het leger achter den Lombardskop te vinden was, had ingezien, dat hij het beleg moest opgeven.

Wij willen nog even de houding van generaal Joubert in dien tijd nagaan.

Het was immers toen reeds algemeen bekend, dat Joubert niet op de huizen liet schieten. Men beweerde, dat het doelloos zou geweest zijn, daar deze uit blik en hout gebouwde huizen onbewoond waren.

Als dat zoo was, is het wijs niet te schieten, maar later heb ik toch zelf gezien, dat de Engelsche troepen wel degelijk de onbeschadigde huizen betrokken. Men heeft Joubert ook van werkeloosheid beticht; maar dat was onrechtvaardig, want na het beleg van Ladysmith wilde Joubert verder offensief optreden tot Pietermaritzburg toe. De krijgsraad van 1899 in tegenwoordigheid der beide presidenten besliste echter, dat Joubert zijne troepen tot achter de Tugela moest terugtrekken.

Ook van een bestorming van Ladysmith is dikwijls sprake geweest. Maar in den krijgsraad van begin Jan. en 10 Febr. konden de verschillende commandanten het evenmin over eene gezamenlijke bestorming eens worden. Toen meende generaal Joubert, dat Ladysmith het nog wel 2 tot 3 maanden houden kon.

Den 6den Jan. besloten het Heidelbergsche en Harrysmithsche commando voor eigen verantwoordelijkheid de zuidelijke Engelsche voorposten aan den Platrand, Wagon-Hill en Caesar Camp te overrompelen. Men kon ook hier weer zien, hoe moeilijk het was voor de Boeren eendrachtig te manoevreeren. Was toen een goed overlegde gezamenlijke aanval ondernomen, dan zou Ladysmith hoogstwaarschijnlijk gevallen zijn.

Het ontbrak nu eenmaal aan krachtige leiding. Dit was ook de groote fout van den ouden ziekelijken generaal Joubert.

Daarbij komt nog, dat de Boer voor een lang beleg en voor een grooten veldtocht niet geschikt is. Daartoe ontbraken de noodige troepen en eene goede artillerie. De Boeren hadden nooit hunne vaste plaatsen, hunne dorpen hebben zij zelden kunnen houden. Integendeel, zij trokken zich uit de dorpen terug, opdat deze niet tot puin geschoten zouden worden; Johannesburg en Pretoria hebben zij bijna zonder slag of stoot overgegeven. Zooveel te beter zijn zij bij kleinere krijgsoperatie's, bij het overrompelen van kolonnes en forten Dit bewees het vervolg van den oorlog. Zoodra de Engelschen eene groote macht zonden, verlieten zij hunne positie's, na zich eerst flink van proviand en ammunitie voorzien te hebben.

Het karakter der Boeren droeg dus voor een deel schuld aan het verloop der gebeurtenissen om Ladysmith.

HOOFDSTUK XIV.

Het leven en de gewoonten der kaffers. -- In Engelsche handen. -- De vlucht van twee gewonde Boeren. -- De houding der Kaapsche, Natalsche Boeren. -- Engelsche patrouilles en doktoren bezoeken ons lazaret; zij toonen ons dum-dumschoten der Boeren. -- Lord Dundonald in Mac-Duling-farm. -- De conventie van Genève. -- Het Engelsche hospitaallager Intombicamp bij Ladysmith. -- De typhusepidemie in dit lager. -- De watertoevoer in de Engelsche lagers. — De tweede Hollandsche ambulance in Engelsche handen. — Onze zieke en gewonde Boeren. — Een Engelsch veldprediker. — In het politiebureau te Ladysmith en de secretaris van Buller. — Het telegrafisch bevel van Buller om de ambulance op den Boerenkant te brengen. — Een geneesheer gevangen genomen. —

Van het voortrukken der Engelschen naar Ladysmith merkten wij op Mac-Duling-farm weinig; bijna alle troepen trokken ons in oostelijke

Gewonde Boeren in den tuin van Mac-Duling-farm.

richting op grooten afstand voorbij, voornamelijk de lange rijen ammunitie- en proviandwagens, en verder de zware artillerie, die langs

den stoffigen straatweg bij Onderbroekspruit naar boven kwam. Wij bleven voorloopig van bezoek verschoond en konden rustig onze zieken helpen.

Maar in onze omgeving was veel veranderd. Vroeger gingen wij 's avonds na den eten dikwijls eens naar het farmhuis en brachten daar menig gezellig uurtje door. De oudste dochter speelde dan piano, waarbij Transvaalsche, Engelsche en Duitsche liedjes gezongen werden. De kinderen van den farmer brachten vroeger vaak een lekker soepje of versch brood voor onze zieken, maar toen de Boeren weg waren, hield dit alles op. Soms kwamen zij ons nog wel bezoeken, maar het scheen ons toe, dat wij op de farm minder welkom waren.

De dochters van Mac-Duling, eenige gewonde Boeren en onze kok van het hospitaal; links een ziekentent, rechts een ambulance-wagen.

Wij hadden voor de ambulance twee melkkoeien en twee kalveren gekregen, die voor ons van groot belang waren. Het was heerlijk voor de zieken om eens versche koemelk te drinken, in plaats van de gecondenceerde melk. Op een goeden dag was de eene koe echter plotseling verdwenen, al weer op onverklaarbare wijze, en de andere, beweerde de farmer, behoorde aan zijnen broeder, die zijn eigendom nu weer opeischte, als reden opgevende, dat zijn koe weggeloopen was. Nu, dit was niet waar, want wij hadden de dieren van Modderspruit meegebracht.

Ook de kaffers, die zich in den omtrek ophielden, werden na het ontzet van Ladysmith dagelijks onvriendelijker, zelfs brutaal.

Het gebeurde bijv. eens, dat, toen wij met ons tweeën door een kafferdorp gingen, een kaffer ons verbood zijne hut voorbij te rijden. Zoo iets zou onder de Transvaalsche regeering niet voorgekomen zijn. Ik heb het al eens gezegd, dat de Boer veel beter met den kaffer weet om te gaan dan de Engelschman. De kaffer werd in den oorlog bij de Boeren gecommandeerd om voor de trekdieren en de wagens te zorgen; de Engelschman betaalde hem voor hetzelfde werk goed: daarom liepen zij ook in massa's naar de Engelschen over. De Boer

Kafferfamilie met hare hut te Onderbroekspruit; op den achtergrond de Tafelbergen.

is streng voor den kaffer, maar behandelt hem niet slecht. Met de kinderen van den Boer wordt hij opgevoed, en dikwijls zag ik, hoe goed de kaffer voor die kinderen zorgt en als een kindermeisje met hen speelt.

Heeft een kaffer iets misdreven, dan wordt hij volgens de wet streng gestraft. Het afranselen met den nijlpaardenzweep werd door den rechter meestal als strafmiddel voorgeschreven, maar altijd in tegenwoordigheid van een geneesheer, die er een guinje (19½ Mark) voor kreeg.

Evenwel zal een Boer, vóórdat de rechter een kaffer veroordeeld heeft, hem niet licht slaan. Het zou ook weinig helpen, want de kaffer, die eens geslagen is, loopt heel spoedig weg.

De kaffers, die tot eene farm behooren, krijgen dikwijls ook een stuk grond voor eigen gebruik; hierop bouwen zij dan hunne half kogelvormige hutten. De plaat op bladz. 143 geeft den ingang van zulk eene kafferhut weer. De kaffer, die er naast staat, dient met zijne familie op Mac-Dulingfarm. De lichte streep op den achtergrond, naast de heg der hut, is de straatweg, die N.W. van Ladysmith langs vele kopjes naar Harrysmith gaat. De kafferhutten in Zuid-Transvaal en den Vrijstaat zijn bijna alle half kogelvormig, zeer kunstvol uit stroo en wilgetakken gevlochten. Het dak wordt in het midden door een boomstam gesteund, terwijl de kaffers in het noorden van Transvaal (in de Zoutpansbergen) hunne hutten rond bouwen, met een muur van klei, en ze van een parapluie-vormig stroodak voorzien.

Van deze hutten vindt men er steeds eenige bij elkaar, binnen een gevlochten heg van wilgetakken; dit noemt men eene kafferkraal. Smalle paden slingeren langs rotsen en doornstruiken van de eene kraal naar de andere.

Hier kent de kaffer volkomen den weg, wat noodig is ook, daar zijne post nog heel primitief ingericht is; de ééne kaffer brengt een bericht tot het huis van zijn buurman, en deze brengt het weer een huisje verder, zóó gaat het van huis tot huis. Men schijnt daar nauwkeuriger de woorden over te brengen dan bij ons, want de Europeanen hebben, zelfs in gewichtige zaken, van deze post gebruik gemaakt. Bij ons zou alles behalve de waarheid het eindstation bereiken!

In een bovenbedoelde hut woont meestal slechts één kaffer met zijne vrouwen en kinderen. Hij mag zijne moeder ook nog in huis nemen, maar zijne schoonmoeder mag nooit een voet op zijn erf zetten. Zij mag slechts aan de heg met hare dochter spreken en dan nog met afgewend gelaat.

Er bestaat zelfs eene ceremonie, waarbij de man direct na de bruiloft de schoonmoeder met speer en schild van het erf jaagt.

Zoolang de kaffer nog ongetrouwd is, verdient hij in bet dorp bij de blanken zijn brood; heeft hij genoeg gespaard, dan gaat hij weer naar de kraal terug, waar hij zich tegen één of twee ossen eene vrouw koopt.

De vrouw moet voor hem al het werk doen, zoowel in huis als op het land. Hoe meer vrouwen hij heeft, hoe beter hij er aan toe is; tenslotte behoeft hij niets meer te doen. De oude kaffers voeren dus een lui leventje, waardoor zij dik en vet worden. Gezetheid geldt bij hen als bewijs hunner aanzienlijkheid. Zij gaan wel eens op de jacht en maken in de buurt visites, maar voor het overige eten, rooken, slapen en drinken zij den geheelen dag, niettegenstaande het laatste in Transvaal streng verboden is. Ja, men mag hen zelfs geen spiritualiën verkoopen. Het liefst rooken zij Indischen hennep (Dacha) uit aarden pijpen, waardoor zij totaal verdoofd worden en tenslotte met de heerlijkste droomen inslapen. Zij hebben ook hunne bepaalde

feestdagen, waar het lustig toegaat. De gasten zetten zich gehurkt in een kringetje op den leembodem; de pompoenschaal met kafferbier gevuld gaat dan van mond tot mond. Nu duurt het ook niet lang, of het geheele gezelschap is in eene vroolijke stemming. Dit geel-bruine, zuurachtige bier smaakt namelijk niet kwaad en bevat tamelijk veel alcohol.

Ik woonde zoo'n feestelijkheid ook eens bij; men liet mij uit beleefdheid gelukkig het eerst drinken. Op zulke samenkomsten wordt vlijtig ruilhandel gedreven in vellen, koralen kettingen en kunstig gevlochten stroowerk. De negers in Zuid-Afrika („kaffer" is eigenlijk een scheldnaam) behooren tot het ras der Bechuanen; tot dezen stam hooren ook de oorlogzuchtige Zulu's, de vlijtige Basuto's en andere.

Eene Engelsche patrouille op Mac-Duling-farm.

Zij hebben allen het eigenaardig negertype: de lange armen, de holle lendenen, den eigenaardigen gang met het draaien der heupen, en verspreiden allen denzelfden onaangenamen reuk.

Onder de Basuto's zag ik mooie, gespierde gestalten. Onze kaffers behoorden meestal tot dezen stam; zij zijn goedhartig en opgewekt als kinderen. Later in Krügersdorp kreeg ik er twee van den stam der Masuto's; zij hebben een licht-bruine huidkleur, bijna roodachtig wollig haar en een langwerpig gevormd hoofd. Zij zien er teer uit en zijn klein van gestalte.

De kaffers zijn meestal nog heidenen; zij verafgoden planten, steenen enz., en hunne dooden worden in hurkende houding begraven met wat levensmiddelen voor den eersten tijd. Doch velen zijn reeds Christenen geworden. Dikwijls zag ik, hoe kaffers, om een vuurtje gezeten, in een a. b. boek, in de Basuto taal geschreven, verhalen uit den Bijbel lazen, die door de zendelingen uitgegeven werden. Zij vonden het erg grappig, wanneer ik hen bij het werk helpen wilde.

Den 1sten Maart maakte ik met een verpleger een rit naar de kopjes van Ladysmith noordelijk van onze farm. Onderweg ontmoetten wij eene Engelsche colonne met ammunitie, die ons naar den naasten weg naar Ladysmith vroeg, maar ons verder met rust liet. Vrijdag 2 Maart 1900 kwamen 2 Engelsche officieren op de farm, waar zij door den Boer en zijne zonen ontvangen werden, zooals op de plaat te

Een van onze ziekententen op Mac-Duling-farm.

zien is. Op den achtergrond in het Westen liggen de bergen van het Onderbroeksplateau. Zij vroegen den farmer naar het getal van onze gewonden en stuurden twee ongewapende soldaten in het lazaret om verdere bijzonderheden omtrent de gewonde Boeren te hooren. Zij verzochten ons bij de officieren te komen.

Mijn collega en ik gingen er heen. De beide officieren verklaarden ons heel beleefd, dat wij voorloopig op de farm konden blijven, totdat wij nader bericht kregen. Een wacht werd ons niet gegeven; ik vatte dit als een bewijs van achting op voor de neutraliteit van ons hospitaal. Maar van dien dag af reden af en toe een paar soldaten voorbij om een oogje in het zeil te houden. Onder de gewonden, die wij den 28sten Febr. bij den terugtocht der Boeren kregen, was ook de waar-

nemende commandant van het Johannesburgsche commando, Du Preez uit Krügersdorp, en de veldcornet Moustard van hetzelfde commando; beiden zwaar gewond. De één had een schot dwars door borst en longen, en van den ander was de onderkaak door een schrapnelsplinter verpletterd; buitendien had hij nog twee schrapnelschoten door den schouder en den rug en een Lee-Metfordschot door het gewricht van den linker elleboog. Niettegenstaande deze ontzettende verwonding was hun toestand boven alle verwachting gunstig, zooals het meestal bij de Boeren het geval was.

Nadat zij verbonden waren, wilden zij nog vóór de aankomst der Engelschen weer vertrekken, maar dat ging niet.

Zooals ik reeds zeide, had ik zelf er zorg voor gedragen, dat de zieken zooveel mogelijk buiten het bereik van den vijand bleven; maar er waren geen wagens genoeg om er nog meer te transporteeren en de Boeren zonden ons niets.

's Avonds na het bezoek der eerste Engelsche militaire patrouille kwamen de beide Boeren, die ik veel vroeger had willen wegsturen, om den muildierwagen vragen. Zij wilden dien op hunne vlucht naar het Noorden gebruiken. Ik waarschuwde hen voor een dergelijken tocht. Toen ik merkte, dat er toch verder beraadslaagd werd, verklaarde ik er mij beslist tegen.

Eer ik mij te rusten legde, liet ik hen beloven den volgenden morgen niets te beginnen, vóór ik zelf naar Ladysmith was geweest. Maar inplaats van hun woord te houden, vond ik 's morgens de muildieren reeds ingespannen en de Boeren reisvaardig. Mijn collega stuurde hen zoogenaamd naar het volgende groote veldlazaret van Dr. Koster, die de tweede Hollandsche ambulance leidde. Ik protesteerde nog eens tegen het wegsturen van gewonden, nadat er eene Engelsche patrouille geweest was, en vond dat dit inbreuk maken was op de conventie van Genève, waarvoor ik de verantwoordelijkheid niet op mij wilde nemen.

Mijn raad werd echter in den wind geslagen, en de beide Boeren maakten zich haastig uit de voeten, terwijl zij een kameraad uit Johannesburg in den steek lieten, die een schot door arm en rug had en naar huis wilde gaan om zich door zijne vrouw te laten verplegen. Zooals mij later de muilezeldrijver op onze terugreis naar Europa vertelde, dachten de Boeren er niet aan naar de tweede Hollandsche ambulance bij Springfontein te gaan, maar namen hun weg direct over Van Reenen-pas naar Harrysmith. De Hollandsche ambulance, 2 uur noordelijk van Ladysmith gelegen, was namelijk tegelijk met de onze in Engelsche handen gevallen. In Harrysmith kregen zij van Dr. Schelkly, dien ik uit de Münchensche chirurgische kliniek kende, verder geneeskundige hulp. Bij Du Preez werd de kogel uit de borstspier nog verwijderd. Beiden zijn volkomen genezen. Du Preez ontmoette ik later in Krügersdorp, waar hij groote bezittingen had, op den dag, dat de En-

gelschen hunnen intocht deden. Hij stond daar met de pijp in den mond en keek naar de binnenkomende troepen; aan vechten dacht hij niet meer. Evenmin heeft hij de gewonde Boeren of mij in het hospitaal bezocht. Toch zijn wij vier weken in Krügersdorp geweest!

Eenige weken tevoren zag ik toevallig in het Grand-Hôtel te Krügersdorp den veldcornet Moustard. Zijne onderkaak, waarvoor hij eerst door Dr. Schelkly en later door de eerste Hollandsche ambulance te Pretoria behandeld werd, was volkomen geheeld, evenals zijn elleboog, die hij weer bewegen kon. Ook hij heeft het oorlogsveld niet meer opgezocht en was een weinig koel en kort aangebonden, toen ik hem herkon en aansprak. Hij was keurig gekleed.

Toen ik later bij de Medische-Staatscommissie om een anderen tentwagen vroeg en vertelde, hoe mijn wagen verdwenen was, waren zij over de vlucht der beide Boeren in het geheel niet gesticht. Zij vonden het heel erg, dat daardoor wagens verloren gingen, want er was geen eene wagen meer te krijgen.

Eene Engelsche patrouille op Mac-Duling-farm.

Bij de ambulance van het Zoutpansberg-commando was een verpleger gekomen uit Pietersburg, een zekere Hewitt, die op eigen houtje aan patienten geneeskundige hulp bood. Hij was onder de Boeren bekend als de „missionarisdokter". Mijn collega lag steeds met hem

overhoop. Sinds de Engelsche patrouille op de farm geweest was, ging Hewitt, die vloeiend Engelsch sprak en tot eene Evangelische zendelingvereeniging behoorde, steeds met hen om; hij verhuisde ook van het Boerenlager naar de farm en moet zelfs op een nacht naar het Engelsche leger gegaan zijn over de Tugela heen. Het farmhuis van Mac-Duling was net een informatiebureau voor de Engelschen; Mac-Duling zelf stond natuurlijk op den besten voet met hen.

Deze houding is volkomen in overeenstemming met die der Natalsche en Kaapsche Boeren gedurende den geheelen oorlog. Men verwachtte namelijk, dat de Kaapsche Boeren in groote massa's zouden opstaan, waartoe de tochten van De Wet, Kritsinger, Herzog, Scheepers en anderen moesten dienen. Voor een deel gebeurde dit ook, maar overigens ontbrak weer eendrachtig samenwerken. Toch bracht deze verdeelde opstand het Engelsche leger in de grootste moeilijkheden.

Eene Engelsche patrouille; rechts het tuinhuisje.

De Kaapsche Boeren hadden onder de Engelsche regeering eigenlijk een heel goed bestaan; zij waren door den handel met Engeland rijk geworden en met de Engelsche wetten en gebruiken vertrouwd; door het schenden der neutraliteit riskeerden zij 't verlies van rust en vrijheid. Misschien zou in de Kaap alles bij het oude gebleven zijn, wanneer daar niet de krijgswet was toegepast. Wan-

neer de Transvaalsche Boeren met eene grootere macht in de Kaapkolonie waren gekomen, geloof ik zeker, dat de kolonisten zich bij hen hadden aangesloten, maar van zelfstandig optreden kon geen sprake zijn.

Zoo was het ook met Mac-Duling. Zoolang de Boeren in de buurt waren, was hij met hen goede maatjes, maar nauwlijks kwamen de Engelschen, of hij opende zijne deur voor hen.

De reeds genoemde Hewitt bracht aan de Engelsche patrouilles iederen dag bericht, zonder dat wij er iets tegen konden doen.

Op de platen ziet men zulke patrouilles staan, die ons lazaret in den tuin bezochten. Rechts op de plaat op blz. 149 ziet men ons tuinhuisje, dat voor apotheek, keuken en verbindplaats werd gebruikt.

Met de patrouille kwamen ook wel eens doktoren mee. Onder hen bevond zich een dokter Briskow; hij schreef niet alleen de namen der zieken op, maar toonde ook veel belangstelling in hun toestand. Van hem hoorden wij weer eens interessant nieuws n. l., dat Cronjé zich overgegeven had; dat de kleine mauserkogels slechts heel onbeduidende wonden veroorzaakten, zoodat de zieken, zelfs bij een schot in de kaak, weer na eenige weken dienst konden doen. Hij liet mij ook eenige dum-dum-kogels zien, die volgens hem in een

Dr. Briskow vóór het tuinhuisje.

Boeren-patroontasch gevonden waren, maar ik draaide den kogel om en toonde hem den stempel eener Engelsche firma. Hij zeide echter, dat het heel goed mogelijk was, dat de Boeren deze kogels reeds

vóór den oorlog uit Engeland hadden laten komen. Het kan wezen, dat de Boeren de achtergelaten dum-dum- en Lee-Metford-kogels van het Engelsche lager bij Dundee meegenomen hebben en ze daarna zelf gebruikten.

De dum-dum-kogels, die Dr. Briskow mij toen gaf, behoorden bovendien in een Lee-Metford-geweer. Dezelfde soort kogel gaf een Natalsche karabinier mij den volgenden dag uit zijn gordel.

Het is de moeite waard de klacht van een oorlogs-correspondent over dit punt te hooren, toen de Engelschen na den slag bij Pieters dum-dum-kogels in het Boerenlager vonden.

Vertaald luidt deze klacht als volgt:

Lord Dundonald in ons hospitaal.

„Een groot deel der mauser-ammunitie, die men in de Boerenverschansingen den 28sten Febr. 1900 na hunne vlucht gevonden heeft, waren bedekt met eene groene laag, die onze soldaten voor vergif hielden, maar bij nader onderzoek scheen het was, dat om de kogels gezeten heeft. Een officier der East Surreys, die mij herkende, kwam naar mij toe en liet mij een ontplofbaren kogel van de gruwelijkste soort zien. De punt was afgesneden, waardoor het weeke lood te zien was, terwijl er vier insnijdingen op zijde waren. Er werden heele kisten met deze ammunitie gevonden. Een officier, die berekeningen omtrent de trefbaarheid dezer kogels maakte, vertelde mij, dat de verhouding van deze ongeoorloofde kogels ongeveer 1—5 is. Ter-

wijl ik schrijf, ligt een kogel van deze soort voor mij. Door menschen van het vak heb ik mij laten inlichten en zij beweren, dat het de gevaarlijkste kogel is, tot nog toe gevonden. Nog vijf andere soorten werden door officieren van gezondheid verzameld; zij probeerden ook uit te maken, welk soort van wonden deze kogels veroorzaakten. (vergelijk mijne beschrijving op bladz. 119.)

Men kan mij niet van onrechtvaardigheid tegenover den vijand beschuldigen, ik wil werkelijk over beide partijen slechts de waarheid schrijven. Getracht heb ik aan de patriottische deugden der Boeren recht te laten wedervaren, doch nu moet ik vermelden, dat het karakter van dit volk een leelijken trek heeft. Een man — in den vollen zin des woords — mag zijn vijand niet willen verscheuren, hoe zeer hij hem ook naar het leven staat." [1])

De groene zelfstandigheid, waarvan de Engelsche correspondent sprak, werd verkregen door de patronen met de punt in een stearine-oplossing te doopen, opdat de loop van het geweer gespaard zou blijven. De vetzuren van deze massa verbonden zich met het nikkel en het koper der patronen en vormden de groene laag, die heel onschadelijke bestanddeelen bevatte. Overigens wordt de stearine vóór het afschieten ook wel afgewreven. Ik heb deze groene massa zelf nauwkeurig onderzocht en ben tot de genoemde resultaten gekomen. Een tijd lang waren de Engelsche couranten vol van de vergiftige kogels der Boeren.

---

[1]) „A large proportion from the mauser-ammunition were covered with bright green slime, which the soldiers declared was poison, but which on analysis may prove to be wax, used to preserve the bullet.

The Boers however were not so guiltless of other charges. A field officer of the East Surreys, recognising me, came up and showed me an expansive bullet of a particulary cruel pattern. The tip had been cut off, exposing the soft core, and four slits were scored down the side. Whole boxes of this ammunition had been found. An officer who had been making calculations, told me that the proportion of illegal bullets was nearly one in five. I should not myself have thought it was so large, but certainly the improper bullets were very numerous. I have a specimen of this particular kind by me as I write, and I am informed bij people who shoot big game, that it is the most sever bullet of its kind yet invented. Five other sorts have been collected by the medical officers, who have also tried to classify the wounds they respectively produce.

I cannot be accused of having written unfairly about the enemy; indeed, I have only cared to write what I thought was the truth about everybody. I have tried to do justice to the patriotic virtues of the Boers, and it is now necessary to observe that the character of these people reveals, in stress, a dark and spiteful underside. A man — I use the word in its fullest sense — does not wish to lacerate his foe, however earnestly he may desire his life."

Het is overigens grappig, dat de Engelsche journalist met zooveel leedwezen tot de ontdekking moest komen, dat de Boeren met dum-dums geschoten hebben; alsof hij niet wist, wie ze het eerst op het krijgsveld gebracht heeft! Maar verwijten als het misbruiken van wapens, het niet naleven der artikels van de conventie van Genève, heeft men na iederen oorlog van beide zijden gehoord. Het is moeilijk uit te maken, wie gelijk heeft.

Zondag, den 4den Maart, kregen wij twaalf man Natalsche Carabiniers om ons te bewaken, die Engelsche gewonden meebrachten; enkelen hadden ontstoken wonden.

De wacht wilde zich eerst in ons tuinhuis en in onze tenten huislijk inrichten, maar wij stonden er op, dat zij zelf tenten lieten komen.

Engelsche Natal-Caribiniers in Mac-Duling-farm.

Onze kok had, nadat een van onze koeien verdwenen was, haar kalf geslacht en er heerlijke biltong van gemaakt. Daartoe wordt het vleesch in reepen gesneden, gepeperd en gezouten en 's nachts boven een houtvuur gehangen. Dit vleesch, ons versch gebakken brood en onze tabak smaakte den Engelschen uitstekend.

Maandag, 5 Maart, ontvingen wij 'smorgens vroeg bezoek van lord Dundonald en zijn adjudant. De laatste, een jonge blonde man. (ik

geloof, dat het Winston Spencer Churchill was, de oorlogs-correspondent, die bij Escourt door de Boeren gevangen genomen werd, door omkooping uit Pretoria ontkwam en over Durban naar Natal terug keerde), verzocht een portret van ons te mogen maken. Bijna ieder Engelsch officier droeg een kodak. Omgekeerd nam ik, zooals de plaat laat zien (blz. 152), ook de gelegenheid waar. In het midden staat lord Dundonald, terwijl hij inlichtingen inwint omtrent den ontvluchten commandant en den veldcornet; achter hem voor den ambulance-wagen staat zijn adjudant; op den achtergrond van den farmtuin ziet men de tenten aan den voet van het Onderbroeksplateau. Lord Dundonald verlangde van mijn collega, dat hij terstond met 3 Natalsche Carabiniers naar de genoemde Hollandsche ambulance, noordelijk van Ladysmith, zou gaan om nog denzelfden dag de gewonde Boeren terug te brengen. Zij schenen er veel belang bij te hebben, juist deze beide menschen in handen te krijgen.

Op de volgende plaat ziet men de vertrekkende colonne en daarachter, half tusschen eucalyptusboomen verborgen, onze keuken.

Den volgenden morgen kwam mijn collega met de Engelsche patrouille onverrichterzake terug. De Engelschen hadden de Hollandsche ambulance op Potgietersfarm bij Springfontein terzelfder tijd verrast. Daarbij had Dr. Koster, die deze ambulance leidde, vele zaken van de ambulance verloren, en zijn voorraad wijn en mineraalwater was volkomen uitgeput. Ik weet, dat hij later in Holland ook schadevergoeding heeft aangevraagd.

Tegen den middag van denzelfden dag, 6 Maart, zond Lord Dundonald, wiens cavalerie-brigade op de kopjes in onze nabijheid campeerde, drie ossenwagens om ons met onze gewonden en ambulance-goederen naar de Boerenlagers te laten brengen. Maar reeds na een half uur kwam een tegenbevel van Sir Redvers Buller uit Ladysmith om de gewonde Boeren en de geheele bagage daarheen te zenden. Dit bericht werd door twee Engelsche officieren van gezondheid overgebracht. Omtrent de doktoren en verplegers was niets beslist, doch zij dachten, dat wij vrij waren. Wij wilden echter niet van de zieken en onze goederen afscheid nemen en trokken dus mee.

De zieken legden wij op brancards of matrassen in de wagens en vertrokken 's avonds naar het 2—3 uur verre Ladysmith.

Het inruilen van gewonden tusschen Engelschen en Boeren gebeurde in het begin van den oorlog tamelijk dikwijls; bijv. na de gevechten bij Elandslaagte en Spionskop en zelfs nog na den slag bij Pieters leverden de Engelschen de Boerengewonden aan hunne ambulances uit. Dat was nu gedaan. Lord Dundonald wilde ons, ondanks het voorval met den commandant en den veld-cornet, met onze gewonden, waaronder slechts drie Boeren waren, laten vertrekken. Daarvoor zond hij de beide ossenwagens. De muilezelwagens van Buller kwamen pas later.

Ook de Boeren leverden, volgens de artikels der conventie van Genève, de Engelsche gewonden aan de ambulances uit. Zij kenden dus ook de conventie van Genève, die hun door gouvernements-kennisgeving bekend werd gemaakt. (22 Juli 1896).

No. 261. R. 6352/96.

Ter algemeene informatie wordt hiermede gepubliceerd, dat bij art. 981, dato 22 Juli 1896, de Ed.Achtbare Eerste volksraad aan de HEd, Regeering machtiging verleende, waarvoor bij Uitvoerend Raadsbesluit, art. 512, dato 22 Juni 1896, gevraagd werd, in zake het toetreden van de Zuid-Afrikaansche Republiek tot de Conventie van Genève.

Dr. W. J. LEYDS,
Staatssecretaris.

Gouvernementskantoor,
Pretoria, 30 Juli 1896.

De Conventie van Genève luidt als volgt:

OVEREENKOMST voor de verbetering van het lot der gewonde krijgslieden in de legers te velde.

Art. 1. De ambulance en de militaire hospitalen moeten als neutraal beschouwd en als zoodanig door de oorlogvoerende partijen beschermd worden. De neutraliteit houdt op,zoodra de ambulance of hospitalen door eene krijgsmacht bewaakt worden.

Art. 2. Het personeel der hospitalen en ambulance, waartoe de intendanten, de doktoren, het bestuur, de ziekendragers, ook de geestelijken behooren, worden gedurende de uitoefening van hun werk, bij het dragen of helpen van gewonden als neutraal beschouwd.

Art. 3. De personen, in het vorig artikel bedoeld, kunnen zelfs na de bezetting door den vijand in het hospitaal blijven, waar zij werkzaam waren, of zij kunnen er vandaan gaan en zich bij het corps aansluiten, waartoe zij behooren.

In dit geval moeten de personen, die hunnen dienst opgeven, tot bij de vijandelijke voorposten gebracht worden.

Art. 4. Met de goederen van het militair hospitaal wordt volgens de krijgswet gehandeld; de menschen uit het hospitaal kunnen bij hun vertrek slechts hun persoonlijk eigendom meenemen. De ambulance behoudt in dit geval hare goederen.

Art. 5. De inwoners van eene streek, waar gewonden geholpen worden, moeten van vijandelijkheden verschoond blijven.

Art. 6. Gewonde en zieke soldaten van iedere nationaliteit zonder onderscheid moeten opgenomen en verpleegd worden. De opperbevelhebbers hebben het recht de gewonde soldaten dadelijk naar de vijandelijke voorposten te laten brengen, zoodra de omstandigheden het veroorloven en beide partijen hiermede instemmen.

Zij, die na hunne genezing geen dienst meer doen kunnen, moeten naar hun land teruggestuurd worden.

* * *

Terwijl gedurende de laatste drie weken de zon helder geschenen

had, moesten wij 6 Maart onder een voortdurenden motregen onze zaken inpakken, zoodat alles door en door nat in de kisten kwam. Een foxterrier, die na de gevechten bij de Tugela in ons kamp was geloopen, bleef van dat oogenblik af mijn trouwe begeleider: hij reisde zelfs mee naar Ladysmith. Misschien kwam hij uit eene leege farm of zelfs van de Engelschen; uit dankbaarheid voor zijne aanhankelijkheid heb ik hem mee naar München genomen, waar het hem best bevalt.

's Avonds laat kwamen wij doodmoe van den langen tocht en doornat in het Intombi-camp. Die aankomst zal ik nooit vergeten. Onze bagage werd zonder veel complimenten op een stapel geworpen, waarbij eene Engelsche wacht geplaatst werd.

Engelsch-Indische twee-wielige ambulance-wagens. Op den achtergrond een groote ziekentent.

Eenige doktoren ontvingen ons met de heugelijke tijding, dat er uitgezonderd een weinig brandy en wat harde veldbeschuit niets meer te eten was. Ik vulde in de beschuittent, die men mij aanwees, mijne beide zakken goed vol, daar ik een goeden eetlust had en niet wist, of wij morgen wat beters zouden krijgen. Wij vonden in eenige Engelsche tenten, met 4 slaapplaatsen, ons logies.

Bij het ontwaken scheen de zon weer vriendelijk in onze tent en,

buitengekomen, zagen wij, hoe de ambulance-wagens en tenten zich in helder licht baadden.

De Engelsche ambulance-wagens zijn groot en ruim en worden door vier tot tien muilezels getrokken. Zij kunnen twee zieken op brancards of tien zittende personen bevatten. Op den bok kunnen er dan nog twee zitten. De wagens veeren slecht, maar zijn overigens op den ruwen, ongelijken Afrikaanschen bodem zeer goed te gebruiken. Het onderste deel van den wagen is van hout gemaakt, over den wagen heen is zeildoek gespannen. Buiten deze wagens hadden de Engelschen bij hunne Indische regimenten nog uitstekende tweewielige wagens, waar een os voorgespannen werd en die door koelie's met een rood kruis op den arm geleid werden. Hierin kunnen twee zieken liggend en 6 zittende ondergebracht worden. (Plaat op bladz. 156).

Engelsch soldatenkerkhof te Intombicamp.

Het Intombi-camp lag op eene noordelijke helling van den Platrand, zuidelijk van Ladysmith en de Kliprivier op eene geheel effen grasvlakte, waarvan men op de volgende 11 of 12 platen eene afbeelding vindt. In de streek, waar dit Engelsche veldlazaret lag, mondt de Intombispruit uit. Hier bevond zich ook het neutrale lager voor vrouwen en zieken gedurende Jouberts beleg van Ladysmith.

Door de monding dezer beek is de geheele streek moerassig, zoodat

de nachten koud en nevelachtig zijn, terwijl overdag de zon hare stralen loodrecht naar beneden zendt. Slechts eens was er een flinke hagelbui, waarbij onze tenten omvergetrokken werden.

De vlakte lag 980—1100 M. boven den zeespiegel en van de Boerenartilleriepositie's bij Modderspruit uit kon men haar geheel overzien. (Zie plaat op bladz. 157 en 158). Bruin verbrand, plat getrapt gras wedijverde in eentonigheid met termietenhoopen, terwijl de witte tenten der Engelschen, aan den voet van den rotsigen met doornstruiken begroeiden Platrand, ons uit de verte tegenblonken.

Het lager was verdeeld in eene vrouwenafdeeling, die zuidelijk van de spoorlijn was opgeslagen, en een soldatenlager, meer naar de Kliprivier toe.

In de eerste bevonden zich voor een groot deel de inwoners van Ladysmith, die bescherming tegen de Boerenkogels hadden gezocht,

Ons ambulance-personeel; links een Indische tent, op den achtergrond kegelvormige ziekententen, behoorend tot het Engelsche hospitaal.

en in het andere lagen meest typhus-, malaria- en diarrhee-patienten: ook waren er nog eenige gewonden.

Slechts één Boer, die een splinter eener lydditbom in de buikspieren had gekregen, bevond zich bij de laatste. Hij was echter reeds op weg beter te worden en kreeg evenmin als de andere gevangen Boeren typhus. Wel een bewijs, hoeveel weerstandsvermogen dit volk heeft!

De Engelschen hadden reeds tijdens den overtocht onderhuidsche buikinspuitingen met serum gekregen. De meesten kregen den volgenden dag koorts, maar voelden zich overigens wel.

Volgens het zeggen van Engelsche doktoren moet de typhus bij hen zelden in ernstigen graad voorgekomen zijn. Naar de groote sterfte onder de soldaten in Ladysmith te oordeelen, moet men echter de juistheid hunner bewering in twijfel trekken.

Ook in Krügersdorp zag ik velen door hartzwakte aan typhus bezwijken, terwijl van eene Boeren-ambulance in Kroonstad van ± 100 typhuspatienten er één gestorven is, die er longontsteking bij kreeg.

In de Russisch-Hollandsche ambulance kregen de zieken dagelijks eenige keeren koude afwasschingen, en het gewone vloeibare typhusdieet, natuurlijk naast volkomen rust, terwijl hier de zieken dagelijks 3 × 5 druppels carbolzuur innemen moesten; slechts bij eene temperatuur boven 40° C. werden zij afgewasschen of in koude omslagen gewikkeld, totdat de temperatuur daalde.

In Ladysmith stierf ongeveer een tiende deel van het garnizoen (er waren ongeveer 6000 Engelsche soldaten in Ladysmith) aan typhus en dysenterie. Een veld van witte kruisen toonde de laatste rustplaats van meer dan 600 slachtoffers en rijen van open graven stonden gereed anderen op te nemen.

Iederen morgen konden we uit onze tent 6—16 rampzaligen, gewikkeld in bruine dekens, zien wegdragen.

Iederen avond vóór zonsondergang bewoog een kleine stoet zich naar het kerkhof om aan ongelukkige kameraden de laatste eer te bewijzen. Er waren dagen, dat 15 tot 19 patienten tegelijk stierven.

Tot ons vertrek waren dit de hoogste cijfers, maar het is reeds meer dan voldoende om de woorden der Engelsche doktoren te logenstraffen.

Het beleg duurde 118 dagen; gedurende dien tijd zijn 30 officieren en 575 manschappen gestorven, 70 officieren en 520 man werden gewond en van de 20.000 inwoners was het $^2/_3$ deel ziek geworden.

In de laatste drie maanden waren 300 man gestorven, terwijl 8000 man in het hospitaal lagen.

Tot midden Dec. was de voeding der Engelsche troepen in Ladysmith heel goed. Zij kregen één pond ossenvleesch en één pond brood per dag; van den 13den Dec. af echter slechts een half pond paardevleesch en een half pond beschuit. Ten slotte waren er van 5500 cavaleriepaarden nog slechts 1100 over.

Het was vreemd, dat men op de kruisen (niet op alle stonden namen, vele waren ook genummerd) herhaaldelijk namen van matrozen der „Terrible" en „Powerful" las. Waarschijnlijk konden deze menschen niet goed de zware vermoeienissen op het Afrikaansche platland doorstaan.

Er waren drie soorten Engelsche tenten. Het meest practisch

schenen mij de Indische tenten toe; zij hebben een dubbel dak. Tusschen de twee zeildoeken in is een ruimte vrijgelaten, waar voortdurend lucht door stroomt, zoodat de tent altijd koel blijft. Deze tenten kunnen vier bedden bevatten.

Verder waren er kegelvormige tenten voor ongeveer zes zieken.

Machine om het Engelsche lager te Intombicamp van water uit de Kliprivier te voorzien.

Ook deze tenten hadden een dubbel dak met een tusschenruimte. Vlak onder de punt der tent bevonden zich ventilatiekleppen, die men zoo ver kon openmaken, als men dit wenschte. (Zie de plaat op bladz. 158 en 163) Het onderste der beide zeildoeken kon opgetrokken worden.

De derde soort, hoofdzakelijk voor zware zieken bestemd, was als huizen zoo groot. Ook deze hebben een linnen dak (bladz. 156 en 157). Hierin waren ijzeren ledikanten voor 20 tot 36 zieken.

Afval uit het lazaret werd in kuilen geworpen en later met aarde toegedekt of verbrand. Maar met andere verontreinigende stoffen werd gewoonlijk zeer onverschillig te werk gegaan.

De stormwind, die dikwijls in de steppen waait, joeg groote stofwolken van roode aarde in de lagers op, zoodat daardoor het overbrengen van ziekte-kiemen gemakkelijk plaats kon vinden.

Waar het aan bedden ontbrak, lagen de zieken op een waterdicht zeildoek op den grond. Verscheidenen van ons ambulancepersoneel kregen dan ook spoedig na onze aankomst te Ladysmith bronchitis.

Waterwagen te Incombicamp; op den achtergrond het vrouwenlager en de Platrand.

Waterwagen van het Roode-Kruis; op den achtergrond Waggonhill en Platrand.

Ook de watertoevoer kon na het ontzet van Ladysmith niet slechter zijn. In de Kliprivier met haar troebel langzaam stroomend water was zuidelijk van Ladysmith een schacht gegraven, waar door middel van eene brandspuit (Ladysmith geheeten) het water voor het lazaret werd opgepompt. Van de buis liep het water in vaten, die op twee-wielige ossenwagens geplaatst waren. (zie plaat op bladz. 101.)

Op de plaat van bladz. 161 kan men het vat met de kraantjes zien, waar het water weer afgetapt werd. Het is met natte doeken bedekt om den inhoud koel te houden. Hier kan men ook tegelijk zien hoe los de ossen voor den wagen gespannen zijn; de eene loopt bijna er naast. Die witte streep aan den voet van den berg is het vrouwenlager bij den Platrand.

Gevangen Boeren in het Engelsche lazaret; links een Hollandsche ambulance-wagen.

Om het water eenigszins helder te krijgen moet het soms 5 weken in reservoirs blijven staan, ten minste indien het voor drinkwater moet dienen. Van de reservoirs gaat het water nog door een filter naar het systeem van Pasteur. Dit werk werd door koelies verricht; op een bon, door den officier van gezondheid gegeven, kon men eene bepaalde hoeveelheid water krijgen.

Door een rein-cultuur te maken op een voedingsbodem van agar-agar, die ik uit München had meegenomen, kon ik vaststellen, dat zoowel het water uit de ijzeren reservoirs als het gefiltreerde en het oorspronkelijk Kliprivierwater staphylo-coccen bevatte van etter

Hollandsche draagbaar; op den achtergrond het vrouwenlager en de tent der Engelsche wacht.

Hollandsche brancard; op den achtergrond Platrand.

en ook bacteriën. die alle eigenschappen der typhusbacillen bezaten. Ik had op de plaats zelf er proeven mee gedaan en liet het water in het gouvernements-laboratorium door den veearts Theiler nog eens onderzoeken; wij kregen bij beide proeven hetzelfde resultaat.

Theiler was in eene staatsinrichting bij Pretoria aangesteld, waar hij over doelmatige en geheel moderne instrumenten kon beschikken. Daar werd ook de koepokstof geprepareerd en naar den oorsprong der paardeziekte gezocht.

Gelijktijdig met ons kwam de tweede Hollandsche ambulance onder Dr. Koster als hoofdarts en Dr. Pino, militair-geneesheer, in het Engelsche kamp.

Hollandsche brancard, het zeildoek aan het hoofdeinde vastgehaakt.

Zij waren van Potgietersfarm gehaald. Ook hier wilden de Engelschen beweren, dat zij met eene militaire ambulance te doen hadden en als zoodanig zouden hunne goederen aan den vijand behooren. Om zich hiertegen te verzetten, waren de beide doktoren en eene Hollandsche zuster, zuster Hellemans, een beschaafd meisje, met hunne zieken meegekomen.

Herhaaldelijk merkte ik op, hoe verschillend van de Duitschers de Hollanders werden behandeld. De zieken van Dr. Koster en onze zes patienten werden tezamen in éėne tent gelegd.. Tusschen de gewonde Boeren bevonden zich twee Italianen, die aan malaria leden, en een Belg met eene longaandoening.

Deze Hollandsche ambulance was uitstekend uitgerust; zij bezat onder meer een rijdbare brancard naar het model van den officier van gezondheid De Mooi. Zij is heel licht en op den vlakken grond gemakkelijk voort te bewegen.

Op de platen ziet men, hoe ze geconstrueerd is. Daar kunt ge zien, hoe de zieke op de brancard gelegd wordt, waarover een zeildoek gespreid is, dat met 4 haken aan het wagentje bevestigd wordt. De zieke ligt beneden de assen der wielen. Bij het bevestigen der brancard maakt men eerst het hoofdeinde en daarna het voeteinde vast. Boven aan de kap van zeildoek is nog een blik-

Hollandsche brancard; links een gewonde Boer.

ken bus met steriel verband om de eerste hulp bij ongelukken te verleenen. Door het stapeltje gaas in de trommel is een draad getrokken, waardoor men gemakkelijk er een stuk kan aftrekken en alles niet zoo gemakkelijk door elkaar gaat.

Ook de Hollandsche conserven van Tielemann en Dros uit Leiden waren uitstekend. Dr. Koster was zoo vriendelijk ons eenige blikken te geven. Dat kwam ons goed te pas, daar van onze ambulancegoederen behalve vele andere zaken ook de conserven verdwenen waren. Ik moet zeggen, dat een Engelschman er bij op wacht te zetten een probaat middel is om van deze zaken af te komen!

Dit bewees het verdwijnen van eene kist goede champagne en eene met cognac. Twee flesschen whisky konden wij nog redden, die

wij onder ons bed in de tent verstopt hadden. Doch ook hiervoor was een liefhebber en wel de Engelsche knecht, die dagelijks onze tent opruimde. Toen wij aanmerking maakten, werd gezegd, dat hij in de gevangenis gezet zou worden, daar hij bij zijn kapitein ook had gestolen. Maar den volgenden morgen zag ik, hoe hij vroolijk in de Kliprivier baadde.

Zelfs gebeurde het, dat bij Dr. Koster een flesch om koolzuur te maken verdwenen was en den volgenden dag een Engelschman kwam vragen, of hij soms ook soda-capsules had!

In het begin werden wij door de Engelschen op een akelig bruin soepje getrakteerd, waar schapenvleesch en een paar aardappelen in

Gevangen Boeren onder Engelsche bewaking. De Platrand op den achtergrond.

dreven; men bracht het ons in een vuil emmertje, waar nog een paar vliegen in lagen. Wij reclameerden daarover en kregen ten antwoord, dat dit het eten der „Private soldiers” was. Van toen af kregen wij het vleesch rauw en moesten het zelf klaarmaken; ik denk, dat de Engelschen zelf niets beters hadden.

Dr. Koster liet het water een keer meer door een kolenfilter loopen en geloofde, dat het nu wel onschadelijk zou zijn, maar de een na den ander kreeg bij hem diarrhee; Dr. Pino en zuster Hellemans in Pretoria beiden zoo erg, dat zij weken lang in Pretoria in behandeling moesten blijven. Wij dronken het water slechts gekookt in

thee en van ons werd alleen mijn collega, die eenigen tijd in het Engelsche lager moest vertoeven, ziek.

Onze zieken werden door twee soldaten bewaakt, die hunne tent direct achter de ziekentent hadden opgeslagen. De Boeren schikten zich bewonderenswaardig in hun lot; zij verdroegen alles zonder de minste ontevredenheid te toonen. Zooveel te minder komt het te pas, dat de reeds genoemde correspondent zich op de volgende wijze uitte:

„Als men dit zeer ordinaire volk ziet, dat zonder waardigheid spreekt en grijnst, en dat, naar het uiterlijk, een bende leegloopers voor een publiek huis schijnt, dan kan men moeilijk begrijpen, welke eigenschappen het tot zulk een vreeselijken vijand maken." [1])

Iedere Boer draagt in de linker borstzak een identiteits-kaart van linnen die aan den achterkant groen geverfd is. Deze kaarten worden in het Informatie-bureau van het Roode-kruis te Pretoria door Professor Molengraaff, een bekend geoloog in de Zuid-Afrikaansche republiek, verstrekt; komt de bezitter te vallen, dan wordt deze kaart naar het Bureau te Pretoria opgezonden. De kaart bevat eene opgave van den naam, de woonplaats, de verwonding, de plaats, waar de bezitter van de kaart gewond is enz. Zooals hieronder volgt:

Informatie-Bureau van het Roode Kruis, Pretoria.
IDENTIFY DEPARTMENT OF THE TRANSVAAL BRANCH OF THE GENÈVE RED CROSS SOCIETY, PRETORIA.

BEWIJS VAN IDENTITEIT.
Proof of Identify.
No. . .

Naam / Name } ————

Ouderdom / Age } ————

Woonplaats / adres familie / Residence } ————

Commando ————

The Identify Department of the Red Cross Society will forward to English authorities information about wounded English soldiers who might be made prisoners.

Telegraphic and Postal Address:

In geval van dood of verwonding van houder dezes wordt men dringend verzocht deze kaart ingevuld op te zenden aan bovenstaand adres.

In case of bearer of this being killed or wounded, you are requested to send this card through the nearest commanding officer, or responsible official, to the Identify Department above mentioned.

Gesneuveld / Killed { Plaats / Locality } ———— ; Datum / Date } ————

Gewond / Wounded { Welke verwonding / Nature of Wound } ———— ; Plaats / Locality } ———— ; Datum / Date } ————

Molengraaff, Pretoria.

[1]) „Looking at these very ordinary people, who grinned and chattered without dignity, and who might, from their appearance, have been a knot of loafers round a public-house, it was difficult to understand what qualities made them such a terrible foe."

De Engelschen namen deze kaarten van de gewonde of gevangen Boeren af.

Iederen dag kregen wij Engelsche doktoren op bezoek. Zij schenen vooral belang te stellen in een Boer, die door lydditdamp nog geheel geel gekleurd was. Bijna elk van hen vroeg naar de uitwerking der lydditontploffingen, en één kon zich zelfs niet weerhouden dit goedje een „wonderful stuff” te noemen. Een anderen keer kwam een jong Iersch veldprediker met hen mee, die door zijn gezond opgewekt voorkomen gunstig afstak tegen de bleeke Engelschen, die met hunne slappe beenen en holle oogen in het lazaret ronddwaalden. Hij moest van alles weten, maar was op zijne beurt ook met zijne woorden niet karig. Hij vond bijv. dat ik oogen had als een kip, waarom weet ik niet. Nu moest ik hem vertellen, hoe sterk de Boeren om Ladysmith waren; ik paste natuurlijk wel op mij dit niet te laten ontvallen; de waarheid, dat er slechts 2000 Boeren waren, zou hij toch niet geloofd hebben. Hij verzekerde ons daarentegen, dat den 6den Jan. (1900) gedurende de bestorming van den Platrand door de Boeren het Engelsche garnizoen zóó zwak was, dat de manschappen, die in den laatsten tijd slechts paardevleesch hadden gegeten, niet meer op de beenen konden staan. Waren de Boeren bij bedoelde bestorming meer doortastend geweest, Ladysmith zou zeker gevallen zijn.
Zondag den 11den Maart noodigde hij de katholieke leden der ambulance uit zijne preek bij te wonen; een officier bediende, nadat hij eerst de heilige communie ontvangen had, de mis, terwijl voor de tent rijen Engelschen in het gelid stonden.

Generaal White, die zelf erg aan dysenterie leed en er bleek en mager uitzag, zagen wij langs het Intombicamp naar Colenso en Kaapstad rijden.

De patienten, die eenigzins loopen konden, deden hun generaal, die met zooveel volharding alle ellende van het beleg met hen had gedeeld, aan het station uitgeleide.

Den 10den Maart, dus drie dagen na onze aankomst in het kamp, kregen wij eene oproeping om onder geleide van een Engelsch officier naar Ladysmith te komen, ten einde door den secretaris van generaal Buller gehoord te worden.

Zoo trokken wij dus te paard over de drift der Kliprivier, waar de Engelschen gedurende het beleg bescherming hadden gevonden voor de Boerenkogels.

Wij hadden niet ver te rijden: de kleine stad kwam reeds tusschen het blauwachtige groen der gummieboomen te voorschijn. De eenvoudige lage huisjes stonden daar zoo stil en vredig, alsof zij met den oorlog niets te maken hadden. Men zag ook nergens groote verwoesting. Slechts Engelsche militairen in khaki-uniform, waarvan huizen en straten krioelden, herinnerden ons aan den oorlogstijd.

Het geheele verhoor bestond uit het opmaken van een proces-verbaal tegen de handelwijze van Dr Koster en van mijn collega.

Door den secretaris, een officier van gezondheid, hoorden wij, dat wij vrij waren, maar van den datum van ons vertrek werd ons niets medegedeeld. Toen nu den 12den Maart nog niets hieromtrent bepaald

De ambulance-man uit München met Dr. Fessler.

was, beklaagde ik mij daarover bij den chef P. M. O. (= Principal-medical-officer) van het lazaret, Dr. Mapleton, want het was toch onbillijk om een geheele ambulance zoo lang onnoodig in een ongezonde omgeving op te houden.

Denzelfden dag reed ik met een verpleger, een stadgenoot uit München, weer naar Ladysmith om brieven te posten.

Mijn medgezel was reeds vele jaren in Afrika; hij had nu eens als muziekonderwijzer, dan weer als bierbrouwer en ten slotte als huisonderwijzer bij overste Schiel te Pietersburg, zijn brood verdiend. Van Pietersburg trok hij met het Zoutpansberg-commando naar

Colenso. Door zijne groote taal- en menschenkennis bewees hij ons als oeconoom en administrateur der ambulance groote diensten.

Hier wil ik evenwel bijvoegen, dat ik in Transvaal ook vele Duitschers ontmoet heb, die uit gebrek aan algemeene ervaring in droeve omstandigheden zijn gekomen. Ik zag later, hoe zij als kelner of huisknecht de Engelschen moesten bedienen, tegen wie zij liever vechten wilden, en dat zij slechts geduld werden, tot men plaatsvervangers kreeg; dan werden zij over de grens gezet.

Onze Münchener echter bleef bij de ambulance, tot ik hem later eene tijdelijke plaatsing bij den Duitschen consul-generaal in Pretoria kon bezorgen. Daar kreeg hij een zelfstandigen werkkring. Zooals hij mij in October 1901 schreef, had hij veel te doen en het ging hem heel goed.

Met hem reed ik dus naar Ladysmith, Hoe nauw zijn de straten dezer stad! Overal reden Engelsche transportwagens op en neer, zoodat men er moeilijk door kon. Van het stadhuis was de toren en het bordes door een Boerenkogel geheel vernield. Teruggaande deden wij onze brieven op de bus, ofschoon het niet direct noodig was om het zelf te doen; zoolang de Engelsche soldaten voor de post zorgden, kreeg ik mijne brieven heel geregeld. Bij de Boeren kreeg ik wel eens in 3 maanden geen brief in handen! Nu en dan werden de brieven door de Boeren opengebroken en weer toegeplakt met een rood zegel, voorzien van het volgende stempel:

Postdepartement, Z. A. Republiek.
Geopend onder Krijgswet.

De Engelschen openden mijne brieven zelden.

Terwijl wij onze brieven aan het postkantoor bezorgden, kwam een Engelsch officier op mij toe en vroeg aanvankelijk heel beleefd, waar wij heen gingen en wie wij waren. Toen hij hoorde, dat ik de arts eener Boerenambulance was, eischte hij, dat wij mee naar het politiebureau zouden gaan. Wij volgden hem en hielden de paarden aan de teugels. Aan het politiebureau toonde ik mijne Beiersche papieren, mijn Münchener Roode-kruis-pas en ook dien van het Belgische Roode-kruis, waarop ik geen bijzonderen nadruk legde, maar zooveel te meer op dien, welken ik in Transvaal had gekregen. Deze luidde als volgt:

VEREENIGING HET ROODE KRUIS VAN GENÈVE.

TRANSVAAL AFDEELING — HOOFDBESTUUR.

Wij certificeeren hierbij, dat houder Dr. J. Fessler is een werkend en geregistreerd lid van deze Vereeniging en gerechtigd tot het teeken van onzijdigheid en de privileges verbonden aan de conventie van Genève.

Pretoria, 25 Januari 1900.

Op last

J. G. Kreyenbrock — J. B. Knobel MB. LRCSEd.
Secretaris. — Voorzitter.

Een militair leidde ons door verschillende dienstvertrekken en maakte daarbij allerlei spotachtige en groffe opmerkingen, dat wij, Duitschers, zoo ter rechter tijd de verliezende Boeren kwamen helpen. Een ander weer wilde weten, hoe de dokter heette, die de twee Boeren van Mac-Duling-farm had weggezonden.

Het was reeds tamelijk laat in den namiddag, en daar wij merkten, dat men ons den nacht ook daar wilde houden, wenschten wij den secretaris van generaal Buller te spreken, den officier van gezondheid, die ons 2 dagen tevoren zoo vriendelijk ontslagen had. Dit werd toegestaan en wij kregen van hem op eenvoudig postpapier een pas.

Deze luidde als volgt: Pass Dr. Fessler, Mr Muller } to Itombi

D. Henderson, Majoor
Provoost-Generaal.

Hiermee was het zaakje afgedaan en wij gingen wel te moe naar huis. Intusschen had men de gebeurtenis naar het Intombicamp geseind. Wij moesten met Dr. Koster en Dr. Pino, die den vorigen dag denzelfden tocht gemaakt hadden, in de tent van den chef van het lazaret verschijnen, waar wij hoorden, dat wij het Intombi-camp niet meer verlaten mochten.

Nog denzelfden avond kwamen twee bereden politie-agenten mijn collega, die de 2 Boeren had helpen ontvluchten, halen en brachten hem naar de gevangenis te Ladysmith. Een van hen toonde hem vóór het vertrek een geladen revolver, voor het geval hij ontvluchten wilde. Dr. Koster en ik protesteerden bij den dirigeerenden officier van gezondheid tegen zulk een optreden tegenover een arts, maar voorloopig was er aan de zaak weinig te veranderen. Woensdag den 14den Maart werd de derde medicus onzer ambulance en de ambulance-knecht Hewitt (die de geheele geschiedenis aan de Engelschen had verteld) nog eens naar Ladysmith opgeroepen en in verhoor genomen, maar het lot van onzen armen collega, die met misdadigers in eene cel zat, werd er niet beter door. Hij kreeg slechts eens op een dag te eten en geen bed om op te slapen. Een gemeenschappelijke bron voorzag de gevangenen van drink- en waschwater. Daar ontmoette hij ook den buitenlander, die met de Roode-kruispas in de zak bij Ladysmith gevangen genomen werd, omdat hij een geweer droeg.

Wij echter kregen per telegram toestemming om met onze ambulancegoederen te vertrekken. De Engelschen stelden twee ossenwagens ter onzer beschikking, maar Dr. Koster bleef uit eigen verkiezing nog eenige weken om de zieke Boeren te behandelen. Hewitt moest met

ons meegaan, doch zijn ossenwagen, die de Boeren bij Pietersburg eens op de Engelschen hadden buitgemaakt, bleef op bevel van Sir Redvers Buller in Engelsche handen. Dit oorlogstelegram luidde:

„Daar Dr. Hewitt zich den 28sten Febr. bij de Duitsche ambulance heeft aangesloten, wenscht generaal Buller, dat hij nu ook met deze naar de vijandelijke linie's teruggaat. Er kunnen niet meer transportmiddelen ter beschikking gesteld worden, dan de beide daartoe reeds bestemde ossenwagens."

HOOFDSTUK XV.

Terugtocht naar Elandslaagte. — De Engelsche parlementsleden. — Oponthoud bij de verwoeste farm Meran. — Overnachten bij de brandwacht der Boeren in de buurt der vernieldc kolenmijnen van Waschbank. -- Bij generaal Botha te Glencoe. -- De omgang met den Zoutpansberg-commandant en onze ambulance te Glencoe. -- Terug naar Pretoria met koortslijdende Boeren. -- Het op vrije voeten stellen van onzen collega. -- Moeilijkheden met de Medische staats-commissie. -- Bezoek bij de lepralijders en de vaccinatie-inrichting. -- De begravenis van generaal Joubert. -- De Belgische dirigeerende geneesheer en de kassier. -- De Belgisch-Fransche ambulance.

Nadat onze bagage op de beide ossenwagens en den muilezelwagen geladen was, konden wij den 15den Maart 's morgens om 9 uur eindelijk afreizen. Na een hartelijk afscheid van de Hollandsche ambulance en de zieken, met wie wij lief en leed gedeeld hadden, trokken wij weer over de onafzienbare vlakte door de Kliprivier naar Ladysmith. Wij reisden slechts langzaam; daar onze ossen, paarden en muilezels op den dorren, onvruchtbaren grond al dien tijd geen voedsel hadden kunnen vinden, waren zij erg vermagerd. Van de portie's maïs, die zij van de Engelschen kregen, konden de diertjes ook niet vet worden!

Tot Ladysmith werden wij door een Engelsch kapitein begeleid, die ons eene steenen pyramide aanwees, waar den 6den Jan. bij een storm-loopen op de Boeren de Kolonel der Gordon-High-landers, Dick Cunyngham, gevallen was. Spoedig kwam hij op het geliefde stokpaardje der Engelschen over de uitwerking der lydditbommen. Ik veroorloofde mij de vraag, of het gebruik van deze ammunitie niet tegen de bepalingen der conventie van Genève was. Hij verklaarde mij echter, dat de conventie van Genève niet in het minst er tegen geprotesteerd had, en toen het gesprek op mijn collega kwam, dacht hij, dat deze wel direct naar Port-Elisabeth zou worden gestuurd.

Voor de woning van den commandant-generaal Buller, dien wij nog nooit gezien hadden, nam onze kapitein beleefd afscheid.

Onze karavaan trok noordelijk van Ladysmith langs verschillende steenen en aarden schansen, met blik bedekt. Wij kregen geen militair geleide, maar een Engelsche gids mee.

Hewitt probeerde, nu hij toch met ons mee moest gaan, bij mij

een wit voetje te krijgen. Hij vertelde, dat hij aan de Engelschen een kleinen onbruikbaren ambulance-wagen had gegeven, terwijl eigenlijk de groote met de twaalf muildieren hun eigendom was: hij had dien aan de Limpopo buitgemaakt. Hij liet mij het Engelsch fabrieksmerk zien, dat de sluwe vos kort vóór ons vertrek uit Intombi-camp gedeeltelijk uitgewischt had en waarvan een deel nog zichtbaar was. Nu, ik moet erkennen, dat wij van den wagen veel pleizier hadden, maar van Hewitt hadden wij genoeg; hij moest moederziel alleen vooruitloopen.

In de buurt van Modderspruit spanden wij uit en kookten ons potje, waarvan de gids zijn deel kreeg. Nu en dan kwamen wij bereden patrouilles tegen. Waar voor eenige weken het proviandmagazijn der Boeren was, stond nu een groot Engelsch hospitaal en daarnaast een soldatenlager.

Hier was ook de rest van onze ambulance-goederen met twee verplegers achtergebleven. De één zou den ander met den ossenwagen van Mac-Dulingfarm afhalen. Bij hen had zich eene verpleegster aangesloten, die mij bij den dienst op het oorlogsterrein wilde behulpzaam zijn. Zij hadden allen aan de algemeene vlucht der Boeren deelgenomen. Het kostte mij later ook heel wat moeite, eer ik de geheele ambulance bij Glencoe weer bij elkaar had.

Onze gids bracht ons nog verder langs den straatweg naar Elandslaagte. Heinde en ver lagen de afgebroken deelen van ossenwagens, ammunitiewagens, resten van tenten en blikken bussen verstrooid, alles door de Boeren op hunne vlucht achtergelaten. De geheele weg was bedekt met lijken van paarden en ossen, waarvan de gieren reeds groote gedeelten verslonden hadden. In groepen van 30—50 zaten zij op de lijken en trachtten elkaar onder ontzettend geschreeuw en heftigen vleugelslag de buit afhandig te maken. Ja, wij konden hen tot op 20 pas naderen, zonder dat zij zich lieten storen. Dit tooneel op de dorre vlakke steppen, die door de avondzon in een rooden gloed baadden, was ijzingwekkend.

Bij het station te Elandslaagte sloegen wij eindelijk onze tenten op, op dezelfde plaats, waar vroeger het commissariaat der Boeren had gestaan. Vóór hun vertrek hadden de Boeren alle huizen achter zich verbrand, den spoorwegdijk verwoest en twee spoorbruggen waren in de lucht gevlogen. Dit laatste scheen niet goed gelukt te zijn, althans de middelste pijler was blijven staan; deze gebruikten de Engelschen natuurlijk bij hun nieuwen brug, waarover de rails reeds gelegd werden.

Den volgenden morgen was het zoo koud en vochtig, dat wij de opkomst der zon met vreugde begroetten.

Wij kregen dien dag bezoek van een Engelsch gezant, die aan zijne lans een handdoek als vlag had gebonden. Kort daarop verschenen over den spoorwegdam twee Engelsche officieren, die van onze

aankomst schijnbaar reeds verwittigd waren. Zij brachten ons in een halven cirkel om het station heen op den ons bekenden weg naar Dundee. Wij hadden intusschen opgemerkt, dat zij N. O. van Elandslaagte achter de heuvels van den nieuwen straatweg naar Dundee hun lager hadden opgeslagen, hetgeen men zeker voor ons verborgen had willen houden. Bij eene „drift" der Zondagsrivier waren de Engelsche voorposten opgesteld. Deze kon men bij heldere lucht ook tusschen de naburige kopjes onderscheiden.

Geheel zonder ongeval liep de tocht niet af; ook ditmaal bleef de ossenwagen in de Zondagsrivier steken en slechts door vereende ossenkrachten (die van den eersten wagen werden ook voor den tweeden gespannen) gelukte het den Engelschen den overtocht mogelijk te maken.

De beide Engelsche officieren gingen daarna een eind terug, maar wij gaven onze paarden de sporen en draafden naar de volgende hoogten. Het werd mij duidelijk. dat de brandwachten der Boeren op de uitloopers der Biggarsbergen niet ver af meer konden zijn. Dit bleek juist, want tegen den middag verrezen op een naburigen heuvel plotseling drie mannen met eene Roode-kruis-vlag: het waren Boeren, die eene opdracht van generaal Botha aan generaal Buller brachten. Onze Engelsche officieren kwamen weer vooraan rijden, zooals zij bij den overtocht door de Zondagsrivier steeds gedaan hadden en namen den brief van generaal Botha aan, terwijl zij ons aan de zorg der parlementairen opdroegen, maar niet vóórdat zij onzen troep nog eens hadden gefotografeerd. Den Boeren-parlementairs speet het erg, dat zij zoo spoedig hun boodschap verricht hadden; zij waren, zooals zij ons zeiden, graag door de Engelsche voorposten gereden.

Tegen den avond kwamen wij voorbij eene gruwelijk vernielde en verbrande farm, die aan een zekeren Mr. Ralfe toebehoord had. Naar mijne meening was het eene Engelsche familie, die door de Boeren verdreven was. Ralfe had aandeelen in de kolenmijnen bij Waschbank en bezat een grooten winkel, waarvan alle artikelen langs den weg verspreid lagen. Honderden stukgeslagen sodawaterflesschen lagen verstrooid, de planken vloer, meubels en bedden waren vernield, de paardenharenmatrassen opengescheurd, stapels brieven met keukengereedschappen en ander huisraad door elkaar geworpen. Droevig keken de eucalyptusboomen tusschen afgebrokkelde muren en gedeeltelijk verbrande balken van het dak naar binnen. Zij waren ook de eenige levende elementen op de eenzame verlaten woonplaats dezer familie. Tusschen de verstrooide voorwerpen vond ik bij het lawn-tennis-veld een verscheurden bijbel, waarin ik het ook vernielde portret van de familie zag liggen. De farm droeg den naam Meran en lag in een heerlijk dal, dat door rotsachtige kopjes ingesloten werd.

Wij rustten een weinig en reden denzelfden avond nog verder tot de kolenmijn bij Waschbank, die eveneens in eene rookende puinhoop was veranderd. Hier kwamen wij aan de eerste voorposten der Boeren. Onderweg reeds viel het op, hoe op ieder kopje een kaffer, onbeweeglijk zittend, op den uitkijk stond. Wij deelden het de Boeren mee, maar als altijd sloegen zij daar geen acht op: zij meenden, dat de kaffers naar hun vee uitkeken om het in de kraal te brengen. Toch kon ik de gedachte niet van mij afzetten, dat de zwarten den vijand berichten overbrachten.

Bij de voorposten lieten wij onzen Engelschen geleider halt houden en sloegen voor dien nacht onze tenten op.

Den volgenden morgen maakten de Boeren der verschillende voorposten hunne opwachting en zie! daar verscheen mijn rood-blonde Johannesburger ook weer. „Nu," zeide hij en schudde me flink de hand, „heb ik gelijk gehad, waren de Boeren niet gauw op de vlucht?" Stilzwijgend stemde ik toe; ik had immers zoo heel veel droevige ervaringen opgedaan.

De Boeren waren blij weer eens een warm kopje thee te drinken en wat te kunnen eten, en wij waren blij weer bij de Boeren te zijn: al bleef ook daar nog veel te wenschen over, wij waren hier in de open vlakte toch vrij. In ieder geval was het er beter dan in dat treurige Intombicamp, waar de dood in verschrikkelijke vormen uit de holle oogen der arme zieken sprak, waar de stoffige lucht verslappend en drukkend op de longen werkte en men bij iederen stap bespied werd.

Onze Münchensche ambulanceknecht en ik reden vooruit door het heerlijk begroeide dal der Waschbank-rivier tegen de hoogten op, waar Glencoe op een steppe gelegen was. (500 M. stijging).

Onderweg passeerden wij verschillende farmen met prachtig helder water, hetgeen eene ongekende weelde in deze streken is. Boerenfamilie's, die met weinig huisraad, maar vele kinderen voor den vijand uitweken, ontmoetten wij. Te paard of te voet dreven de mannen of hunne vertrouwbare kaffers het vee voor zich uit. Tusschen de schapen en ander rund stapten de struisvogels met rustigen, waardigen tred, steeds deftig met hunnen langen hals buigend, en liepen klepperend met hunne vleugels tegen de berghelling op.

Bij Glencoe zagen wij rechts en links van den straatweg in de valleien der Biggarsbergen de verschillende Boeren-commando's campeeren, nu onder sneeuwwitte tenten. De oude hadden zij bij Modderspruit achtergelaten. Zij lieten ons ongestoord onzen weg gaan. Militaire plichtplegingen bestonden bij de Boeren niet en toch gelukte het den Engelschen zelden hen te overrompelen, terwijl zij zelf dikwijls in den val liepen.

Wij reden recht op het hoofdkwartier der Boeren toe, waar de assistent-generaal Botha zich in het stationsgebouw ophield. De eene bode

na den ander liep er in en uit. Ook ons ontving hij, voor eene houten tafel met schrijfwerk gezeten. Hij was een man van middelbare grootte, dertig jaar oud, met een zwarten snor en donker haar, een rustigen, ernstigen blik en weinig spraakzaam. Erg verbaasd was hij, dat wij nu pas aankwamen, want generaal Buller had hem direct na het ontzet van Ladysmith laten weten, dat de ambulance, die op Mac-Dulingfarm was achtergebleven, spoedig volgen zou. Ik vroeg verlof om naar Pretoria te gaan, waar ik bij den Duitschen consul moeite wilde doen om mijn collega uit zijn benarden toestand te helpen; dienzelfden dag telegrafeerde ik naar het consulaat.

Hewitt meldde zich iets later dan wij bij generaal Botha aan, bleef nog eenige dagen op vrije voeten in Glencoe, maar werd onder bewaking naar Pretoria voor de Medische-staatscommissie gebracht.

Onze ambulance-tenten sloegen wij naast het stationsgebouw op, daar het Zoutpansberg-commando, dat nu nog op eenigen afstand zuidelijk van Glencoe lagerde, na eenige dagen wel hierheen zou trekken. Zoodoende hoopten wij met ons commando weer spoedig voeling te krijgen.

Den volgenden dag kregen wij reeds eenige koortslijders en gewonden, waaronder zich een jonge Boer bevond; hij was 27 jaar oud en had zich zelf de muis van de linkerhand doorschoten. De wond vertoonde zwarte randen, waar het vleesch door het kruit verbrand was, maar overigens was de uitwerking niet zoo groot als anders het geval is, wanneer met mausergeweren op zoo'n korten afstand geschoten wordt.

Mijn derde collega, die reeds te Berlijn bij de ambulance ingedeeld was, verklaarde, dat zijn contract na drie maanden afgeloopen was, en vertrok na dit tijdsverloop naar Pretoria. Daar ik ook naar Pretoria moest gaan, liet ik de zorg der ambulance voor eenigen tijd over aan Dr. Teufel, die later naar het lazaret der gevangen Engelschen bij Waterval ging, waar hij het slachtoffer van zijn plicht werd; hij kreeg daar typhus en stierf.

Oostelijk van Glencoe, tegen den karakteristieken puntvormigen Nomahill en Indumeni-kop (Zie plaat op bladz. 114), lag het Iersche commando der Boeren. Daar had nu ook de drogist der Belgische ambulance zijn tent opgeslagen en maakte met zijne geneeskundige kennis goede zaken. De jurist Josson had zich daar eveneens gevestigd als secretaris van den Ierschen commandant en liep netjes met het geweer op schouder.

In Glencoe hoopte ik mijne ambulance met eene hoeveelheid proviand en verbandmiddelen te kunnen aanvullen. Voor dit doel zond generaal Botha mij naar de Medische-staatscommissie, waar men mij na veel moeite het hoognoodige verschafte. De commissaris der staatscommissie kreeg het niet over zijn hart om een flesch whisky te vragen. Het was ook wel een beetje veel verwacht van eene ambu-

lance, die arm uit Ladysmith terugkeerde; maar het toeval wilde, dat wij nog eene flesch goede whisky bewaard hadden en die gaven wij hem van harte.

Vroeger kreeg men voor iedere reis van Pretoria naar Colenso een reispas door het hoofdcomité van het Roode Kruis te Pretoria uitgereikt, waarop men van de spoorwegmaatschappij spoorkaartjes kreeg voor rekening van het gouvernement. De genoemde commissaris van het Roode Kruis schreef den pas, maar de generaal moest hem onderteekenen. Deze luidde als volgt:

PASPOORT.

Departement van de Z.-A.-R.
PRETORIA,
AAN ALLEN DIE HET MOGE AANGAAN

VERLOF wordt hiermede verleend aan Dr. J. Fessler om per spoor of anderszins te reizen naar Colenso en terug.

Alle onderdanen en ambtenaren van de Z. A. R. worden vriendelijk verzocht dit document als paspoort te beschouwen en als zoodanig te eerbiedigen.

(Handteekening) J. v. B.
(Betrekking) voor Comdt. Generaal.

Een volgende verlofpas was met copiëerinkt geschreven en luidde:

Verlofbrief.

Verlof wordt met deze verleend aan Dr. Fessler van de Belgisch-Duitsche ambulance om naar Pretoria en terug per spoortrein te reizen op bezigheid.

Glencoe, 17 Maart 1900.

Goedgekeurd:
Louis Botha
Ass.-Comdt.-Generaal.

J. Stegmann,
Voor Medische commissie.

Uit een schrijven bleek, dat het Zoutpansberg-commando reeds lang zijn dokter miste; ik kreeg het langs een omweg over New-Castle door den vertegenwoordiger van het Roode Kruis te Glencoe in handen. Het eerste kwam van den veldkornet Kelly van Spelonken, en het tweede, dat zeer energiek opgesteld was, had de commandant Van Rendsburg zelf onderteekend. Het was hem niet bekend, dat één geneesheer en een ambulance-wagen bij de Engelschen achterblijven moest. In den eersten brief vroeg de veldcornet Kelly nadrukkelijk of de 37-jarige rechter Frederik Barger uit Spelonken nog bij ons verpleegd werd. Deze behoorde ongelukkigerwijze tot de gevangenen, die in het Intombicamp moesten achter blijven, hij had longziekte.

De beide brieven waren niet van dezelfde hand. Zij luidden:

No. 1. Biggarsberg 11. 3. 1900.

Aan den Wel.Ed.Heer Directeur van het Duitsche Hospitaal te Glencoe.

WelEd. Heer,

Wilt Wel.Ed.Heer mij s.v.p. informeeren, indien F. Barger op ongeveer den 26sten of 27sten van Februari j.l. ziek werd en denkelijk voor een uwer hospitaal vertrok, zich nog onder uwe behandeling bevindt.

WelEdl. bij voorbaat dankende en een spoedig antwoord afwachtende verblijf

met de meeste hoogachting

WelEdl. Dienstwillige Dienaar

J. T. KELLY,

V. C. Spelonken, Zoutpbg.-Commando.

N.B.!

Ik neem terzelfder tijd de vrijheid WelEd. opmerkzaam te maken, dat zich bij het geheele Zoutpansberg-Commando geen enkele dokter bevindt. Hopende dat WelEd. dit onder de oogen van de bevoegde authoriteiten wil brengen,

Heb ik de eer te zijn,

WelEd. Dienstw. Dien.

per J. T. K. m. w.

No. II. Biggarsberg, 13 Maart 1900.

Den WelEdelen Zeergeëerden Heer Doctor van de Duitsche ambulance.

WelEdele Heer,

Naar mij ter oore komt, is u met de ambulance op het oogenblik te New-Castle. Wijl wij ver van daar zijn en doctor en ambulance zeer noodig hebben, wijl wij totaal van elke medische hulp verstoken zijn, verzoek ik u dringend toch ten spoedigste bij ons te komen en mocht het dan ook niet zijn in ons lager, dan toch nabij het lager zijn.

Mocht u niet kunnen komen, dan verzoek ik u mij de beide ambulance-wagens met de bijbehoorende 6 en 8 muilers en de beide paarden met zadels en toomen hierheen te zenden.

Verwachtend u ten spoedigste hier te zien,

Uw. Dienstw. Dienaar,

H. C. J. VAN RENDSBURG,

Commandant, Zoutpansberg.

De tweede brief spreekt zeer kenmerkend voor de toen heerschende toestanden. Gedurende de vlucht bij Colenso had Van Rendsburg zich in het geheel niet om de ambulance bekommerd: den 13den Maart wist hij nog niet eens, dat wij in Ladysmith waren, en gaf zich zelfs niet eens de moeite om bij den commandant-generaal of den vertegenwoordiger der Medische-staatscommissie naar ons te informeeren!

Maar toen hij hoorde, dat in New-Castle eene ambulance was aangekomen ('t was de Russische), veronderstelde hij, dat het wel de zijne kon zijn. Deze moest natuurlijk dadelijk naar hem toe komen en wel in het lager.

Buitendien herkent men uit dezen trek den echten Boer. In het begin blijft hij nog binnen de perken der daar gebruikelijke beleefdheidsvormen om ten slotte brutaal te worden. Nu! wij hadden de voldoening, dat wij niet naar de Biggarsbergen, maar het Zoutpansburgerlager naar ons toe kwam n.l. te Glencoe, waar Van Rendsburg thuis hoorde.

Tengevolge van de vermoeienissen op onze tochten om en bij Ladysmith voelde ik me erg slap.

Met mij stapten nog vele zieke Boeren in den trein; zij zagen er uit, alsof zij van den oorlog genoeg hadden. Stil en treurig voor zich uitkijkend, lagen zij op de banken uitgestrekt. Het scheen, dat de laatste gebeurtenissen hen sterk aangepakt hadden. Lord Roberts had zijn intocht in Bloemfontein (13 Maart) gehouden, nadat den 27 Februari de overgave van Cronjé had plaats gehad. De aanblik dezer bleeke, terneergeslagen menschen wekte een gevoel van diep medelijden.

In Preteria was er veel veranderd. Op straat was het nog stiller geworden. Bijna alle winkels waren gesloten en die niet gesloten waren, konden nog slechts weinig te koop aanbieden. Schoenen of rijlaarzen waren in hct geheel niet meer te krijgen. De prijzen waren aanmerkelijk gestegen. De hôtels, waar men zonder wijn of bier 20 tot 35 shilling per dag moest betalen, waren vol van het front teruggekomen vreemdelingen.

Dadelijk na mijn aankomst begaf ik mij naar den consul-generaal Bierman om in het belang van mijn in Ladysmith gevangen collega iets gedaan te krijgen. Al zou hij niet op vrije voeten gesteld worden, dan kon men toch een andere behandeling voor hem eischen dan hem nu ten deel viel. In Ladysmith zelf kon ik niets voor hem doen, daar iedere poging om generaal Buller te spreken vergeefsch was geweest: ik kreeg steeds tot antwoord, dat de zaak reeds in handen van den consul was. Toch gaf ik den chef van het Intombi-camp nog vóór mijn vertrek een brief aan generaal Buller, waarin ik deze zaak nog eens uitvoerig behandelde. Intusschen was de heer Bierman na mijn telegram uit Glencoe hierover reeds met den consul in Durban in onderhandeling getreden; hij had ook het Duitsche ministerie van Buitenlandsche zaken en de Beiersche regeering daarvan in kennis gesteld. Na korten tijd ontvingen wij het bericht, dat mijn lollega vrij was; en had ik het genoegen hem bij mijn terugkomst te Glencoe reeds in de ambulance aan te treffen.

Onze Belgische chef en de penningmeester bevonden zich nog altijd te Pretoria. De eerste had eens geprobeerd naar Mafeking te

komen, maar keerde spoedig naar Krügersdorp terug. De laatste reisde den 25sten Maart naar Kroonstad om daar eene Belgisch-Fransche ambulance op te richten, zooals het volgende telegram bewijst:

Telegraaf Departement, Z.-A. Republiek.

Kroonstad, den 23 Maart 1900. No. 425.

Van Generaal De Villebois aan Fransch-Belgische ambulance.

„De generaal-commandant der Europeesche afdeeling laat weten aan de Fransch-Belgische ambulance, dat hij hare hulp aanneemt en zich op het oogenblik te Kroonstad bevindt."

Hiervan is niets gekomen, daar generaal De Villebois-Mareuil met 69 man den 6den April door lord Methuen bij Boshof omsingeld werd en daar sneuvelde. Daarenboven bevonden zich te Kroonstad na den terugtocht der Boeren genoeg ambulances. Ook werd Kroonstad tamelijk gauw prijsgegeven, zoodat de penningmeester na acht dagen terugkwam en den 9den Mei naar Europa vertrok.

Wat er van de achtergebleven ambulance-goederen bruikbaar was, had de Belgische ambulance zich toegeëigend. Daarentegen kreeg ik een nieuwen voorraad uit Europa, dien ik dadelijk naar Glencoe opzond. Nu moest ik nog een keer naar de Medische-staatscommissie, waar Hewitt in verhoor genomen werd. Ik dacht zeker, dat hij nooit meer een dienst aan het front zou krijgen en zie! hij werd benoemd tot „ambulance-dokter" van het Rustenburgsche lager, waar hij in de gelegenheid zou zijn zelfstandig op te treden. Later stuurde hij mij eenige gewonden met ontstoken beenwonden toe. Misschien was zijne behandeling der gewonden even voordeelig voor de Boeren als zijn omgang met de Engelschen in Intombi, waar hij eene tent alleen betrok.

Het kostte de Staatscommissie weer heel wat moeite, eer ik het ontbrekende proviand kon meekrijgen. Mijn ambulance-man had zich intusschen voor hetzelfde doel tot de Medische-staatscommissie gewend, hetgeen bijna de aanleiding was, dat wij in het geheel niets kregen. Men bepaalde dan ook, dat in het vervolg dergelijke bestellingen door den plaatsvervanger van het Roode Kruis in Glencoe moesten geschieden. Door eene circulaire werd dit bekend gemaakt:

Circulaire.

Zeer geëerde Heer,

Gelieve kennis te nemen, dat ingevolge instructies, ontvangen van de Medische-commissie te Pretoria, alle aanvragen voor benoodigdheden voor uwe ambulance voortaan door mij moeten geschieden.

Met hoogachting

Uw dw. Dienaar

J. Stegman.

Plaatsv.Med.commissie.

Op slot van rekening kreeg ik behalve hetgeen ik aangevraagd

had, nog een muilezelwagen met zes muilen en een uitstekend rijpaard. Eer het echter zoo ver was, verliepen er nog eenige dagen, zoodat ik nog eens gelegenheid had den consul Bierman te bezoeken, waar ik, dank zij de vriendelijke uitnoodiging zijner allerliefste vrouw, een prettigen avond doorbracht.

Dr. Reinhart uit München, die reeds jaren lang met vrouw en kind te Pretoria woonde, liet mij eenige gevallen van klein-kaliberschoten zien, die door de borst en het dijbeen gegaan waren. De kogel was juist langs den wand van het bloedvat gestreken, zoodat in het litteeken eene verhevenheid gevormd was. Dr. Reinhart had den frontdienst in Natal einde Jan. reeds vaarwel gezegd en praktiseerde nu in Pretoria. Na den intocht der Engelschen kregen zijne vrouw en zijn kind ook typhus, zooals zooveel anderen.

De zuster. die ik in Jan. op verlangen der staatscommissie naar het ziekenhuis te Heidelberg had gestuurd, was mij achterop gegaan naar Colenso, maar keerde later, aan de algemeene vlucht deelnemend, weer naar Heidelberg terug. Nu wilde ik haar naar Glencoe meenemen, waar wij misschien een blijvend hospitaal konden inrichten, en liet haar dus weer naar Pretoria komen.

Zuster Ahlborn, zoo heette zij, vertelde mij nu hare treurige lotgevallen op de vlucht van Colenso, hoe de vluchtelingen bij harden regen in den Modderspruit waren blijven steken, zoodat één os, die reeds te diep in den modder gezakt was, moest achterblijven. Men sneed kort en bondig den halster door en liet hem aan zijn lot over. Ook een kist met verbandstoffen, de operatietafel en eenige tenten moesten door den weeken bodem achtergelaten worden. De verplegers trokken met eenige kaffers, ossenwagens, ossen en paarden door het noorden van Transvaal, hier en daar een verband aanleggend, maar sinds de laatste weken hielden zij zich in Standerton op, waarheen ik telegrafeerde ten einde hen te Glencoe te krijgen (wij konden als leden der ambulance kosteloos telegrafeeren.). Ook de Hollander, die vroeger bij Colenso de gewonde Boer naar Harrysmith had gebracht, kwam over de Van Reenenpas weer naar Glencoe.

Zoo was het tot mijne eigen verwondering toch gelukt de verstrooide ambulance weer bij elkaar te krijgen.

Een familielid van generaal Botha, wien ik met de verpleegster een bezoek bracht, stelde ons haar rijtuig met twee schimmels ter beschikking om het tehuis voor melaatschen, drie uren noordelijk van Pretoria, te bezoeken.

Zelden zag ik op dit gebied eene inrichting als deze. Welk een contrast met dat in Skutari, waar de ongelukkigen achter het kerkhof in kleine huisjes en familiesgewijs bij elkaar wonen, terwijl de medicus Zambacu Pascha weinig naar hen omkeek. Hier vormden de huisjes eene alleraardigste kleine stad met tuintjes, door steenen muren ingesloten, eene kerk en een administratiegebouw. Zwarten

en blanken zijn streng van elkaar gescheiden. Het land en de plantsoenen worden door de zieken zelf bebouwd en onderhouden.

Men zag alle mogelijke vormen dezer ontzettende ziekte voor zich; de één liep rond met verminkte vingers, de ander met verminkten neus enz. Zij kwam ongelukkigerwijze ook heel veel erfelijk voor; zelfs gevallen van nerveusiteit waren niet uitgesloten. Dr. Von Gernet was door het gouvernement aangesteld om de zieken wekelijks te bezoeken. Hier kreeg ik weer groote achting voor de Zuid-Afrikaan sche Republiek.

Den verderen tijd, dien ik te Pretoria moest doorbrengen, besteedde ik om een gouvernements-vaccinatieinrichting onder directie van Dokter Theiler te bezoeken. Zij is een uur N. O. van Pretoria op eene vlakte tegen de Magaliesbergen gelegen, waar de Aapjesrivier bij Daspoort zich een weg door de bergketen baant. Dr. Theiler verkreeg zijn koepokstof van ingeënte kalveren. Op een bepaalden tijd in het jaar werd bekend gemaakt, dat de vaccinatie moest plaatshebben en dan zorgden de veldcornetten der verschillende districten voor het nakomen van dit gebod.

Het is wel te verwonderen, dat de Boer de koepokinënting zoo waardeert, ja zelfs met zekerheid gelooft, dat de geneesheer, die zijne zieken voor de een of andere ziekte kan inënten, de ziekte ook kan genezen.

Theiler kwam als arme veearts naar Afrika, verdiende eerst zijn brood met landbouw, maar verloor door eene grassnijmachine de eene hand. Desondanks wist hij het door studiereizen naar Pasteur in Parijs zoover te brengen, dat hij in staat was geheel zelfstandig bacteriologische proeven te nemen. Hij is er van overtuigd, dat de meeste in Afrika voorkomende infectieziekten (de infectie door de steek der tse-tsevlieg, de texaskoorts, roodwaterkoorts) ook door plasmodiën (de kleinste plantaardige bacterie-vorm) veroorzaakt worden. Hij meent zelfs, dat de paardeziekte daarmee samenhangt. Met de tse-tse-ziekte had hij merkwaardige proeven genomen. Van alle ingeënte dieren haalde hij slechts één zoeloe-os er boven op; bij den laatsten vond Dr. Theiler den 7^{den}dag plasmodiën in het bloed, maar later niet meer. De os leefde van het oogenblik der inënting nog 1$^1/_2$ jaar gezond en wel, maar maanden na de inenting, kon hij met het bloed van dezen os bij honden deze ziekte opwekken. De honden gtngen alle dood.

Volgens Theiler kwam er onder de runderen aldaar geen tuberculose voor, bij de menschen zelden en dan meestal van elders afkomstig, maar onder vogels schijnt deze ziekte veel voor te komen. Van de paardeziekte, die op bepaalde tijden in de stallen ontzettend huishoudt, onderscheidt hij twee vormen: eene „dikkopziekte" en de gewone „paardeziekte." Bij de eerste ontstaan er onder de huid en in de longen groote gezwellen en bij de laatste sterven de paarden

binnen een paar uur aan eene ontsteking der hartkleppen. Plotseling treedt eene koorts op van 41 °C, waarbij het paard den ruiter nog dragen kan, maar dan onverwachts dood neervalt. De tijd van infectie en het uitbreken der ziekte loopt van 7 tot 31 dagen.

Het bloed van het geïnfecteerde dier is zoowel rauw als gekookt vergiftig. Droogt het bloed echter bij gewone temperatuur op, dan is het niet meer vergiftig. De eigenlijke ziektekiem kon Theiler tot nu toe niet vinden.

Voor eenigen tijd werd Theiler als veearts naar het front in Natal gecommandeerd; maar nu houdt hij zich weer in Pretoria op.

Eer ik vertrok, ontmoette ik nog Dr. Sutter der Zwitsersche ambulance, die tot hiertoe geen werk had kunnen krijgen. Nu ging hij naar Dr. Grobler. Zijne collega's Dr. König en Mont Mollin hadden de verpleging der Engelsche gevangenen in Waterval op zich genomen. Zooals ik reeds zeide, bleven zij daar niet lang, maar gingen naar het hospitaal in Johannesburg, waar ik de heeren later ontmoette.

Eén dag vóór ik uit Pretoria ging, stierf generaal Joubert. Bij zijne begrafenis werd de straat, waar hij woonde, afgezet, en langzaam bewoog de stoet zich verder naar het station, gevolgd door vertegenwoordigers uit alle standen, waaronder de schitterende staats-artilleristen, wier uniformen wel wat op die der huzaren leken. Aan het station sprak de President met zijne krachtige stem nog een paar indrukwekkende woorden tegen het volk, tot de trein naar Volksrust vertrok, waarheen hij de stoet begeleidde.

Over de oorzaak van zijn dood werd heel verschillend gesproken. Generaal Joubert werd door Hollandsche doktoren behandeld, maar over zijne ziekte liepen de meest verschillende geruchten; de een schreef zijn dood toe aan eene veronderd maag- of blaaslijden, een tweede aan eene beklemde breuk, en een derde geloofde zelfs, dat hij niet den natuurlijken dood gestorven was.

HOOFDSTUK XVI.

Ons farmhospitaal N. W. van Glencoe — Dundee — De toestand van het water in ons hospitaal — Malaria-zieken in de Zoutpansbergen — Praktijk bij de Kaffers — Paschen in de ambulance — De paardeziekte onder de trekdieren — De aanval op het Engelsche lager bij Elandslaagte den 16den April — Boerenbegrafenis — De Duitsche vlag op ons hospitaal,

Bij mijn aankomst te Glencoe werd ik aangenaam verrast door het zien van een keurig ingericht hospitaal in eene nieuw gebouwde farm, die

Farm op de hoogvlakte, westelijk van Glencoe.

men op eene hoogvlakte (1000—1200 M. hoog.) N. W. van Glencoe verlaten had gevonden. Door den ijver van mijn Münchenschen ambulanceman had men het in deze paar dagen zoo ver kunnen brengen. Wij hadden daar eene heerlijke groote ziekenkamer en twee kleinere

achterkamers. Verder was er nog een flink vertrek met een groot venster voor operatiekamer en buitendien twee kamers voor de zusters en doktoren.

De verplegers zochten huisvesting in tenten. In de farm vonden wij een paar mooie reformbedden, een weinig huisraad, een kleine brancard en een ijzeren kachel. Kasten en tafels zochten wij in eene eveneens verlaten farm van Mr. Marschal ten Oosten van Glencoe. Uit eene zuidelijk gelegen farm van Mr. Greenhough haalden wij wat ons nog verder ontbrak. De ruiten van onze farm waren ingeslagen; wij behielpen ons met linnen, dat wij uit een magazijn in de verlaten stad Dundee hadden meegenomen.

Dundee, dat een weinig N. O. van Glencoe in een rijk kolendistrict ligt, was als uitgestorven. De huizen waren onbeschadigd, maar in de koninklijke Bank lagen papieren en boeken op en onder elkaar, als een woeste massa. Slechts de goud-weegschaal stond op haar oude

Eenige malaria-lijders links voor ons hospitaal te Glencoe.
Fox op den schoot van een der verpleegsters.

plaats; deze had ik graag meegenomen, daar ze in onze apotheek best te gebruiken was, doch een postdirecteur, die mij rondleidde, raadde mij aan hiervoor toestemming van onzen commandant te vragen, want in het begin van den oorlog hadden enkele Boeren in het Engelsche Dundee treurig huisgehouden. Het plunderen werd toen door de regeering ten strengste verboden. Zij hadden zelfs

piano's op hunne ossenwagens meegesleept. De regeering liet later de achtergebleven meubels en den voorraad der magazijnen in eenige groote gebouwen bij elkaar brengen. Op vertoon van bons werden alle mogelijke benoodigdheden verstrekt.

Op deze manier konden wij ons lazaret tamelijk goed inrichten. Eene met rozen begroeide voorgalerij werd van een zeildoek voorzien en zoo kregen wij eene heerlijke koele eetkamer. (zie bladz. 189).

Fox scheen ons niet te willen verlaten, hij en een kleine cameleon behoorde eveneens tot de ambulance. (Zie plaat bladz. 186).

De laatste had met onze verpleegster de reis van Pretoria naar Krügersdorp, vandaar naar Modderspruit en vervolgens weer den

Onze ambulance te Glencoe op de farm.

terugtocht meegemaakt. Van Elandslaagte naar Volksrust, waar hij met de verpleegster in denzelfden wagen kwam als generaal Joubert en een van diens officieren, verschafte hij hen in hunnen treurigen toestand groote afleiding.

Onze cameleon kreeg eene vaste plaats en wel bij den rozenstruik voor onze eetkamer, waar hij dagen lang bleef zitten en slechts als een mechaniek de gele kleverige tong naar vliegen uitstak. Het was een dankbare vliegenvanger, die in het geheel geen last veroorzaakte. Integendeel, iedereen had plezier in het dier en bewonderde het. Het was grappig te zien, hoe het daar zoo rustig zittende

beestje met zijne in alle richtingen beweegbare telescoopoogen de lastige vliegen bespiedde en dan plotseling ophapte.

Met het water was het ook hier slecht gesteld; op deze steenachtige hoogvlakte was weinig water. Achter de farm werd het in den regentijd wel in eene ondiepe kom door een dam bewaard, maar in deze poel baadden de Boeren nu en dan, en voor het overige was het de woonplaats van kikvorschen en salamanders. Wij lieten spoedig naast den dam een put graven, zoodat het water door den grond een weinig gefiltreerd werd. Gelukkig vielen er ook een paar flinke onweersbuien, waarvan wij natuurlijk partij trokken. Vaten, emmers, al het mogelijke werd buiten gezet om water op te vangen.

Omstreeks dien tijd trok ook het Zoutpansberg-commando in deze richting en sloeg zijne tenten naast onze farm op. Dit commando had intusschen versche troepen gekregen, die echter ook uit het Zoutpansberg-district kwamen en van daar malaria meebrachten. Onze farm lag dan ook al spoedig vol patienten en onze verpleegster had handen vol werk. De malaria kwam bij deze Boeren heel eigenaardig op; eerst kregen zij twee- of éénmaal daags een heftigen koortsaanval, om na eenige malen een dosis kinine gebruikt te hebben, binnen drie of vier dagen geheel vrij van koorts te zijn. Daar de genezen patienten zoo spoedig mogelijk weer naar het front moesten en degenen die langer sukkelden, op bevel van den nieuwen commandant naar huis gestuurd werden, wisselden de zieken in ons hospitaal bijna iedere week af.

Een briefje uit het Zoutpansberg-commando luidde als volgt:

Glencoe, 13. 4. 1900.

WelEd. Heer,

Gij zult mij ten hoogste verplichten door mij te willen berichten nog heden avond, wie van de zieke burgers, behoorende tot wijk Rhenosterpoort, nog onder Uw behandeling zijn. Het zou raadzaam zijn deze naar huis te zenden.

Met hoogachting
WelEd. Dr.
J. L. M. du Preez, Veld-Cornet
Rhenosterpoort.

Bijna tegelijk met mijn collega uit Ladysmith kwam dr. Tilemann, die ook tot onze ambulance behoorde, van Norwalspont, waar hij bij de tweede Duitsche ambulance gewerkt had, door de Engelsche linies over Kroonstad naar Glencoe. Hier werkte hij in het Boxburg-commando als arts, later in het Pretoria-lager.

Met uitzondering van eenige kleine verwondingen, behandelden wij vooral koortslijders. Onder onze wisselende patienten bevonden zich altijd vele kaffers. De zwartjes kwamen 's morgens om 9 uur in lange rijen in de farm. Het gouvernement had de kaffers noodig bij het transporteeren van paarden, het onderhoud der wegen en het opwerpen van schansen. Zulk eene ploeg

zwarten werkte meestal onder toezicht van een Boer. Was nu een der werklieden ziek of lui, dan stuurde hij hem met het volgende briefje naar ons toe:

Glencoe, 5. 4. 1900.

Wel.Ed.G. Heer.

Wilt u zoo goed zijn, dezen kaffer eenige medicijnen te geven?

Hoogachtend

Lucas v. d. Merwe.

Commdt. Hoofd van Wegen.

Het farmhuis met de Duitsche vlag. Links een ambulance-wagen.

Onze gesprekken met de kaffers werden half in het Engelsch en half in 't Hollandsch gevoerd, waartusschen een paar opgevangen kaffer-

woorden gevoegd werden. Vooral hierbij bewees onze Münchensche ambulance-man als tolk groote dienston. In het algemeen klaagden deze zieken over hoofdpijn, pijn in de borst en in het lijf. Zij leden erg aan malaria, maar vooral aan constipaties. Als geneesmiddel kregen zij ricinusolie, die zij met graagte opdronken.

Onze goede resultaten werden bij de kaffers in den omtrek al spoedig bekend, zoodat de praktijk steeds grooter werd. Eens brachten zij zelfs een hinkend paard mee, met den voorpoot in het schoudergewricht. Daar viel niet goed te helpen! Uit dankbaarheid brachten de kaffers ons maïs, eieren, vruchten of waschten voor ons.

Paschen naderde. Vreemd! hier was het herfst, maar planten en boomen prijkten nog met het schoonste groene loof en in den tuin bloeiden crocusjes, viooltjes, rozen en graniums. De zuster zorgde er voor, dat ook in de ziekenkamers en op onze tafel bouquetten stonden en de kok had zijn uiterste best gedaan om een lekkeren koek te bakken. Mijnheer Wippling, een Saksisch stationschef in Glencoe, kwam nog met een heerlijk reeboutje aanzetten. Wippling's broer schoot voor eenige dagen een „duiker", daarvan beloofde hij ons een stuk en de horens tegen eene halve flesch cognac. Deze soort van bokken komt in het „Hoogland" veel voor, doch is niet gemakkelijk te schieten, daar zij heel schuw en vlug is. Zij hebben ongeveer de grootte en de kleur van eene ree. Dunne zwarte horens, een weinig gedraaid, staan recht naar boven en zijn aan de punten slechts weinig naar voren gebogen; dus juist omgekeerd als bij de gemzen. Het vleesch smaakt ook als dat van onze reëen.

Onze kaffers ontdekten eens in de buurt van de tent ook eene slang; het beest was grauwachtig groen, had aan den hals en op de witte buikzijde twee zwarte streepen en was 1 M. lang. De Boeren noemden haar „ringhals". Deze slangen komen in twee soorten voor, een zooals boven beschreven, en de ander aan den onderkant donkerbruin gekleurd met twee witte streepen; beide soorten zijn zeer vergiftig.

Niettegenstaande onze paarden goed te eten hadden, kregen zij een lichten graad van paardeziekte; dezen ongevaarlijken vorm noemde men „de nieuwe ziekte". De paarden werden erg mager; hun haren vielen uit; uit neus en oogen liep eene etterige afscheiding; de oogen konden zij nauwlijks openmaken. Daarom noemen de Engelschen deze ziekte „pinkeye" (kleine oogen). Na veertien dagen waren zij het echter te boven; de infectie moet door een vreemd paard in den stal zijn gebracht. Slechts één der muildieren kreeg de echte „paardeziekte". Hij hield 's morgens plotseling op met eten, viel om, het geheele lichaam zwol op, schuim bedekte den mond, hij kon moeilijk adem halen en stierf na een uur tijds. Dit dier moet de ziekte opgedaan hebben bij het grazen in de weide, vóór de dauw geheel opgetrokken was.

Aan de Engelschen werd gedurende al dezen tijd weinig gedacht.

Zij lieten ook niets van zich hooren; men geloofde algemeen, dat zij de Boeren in hunne vestingen in de Biggarsbergen niet durfden aanvallen. De Boeren hadden namelijk positie genomen in eenen naar het Zuiden gekeerden hoek op de toppen van Helpt-mekaar tot aan de Drakenbergen in het Oosten en in 't Westen of Van Reenenpas. (1800 M. hoog.)

Den 9[den] April verscheen een Boer uit het Zoutpansberglager met een briefje voor de ambulance:

De WelEdl. Heer
Roode Kruis
Z. P. Berg-lager,
te Glencoe, 9. 4. 00.

Den WelEdl. Heer.

Ik heb vernomen, dat UEdl. eenige tooms heeft en vraagt WelEdl. beleefd om mij te helpen met Uwe tooms. Zal het wel terug bezorgen aan WelEdl. Roode Kruis.

C. SWART,
V. C. Wijk
Marabastad.

Gelieve aan bovengaand verzoek te voldoen.

D. J. DU PREEZ,
Commandant
Z. P. B.

Waarvoor hij de toomen noodig had, werd ons niet medegedeeld, maar uit zijn haastig en dringend schrijven. trokken wij de conclusie, dat er weer iets op handen was; wij maakten onze ambulance dus reisvaardig. Toen wij tegen den avond een bezoek aan het Zoutpansberg-commando brachten, was een deel reeds uitgetrokken. Nu eerst kregen wij te weten, dat commandant-generaal Botha in alle stilte 3000 man bij elkaar had gebracht om een tocht naar Elandslaagte te ondernemen.

Dit was weer iets teekenends voor de Boeren. Zelfs de nieuwe commandant, dien wij zoo uitdrukkelijk er om gevraagd hadden, vond het niet de moeite waard ons te waarschuwen. Maar onze toomen en zadels kon hij wel gebruiken! Wij trokken dus den 10[den] April op eigen gelegenheid met een ambulance-wagen langs den straatweg van Glencoe door het nauwe dal naar Waschbank en kwamen weer voorbij de verwoeste farm Meran. Hier en daar kwam een troepje Boeren ons tegemoet gereden. Het waren de zoogenaamde „hardloopers", en uit de richting Elandslaagte klonk ons het welbekende suizen der lydditbommen al tegen.

Botha had het plan opgevat het Engelsche lager bij Elandslaagte (waarvoor wij, op onzen terugtocht van Ladysmith, den 16[den] Maart, zulk eenen omweg moesten maken) onverwachts te overrompelen.

Niet onmogelijk is het, dat de voorposten der Engelschen, die wij op de vernielde kolenmijnen te Waschbank zagen, juist door onze terugkomst de aanwezigheid van dit lager raadden. Hoogst waarschijnlijk echter was het slechts aan het eigenaardig optreden van Lucas Meijer en zijn commando te danken, dat dit zoo goed doordacht plan niet veel meer uitrichtte dan dat de Engelschen hun stelling meer naar het Zuiden verlegden. Lukas Meijer was namelijk niet uit de kopjes bij de Zondagsrivier te voorschijn te krijgen.

Aan de zijde der Boeren waren geen gewonden. Alleen een 23-jarigen Zoutpansberger, die reeds twee keer voor malaria in het hospitaal was opgenomen en nu stilletjes weggeloopen was om aan dezen tocht deel te nemen, vonden wij doodziek bij de farm Meran; wij namen hem in den ambulance-wagen natuurlijk op.

Bij de farm Meran gebruikten wij met eenige Boeren een lekker stuk vleesch, dat zij hadden meegebracht; een laadstok werd bij het roosteren als braadspit gebruikt.

Met onzen armen zieken Boer zag het er treurig uit; de zuster hield den geheelen nacht de wacht bij hem. Tegen den morgen stierf hij. 's Namiddags reeds bewezen zijne kameraden hem de laatste eer; hij kreeg een rustplaatsje aan den weg naar de farm. Onder geweersalvo's. eenige psalmen en een paar hartelijke woorden, waarin geen zweem van hardheid over den vijand te vinden was, werd hij voor altijd te slapen gelegd. Over dit voorval stond in de te Johannesburg verschijnende „Standard" het volgende verslag:

Slag bij Elandslaagte. Een Burger's beschrijving.

DE ENGELSCHE TACTIEK.

Zoutpansbergsche lager. Glencoe, 11 April.

Misschien zijt gij verwonderd, dat gij niets meer verneemt van de Zoutpansbergers in Natal, maar ik heb niet geschreven, omdat er hier niets meldingswaardigs voorkwam, behalve nu en dan, wanneer eene kleine patrouille van de onzen in aanraking kwam met eenige van de vijandelijke patrouilles.

Wanneer zulks gebeurde, in ieder geval vluchtten de Engelschen, al zijn zij 40 à 60 tegen ons 12 à 20 manschappen. Het gelukte ons dan ook bij zoodanige gevallen eenigen van hen te dooden en gevangen te nemen, doch gisteren gebeurde iets wat van veel beteekenis voor onze zaak is.

De Engelschen zijn gekampeerd een paar mijlen aan deze zijde van Elandslaagte in de nabijheid van de plek, waar wijlen generaal Kock zijn lager had, en ongeveer 24 mijlen van hier. (Glencoe.)

Generaal Botha kon niet rusten, voordat hij zeker wist de sterkte van den vijand en ook hunner kanonnen. De verschillende kampen waren zoo groot en ook het getal opgeslagen tenten, doch zulks kon slechts oogenverblinding zijn. Hij besloot dus zich er heen te begeven.

Wij waren onder leiding van Commandt. Du Preez, half vijf des

avonds van den 9den (Maandag) in het zadel, doch vertrokken wij niet van generaal Botha's kamp, voordat het donker was en gingen door tot ongeveer twaalf uur des nachts. Toen rustten wij een weinig zonder de paarden af te zadelen en om drie uur gingen wij weder voort. Toen de dag aanbrak waren wij in de randjes, recht achter een der Engelsche kampen.

De afstand van de randjes van af het Engelsche kamp was ongeveer 3500 treden en dus buiten het bereik van onze mausers. Doch onze kanonnen namen de positie in en de manschappen verspreidden zich over de randjes, doch lieten hunnne paarden onder de zadels blijven. Juist toen de zon op kwam en

OOM ROOINEK ZICH GEREED

maakte om zijn eerste kommetje koffie te drinken, werd hij onverwachts gestoord door het brullen van de Boerenkanonnen op hun kamp. Zij (de Engelschen) hebben nooit een gedachte gehad, dat in hun onmiddellijke nabijheid, zij zulke vriendelijke buren hadden, daar zij van meening waren, dat wij minstens 24 mijlen verder noordwaarts in het lager waren.

Voordat zij met hunne kanonnen konden antwoorden, hebben de kanonnen van de generaals Botha, Meyer en Fourie 90 bommen in hun kamp geschoten.

De soldaten omtrent 9 à 10000 voetgangers vielen toen in order zooals zij waren op de paarden, maar een paar bommen van ons deden hen uit elkander spatten en zij gingen zoo hard zij konden „randjes zijn kant toe." Het randje waar heen zij gingen, was ten westen van hun kamp. Toen de vijand in de randjes kwam, waren zij, alhoewel ver, toch binnen bereik gekomen van een gedeelte onzer menschen en werden ook beschoten, en den geheelen dag duurde de schermutseling voort. Tegen den middag begon het groote scheepskanon op ons te bombardeeren met lydditten, doch ons verlies was slechts 4 kanonmuilen en 3 paarden.

De paarden bleven den geheelen dag onder de zadels. Geen burgers, God zij gedankt, door den vijand gedood of bezeerd. Wij hebben een paar muilen en paarden gebuit en drie of vier prisoniers genomen. Een van Thorneycrofts ruiters, welke ik pas gesproken heb, zegt, dat zij nooit gedroomd hadden, dat wij ze zouden aanvallen, en dat zij zeer verbaasd waren. Verder werd den geheelen dag door onze Maxim-Nordenveldt en Fransch kanon, nu op de voetgangers, dan weder op de heliograph van den vijand geschoten. Zoo

EEN KOMPLEETE VERWARRING

als onder de Engelsche was, heb ik nooit gezien, doch om op het kamp te stormen, zou niet gaan, daar wij dan over een 33 mijlen breede kale vlakte onder het bombardement der Engelsche kanonnen zouden geweest zijn, en er waren andere Engelsche legers op een korten afstand. Toen het donker werd, en terwijl generaal Botha zijn

doel had bereikt, trokken wij terug, en half weg zadelden wij af, nadat onze paarden 29 uren achter elkander het zadel op hadden gehad. Middernacht kwamen wij in ons lager terug, en ik kan u verzekeren, dat zoo moe en afgemat wij waren, dat een kopje bittere garstkoffie heerlijk smaakte, daar wij 32 uren zonder iets geweest waren, omdat in het veld, waar wij waren noch hout noch mest te krijgen was.

Mijn gedachte is ook, dat de duizend opgeslagen tenten oogenschijnlijk zijn, en dat de meesten der Engelschen vertrokken zijn, óf als versterking voor lord Roberts, òf naar Van Reenenpas of elders.

Ik geloof niet, dat de Engelschen hier te Biggarsbergen een aanval

Boerengraf op de hoogvlakte westelijk van Glencoe. Oostelijk van het dal van den Waschbank de Indumeni-kop.

zullen doen, doch zij maken een groote vertooning door tenten enz. om ons hier op te houden.

GABRIEL RHEEDERS.

Wij hebben den dood te betreuren van dezen dapperen burger. Hij was van af Colenso 15 Dec. hier geweest. Hij was lijdende aan malaria-koorts. Drie maal werd hij naar het hospitaal en één maal naar huis gezonden wegens ziekte. Telken maal, voordat hij behoorlijk hersteld is, vinden wij hem vechtende op de voorposten in Natal. Maandag morgen kwam hij weder uit het hospitaal, en ook tegen den zin van den dokter, (doch dit wisten wij niet). Zijn veldkornetten J. du Preez en S. Coetzee raadden hem om niet te gaan, doch hij

wou van blijven niet hooren en het werd hem eindelijk toegestaan om saam te gaan. Hij had een wild paard en door de vermoeiende reis, werd hij in de nacht weder ernstig ziek. Hij werd den volgenden morgen door de ambulance opgeladen, en was van toen af bewusteloos, doch gedurig bewoog hij nog zijn armen, in zijne gedachten vechtende met de Engelschen, ja vechten met den vijand voor zijn vaderland tot hij zijn laatsten adem uitblies.

Hij wordt morgenochtend begraven. Moge zijne ziel rusten, waar alleen rust te vinden is. De alhier aanwezige Zoutpansbergers wenschen bij deze hunne oprechte sympathie over te brengen aan zijne

Het maken van een Duitsche vlag, links een ambulancewagen, rechts het farm-hospitaal te Glencoe.

moeder, de weduwe Rheeders, wier eenigste steun en troost hij is geweest.

Met hartelijke groeten aan u allen. Geloof mij uw welmeenende. medeburger, R. G. NICHOLSON." (Uit de „Zoutpansberg Wachter)."

Op de plaat bladz. 194 ziet men, hoe vier Zoutpansbergers bezig zijn het graf te graven voor den dapperen Gabriel Rheeders. Onze verpleegster gaf hem als een laatsten groet een paar bloemen uit onzen tuin mee. Tegen de zijwanden van het graf werden stukken gegalvaniseerd ijzer opgesteld, om de kist later gemakkelijker uit het graf te kunnen tillen, wanneer deze verplaatst wordt.

Naast den man met de spade in de hand verrijzen aan den ooste-

lijken horizon een tafel- en een spitskopje; het zijn de Indumeni- en Noma-Hill (2400 M. of 7200 voet hoog). Tusschen deze beide toppen door wist Yule met zijne overgebleven manschappen (ongeveer 1500 man), steeds naar het oosten retireerend, uit de handen der Boeren (22 October 1899) te ontkomen. Deze kopjes behooren niet tot de hoogvlakte, waar wij ons op bevonden. Vóór men hun voet bereikt, daalt de hoogvlakte af naar het één uur gaans breede dal der Waschbankrivier.

Toen wij van onzen tocht naar Elandslaagte weer in het hospitaal kwamen, scheen het mij het beste toe om naast de Roode-Kruis-vlag de Duitsche te hijschen, zoodat de Engelschen bij hunne nadering direct zouden weten, tot welke nationaliteit wij behoorden. Ik liet hiertoe uit de Transvaalsche vlag de groene streep verwijderen en de blauwe werd door galluszuur en ijzerchlorid zwart gemaakt.

De plaat op bladz. 195 geeft het oogenblik weer, dat de verpleegster en onze ambulance-man met dit werkje bezig zijn. Toen men nu wéér er over sprak om gewonde en zieke Boeren uit het hospitaal weg te sturen, daar de Engelschen niet ver meer van ons af waren, liet ik het hospitaal over aan den commando-arts, want ik gevoelde niet den minsten lust nog eens eene herhaling te beleven van hetgeen wij bij de Engelschen doorgemaakt hadden. Ik sloot mij bij een ander deel van onze ambulance aan, ten einde achtergebleven ambulance-goederen uit Pretoria naar Krügersdorp te brengen, waar men er om verlegen was.

Mijn oud paard, dat mij naar Ladysmith, Colenso en terug naar Glencoe had gedragen, was door de slechte voeding in het Intombicamp zeer vermagerd en had rust noodig. Daarom nam ik een kleiner, maar krachtiger ponny uit Pretoria mee, waaraan ik mij ook spoedig hechtte; het was een vurig diertje.

HOOFDSTUK XVII.

Terug naar Pretoria en Krügersdorp — Het goud van den Witwaterrand — Het mijnwezen in Krügersdorp — De Jamesons-inval — De eed bij Paardekraal — Het Roode-Kruis-hospitaal — De ziekenverpleging door zusters en Boerenvrouwen — Het Röntgen-apparaat — Gewonden bij Colenso — De ontploffing der kruitfabriek te Johannesburg — Het ontstaan van Johannesburg — Slechte voeding in het ziekenhuis — De druipsteengrotten en watervallen in de Magaliesbergen.

In Pretoria was niet veel veranderd sinds den laatsten keer, dat ik er was; misschien was het een weinig stiller geworden. De plaatsen op de schepen van de Duitsche Zuid-Afrika-lijn waren maanden van tevoren reeds besproken.

Ik ontmoette in Pretoria de leden der eerste Duitsche ambulance onder leiding van den officier van gezondheid Mathiolius, die gedeeltelijk naar huis gingen en gedeeltelijk in het stadhuis te Pretoria een hospitaal inrichtten.

Aan den secretaris der Medische-staatscommissie vertelde ik, dat ik de ambulance te Glencoe in handen van mijne beide collega's had achtergelaten en dat ik naar Krügersdorp zou gaan, waar verpleegsters uit onze ambulance werkzaam waren en waar telegrafisch om een chirurg met Röntchen-apparaat werd gevraagd. Dit telegram luidde:

20 April 1900.

Van Hospitaal Krügersdorp. Grand-Hôtel Pretoria.

„Wij hebben dadelijk Röntchen-apparaat noodig, zieken wachten er op."

De heer Volkers had er niets tegen. Wij hadden in ons magazijn in Pretoria een Röntchen-apparaat en nog 24 kisten verbandstof. Dit toestel nu nam ik met 12 kisten verbandstof den 24sten April mee naar Krügersdorp. De overige 12 kisten vielen bij de inneming van Pretoria in handen der Engelschen.

Het goud in den Witwaterrand is niet zooals dat in de oudste Afrikaansche steenvormingen (Leydenburg en de Kaapgoudvelden) waar nooit zilver, koper, ijzer, lood enz., voorkomt, maar bevindt zich in eene eigenaardige vermenging van kleine en groote kwartsbrokken, die onderling samengegroeid zijn.

Deze kwarts-erts komt voor van Boxburg over Johannesburg tot Klerksdorp en Krügersdorp in groote, horizontale lagen van geheel verschillende dikte. Deze grondslagen behooren tot het 2de Z.-Afrikaansche steenentijdperk (bestaande uit leisteen en kwarts bevattend zandsteen). Het is opmerkelijk, dat het goud in deze van 1—4 M. dikke lagen niet in het kwarts te vinden is zooals elders in Transvaal, maar juist in het fijne korrelige verbindingsmiddel. Hoe het mogelijk is, dat dit kristalachtige zuivere goud, ter grootte van een speldeknop tot die van een ei, tusschen deze stof zich gevormd heeft, is tot nog toe niet na te gaan. Volgens de laatste onderzoekingen is dit massieve goud, dat in het erts gevonden wordt, geen drijfgoud, maar schijnt het zich afgescheiden te heben op de plaats zelf, misschien wel in een tijd, dat de kom in den Witwaterrand den bodem van het meer vormde.

Het goud is in microscopisch fijne korrels verdeeld, die verbonden met het gele zwavelgrint er als een grauwe of zwarte massa uitziet. Het goudgehalte zweeft tusschen 5—100 gr. per ton steenmassa. Bij Johannesburg is deze ertslaag, „Reef" genaamd, dikwijls zeer dun, maar bevat zooveel te meer goud; gemiddeld 28—30 Gr. op eene ton.

De rijkste mijnen zijn die van Robinson, een geboren Afrikaner, die later zich aan Engelsche zijde geschaard heeft.

Vóór den oorlog werden in het goudgebied terreinen (claims) aan particuliere Engelsche, Fransche, Amerikaansche en Duitsche maatschappijen weggegeven. De bezitter van eenige claims, die door honderde steenpyramiden te herkennen zijn, opende dan met het noodige bedrijfskapitaal de mijn. Van tijd tot tijd verpachtte de regeering weer andere gouddistricten, waar men na onderzoek van het gesteente òf door den staat, òf door een particulier, voldoende goud hoopte te vinden om eene mijn te kunnen openen. Op een bepaalden dag kwamen de ondernemers ter plaatse, waar het goud ontdekt was, bij elkaar om hunne „claims" in bezit te nemen. Ieder kon dan zijn terrein door paaltjes in den grond te slaan afbakenen. Hierbij kwam natuurlijk veel oneenigheid; de één zocht betere claims uit dan de ander. Elk trachtte vele claims in de nabijheid zijner woonplaats te krijgen.

Kort voor het begin van den oorlog verlootte de regeering deze claims; een lot kostte £ 1.

De exploitatie der mijnen is natuurlijk het voordeeligst, wanneer de ader aan de oppervlakte zichtbaar is, maar menigeen moet vele honderd meter diep graven, eer de ader blootgelegd is.

In deze diepe mijnen verzamelt zich veel grondwater; daarom moet naast iedere schacht eene waterpomp aangebracht worden.

Het doen springen van het kwarts is het werk van kaffers. Daartqe wordt het kruit in kleine vakjes in het graniet gelegd en door een

lont aangestoken; vat het kruit in één der vakjes geen vuur, dan is het natuurlijk mogelijk, dat het later onder het werken met vuur in aanraking komt en dan ontploft. Daardoor, zoo werd mij verteld, gebeuren er de meeste ongelukken.

De stukken graniet worden door eene stampmachine fijn gemaakt, daarna wordt dit gruis door stroomend water gedreven naar kleine bassins met metalen bodem, die met kwikzilver bestreken is. Het water wordt in deze bassins door dammen gedeeltelijk tegengehouden, zoodat een deel van het goud daarin blijft hangen. Toch bevat het wegvloeiende zand nog heel wat van dit edel metaal. Dit

Krügersdorp; op den achtergrond de schoorsteenen
der Lancaster-mijnen aan den Witwaterrand,
gezien van de Paardekraalhoogte af.

wordt in zoogenaamde batterijen gebracht, waar het goud langs chemischen weg van de andere stoffen afgescheiden wordt; cyankalie speelt hierbij eene groote rol. Deze bewerking leverde zulke goede resultaten, dat er maatschappijen zijn, die op deze wijze het reeds weggeworpen kwartszand nog eens exploiteerden. De resultaten der oude en nieuwe wijze van bewerking staan in de volgende verhouding tot elkaar (Rapporten van 1901):

De Vereenigde Goudmijn stampte in Juli met 50 stampers gedurende 28 dagen 7300 tonnen, waardoor men 2150 ons fijn goud verkreeg. Door

de cyanidbewerking werd van 6400 tonnen goud 1650 ons fijn goud gewonnen. De geheele goudopbrengst wordt op £ 16.000 geschat, waarvan na dekking der uitgaven voor bewerking £ 8300 overblijft.

De voornaamste mijnen liggen bij Johannesburg, Roodepoort, Randfontein en Krügersdorp, waaronder de Main reef consolidated deep, de Duitsche Lancastermijnen, de reeds genoemde Robinsonmijnen, de Struisvogel- en Randfonteinmijnen de beste zijn. Maar de hooge vlucht, die de mijnbouw in 90 jaar nam, heeft ook aan menig bedrieger gelegenheid gegeven zich te verrijken. Er werd bijv. bekendgemaakt, dat deze of gene nieuw ontdekte mijn groote hoeveelheden goud bevatte. Vele kleine financiers in Europa, die deze mijnen slechts uit de beurscourant kenden, kochten aandeelen (shares).

De Lancaster-mijnen links, spoorlijn van Krügersdorp rechts.

De ondernemer stak het geld in den zak. Kort daarop staakten de oude machines hun werk in de mijnen en goud werd er natuurlijk niet gevonden.

Bij het begin van den oorlog moesten alle Engelsche mijnen hun werk neerleggen; slechts de Duitsche, Amerikaansche en Fransche maatschappijen konden het werk voortzetten. In de beste Engelsche mijnen liet de Transvaalsche regeering voor eigen rekening werken. Hoofdzakelijk werd overal slechts het grondwater verwijderd om het instorten te voorkomen.

Toen ik langs Johannesburg kwam, was de Robinson-mijn nog in vollen gang; zij leverde nog heel wat goud.

Met een commando-trein bereikte ik den 24sten April Krügersdorp, waar ik door Dr. v. d. Borne, de Hollandsche chefarts, in het hospitaal der Zuid-Afrikaansche spoorwegmaatschappij ontvangen werd. Krügersdorp ligt 1590 M. boven den zeespiegel, dus hooger dan Davos, in een ondiep dal van den Witwaterrand.

De straten loopen daar als overal in Transvaal rechthoekig naar elkaar toe, en zijn ook hier met eucalyptus beplant. De huisjes zijn alle van ééne verdieping en staan te midden van vriendelijke tuinen. (5000

Het huis van den schoolmeester te Krügersdorp
en zijne familie.

inwoners). De schoorsteenen en het bouwwerk der Lancaster-mijnen verheffen zich ver boven de omliggende kopjes. Ten Noorden van Krügersdorp ontspringt op het hoogland de Krokodilrivier, die evenals de Limpoporivier de noordelijke grens van Transvaal uitmaakt.

Onder de bevolking van Krügersdorp vindt men door de mijnindustrie vele Engelschen en vele rijke Boeren. De arme Boeren wonen in de westelijke voorstad „Burgershoop."

Van Krügersdorp gaat de postweg over het kale hoogland naar

Mafeking, waarlangs twee maal in de week een postwagen gaat, met 15 paar muildieren bespannen (zie bladz. 252).

Deze weg heeft ook nog historische beteekenis. Dr. Jameson rukte in 1895 met zijne 800 vrijbuiters hierlangs op Krügersdorp aan, terwijl zijne aanhangers in Johannesburg reeds op hem wachtten. Maar de Boeren waren nog juist bijtijds gewaarschuwd om in vereeniging met Duitsche kolonisten den aanval op de kopjes westelijk van Krügersdorp af te slaan, waarop Jameson probeerde in Z. O. richting voorbij Krügersdorp door het dal der Kliprivier naar Johannesburg te komen. Hij werd echter bij Doornkop gevangen genomen en direct naar Pretoria gebracht.

Paardekraal-monument, links een Duitscher, die bij Helptmekaar door een val den rechterarm gebroken heeft.

Zoo werd dus deze rooftocht om de goudvelden van Johannesburg op Nieuwjaarsdag 1896 verijdeld.

Dit is echter niet het eenigst historisch feit uit Krügersdorps geschiedenis.

Dadelijk buiten het dorp staat het Paardekraal-monument op een [illegible] te midden van heerlijke pijnboomen, als een symbool der Transvaalsche vrijheid.

Op deze plaats werd in 1880 eene vergadering door Boeren belegd, waarin besloten werd om zich tegen het annexeeren door sir Th. Shepstone [illegible] April 1877) met geweld te verzetten: zij konden het

hun opgelegde juk niet langer torsen. Terzelfder tijd kozen de Boeren ook hun eigen bestuur met Paul Krüger, M. Pretorius en Pieter Joubert aan het hoofd.

Den 16[den] Dec. op den Dingaansdag, den herinneringsdag aan de overwinning van Pretorius op het Zoeloe-hoofd bij de Buschmanrivier [1]), sloten zich bij de eerste Boeren nog andere aan en allen zwoeren voor de onafhankelijkheid van hun vaderland te zullen strijden, ongeveer zooals de Zwitschers bij de Rütli.

Als een blijvend aandenken legde ieder een stukje kwarts op deze plaats. Niet lang daarna verhief zich boven dit hoopje steenen de obelisk, die er nu nog te zien is.

Daarna volgden de slagen bij Bronkhorstspruit 20 Dec. 1880, bij Laingsnek 28 Jan. 1881 en Majubaberg 27 Febr. 1881. Ten slotte schonk

Ons hospitaal te Krügersdorp, vroeger een hotel van Mr. Barley.

de Engelsche minister-president Gladstone den Boeren hunne vrijheid onder eigen bestuur; slechts de buitenlandsche connecties bleven onder Engelsche souzereiniteit staan. In de Londensche conferentie van 1884 is het Paul Krüger zelfs gelukt ook dit punt ten gunste der Boeren op te lossen. Engeland riep zijn resident terug en men kreeg in Pretoria een consul-generaal evenals de andere mogendheden. Slechts voor

---

[1]) Dingaan vermoorde op verraderlijke wijze Piet Retief met 111 man en 241 Boerenvrouwen en kinderen in 1837 bij Weenen in Natal.

het sluiten van een verdrag met eene andere mogendheid was de toestemming der Engelsche koningin noodig.

Het hospitaal was door vrijwillige bijdragen in een verlaten hôtel van een Engelschman (Barley Hôtel) ingericht. Het was niet ver van het station aan den grooten weg gelegen. Zooals op de plaat te zien is, had het twee verdiepingen, ieder met eene gallerij. Op het dak wapperde tusschen de Duitsche en Hollandsche vlag de Roode-Kruisvlag. Het eerste vertrek op den hoek, vroeger billardkamer, diende nu als rommelkamer, en als het gasthuis heel vol was, diende het als ziekenzaal voor herstellenden; daar boven bevonden zich de ziekenkamers. Een ander goed verlicht vertrek aan de achterzijde diende tot operatiekamer (ook gelijkvloersch.). Daarnaast twee

Zuster Terreira. Zuster Van Schermbeek. Zuster Engelhart.

Zusters der ambulance in Krügersdorp.

groote zalen voor zware zieken (vroeger eetzaal) en daarachter bevond zich een kleine kamer en eene eetkamer. In eene kleine kamer aan den voorkant op dezelfde verdieping was het Bureau van het Roode-Kruis-comité gevestigd. De apotheek en een kleine verbandkamer waren aan den achterkant ingericht, eveneens mijne kamer om Röntgen-opnamen te doen.

Aan onze eetkamer grensde direct de keuken. De kamers op de eerste verdieping waren buiten, de kamers der zusters alle voor zieken ingericht. Het geheele huis werd door het daarnaast gelegen Grand-Hôtel van electrisch licht voorzien, ten minste zoolang er water en kolen waren. Dit gebrek voelde men ook in menig ander opzicht. Wij hadden in den tuin wel eene put, maar als er veel water noodig was, leverde deze bron lang niet genoeg op. Natuurlijk was het water weer troebel.

Op de plaat (bladz. 203) is ons geheele personeel vereenigd; op de veranda boven staan nog twee zusters. Het comité der vereeniging „Het Roode Kruis van Genève", afdeeling Krügersdorp, was samengesteld uit eene vrijwillige vereeniging van de gegoeden uit Krügersdorp en omstreken. Als leden van het comité waren gekozen de dominée, de heer Radloff, twee Hollandsche onderwijzers en Dr. van den Borne als arts.

Als verpleegsters hadden wij in het hospitaal: Marie Cousinet, (hoofdverpleegster, twee zusters van de Russisch-Hollandsche ambulance Ida Meisner uit Dorpat en Johanna van Schermbeek uit Wageningen; dan boden verder hare hulp aan de dames Engelhart, Radloff en Terreira uit Krügersdorp. Deze dames hebben eerst door het verplegen der Boeren, later door haar hulp aan de Engelschen zich zeer verdienstelijk gemaakt. Zij waren nacht en dag op hun post en deden haar werk onder de gevaarlijkste en moeilijkste omstandigheden zonder van de Engelschen of Boeren eenig salaris daarvoor te willen hebben. Zij waren gedurende dien tijd in dienst van het Krügersdorpsche Roode Kruis, en ik geloof wel te mogen zeggen, dat zij met recht den naam „liefdezuster" mogen dragen. De zusters der Russisch-Hollandsche ambulance kregen haar salaris van haar eigen ambulance. Vóór de komst der beide zusters van de Russisch-Hollandsche ambulance waren hier nog verpleegsters der Belgische ambulance werkzaam, maar ook onder de inwoners van Krügersdorp waren er dames, die zich door hare hulp of door geldelijke bijdragen nuttig maakten. Daartoe behoorden vooral Mevr. Edwards en dochter. Haar man was commandant bij de Boeren. Andere vrouwen rustten niet, vóór zij de verpleging van haar man op zich mochten nemen, zooals bijv. de vrouw van den Boer, die op bladz. 206 op de plaat staat met de hoofdwond.

Ons Röntgen-apparaat, dat ik uit München had meegenomen, bewees ons in Krügersdorp uitstekende diensten.

Er waren in de Boeren-hospitalen te Pretoria, te Jacobsdal, Springfontein, Röntgenapparaten in gebruik, maar het onze behoorde toch tot de beste. Een ingenieur der Berlijnsche firma Siemens & Halske te Johannesburg was zoo vriendelijk ons apparaat met de electrische leiding te verbinden, zoodat wij onze accumulatoren niet noodig hadden.

Voor de Boeren was dit instrument iets geheel onbekends; het had voor hen iets tooverachtigs, om de beenderen van het eigen lichaam in de schaduwbeelden weerkaatst te zien.

In het begin waren de Boeren er wel een beetje bang voor, maar later, toen zij zich aan het eigenaardig flikkeren hadden gewend, wilde iedereen eens doorstraald worden om van alle ziekten te genezen, waar zij over klaagden. Ja, wij gaven zelfs voorstellingen ten voordeele der hospitaal-kas. Nu, de menschen stroomden toe en wisten niet wat zij zagen, toen wij hen de eigenaardige schaduwbeelden door de houten deur heen toonden. Mijn Fox moest voor dit doel menigen looden kogel opslikken, ten einde later met het Röntgen-apparaat het verloop door den slokdarm te laten zien.

Operatie-zaal in het hospitaal te Krügersdorp; een Boer met een schot door het hoofd.

Na de gevechten bij Colenso en Pieters in Febr. 1900 waren vele gewonde Beeren direct naar huis gegaan. Op den moeilijken langen weg werden de niet of slecht verzorgde wonden geinfecteerd. Daaronder behoorde eene verwonding aan den schedel, dien ik later nog moest opereeren. De zieke genas van zijne wonden, maar had de spraak verloren en werd epileptisch. Dan kwamen er vele wonden voor aan het dijbeen, die aan de achterzijde etterafscheiding kregen. Dat gaf heel wat te doen.

Ook menig verborgen bommensplinter werd door mijn Röntgen-apparaat ontdekt.

Op bladz. 207 staat een groepje der geopereerde patienten bij elkaar. De zusters en ik hadden dus einde April handen vol werk. In de morgenuren werd geopereerd en verbonden en in den middag kwam het Röntgen-apparaat in werking. Het ontwikkelen der fotografieën veroorzaakte zeer veel moeite. Men kan zich in Europa, waar een goede donkere kamer voorhanden is, geen voorstelling maken van de moeilijkheden, waarmee men hier te strijden had: ten eerste weinig en vuil water, dat ik stilletjes 's avonds laat uit de operatie-kamer halen moest. Een tweede vijand is de droge stof, die zich op alles vasthecht.

Eens op een avond hoorden wij midden onder ons werk plotseling een ontzettenden slag, zoodat de vensters kletterden en de deuren opensprongen. Toen wij allen hals over kop naar buiten liepen, zagen

Gewonde Boeren van het Krügersdorpsche hospitaal; eene Boerenvrouw als verpleegster en twee doktoren.

wij in het Oosten eene lange grauw-zwarte rookwolk langzaam opstijgen. Wij dachten niet anders, dan dat eene der mijnen in de lucht was gevlogen, want toen reeds was er sprake om bij nadering der Engelschen eenige der Johannesburgsche mijnen te laten ontploffen. Maar spoedig werd ons telegrafisch de zaak meegedeeld: de kruitfabriek te Johannesburg was in de lucht gesprongen!

Daar ik toch in elk geval voor fotografische platen naar Johannesburg moest gaan, ondernam ik den volgenden dag de reis. Op de plaats waar eenige uren geleden honderde handen vlijtig bezig waren, vond men eene ontzettende puinhoop. Stukken van machines, afgebroken wielen hingen aan omgebogen stangen; de muren der gebouwen waren omgevallen en lagen in stukken en brokken in het rond. Duizenden bommen waren verspreid op de straten, andere weer in een grooten boog op naburige huizen gevallen en honderden meters ver van de plaats, waar het ongeval had plaats gehad, lagen splinters van ringgranaten in de tuinen der huizen. Op de straat achter de katholieke kerk, juist naast de leiding der electrische straatverlichting, was door een bom een ontzettend gat in den grond

In de lucht gevlogen kruitfabriek te Johannesburg.

geslagen. De diepe gangen en gaten, die buiten de plaats der ontploffing ontdekt werden, duidden op eene dynamietwerking. Van de fabriek stonden slechts nog eenige stukken muur, waar de gesprongen vensters als zwarte holle oogen uitkeken. Op het plein voor de fabriek, waar daken van gegalvaniseerd ijzer en krom getrokken rails door elkaar lagen, was de brandspuit druk in de weer om het smeulende vuur uit te blusschen. Anders zouden alle bommen, die in de buurt lagen en toen nog onschadelijk waren, wel eens kunnen ontploffen!

Niet ver van de plaats des onheils stond de wagen der Johannesburgsche ambulance, die reeds lang met hare werkzaamheden begonnen was.

Gelukkig was het getal slachtoffers betrekkelijk klein. Negen Italianen vonden bij deze catastrophe den dood, maar buitendien werden er vijftig meer of minder ernstig gewond, de meesten aan het hoofd. Zij werden direct in het Johannesburgsche hospitaal bij

Lijkstoet der slachtoffers van de ontploffing te Johannesburg.

Dr. König en Dr. Mont Mollin opgenomen. Deze heeren waren zoo vriendelijk mij bij de patienten toe te laten.

's Avonds werden de arme verongelukten begraven op het mooie met eucalyptus beplante kerkhof te Braamfontein. Daar zag men hartverscheurende tooneelen, die door de levendige schildering van het ongeval door den geestelijke nog indrukwekkender werden. Ook de Italiaansche consul was bij de treurige plechtigheid tegenwoordig. Over de oorzaak van den ramp was men het toen reeds eens; het geschiedde kort voor het einde van het werkuur juist op het oogenblik, dat de electrische straatverlichting ontstoken werd; hoogst

waarschijnlijk heeft men een vonk van de electrische batterij in de dynamietmijn laten overspringen, die niet ver van de electrische leiding, achter de katholieke kerk, gegraven was. De daders waren menschen, die ontevreden waren over de Tranvaalsche regeering.

De machine-werkplaats, waar de Transvaalsche regeering de ammunitie liet maken, was vóór den oorlog eene particuliere Engelsche onderneming geweest, om machines voor de mijnen te vervaardigen. De werkplaatsen lagen in de noordelijke voorstad van Johannesburg.

Johannesburg bestond in 1886 eerst uit eenige kleine zinken hutten in de buurt van de goudmijnen „Fereira camp," maar steeg in

De laatste post van Mafeking. Links ons hospitaal voor licht-gewonden.

korten tijd zeer in aanzien zooals alle goudsteden, en telde, de zwarten die in de goudmijnen werkten meegerekend, vóór den oorlog 500.000 inwoners, waaronder 80--100.000 blanken waren.

Toen Johannesburg in zijn eerste opkomst was, kon men op dit eenzame, 1524 M. hooge „Hoogeland" eene farm voor een ossenwagen krijgen. In 1897 kostte een stuk grond echter al 800.000 shilling d.w.z. aan de hoofdstraat gelegen.

De stad ligt, aan storm en wind blootgesteld, op een hoogland, en beslaat daar ongeveer eene oppervlakte van 10 K.M. Op de mooie breede straten bewegen zich paardetrams en eene menigte „ricsha's" [1]).

[1]) Een twee-wielig wagentje, dat uit bamboes gemaakt is, en door dravende negerjongens voortgetrokken wordt. Er is slechts plaats voor één persoon.

Groote winkels, verscheidene verdiepingen hoog, prachtige openbare gebouwen, vooral de Bank van Afrika, het gouvernements-gebouw en het postkantoor, zijn een sieraad der stad. Zij zijn als in onze Europeesche hoofdsteden in renaissance-stijl gebouwd. Johannesburg ligt ongeveer tusschen Kaapstad en Pretoria; de eerste afstand bedraagt 1631 en de andere 1673 K.M. Toen ik eind April in Johannesburg was, heerschte er nog eene drukke bedrijvigheid; de Engelsche winkels waren echter nog gesloten. De ontzettend koude wind joeg roode stofwolken door de straten, zoodat het verblijf aldaar niet alleen kostbaar, maar zelfs minder aangenaam was. Ik moest onder deze omstandigheden de arme bewoners beklagen, bij wie door de ontploffing de ruiten gesprongen waren; er waren er, die 500—1000 M. van de plaats des onheils verwijderd woonden.

Begin Mei kregen wij eenige zwaar gewonde Engelschen, door een ouderwetschen postwagen van Waltburg hierheen gebracht. Eén van hen had door een kogel, die onder in den rug was gedrongen en in de borst bij den hals steken bleef, eene ruggegraadverlamming gekregen. Niettegenstaande het ontzettende transport, dat eenige dagen geduurd heeft, leefde de arme man nog een paar weken om eindelijk toch te bezwijken.

Omstreeks dezen tijd reed ik met den secretaris van het Roode Kruis van Krügersdorp, vroeger schoolmeester, naar Pretoria om van de Staats-commissie de £ 300 te krijgen, die het district, zooals het aanvankelijk heette, voor haar had voorgeschoten, doch bij gebrek aan een schriftelijk bewijs van dit contract werd de belofte als niet gedaan beschouwd.

Er schoot ons dus niets anders over dan nog eens eene collecte te houden, maar deze bracht niet genoeg op, zoodat het er treurig ging uitzien. Ook onze heerlijke roode wijn, die ons uit Frankrijk was toegestuurd, raakte op; zusters en doktoren hadden tot nu toe slechts op feestdagen eene flesch wijn gedronken, nu viel daaraan natuurlijk niet te denken. Nu en dan stuurden wij een ambulance-man naar de omliggende farmen om kippen te koopen. (6 eieren kostten 2—4 shillling.) Daar het ossenvleesch heel wat inspanning van de kauwspieren vergde en onze magen de „corned-beef" niet meer konden verdragen, gingen wij een enkelen keer op de jacht. In Krügersdorp's groene dalen leefden springbokken, duikers en ander wild. Eens gelukte het mijn collega Dr. Stephan, die reeds vóór mij daar aangekomen was, een klipdas te schieten. Het is een knaagdier zonder staart, ter grootte van een marmot, met eene bruine ruige huid. Het houdt zich tusschen de rotsen op. Zijn kaakbeen en de knaagtanden zijn heel sterk ontwikkeld en zijne pootjes eindigen in drie eigenaardig gevormde breede teenen.

Buitendien vonden wij in holen op het hoogland springhazen; deze hebben iets van eene muis, maar zijn zoo groot als hazen.

Zij hebben groote ronde oogen, geschikt om in het donker te zien, en een langen staart met zwarte punt. Zij kunnen evenals een kangeroe, achter op den staart en de lange achterpooten gezeten, groote sprongen maken, terwijl de kleine voorpootjes vast aan de borst gedrukt worden. Aan de kleine voorpootjes bezit hij vijf scherpe nagels en aan de krachtige achterpooten vier sterk ontwikkelde teenen. De beestjes hebben lange ooren, een geel vel en lange haren.

De afbeelding op bladz. 212 is een foto van de springhaas, waarmee onze disch tegen 5 shilling verrijkt werd. Dat hij lekker smaakte, kan men niet beweren; het vleesch is wit en smaakt olieachtig.

Den 20sten Mei, toen het onze zieken al wat beter ging, noodigde de apotheker van het Roode Kruis te Krügersdorp, dr. Nolland, ons uit om met de zusters een uitstapje naar Sterkfontein in de buurt der Magaliesbergen te maken.

Een springhaas met een zoon van den onderwijzer Botha.

In de naaste omgeving van Krügersdorp ziet men ongeveer gedurende een uur heuvelachtig terrein, maar plotseling daalt het loodrecht een 2 — 300 Meter in de diepte. Op deze helling bevinden zich ravijnen met een heerlijken rijkdom aan water. Van alle zijden stroomen er beeken en bronnen en vormen prachtige watervallen. Dit zijn de zoogenaamde „poorts” d.w.z. zij vormen de poort tot de bronnen van het „Hoogland”. Op een afstand van 3 tot 6 uur is in de omstreken van Krügersdorp menige waterval te vinden, bijv. bij Alexandrastad, waar het water in heerlijke cascaden in het met aloës en mimosa begroeid dal naar beneden stort, in zijnen val boomen en planten in

een waas van fijne waterdeeltjes hullend; vormt zij later eenen zijtak der Krokodilrivier.

Een andere waterval stort bij Witpoortje van de noordelijke helling van den Witwaterrand af en stroomt over Muldersdrift noordwaarts naar Pretoria. Vandaar geniet men een heerlijk uitzicht over de hoogvlakte tot de forten bij Pretoria en op de Magaliebergen. (naar berekening van den Boer 9 uur te paard van ons punt verwijderd.)

Bij Sterkfontein is de watertoevoer nog grooter. Het is eenige 100 M. lager gelegen dan Krügersdorp. Hier loopen de waterrijke, dicht met hoog gras begroeide kloven tot de Magaliebergen toe door. Wie zou boven op het vlakke hoogland bij Krügersdorp verwachten, dat men eenige uren verder in zulke romantische dalen zou komen? Langs holle wegen, die zich tusschen rotsen en groen verstoppen en die, hoe meer men den waterval nadert, steeds glibberiger worden, door de vele beekjes met hunne veelkleurige bloemen en het heldere groen, waar het opspattende nat van den waterval als dauwdruppels op ligt, bereikt men deze oase. Aan den ingang van één dezer holle wegen stond

Dr. Romein. Zuster Meisner.
Zuster v. Schermbeek. Dr. v. d. Borne.

tusschen hooge boomen een huisje geheel met rozen begroeid, dat tot menig uitstapje verlokte, en dat tegen gloeiende zonnestralen eene koele schuilplaats bood. De geur der rozen verspreidde zich heinde en ver.

De gesteenten in deze streken zijn poreus dolomietachtig; het is eene jonge kalkvorming, die zich uit het bij Krügersdorp te voorschijn

tredend kwarserts opbouwt. Deze kalkvorming zet zich voort tot Blauwbank en Wonderfontein. In dit kalkgebergte bevinden zich eene menigte onderaardsche gangen (caves) van zulk een omvang, dat rivieren als de Wonderfontein mijlen ver ondergronds voortstroomen.

Mr. Nolland had zich tot verschillende van deze gewelven, die niet ver van zijne mooie farm gelegen waren, toogang verschaft. De ingang was meestal achter kreupelhout verborgen, op de helling van een kopje gelegen en, wie een blik naar binnen sloeg, zou zien, dat de bezitter deze onderaardsche gangen niet alleen uit een wetenschappelijk oogpunt bezocht, maar dat hij van deze ruimte ook praktisch voordeel trok. Reeds vóór de komst der Engelschen had hij een voorraad levensmiddelen en zijne huisdieren daar weggeborgen.

In eene andere ruimte had hij een acethyleen-toestel aangebracht. En werkelijk het was de moeite waard: men kon zich verbeelden onder het koepeldak van een dom te staan, waarvan de muren met spierwitte kristallen bedekt waren. Men moet echter flink oppassen, wil men de vingers niet bezeeren aan de fijne, glasachtig doorzichtige naalden, die door kristallisatie der koolzuurkalk gevormd worden. Door het afdruipende kalkwater blijven altijd kleine kalkdeeltjes achter, die in den loop der jaren stalaktische en stalagmietische kalksteen-figuren vormen. Hier vormen ze reeds eene zuil, daar weer een kegel en op eene andere plaats druipsteengrotten of andere, zooals in de grotten van Fransch-Zwitserland. Doch hier ligt over alles heen het onvergelijkelijk mooie kalkkristal, dat met zijn duizendvoudige takjes en doorntjes een tooverachtig overkleed vormt. De zuilen zijn geheel doorschijnend en geven, wanneer men er tegen slaat, een helderen toon. Over den witten kristalbodem stroomt een kabbelend beekje; nu als een zilverlint over het wit der grot geslingerd, onttrekt het zich straks weer aan het oog om ongezien verder te stroomen. Van versteende geraamten was hier niets te vinden, maar iets verder in eene andere grot, waar diepe spleten den bodem onveilig maakten, vond Nolland groote stukken kalk met overblijfselen en afdrukken van versteende beenderen. Hij beweert zelfs, dat hij en zijn broer in de eerste grot, waar zij in afdaalden skeletten van apen gevonden hebben.

Deze grot nam ik, begeleid door een ambulance-man, op Hemelvaartsdag als uitgangspunt van een onderzoekingstocht, die ons bijna duur te staan kwam. De ambulance-man deed den tocht per fiets, ik gaf de voorkeur aan paardrijden. Wij hadden een dik touw, kaarsen, lucifers, een kluwen dun touw en wat mondvoorraad meegenomen. Mijn paard bond ik aan een mimosa-struik, in wiens takken de wevers (vogels) hunne sierlijke nestjes gebouwd hadden en „Fox" hield de wacht.

Nolland had ons al voor dit tochtje gewaarschuwd. Wij moesten een half uur lang kruipend voortgaan. In de schacht afdalende,

moest ik aan de grotonderzoekers bij Graz denken, maar ik schudde deze donkere gedachten van mij af. Toen wij ons eindelijk konden oprichten, stonden wij in een hal van het mooiste druipsteen; het oppervlak van deze druipsteen was glad en niet uit scherpe kegels bestaande; de grond was grauw en stoffig. Verder naar beneden werd de schacht weder smaller, tot wij aan een overhangend rotsblok kwamen, waaronder een 5 M. diepe afgrond. Aan het overhangende punt was reeds een touw bevestigd. Hierlangs liet de ambulance-man zich naar beneden glijden en ik volgde hem. Beneden aangekomen, zagen wij een kabbelend beekje, maar van beenderen was niets te vinden.

Bij onzen terugtocht hielp ik eerst den ambulance-man het rotspunt weer bereiken, maar mijne pogingen om álleen langs het gladde, natte touw naar boven te klimmen waren te vergeefsch. Wat nu? Mijn tochtgenoot liet zich weer naar beneden zakken, daar wij meenden, dat hij door zijn lengte en magerte er wel alleen kon komen, doch ook hem gelukte het niet. De rots helde zóó sterk, de kanten waren zóó scherp en grillig, dat zij geen vast punt boden; onze handen bezeerden wij aan touw en rotswand, zoodat ik hem na vele vergeefsche pogingen weer zakken liet. Onze kaarsen dreigden uit te gaan en wij waren zoo onvoorzichtig geweest om ons eigen dikke touw in de nauwe passage te laten liggen. Met het laatste stompje kaars moest ik het einde van het touw opzoeken. Na eerst eenige keeren verkeerd te zijn gegaan, vond ik den ingang der grot en na lang zoeken ook den uitgang. Het was hoog tijd; de kaarsen waren uitgebrand en het zou niet lang meer duren, of buiten was het ook donker.

Fox zat nog op de oude plaats, maar mijn paard had zich door het lekkere gras laten verleiden om zich los te rukken en had zijn buikje eens goed gedaan. Ik nam onmiddellijk de fiets van den ambulanceman en reed in vliegende vaart naar den eersten winkel, die aan een Engelschman behoorde. Deze hoorde mijn verhaal met de noodige onverschilligheid aan, maar gaf me na herhaaldelijk smeeken toch een kaffer en een langen stok mee; ik kocht van hem nog een beetje gemberbier en eenige kaarsen en holde naar de grot terug.

Met den kaffer ging ik nog eens langs het touw naar beneden en wij konden met behulp van ons touw en den stok den armen gevangene eindelijk verlossen.

Mijn paard werd gezadeld, ik sprong er op en keerde met den geredden ambulance-man in den helderen maneschijn naar huis, waar men ons reeds in groote onrust verbeidde.

Aan den eenvoudigen zwarte hadden wij ons leven te danken. Had hij ons niet met eigen levensgevaar zoo dapper ter zijde gestaan, wie weet, wat er dan van ons was geworden. Nu, wij lieten ons niet onbetuigd; met 10 shilling en wat tabak konden wij hem gelukkig maken.

HOOFDSTUK XVIII.

Jobstijding uit Mafeking, Kroonstad, Vereeniging — Verlofpas voor vrijstelling van den krijgsdienst — Oproeping tot commandodienst — Vlucht der Boerenfamilies — De verwisseling der vlaggen op de mijnen en farmen — De gevechten aan de Kliprivier en bij Doornkop — Onze gewonden en dooden — Met de ambulance over het slagveld naar Johannesburg -- Anarchie in Krügersdorp --- Op de farm van den Boer Fürstenberg --- Van de buitenwereld afgesneden.

In Krügersdorp kregen wij intusschen de eene Jobstijding na de andere. Eenige Duitschers, die bij Mafeking meegevochten hadden en wier wonden bijna geheeld waren, deelden ons mede, dat het er voor de Boeren allesbehalve rooskleurig uitzag. Ook Dr. Bertelsmann uit onze ambulance, die in het Marikolager voor Mafeking als geneesheer was ingedeeld, ondernam langs Krügersdorp den terugtocht naar Europa. Hij had vele zieken, maar slechts weinig gewonden.

Zooals bekend is, vatten de Boeren hunne taak bij het beleg van Mafeking werkelijk niet te zwaar op. Een jonge Duitscher, die bij de bestorming der kaffer-voorstad in de knie werd gewond; vertelde ons nog het volgende over de treurige gebeurtenissen in dien hoek.

Bij de bestorming der voorstad schoten zelfs de kaffers op de Boeren. Mafeking was zóó weinig ingesloten, dat de troepen daar in geregelde gemeenschap met de buitenwereld stonden. Zelfs moeten er Engelsche gevangenen voor eenige flesschen whisky ingeruild zijn. Eloff, die deze wijze van doen eindelijk moede was, riep vrijwilligers bij elkaar om Mafeking te bestormen, doch er meldden zich weinigen aan, niet meer dan een tweehonderd. Ook van deze 200 bleven ten slotte slechts een negentig Duitschers en Hollanders onder Eloff over, die dan werkelijk 24 uur lang met moed en volharding den aanval volhielden zonder eenige versterking van de Boeren te krijgen. Eindelijk moesten zij voor de overmacht zwichten. (12 Mei). Den 17den Mei werd generaal Snijman door Mahon gedwongen het beleg van Mafeking op te breken.

Bij Kroonstad liep het niet beter af. Ook daar werd den cavallerietroepen onder French niet den minsten weerstand geboden. President Steyn kon slechts met behulp van 60 buitenlanders aan gevangen-

schap ontkomen. Zelfs moet het gebeurd zijn, dat, toen de laatsten van hun paarden waren gestegen, de Boeren, wier paarden door generaal De Wet uit hun bereik gebracht waren, deze wilden bestijgen om zich uit de voeten te maken. Doch de buitenlanders dreigden op de Boeren te schieten, wanneer zij hun plan ten uitvoer brachten.

Uit dit alles blijkt, dat een groot deel der Boeren van den oorlog genoeg had. De een na den ander trok zich op zijne farm terug, tot groot verdriet van het moediger deel in het leger. Hoe menig gewonde hoorde ik zeggen: „Dokter, de oorlog is gedaan." Is het niet treurig, dat er doktoren waren, die de Boeren in deze flauwe houding nog versterkten? Eens kregen wij een jong Afrikaander van 20 jaar, die om gezondheidsredenen vrij van den frontdienst had gekregen. Bij dezen flinken krachtigen jongen, die volgens zijn pas een ernstige ziekte aan het been moest hebben, was op de aangegeven plaats slechts eene verdikking van het been te voelen ten gevolge van Engelsche ziekte, hetgeen hem echter niet verhinderde te paard naar Pretoria heen en terug te gaan. Later was hij een der eersten, die, toen Krügersdorp door de Engelschen was bezet, daar in dienst trad bij de mijnpolitie. Zijn pas luidde als volgt:

Wolmarans-Stad 18. 5. 00.

Geadresseerde: Veld Cornet Kemp, Krügersdorp-Lager.

Weledele Heer!

Ik heb H. W. Rossell zijn beenen gezien. Hij is op 't oogenblik nog bekwaam tot dienst. Maar indien hij met zulks voortgaat staat hij de grootste gevaar van voor de overige van zijn leven ongelukkig te blijven daar hij vooral een been heel gemakkelijk verloren kan. Er is een verrotting in de been. Daarom zou ik raden naar huis te keeren tot betere behandeling.

Ik ben

Dr. B. Burger.

Aan J. M. van Wijk, Commandant.

Ik heb geen bezwaar tegen Dr. certificaat. Russell is thans onbekwaam en heb ik geen dienst van hem. Thans het beste is hem per postkar terug te zenden.

18. 6. 1900. Jan Kemp, Veld-Cornet, Wijk I.

Verlof toegestaan per postkar terug te keeren.

18. 5. 1900. Commandant.

De tijden waren waarlijk toch niet zoo, dat de Boeren op hunne lauweren konden rusten. De Engelschen hadden hunne legers bij Vereeniging ten zuiden van Krügersdorp verzameld en dreigden bij Wolmaransstad en Fourteen Streams de Boeren af te snijden.

Om nu zulke ongeregeldheden voor het vervolg te voorkomen, werd telegrafisch aan alle landdrosten, vrederechters en andere verantwoordelijke personen, veldcornetten en commandanten der Z.A.R. bekend gemaakt:

15. 5. 00. Het volgende besluit is gisteren door de krijgsraad genomen: Ieder, die het commando verlaat, aan de oproeping van den veldcornet geen gehoor geeft of zich om andere redenen zonder medeweten van den commandant of den veldcornet aan den commandodienst onttrekt, wordt gestraft met verbeurdverklaring van al zijne roerende goederen. Meldt hij zich op den door den veldcornet bepaalden tijd niet bij het commando aan, dan zal hij met alle gestrengheid der wetten gestraft worden. De commandant-generaal is gemachtigd dit besluit aan de regeering te telegrafeeren.

De landdrost voegde nog eene vermaning aan het telegram toe: Ik draag u op om zelf of door middel van veldcornetten de burgers, die zich in hunne huizen nog ophouden, van dit besluit, dat ik zoo streng mogelijk zal ten uitvoer brengen, in kennis te stellen; ook hen, die met hun vee zijn weggetrokken, opdat niemand later zal kunnen zeggen, niets van deze bepaling te weten.

Onder het aanplakbillet aan het kantoor van den landdrost stond nog zooals iederen dag een oorlogsbericht.

Van H. T. D. aan Directeur. [1])

Oorlogsbericht 25. 5. 00. (5 uur n.m.)

Zuidergrens: Gen. Du Toit bericht dat de burgers bijna eenparig opkomen en in de beste stemming zijn, om tot het uiterste te strijken. Gisteren werd bericht ontvangen, dat de vijand [2]) de Vaalrivier bij Groblersdrift (nabij Parijs) is doorgetrokken. Er zijn maatregelen genomen om hem te stuiten.

Vrijstaat: [3]) Omtrent de inneming van Heilbron door de burgers wordt nog vermeld, dat Asst. Hoofd-comdt. den vijand vervolgde tot nabij Wolfhoek.

Algemeen: Te Durban is officieel bekend gemaakt dat de pest aldaar is uitgebroken.

Volgende telegram uit naam van Staats-President aan krijgsofficieren, landdrosten enz.: 25 5. 1900. Met betrekking tot circulaire-telegram van Wd. Comdt. Gen. heden, draagt de Regeering op daaraan onmiddellijke uitvoering te geven.

Verder werd bekend gemaakt, dat de Boeren den 23sten Mei de brug over de Rhenosterspruit en den 25sten Mei de spoorwegbrug over de Vaal bij Vereeniging in de lucht hadden laten springen, dat dus de Engelschen met verschillende colonnes uit het Zuiden kwamen opzetten en in de richting van Johannesburg voortrukten.

---

[1]) De hoofddirecteur van het telegraafbureau aan den directeur.

[2]) Onder generaal French met Hulton tusschen Zindequez en Parijs, generaal Broadwood aan de Zindequez-Drift zelf.

[3]) De Wet verloor den 28sten Mei na een harden strijd Heilbron aan Hamilton, maar veroverde het voorbijgaand weer opnieuw en vervolgde den vijand over de Rhenosterrivier bijna tot de Vaalrivier.

Den 28sten en 29sten Mei werd 's nachts de geheele omtrek van Krügersdorp door vluchtende Boerenfamilie's overstroomd, die daar hunne ossenwagens uitspanden. De treinen brachten dag en nacht terugtrekkende Boerencommando's uit Klerksdorp en Foursteen Stream onder de generaals Botha en De la Rey. Farmen en mijnen heschen hier en daar al de witte vlag ten teeken van vrijwillige overgave.

Een ooggetuige vertelde mij, dat op een mijn bij Roodepoort 2 uur ten Oosten van Krügersdorp, nog voordat de Engelsche troepen verschenen waren, eenige Engelsche officieren met den Amerikaanschen bestuurder der mijnen 's avonds gegeten hadden.

Den 29sten Mei werden 's morgens vroeg alle paarden, die in Krügersdorp te krijgen waren, uit de stallen gehaald en naar het gebouw van den landdrost gebracht, om daar onder de Boeren verdeeld te worden. Ook mijn paard moest er aan gelooven, maar Dr. v. d. Borne en ik verklaarden ons werk te zullen neerleggen, wanneer ik mijn paard niet terug zou krijgen.

Dienzelfden middag hoorden wij van de kopjes Z.O. van Krügersdorp

Nordenfeldt Maxim- en Kruppkanonnen der Boeren bij Doornkop.

kanongedonder en reden in deze richting met een ambulance-wagen naar Doornkop.

Daar hadden de Boeren op de hoogte van het Kliprivierdal tegenover de Kliprivierbergen positie genomen. Het was een heldere wolkenlooze dag, zoodat wij van de toppen van den Doornkop uit duidelijk het opflikkeren van het vuur der Engelsche kanonnen aan den overkant der rivier konden zien. De Boeren hadden achter klipjes vaste stellingen gevonden, welke over den geheelen rand waren uitgestrekt. Zie, daar heel in de verte aan den zuidkant komt Engelsche cavalle-

rie tegen het dal opgerukt! De lucht trilt van de warmte. Aan onze zijde worden de Kruppkanonnen aan het spreken gebracht en dicht bij ons houdt een Nordenfeld-Maximkanon ook geen oogenblik zijn mond (onder majoor von Dalwigh).

Het griezelige „pom-pom" van dit geschut, afgewisseld door het geknetter der kleinere geweren, doorgalmde de atmosfeer. Daarbij lieten de Engelschen zich in het minst niet onbetuigd: boven onze posities kwam en verdween het eene witte wolkje na het andere, veroorzaakt door kleine ontploffingen in de lucht. Zoodra hadden zij niet de stelling der Kruppkanonnen ontdekt, of rechts en links vielen er lydditbommen om ons heen, en niet lang daarna begonnen ook de later aangekomen Nordenfeld-Maximkanonnen een woordje mee te spreken. De kleine, lastige granaten vielen van alle kanten voor ons neer, nadat zij met een ontzettend gesuis hun weg door de lucht beschreven hadden en daar te midden van grauwen damp ontploft waren.

Wij hadden ons achter de Kruppkanonnen opgesteld in een mijngang. Dat was een groote domheid. Het duurde dan ook niet lang, of de Engelsche granaten vlogen onder een vervaarlijk suisen over onze hoofden en sloegen een honderd meter achter ons in den grond. Ontzettende stofwolken benevelden onzen blik. Plotseling sprongen twee kaffers, die naast mij stonden, in eene sloot en trokken mij in hunne vaart mede. De andere kaffers wilden met den ambulance-wagen er van door gaan en slechts ternauwernood gelukte het ons hen in te halen en dwars over het gevaarlijke punt op een kopje aan den anderen kant te komen, waar wij ten slotte beschutting vonden achter den dam van een andere mijn. Twee zusters, die meegegaan waren, gedroegen zich recht dapper.

Op de zuidelijke helling van ons kopje stond een verlaten huisje. Dit had Dr. v. d. Borne als toevluchtsoord voor onze ambulance bestemd. Wel waarschuwde ik daarvoor, omdat het huis geheel vrij lag. Wij konden het geheele slagveld overzien, zoo open en onbeschut lag dat huisje, en terwijl rook en stof in steeds dichter massa over alles heenhing, omdat het steppengras in brand was geraakt, konden wij toch in de verte het vuur der kanonnen zien flikkeren. Tegen den avond trokken de Boeren zich steeds verder terug in de richting van ons kopje.

Onze verplegers plantten op het dak van ons huis de Roode-Kruisvlag, waarbij de zusters een handje hielpen. Maar nauwelijks was dit gedaan, of er sprongen drie granaten vlak voor ons in den tuin en ontploften daar met ontzettend geweld. In eene verschrikkelijke verwarring zochten wij naar den uitgang in den tuin, doch eer wij er waren, kwam ook een vierde granaat aangevlogen. In den haast hadden wij de Roode-Kruisvlag vergeten. Terstond stuurde ik een verpleger terug en bleef zelf in de buurt. Tot zijne eer moet ik

zeggen, dat hij zonder ook maar in het minst tegen te stribbelen de vlag haalde. Nu reden wij tot achter het kopje, waar wij volkomen veilig waren en het ontzettende schouwspel konden gadeslaan.

Tegen den avond kwamen er twee oude Boeren, doodmoe en gewond. Dr. v. d. Borne en eene zuster reden hen met den wagen tegemoet door het gevaarlijke punt, ofschoon daar de eene granaat voor, de andere na nog ontplofte. Ongedeerd kwamen zij weer in onze schuilplaats aan. Daar sneed ik den gewonden de kleeren open. De eene, met lang grijs haar, had een schot in het rechterbeen, een tweede door den rechterarm. De andere. eene lange, magere gestalte

Veldcornet Du Toit met 5 wonden door een Lee-Metfordschot.

met een fijn besneden gelaat had vijf wonden door een Lee-Metford-kogel gekregen. Deze was in den rechter-opperarm binnengedrongen en door de rechter-borstspier, den linker-longtop en den linker-bovenarm weer naar buiten gegaan. Het linker-sleutelbeen was geheel verbrijzeld en gedeeltelijk door eene open wond te zien. De gewonde was de veldcornet van Krügersdorp Du Toit. Geen kreet van pijn kwam over zijne lippen. Hij jammerde voordurend, dat zijne manschappen uit hunne posities waren weggeloopen. De arme oude ziel, hij zou zoo graag als haantje de voorste vooropvechten, maar hij kon niet, en die het konden, deden het niet!

Dat waren nu eens twee van het oude ras, een paar tegen weer

en wind geharde menschen, dappere strijders, die het geweer met vaste hand voerden. De oogen stonden nog helder en wakker in het gebruinde gelaat en de mond drukte vastberadenheid uit. Deze zouden geen godsdienst verkondigen, waar de mensch zelf niet naar handelen kon! Gelukkig waren zij na eenige weken geheel genezen. Hoe weinig scheelde het, of het was anders afgeloopen: de kogel was juist langs de halsslagader gegaan.

Op den terugweg namen wij nog zooveel gewonden mee als eenigszins mogelijk was en bereikten laat in den nacht het hospitaal. Hier

Boer met een wonde in de buik.

begon pas het eigenlijke werk, het wasschen, rangschikken, verbinden en laven. De arme menschen waren doodmoe en dorstig, want zij hadden onder generaal Botha alles gedaan om het oprukken van de generalen French en Hamilton tegen te gaan, maar tevergeefs. Dat stemde de Boeren zeer treurig.

Lord Roberts verscheen ter zelfder tijd in het Oosten van Johannesburg, zoodat French door het dal der Kliprivier naar de Waterwerken zuidelijk van Johannesburg kon voortrukken.

Den 20sten Mei zond lord Roberts een parlementair naar den commandant Krause te Johannesburg, die de stad na 24 uur overgaf. Den 31sten Mei hield de veldmaarschalk zijn intocht in Johannesburg.

De Boeren trokken toen spoedig noordelijk van Johannesburg en Krügersdorp terug om niet van Pretoria afgesneden te worden.

Bijna den geheelen nacht (van 29—30 Mei) hadden wij de handen vol werk: steeds kwamen er nieuwe gewonden. Velen gingen na verbonden te zijn, dadelijk weer verder. Wij merkten tot dus ver niets meer van de Engelschen.

Onder de verwondingen waren er, die men heel goed voor verwondingen van dum-dumkogels zou kunnen houden. Bij sommigen waren de splinters door de huid gedrongen, bij anderen was de kogel direct ontploft en had de huid totaal verscheurd. Weer anderen kregen een schot door de ingewanden, dat echter een geheel normaal verloop nam,

Kolonel Mapleton kijkt ons paspoort na aan het station te Roodepoort.

daar zij zonder er met de vingers aan te komen, met steriel of antiseptisch gaas (sublimaatgaas) droog verbonden werden; om de wond heen werd het haar afgeschoren en met aether nagewasschen.

Enkelen hadden den kogel in den rug gekregen, die daar vast was blijven zitten. Zulke verwondingen werden meestal door schrapnels veroorzaakt, die van boven op de gebukte Boeren neervielen en ontploften. Doch ook dit liep meestal goed af.

Ook paarden werden door ons behandeld. Een er van had eene wond aan den voorpoot, waar de kogel door het been gedrongen was zonder het te breken. Een ander kreeg een schot achter 't oor, waarna

de kogel langs de geheele rugspier verder ging en achter in den rug van het paard bleef steken zonder het erg te bezeeren.

Den 30sten Mei reed Dr. Stephan nog eens naar het slagveld, waar hij in Engelsche handen viel, maar na een goed onthaal op vrije voeten werd gesteld. Hij bracht nog eenige gewonde Boeren mee. Daaronder bevond zich een lange opgeschoten jonge Boer, die een hoofdwond had. Niemand kende hem en hij had ook geen identiteitsbewijs bij zich. Niettegenstaande hij direct geopereerd werd, kwam hij niet meer tot bewustzijn. Onduidelijk en verward sprak hij wel eens van vrouw en kinderen, maar hij stierf na eenige dagen, en werd slechts door vier Boeren uit Krügersdorp naar zijn laatste rustplaats geleid.

Onze ambulance op het slagveld te Doornkop en een Engelsche patrouille.

Dr. v. d. Borne en ik gingen den 2den Juni in een ambulance-wagen naar Roodepoort, Florida en Johannesburg om te zien, of er misschien doode of gewonde Boeren in Engelsche handen waren, om dan deze op te eischen. Er werden nog eenige Boeren vermist, en er lagen nog verscheiden dooden op het slagveld. De veldcornet Fourie van Krügersdorp, die in Colenso reeds aan den voet gewond was en nu een weinig knikte, gaf ons voor dit doel den volgenden pas mee:

Krügersdorp, June 2nd 1900.

To the Officier in charge, English Forces, Roodepoort.

Dear Sir!

Will you kindly allow Dr. v. d. Borne and Dr. Fessler to go to the battlefield and see if any of our dead are still there.

I have the honor to be

Yours truly

W. Fourie, Field-Cornet.

In Doornkop werden wij aan het station door Engelsche voorposten tegengehouden, en kolonel Mapleton keek onzen pas na. Op het slagveld was geen doode te vinden en de gewonden hadden de Engelschen mee naar Johannesburg genomen.

Heel in de verte zagen wij in het Oosten een geheelen trein vracht- en ambulance-wagens aftrekken, groote stofwolken achterlatend.

De steppe was dor en geheel verlaten, slechts een enkele secretarisvogel stapte langzaam door het gras. Iets verder zagen wij een paard staan, dat niet van de plaats week, en daar naast lag eene zwarte vormlooze massa. Onze eerste gedachte was, dat het een zwaar gewonde krijgsman zou wezen, maar naderbij komend bleek het een gewond paard te zijn, waar het niet van scheiden wilde.

Engelsche patrouilles ontmoetten wij dikwijls, maar we werden er niet door lastig gevallen.

Toen ging het verder naar Florida, waar wij eene bezetting der Anstralische vrijwilligers tegenkwamen. Hier kregen wij verder een pas naar Johannesburg.

Hoe was Johannesburg veranderd! De straten waren vol Engelsche troepen, die ons herhaaldelijk tegenhielden, voor wij het ziekenhuis konden bereiken. Daar lieten wij ons ambulance-personeel en den wagen in het mooie park van cypressen en eucalyptus achter en gingen te voet naar het gouvernementsgebouw. In alle straten wapperden de Engelsche kleuren; vensters en balkons waren met den Union-Jack versierd; ook de dames hadden zich met Engelsche lintjes getooid. Deze overdreven welwillendheid was weerzinwekkend, vooral wanneer men bedenkt, dat Johannesburg den eersten stoot tot den oorlog gegeven heeft.

In het gouvernementsgebouw kregen wij van majoor Francis Davies en Kolonel Colin Mackenzie (de eerste was militair politiecommissaris en de tweede militair gouverneur van Johannesburg) een pas voor een oponthoud van 24 uur, teneinde het ziekenhuis te bezoeken. Wij moesten voor eigen rekening onzen intrek in het Goldfield-hôtel nemen, waar de gasten om 7 uur binnen moesten zijn. Majoor Davies behandelde ons heel koel, zelfs wat grof, niettegenstaande wij ons als geneesheeren van het Roode-Kruis voorstelden.

De zieke Boeren mochten wij wel bezoeken, maar niet meenemen. Wij vonden er één patient met een hoofdwond en een ernstige armbreuk, gepaard met hoogen koorts. Ook mochten wij niet dienzelfden avond naar huis, zoodat wij bleven overnachten. Toen wij naar ons hôtel gingen, moesten wij door lange rijen militairen in khaki. In de bars was het overvol. In eene sloot aan den zijkant der straat vonden wij een dronken Tommy liggen, in iederen arm eene flesch whisky vasthoudend. Een afschuwelijk gezicht!

Pas den volgenden dag konden wij dit treurig oord verlaten.

In het hospitaal ging het goed: de Krügersdorpsche vrouwen gaven aan het hospitaal, wat zij missen konden. Wij waren heel dankbaar hiervoor, want met onze kas zag het er treurig uit.

In Krügersdorp heerschte volkomen anarchie. Een paar comitéleden wilden inplaats van Dr. v. d. Borne een oud medicus uit Krügersdorp in het hospitaal hebben en tot dit doel zou er eene vergadering bijeengeroepen worden.

Om de rust der zieken niet te storen, liet Dr. v. d. B. een Duitscher, die bij Mâfeking reeds in het hospitaal kwam, op wacht staan. Toen nu de heeren naderden, wilde hij hen niet binnenlaten. Dat lieten zij zich echter niet welgevallen, ja, men werd ten slotte zelfs handgemeen en onze jonge Duitscher eindigde met in de gevangenis te gaan.

Den volgenden dag werd hij echter tegen eene borgstelling van £ 5 weer op vrije voeten gesteld, maar eerst nadat hij een verhoor had ondergaan. De landdrost was de aanklager en tot advocaat was zijn schoonzoon benoemd. De opgeroepen getuigen verschenen in eene ruimte, door kaffers bewaakt. Men stelde den Duitscher eene reeks van vragen, die zoo sluw opgesteld waren, dat zij slechts ten voordeele van den aanklager beantwoord konden worden. Ook de getuigen mochten het gebeurde niet vertellen, maar moesten op vragen antwoorden. De landdrost zelf sprak echter zijne bezwaren vrij uit. Daarop nam de rechter het woord en veroordeelde den Duitscher, omdat hij Duitsch soldaat was en slechts op bevel gehandeld had, tot 30 shilling geldboete. Toen Dr. v. d. Borne de boete wilde betalen, antwoordde de voorzitter, die gedurende het geheele verhoor gezwegen had, dat deze som reeds betaald was; geheel bevredigd ging nu ieder naar huis.

In deze onaangenaamheden had eene Duitsche heerschzuchtige zuster, die Dr. v. d. Borne reeds uit het hospitaal had weggestuurd, de hand gehad.

Den 9den Juni overnachtten 2 Engelsche officieren bij den Engelsch gezinden bezitter van het Grand-Hôtel. De veldcornet Fourie beval deze heeren gevangen te nemen, maar niemand had den moed daartoe; zij reden ongestoord verder naar Potchefstroom, waar zij werkelijk gevangen genomen werden.

Denzelfden avond kregen wij bericht, dat zich op eene farm bij Doornkop nog twee gewonden (een Boer en een kaffer) bevonden. Ik reed er met een ambulance-man heen; het was op de plaats, waar eene week geleden de Engelsche granaten zoo dicht bij ons neervielen. De twee gewonden waren echter reeds naar Gatsrand gebracht. Eer wij naar huis gingen, reden wij over het slagveld om één der gebarsten bommen mee te nemen. Hier gebeurde het, dat de gordel van mijn paard losging; het zadel gleed af en ik viel juist op het oogenblik,

dat een paar Krügersdorpsche dames voorbijreden en zich hartelijk over den zandruiter amuseerden. Op den terugweg verdwaalden wij in een met gras begroeid moerassig veen. Onze paarden raakten steeds dieper in den modder vast en waren er ten slotte niet meer uit te krijgen. Den ambulance-man liet ik bij de paarden en zelf liep ik op een vuurtje toe, dat ik in de verte zag gloeien. Tot de enkels zakte ik in het water, maar ik ging moedig verder, hopend bij het vuurtje kaffers te vinden, die mij zouden helpen. Naderbij komend hoor ik op eens „hands up" roepen en mij omkeerend en het bevel gehoorzamend, zag ik achter een boschje drie mannen, die ongeveer op een 40 M. afstand te voorschijn kwamen. Ik riep hun toe, dat ik hulp zocht. Het bleek een oude Boer met zijne beide zonen te zijn, ieder met een geweer onder den arm. De oude man dacht, dat ik een verd.... „rooinek" was, die paarden wilde stelen. Ik vertelde hun van onzen benarden toestand, waarop de beide jonge Boeren mij hielpen mijn paard uit den modder te halen. Het andere paard was echter zóó uitgeput, dat het zich niet kon losmaken; wij dekten het met wollen dekens toe en lieten het gedurende den nacht aan zijn lot over. De Boer beschouwde het als van zelf sprekend, dat wij zijne gasten bleven. Zijne vrouw zorgde dadelijk voor een vuurtje, waar wij ons omheen schaarden om de natte kleeren te laten drogen. Nu moesten wij natuurlijk ons avontuur vertellen en, terwijl wij zoo van het een op het ander kwamen, ontdekten wij, dat Fürstenbergs oudste zoon als gewonde in het hospitaal te Glencoe had gelegen. Hij herkende mij dan ook. Lachend wees hij op zijn karabijn, dien hij zoo even op mij gericht had. Het zou hem gespeten hebben, indien hij werkelijk geschoten had. Fürstenbergs vrouw was voor eenige dagen pas van het front terug gekomen; hij had haar uit de Magaliesbergen afgehaald. Zij zorgde uitstekend voor ons en zette warme koffie en lekkere boterhammen voor ons klaar. Ook aan een heerlijk bed werd gedacht.

Mijn Fox was trouw naast mij gebleven; hoe dikwijls ik ook door het moeras waadde naar het arme paard, Fox maakte den tocht altijd mee.

Den volgenden morgen was natuurlijk onze eerste gang naar het achtergelaten paard. Over het veld hing een dichte nevel en alles zag wit van de rijp. Eenige honderd meter verder werd het moeras zóó diep, dat een paard er in verdrinken kon. Onze schimmel stond nog op de plaats waar wij hem achterlieten. Hij keek helder uit zijne oogen, maar was niet van de plaats te krijgen; de Boer spande daarom een paar ossen in, die hem er uit trokken.

Om de farm liepen eenige paarden rond, die de Engelschen in hunne laatste gevechten hadden achtergelaten, alle met dit teeken /|\ gebrandmerkt. Een dezer dieren besteeg de ambulance-man. Na twee uur rijdens kwamen wij gelukkig weer te Krügersdorp aan.

's Middags ruilde de ambulance-man het paard weer met den schimmel, want het was op straffe van hooge boete verboden zich van zulk een paard meester te maken. Onze schimmel had dezen tocht uitstekend doorstaan; een europeesch paard was zeker bezweken.

Fürstenberg was van plan met zijne talrijke familie de farm niet te verlaten; zelfs niet wanneer de Engelschen kwamen. Ik vroeg hem, of hij dan voor allen genoeg voedsel had. O, daarvoor was geen nood! Aan den ingang van den tuin was een groote mesthoop, waaronder

De markt te Krügersdorp; Boerenkinderen en Kaffers met een ossenwagen, op den achtergrond eucalyptusboomen.

gegalvaniseerd ijzer lag; daaronder was een groote voorraad koren en graan verborgen. Toen ik hem eenige weken later in Krügersdorp met zijne zonen ontmoette, waar zij door de Engelschen gecommandeerd waren om koren te leveren, was ik vast overtuigd, dat de voorraad, die ingeleverd werd, hun berg niet veel lager had gemaakt.

Later werd ik in de gelegenheid gesteld mijne schuld aan deze brave menschen voor een deel af te lossen. Een der kinderen werd ziek; ik behandelde het en was zoo gelukkig het weer beter te maken.

In het hospitaal verliet de eene Boer na den ander het bed, dikwijls zonder ons daarvan in kennis te stellen. Zij wilden niet vrijwillig in Engelsche handen komen. Onze generaal Du Toit deed hetzelfde. Zijne vrouw, die hem in zijne ziekte zoo trouw had verpleegd, haalde hem af en bracht hem naar hunne farm, eenige uren van Krügersdorp verwijderd, niettegenstaande de wonden nog lang

niet toe waren. Hij was er een van den ouden goeden stempel: een mensch tegen weer en wind gehard. Met onwrikbaren moed voor zijn vaderland strijdend, boog hij zich voor het onvermijdelijk noodlot. Nu zag hij nog eens kans dit te ontwijken; hij deelde het lot der anderen, die naar Ceylon gingen, dan ook niet.

De nood in het dorp en in het hospitaal werd van dag tot dag grooter. Mrs. Radloff en Edwards deden hun uiterste best om ons met alles te helpen, maar de vrouwen en kinderen in Krügersdorp van de Boeren, die nog aan het front waren, hadden het hard te verantwoorden. Ik zie het treurig beeld nog duidelijk voor me van een jonge knappe Boerenvrouw, geheel in het zwart gekleed, (haar man was in den oorlog gevallen). Ze ging met hare kleine kinderen en alles, wat zij aan huisraad bezat, naar de markt om daar alles te laten verkoopen. Dikke tranen liepen haar over de wangen, toen zij te voet naar huis ging.

Het werd hoe langer hoe kouder; een scherpe wind woei over de kopjes en 's avonds weerlichtte het. Bij al die koude werden de kleeren steeds schaarscher. Eens zag ik, hoe een troepje menschen, door den nood tot het uiterste gedreven, een winkel binnenstormden om dien te plunderen. Een oudere Boer bracht hen met goede woorden van hun plan terug en de landdrost deelde kleeren uit verschillende winkels onder hen uit.

Den 14den Juni probeerden de Engelschen met een trein naar Krügersdorp te komen, na een verzoek van Duplois en den chef der gevangenis aan den Engelschen militairen gouverneur te Johannesburg om eene bezetting voor Krügersdorp, die het plunderen zou tegen gaan. Doch bij Witpoortje derailleerde de trein, daar rondtrekkende Boeren de rails hadden opgebroken. Dagen daarna kon men nog zien, hoe de locomotief tot de as in het zand zat.

Zoodoende duurde de strijd in Krügersdorp steeds voort. De Engelschgezinden lieten de Traansvaalsche vlag van het gouvernementsgebouw halen. De andere partij eischte van den landdrost, dat hij de vlag er weer op liet brengen. Deze maakte zich echter met een uitvluchtje er van af, maar twee dames, Mrs. Hieler en Koch, gaven een goed voorbeeld. Het was haar werk, dat de vlag den volgenden morgen weer vroolijk wapperde.

Van de buitenwereld waren wij zoo goed als afgesneden, totdat den 16den Juni een oude Boer in het hospitaal kwam; hij had eene schrapnelverwonding in den rug, welke hij in de gevechten bij Pretoria had opgedaan. De kogel was door een vriend met een zakmes verwijderd en hij dacht, dat hij er goed aan gedaan had, maar de wond zag er leelijk uit, met dik opgezwollen randen. De Boer was door het Boschveld in een grooten boog om de Engelsche linie heen gegaan. Na hem verbonden te hebben, wilde ik hem natuurlijk in het hospitaai houden, maar dat kon ik niet gedaan krijgen; hij ging direct

weer naar huis. Door hem nu kwamen wij te weten, dat de President den 28sten Mei Pretoria verlaten had en Lord Roberts daar den 5den Juni zijn intocht deed.

De Boeren stonden toen in de buurt van Pretoria bij Bronkhorstspruit. Wij deden alles, wat in onze macht was, om met deze voorposten in verbinding to komen, maar tevergeefs: de ruiter, die de regeling op zich genomen had, kreeg geen verlof door de Engelsche linie's te gaan. Zoodoende waren wij niet alleen van Johannesburg, maar ook van het Noorden geheel afgesneden. En toch kon men om Krügersdorp tot dicht bij Johannesburg geen Engelschman zien. Wij begrepen niets van dezen vreemden toestand. Doch op zekeren dag trokken De la Rey en De Wet Krügersdorp voorbij met eenige honderden Boeren te paard, en deze vertelden ons, dat zij den Engelschen handen vol werk gegeven hadden. Bij Klerksdorp hadden zij de spoorlijn opgebroken, verder den 7den Juni bij Roodeval een Engelschen proviandwagen buitgemaakt, met een goeden voorraad kleeren en geld. Zoodoende hadden zij voor Krügersdorp nog geen tijd gehad.

De Wet trok weer naar het Zuiden en De la Rey naar het N. W. in de Magaliesbergen, waar den Engelschen menige voetangel en klem gezet werd.

Verder bleef het volkomen onbegrijpelijk, waarom men de Engelsche mijnen tusschen Johannesburg en Krügersdorp niet in de lucht liet springen, terwijl dit zonder moeite had kunnen gebeuren.

Ik voor mij meen daarin weer een bewijs te zien, dat de Boer slechts zijn vaderland wilde verdedigen, maar dat het hem overigens heel hard viel have en goed van anderen te vernielen.

HOOFDSTUK XIX.

„Roode Kruis mannen." — Mijn paard voor den tweeden keer gestolen. — Intocht der Engelschen in Krügersdorp onder generaal Hunter — De eerste Engelsche gewonden -- Gevangenneming door de Engelschen -- De behandeling der Z.A.S.M. ambtenaren door de Engelschen -- Het typhushospitaal der Engelschen in Johannesburg --- De reis van Krügersdorp naar Pretoria met paard en wagen, en terug -.- Generaal Barton, de Engelsche doktoren en hunne ambulances --- Typhus onder de Engelschen, Engelsche begravenis --- Gevechten in de Magaliesbergen en bij Hekpoort --- De Engelsche gewonden --- Aankomst van nieuwe troepen onder generaal Smith Dorrien.

Den 18den Juni kwamen de Engelschgezinde Rusell en zijn vriend Wright 's morgens al vroeg in het hospitaal en wisten te vertellen, dat de Engelschen nog denzelfden avond zouden arriveeren. Wat zij eigenlijk bij het Roode-Kruis deden, begreep niemand, maar altijd waren zij in de buurt er van te vinden, in plaats van naar het front te gaan, waar zij al dikwijls voor opgecommandeerd waren. Altijd maakten zij er zich met een praatje van af. Men had gezien, dat Wright in de laatste dagen al dikwijls den postweg in de richting van Mafeking was opgereden om naar de Engelschen uit te zien. Waar zij het nieuws hadden opgedaan, wist niemand, maar instructies hadden zij gekregen, dat was zeker.

Langzamerhand scheen het mij echter toe, dat deze heeren zóó lang bij het Roode Kruis bleven, tot zij er zeker van waren bij de Engelschen eene goede ontvangst te vinden. Wright had in de laatste weken ook een grooten voorraad haver opgekocht, dien hij voordeelig aan de Engelschen kwijtraakte: voor een bundel van een arm dikte 1 shilling. Rusell was dezelfde, die van den Afrikaanschen Dr. Burgers een vrijstellingsattest gekregen had wegens mankloopen.

Denzelfden dag werd mijn paard mij voor den tweeden keer afhandig gemaakt. Wie deed het? De laatste Boeren namen alle paarden, die te krijgen waren, op hunnen weg naar het front mee; mogelijk heeft mijn paard onder hen ook een meester gevonden. Den Boer zou ik mijn ros best gunnen, maar er bestond voor dit onverwacht verdwijnen ook eene andere mogelijkheid. Mr. Wright wist natuurlijk

weer naar huis. Door hem nu kwamen wij te weten, dat de President den 28sten Mei Pretoria verlaten had en Lord Roberts daar den 5den Juni zijn intocht deed.

De Boeren stonden toen in de buurt van Pretoria bij Bronkhorstspruit. Wij deden alles, wat in onze macht was, om met deze voorposten in verbinding to komen, maar tevergeefs: de ruiter, die de regeling op zich genomen had, kreeg geen verlof door de Engelsche linie's te gaan. Zoodoende waren wij niet alleen van Johannesburg, maar ook van het Noorden geheel afgesneden. En toch kon men om Krügersdorp tot dicht bij Johannesburg geen Engelschman zien. Wij begrepen niets van dezen vreemden toestand. Doch op zekeren dag trokken De la Rey en De Wet Krügersdorp voorbij met eenige honderden Boeren te paard, en deze vertelden ons, dat zij den Engelschen handen vol werk gegeven hadden. Bij Klerksdorp hadden zij de spoorlijn opgebroken, verder den 7den Juni bij Roodeval een Engelschen proviandwagen buitgemaakt, met een goeden voorraad kleeren en geld. Zoodoende hadden zij voor Krügersdorp nog geen tijd gehad.

De Wet trok weer naar het Zuiden en De la Rey naar het N. W. in de Magaliesbergen, waar den Engelschen menige voetangel en klem gezet werd.

Verder bleef het volkomen onbegrijpelijk, waarom men de Engelsche mijnen tusschen Johannesburg en Krügersdorp niet in de lucht liet springen, terwijl dit zonder moeite had kunnen gebeuren.

Ik voor mij meen daarin weer een bewijs te zien, dat de Boer slechts zijn vaderland wilde verdedigen, maar dat het hem overigens heel hard viel have en goed van anderen te vernielen.

HOOFDSTUK XIX.

„Roode Kruis mannen." — Mijn paard voor den tweeden keer gestolen. — Intocht der Engelschen in Krügersdorp onder generaal Hunter — De eerste Engelsche gewonden -- Gevangenneming door de Engelschen -- De behandeling der Z.A.S.M. ambtenaren door de Engelschen -- Het typhushospitaal der Engelschen in Johannesburg --- De reis van Krügersdorp naar Pretoria met paard en wagen, en terug -.- Generaal Barton, de Engelsche doktoren en hunne ambulances --- Typhus onder de Engelschen, Engelsche begravenis --- Gevechten in de Magaliesbergen en bij Hekpoort --- De Engelsche gewonden --- Aankomst van nieuwe troepen onder generaal Smith Dorrien.

Den 18den Juni kwamen de Engelschgezinde Rusell en zijn vriend Wright 's morgens al vroeg in het hospitaal en wisten te vertellen, dat de Engelschen nog denzelfden avond zouden arriveeren. Wat zij eigenlijk bij het Roode-Kruis deden, begreep niemand, maar altijd waren zij in de buurt er van te vinden, in plaats van naar het front te gaan, waar zij al dikwijls voor opgecommandeerd waren. Altijd maakten zij er zich met een praatje van af. Men had gezien, dat Wright in de laatste dagen al dikwijls den postweg in de richting van Mafeking was opgereden om naar de Engelschen uit te zien. Waar zij het nieuws hadden opgedaan, wist niemand, maar instructies hadden zij gekregen, dat was zeker.

Langzamerhand scheen het mij echter toe, dat deze heeren zóó lang bij het Roode Kruis bleven, tot zij er zeker van waren bij de Engelschen eene goede ontvangst te vinden. Wright had in de laatste weken ook een grooten voorraad haver opgekocht, dien hij voordeelig aan de Engelschen kwijtraakte: voor een bundel van een arm dikte 1 shilling. Rusell was dezelfde, die van den Afrikaanschen Dr. Burgers een vrijstellingsattest gekregen had wegens mankloopen.

Denzelfden dag werd mijn paard mij voor den tweeden keer afhandig gemaakt. Wie deed het? De laatste Boeren namen alle paarden, die te krijgen waren, op hunnen weg naar het front mee; mogelijk heeft mijn paard onder hen ook een meester gevonden. Den Boer zou ik mijn ros best gunnen, maar er bestond voor dit onverwacht verdwijnen ook eene andere mogelijkheid. Mr. Wright wist natuurlijk

dadelijk iemand te noemen, die het paard wel meegenomen kon hebben. IJverig(?) als altijd, maakte hij zich dadelijk gereed den Boer achterna te rijden, doch hij kwam natuurlijk onverrichterzake terug.

Hij had den vorigen dag zijn paard tegen een hoogen prijs verkocht. Was dat niet verdacht? Veldcornet Fourie, wien hij het verdwijnen van mijn paard toeschreef, bezat zelf twee mooie schimmels.

Tegen den middag hadden alle Boeren, die nog strijden wilden, zich in de Magaliesbergen teruggetrokken. De landdrost Humann, de veldcornet Fourie en de vice-commandant van het Johannesburg-ccommando, Du Preez, bleven echter achter. Denzelfden avond om 6 uur waren de kopjes om Krügersdorp reeds door Engelsche troepen bezet, die hunne stukken geschut voorttrokken. Eenige Engelsche ruiters met witte vlaggen aan een stok kwamen het hospitaal voorbij, en 50 M.

Intocht van Generaal Hunter te Krügersdorp.

daarachter kwam de gewapende cavallerie van het station aangereden. Slechts een paar kaffers juichten bij dezen intocht; overigens bleef alles rustig.

Voor het gouvernementsgebouw en het huis van den landdrost kwam eene sterke wacht, doch de overige troepen sloegen hunne tenten Z. O. van Krügersdorp op, dicht bij de Lancastermijnen. In dit lager hebben zij zich eenige weken later zelfs verschanst.

Den volgenden morgen verschenen nog meer troepen uit het Zuiden onder generaal Hunter, hertog van Teck en generaal Barton.

Dit waren de Irish-Fusiliers, de Royal Welsh-Fusiliers en Royal

Scotch-Fusiliers met eene groote afdeeling der Royal-artillerie met Armstrong-kanonnen en zware houwitsers; ook nieuw Nordenfeldt-Maxim-geschut was er onder.

Generaal Hunter was in het begin van Mei over de Vaalrivier in Z. W. richting getrokken en bezette 17 Mei Christiania. Eene afdeeling van zijne troepen ontzette op 18 Mei Mafeking, en vanhier rukten beide afdeelingen gemeenschappelijk naar Lichtenburg, Ventersdorp, Potchefstroom en Krügersdorp op.

Zijne troepen kwamen moe en hongerig aan. Per dag waen er 25 Engelsche mijlen te voet afgelegd en dat wil wat zeggen in deze dorre, schaduwlooze, heete streek; buitendien waren zij al 8 maanden in het veld. Ieder droeg een last van 30 pond en 150 patronen. De intocht der troepen met transportwagens duurde eenige uren. Zij legerden zich op de N. W. hoogten van Krügersdorp en de vlakte bij Paardekraal. De generaal sloeg zijn hoofdkwartier bij het monument op.

Nog denzelfden dag vroegen wij generaal Hunter, wanneer hij het hospitaal over wilde nemen en wij de stad konden verlaten. Wij spraken echter tegelijk den wensch uit, onze zieke en gewonde Boeren zoolang te mogen verplegen, tot het hun beter ging. Hij antwoordde op ons verzoek, dat hij en lord Roberts zoo gauw het eenigszins mogelijk was, ons weer naar de vijandelijke linie's zou sturen.

Wij kregen dien dag de eerste Engelsche gewonden. Een Engelsche patrouille van 3 man (Imperial light horses) ging op de naburige heuvels op verkenning. Nauwlijks waren zij echter een half uur van de stad verwijderd, toen eėn Boer, die goed verschanst zat, zijn geweer op hen richtte; de eerste werd gedood, de tweede kreeg een schot door het bėkken en de derde ging met eene kleine verwonding op de vlucht.

Dominé Slomann uit Krügersdorp, met wien ik op dat moment sprak en die hen had zien uitrukken, zeide:„die zien wij niet heelhuids terugkomen." Nauwlijks had hij het gezegd, of de lichtgewonde kwam zonder hoed of geweer hollende in het dorp terug.

Dadelijk daarop trok eene sterkere macht uit, maar er was geen Boer te zien. Hij was een van de laatsten en reeds in de Magaliesbergen verdwenen.

Na zulk leergeld betaald te hebben, zou men gelooven, dat de Engelschen wijzer werden, maar neen. Den 11den Juli herhaalde zich dit voorval in een veel ernstiger vorm, zooals ik later nog wel eens zal vertellen.

De beambten der Hollandsche spoorwegmaatschappij in Krügersdorp, Randfontein en Potchefstroom werden in Krügersdorp gevangen gezet. (19 Juni) Als oorzaak werd opgegeven, dat zij medeplichtig waren bij het in de lucht laten springen der spoorwegbrug bij Vereeniging, wat op bevel der Regeering gebeurd is. Zij kregen 24 uur

lang niets te eten en moesten tegen wil en dank een weg van 6 uur naar Johannesburg te voet afleggen in de brandende zon. Het zelfde lot viel Dr. van Dissel ten deel. die uit Kroonstad was gekomen om twee zusters der Russisch-Hollandsche ambulance, in ons hospitaal werkzaam, af te halen. Hij kwam in gezelschap van een correspondent der „Volksstem," een Transvaalsch blad. De laatste moet volgens de Engelschen een Roode-Kruis-band gedragen hebben en daarop werden deze beide heeren op hun weg van Klerksdorp naar Krügersdorp gevangen genomen. Ook de landdrost Humann. veldcornet Fourie en de herbergier Atson werden voor hetzelfde vergrijp per trein naar Johannesburg gebracht.

In alle straten te Krügersdorp werden wachten gezet en slechts met een pas kon men op vastgestelde uren door de hoofdstraten gaan; alle andere wegen waren verboden. Een pas naar Johannesburg kostte iederen keer 2½ shilling. Alle paarden in Krügersdorp werden tegen een betrekkelijk lagen prijs opgeëischt; ook de twee schimmels van Fourie, die hij aan de Boeren niet had willen afstaan. Slechts onze ambulance-paarden bleven gespaard, maar werden met het Engelsche teeken gebrandmerkt. Na 7 uur mocht er niemand meer over straat gaan. Slechts doktoren kregen van generaal Edwards een pas om ten alle tijde uit te kunnen gaan.

De een na den ander tooide zich met een rood kruis, menschen, die anders niets met het Roode kruis te maken hadden. Onder hen was er een, die eens graan aan het Roode-Kruis had verkocht; een ander had eens zijne paarden geleend. Met zulke menschen maakten de Engelschen korte wetten.

Den 20sten Juni werd de Union-Jack op het gouvernementsgebouw geheschen en daarna vertrokken generaal Hunter en de hertog van Teck met een deel der manschappen naar „The Springs," oostelijk van Johannesburg. Hier is het tot een heftig gevecht tusschen Boeren en Engelschen gekomen, waarbij een der Engelsche generaals sneuvelde.

Intusschen waren te Krügersdorp alle straten vol militairen, terwijl andere troepen uren lang met hunne proviandwagens langs ons hospitaal trokken, alles om zich heen in eene stofwolk hullend.

Den 21sten Juni werd tot laat in den nacht op de kopjes ten Oosten van Krügersdorp veroverde ammunitie verbrand. Dat was een knetteren en knallen als midden in een slag! Nog lang daarna klonk ons dit gerommel in de ooren.

Den 23sten Juni gingen Dr. v. d. Borne en ik naar Johannesburg om met den Duitschen consul over de afschuwelijke behandeling van het spoorweg-personeel te spreken. welks vrouwen uit de huizen waren gezet, nadat have en goed vernield was. Tegelijk wilden we over ons vertrek spreken.

Den 23sten Juni werden de Hollandsche en op den 30sten Juni de

Duitsche spoorwegbeambten op vrije voeten gesteld. Ook de landdrost, de veld-cornet en de bezitter van het Grand-Hôtel arriveerden weer in Krügersdorp, maar de laatste had zijne ingenomenheid voor de Engelschen verloren; hij vond zijn wijnkelder namelijk leeg geplunderd.

Den 2den Juli werden de spoorwegbeambten met vrouw en kinderen over Johannesburg naar Europa ingescheept. De Engelsche regeering sloeg hen voor het werk voort te zetten voor de Engelschen, doch de meesten weigerden daarop in te gaan. Te Klerksdorp werd een jonge

Vertrek van de familieleden der Z. A. S. M. ambtenaren.

Hollander het geweer op de borst gezet en men dreigde te schieten, indien hij de locomotief niet voor hen bediende. Hij haalde een Hollandschen gulden uit den zak en toonde het borstbeeld der Koningin. „Ziet", zeide hij, „voor deze en de Zuid-Afrikaansche spoorwegmaatschappij werk ik; zoo, nu kunt ge schieten!" Getroffen door den moed van den jongen man: riep de officier uit:

„Dat is nog eens een gentleman, laat hem loopen!"

Toen ik 23 Juni weer te Johannesburg kwam, bezocht ik ook het ziekenhuis. De Zwitsersche ambulance was vertrokken. In het mooie park lagen of zaten honderden Engelsche soldaten, die wachtten, tot zij in het hospitaal opgenomen zouden worden. De meeste leden aan typhus. Het aantal patiënten liep over de 700. Later werden behalve het hospitaal ook andere gebouwen voor hospitaal ingericht. Het sterftecijfer der Engelschen bedroeg dagelijks van 5—29. Deze werden in dekens genaaid en zoo begraven.

Alles werd veel duurder in Johannesburg. Een dozijn eieren kostte 10—20 shilling.

Het eigenlijk doel mijner reis was een verlofpas naar Pretoria te krijgen, waarheen ik de instrumenten, het Röntgen-apparaat en £ 100 ambulancegeld wilde brengen. De instrumenten wilde ik met mijn particulier geld bij den Duitschen consul deponeeren en het ambulancegeld op de Transvaalsche bank.

Den 24 Juni trok ik met een jongen Boer in een tweewielig wagentje op weg. Wij moesten langs Henopspruit en over Erasmusdrift over de slagvelden ten Zuiden van Pretoria trekken. In de stad liet ik den jongen Boer een oogenblikje vooruitrijden, maar dadelijk kwam een artillerist op hem toe en hield hem tegen. De pas, dien ik bij me droeg, bezorgde hem echter zijne vrijheid.

Het was eene vergeefsche reis, daar de consul juist naar Johannes-

De farm van Dewis; mijn Roode-Kruiswagentje.

burg was vertrokken om bij eene conferentie tegenwoordig te zijn, waar over het lot der spoorwegbeambten gesproken zou worden. Op den terugweg werden wij nog dikwijls door Engelsche ruiters tegengehouden, maar konden na het vertoonen van den pas direct weer vertrekken. In de farm van M. Dewis moesten wij overnachten. De bewoners ontvingen ons recht hartelijk, doch konden ons beide slechts één bed aanbieden.

Dewis had een klein winkeltje, waarin hij met vrouw en kind woonde. Daar er op den weg tusschen Krügersdorp en Pretoria anders geen herberg was, bood hij voorbijtrekkenden reizigers meestal een nachtverblijf aan. Engelsche troepen hadden zijn vee meegenomen, zonder er hem eenige vergoeding voor te geven. Een verrader had hun gezegd, dat Dewis bij Colenso had meegevochten.

Ik kon van geluk spreken, dat ik geen geld naar Krügersdorp had meegenomen, want bij onze thuiskomst in het hospitaal vertelde ons

de kok, dat zijn spaarduitje van £ 80 verdwenen was. De dief was een jong Afrikaner, die uit Christiana naar ons toe gekomen was. Hij beweerde nooit aan het front geweest te zijn, maar later bleek

Dr. v. d. Borne fotografeert Dr. Alexander en zijne tent; rechts de woning van gen. Barton.

Engelsche ambulance.

het, dat hij bij de omsingeling van Cronjé gevlucht was; zijn broer was nu nog altijd aan het front. Hij had zich bij ons als muildierdrijver aangeboden.

Langzamerhand kregen wij meer bezoek van Engelsche officieren. Onder hen was ook generaal Barton, die ons in ge-

broken Duitsch zijne oprechte bewondering over het hospitaal te kennen gaf. In geheel Afrika had hij slechts te Heilbron er een gezien, dat met het onze kon wedijveren. Dit was het hospitaal der eerste Duitsche ambulance. Generaal Barton toonde ook heel veel belangstelling in het Röntgen-apparaat en zeide, dat hij het voor zijne troepen zou commandeeren, als hij maar zeker was, dat de doktoren er mee konden werken. Van Dr. van den Borne leende hij de Encyclopedie van Prof. Eulenburg om de conventie van Genève te kunnen overlezen.

Engelsch troepentransport aan het station te Krügersdorp.

Hij woonde in een klein huisje tegenover de Lancaster-mijn. Het was zoo eenvoudig mogelijk gemeubileerd. Buiten een veldbed, een tafel, eenige stoelen was er niet veel meer dan kisten te vinden. Zijne doktoren Dr. Alexander (Kapitein-geneesheer), Dr. Buttler en Dr. J. C. Lauder (luitenants) bezochten het hospitaal dagelijks.

Dr. Alexander woonde in de buurt van den generaal in een tent, waar een veldbedmatras en een klapstoel de meubileering uitmaakten.

De ambulance-wagens, die naast de tent stonden, zijn heerlijk ruim en groot en toch gemakkelijk voort te bewegen, niettegenstaande hun plompen vorm. Ook veeren zij heerlijk. Iedere Engelsche brigade heeft tien van zulke wagens. In zulk een wagen waren 12 zitplaatsen of ruimte voor 2 lichte, lage brancards op wielen, die dicht geklapt konden worden en 3 zitplaatsen.

Ieder regiment had 3 doktoren. Op het oorlogsterrein bevonden zich 1000 yards (914 M.) achter ieder regiment 12 dragers en op een afstand van 2—3000 yards de eerste vliegende ambulance; nog verder terug, zoo mogelijk aan de spoorlijn, het eerste stationshospitaal. Aan de kust achter het groote hospitaal en in gemeenschap daarmee staande, waren 3 of 4 hospitaalschepen te vinden.

Een geregelde Roode-Kruis-dienst, zooals bij ons in Duitschland met een centraal-comité, was er bij het Engelsche leger niet vóór 1899. Tot dit tijdstip was er behalve de officieren van gezondheid en de ambulance-mannen bij de troepen, slechts eene vrijwillig samengestelde „Saint John"-ambulance. Het personeel dezer ambulance droeg een khaki-uniform en een zwart Johannieter-kruis aan den linkerarm.

Engelsch troepenvervoer naar Klerksdorp.

Het scheen, dat de Engelschen niet ongaarne gebruik maakten van de hulp der Boeren-ambulances.

Eerst sedert den Boerenoorlog kwam er eenige verandering in dezen toestand, doch het ging niet van den Staat uit, zooals bij ons, het was eene particuliere onderneming, die in Londen een centraal-comité oprichtte. De gezondheidsdienst was in drie afdeelingen verdeeld:

1°. De nationale vereeniging ter verpleging van gewonde en zieke krijgslieden.

2°. De ambulance der Johannieter-orde.

3°. De hospitaal-reserve.

Deze hospitalen stonden onder toezicht van een generaal (staf-officier), een officier van gezondheid en de gedelegeerden der hospitaal-reserve.

Den 5den Juli werd het onder de bevolking van Krügersdorp bekend,

dat De Wet in den Vrijstaat de Engelschen herhaaldelijk had geslagen (4 Juli bij Ficksburg en Senegal), wel een bewijs, dat enkele Boeren in Krügersdorp nog in gemeenschap stonden met de buitenwereld. De Engelschen aan den Witwaterrand werden nu van alle zijden bedreigd.

Den 6den Juli (toen De Wet Bethlehem bezette) liepen er ook den geheelen dag Engelsche treinen met transport van troepen naar Klerksdorp. De Engelschen werden in open wagens vervoerd.

Het werd hoe langer hoe duidelijker, dat in den omtrek van Krügersdorp weer gevochten zou worden. De bewaking der Engelschen werd steeds scherper. Soldaten bouwden om het dorp verschansingen op de kopjes en niemand mocht het dorp verlaten. Daarbij kwamen er dagelijks nieuwe troepen. Zij kwamen telkens doodmoe en hongerig aan; iederen avond klopten zij bij ons aan om eèn weinig brood. Wekenlang hadden zij slechts harde beschuit gegeten. Tegenover het hospitaal was een bakkerij, waar generaal Barton al het meel uit

Engelsche lijkstaatsie, op den achtergrond het Staatsgebouw.

het dorp opcommandeerde om het daar te laten bakken. 's Morgens bij de uitdeeling werd de winkel bestormd door de khaki's, voor wie brood eene lekkernij was geworden. Tegelijk werd echter bij de krijgswet verboden om aan de Boerenfamilies, wier man of vader nog op het slagveld waren, iets af te staan. Ja, zij mochten zelfs niets van hen koopen.

Den 11den Juli arriveerden bij ons 's morgens, heel in de vroegte, 26 zware typhus-patiënten uit het lazaret bij Potchefstroom, dat opgebroken moest worden, daar De Wet naderde. Zij waren allen

tijdens den overtocht met typhus-heilserum ingespoten. 's Avonds stierven er reeds twee en van toen af hadden wij bijna dagelijks een begrafenis. In het begin kon men nog doodkisten krijgen, maar later werden de lijken eenvoudig in doeken genaaid. De soldaten namen dan het geweer omgekeerd onder den linkerarm en hielden den loop met den rechter vast; zoo volgden zij den stoet onder begeleiding van droefgeestige muziek.

Denzelfden dag trok een groote troepenmacht, waaronder de Gordon-Highlanders, met hunne artillerie uit onder generaal Barton in de richting van Blauwbank, Hekpoort tot bij Sterkfontein, waar eenige honderd Boeren hen opwachtten. De Engelschen waren 1500 man sterk. Reeds bij hun vertrek fluisterden de Krügersdorpers: „Die komen met bloedige hoofden thuis." Het was ook werkelijk niet misgeraden. De Boeren hadden zich veilig achter de talrijke kopjes verborgen. Zij lieten de Engelschen rustig de eerste rij kopjes voorbijtrekken; toen trokken zij om hen heen en beschoten hen in het front en aan de beide flanken. Het vuren eischte onder de manschappen ontzettend veel offers. Ook de kanonnen werden verbrijzeld. De Gordon-Highlanders probeerden herhaaldelijk de kopjes te bestormen, maar verloren bij dezen aanval hunnen aanvoerder, kapitein Junker, die, door drie schoten doorboord, dood neerviel. Den volgenden morgen om 6 uur kwam Dr. Alexander mij wekken: er waren 40 zwaaren zeker even veel licht-gewonden. Van het verlies der kanonnen vertelden zij ons niets, niettegenstaande wij daarnaar informeerden.

Onder deze laatste gewonden waren weer heel merkwaardige gevallen. Bij een Irish-Fusilier was bijv. een kogel loodrecht door den helm gegaan, vervolgens door de borst- en buikspieren en de kuit om bij den hiel, het lichaam te verlaten.

Een artillerist had een schot door den nek, vlak onder den schedel gekregen; het waren twee kleine bloedige punten, die de kogel had achtergelaten, maar het ruggemerg was beleedigd en de arme man was volkomen verlamd. Hij kon niet spreken, niet slikken, zelfs niet de minste beweging in zijne ledematen brengen. Na 48 uur stierf hij.

Een andere Gordon-highlander werd links in den hals getroffen en de kogel had rechts tusschen de 6de en 7de rib het lichaam verlaten. Hij gaf wat bloed op, maar bracht het er overigens goed af. Na 14 dagen was hij weer beter.

Behalve deze wonden waren er vele kleine vleeschwonden, door kleine stukjes lood veroorzaakt. Een ander soldaat, een flinke blonde Schot, smid van beroep, kreeg een mauserschot in zijn gespierden linker-bovenarm, die hem het opperarmbeen middendoor spleet en dit volkomen verbrijzelde; onderweg was de kogel in den arm ontploft en verliet dien zoodoende op vier verschillende plaatsen. Een stuk der huls had hij zelf nog uit de wond gehaald. Men zou het eerste oogenblik aan een dum-dum-schot denken, maar

het was weer een van die gevallen, waar de dunne mauserkogel middendoor sprong. De Schot was niettegenstaande de ontzettende verwonding niet er toe te krijgen naar bed te gaan. Hij zat den heelen dag in zijn blauw en wit gestreepten kiel in den gang van het hospitaal.

Ook waren er verscheiden schoten in den buik. Een van hen had een kogel in de lever gekregen. Bij het binnenbrengen vermoedde men reeds dadelijk eene groote inwendige verbloeding. De pols was nauwlijks te voelen, de huid klam en koud. Na eenige inspuiting en wat toevoer van vloeistof besloten wij den ongelukkige te opereeren, doch wij vonden wel massa's geronnen bloed, maar geen stukje lood. Den volgenden dag stierf hij, na nog massa's bloed door den darm verloren te hebben. Andere verwondingen in den buik, waar de kogel van zelf het lichaam had verlaten, hadden een normaal verloop. De kogels veroorzaken kleine openingen in den darm, die onder gunstige omstandigheden, met de noodige rust en een streng dieet, dikwijls van zelf vastgroeien. Wij opereerden deze gewonden slechts in het uiterste geval.

Men kreeg de gewonden dikwijls pas 7 uur of langer na de verwonding, eene omstandigheid, die de kans voor het welslagen eener operatie natuurlijk zeer klein maakte. Verder was de toevloed van gewonden op een oogenblik meestal zóó groot, dat handen en ruimte geheel in gebruik waren en er aan groote operaties niet te denken viel.

De Engelschen legden het eerste verband meestal droog aan met een blauw gekleurd kwikzilverzoutgaas; de wonden genazen daarmee uitstekend. Ik herinner me slechts één geval van infectie. Een jong officier kreeg drie schoten: in den schouder, den onderarm en den voet. Zijne wonden waren van een vochtig verband van boorzuur en jodoformpoeder voorzien. De gewonde keerde dadelijk naar het lager terug en wilde van geen blijven weten, maar na eenige dagen was hij wel verplicht te blijven. Hij kreeg hooge koorts en de wonden zagen er slecht uit. Een splinter van het armbeen veroorzaakte eene ontsteking; ik ontdekte het door het Röntgen-apparaat en hield den jongen luitenant verder in behandeling, tot hij geheel beter was.

Van de anderen konden er na 8 of 14 dagen al eenigen vervoerd worden. Toen al de gewonden binnengedragen werden, wisten wij een oogenblik heusch niet, waarmee we het eerst zouden beginnen; de gangen en de voorraadkamer waren vol brancards met gewonden. De een had honger, een tweede dorst, een derde kon het niet uithouden van de pijn; hij had zich tot dusver goed gehouden, maar wilde graag te bed. Men wist niet, waar het eerst te beginnen!

Gelukkig waren de gewonden zelf bewonderenswaardig rustig. Wij voorzagen iederen gewonde van een kaartje, waarop de verwonding was genoteerd, ten einde hen niet met een herhaaldelijk vragen of onderzoeken lastig te vallen. Menigeen was bewusteloos of te zwak om het noodige mede te deelen. Zoodoende zou men hem telkens

opnieuw moeten plagen. Tegelijk maakten wij een lijst op van de gevallen om te kunnen zien, wie het eerst geholpen moest worden. Een of twee der zusters gaven de zieken te eten of te drinken, een ander hielp verbinden, een derde ontkleedde hen.

Nooit werden wij van tevoren ingelicht, wanneer er zieken in aantocht waren; alles kwam op hetzelfde oogenblik. In zulke oogenblikken was echter ieder tot hulp bereid. Wij moesten een hôtel tegenover het onze in alle haast laten inruimen en van bedden voorzien. De herstellenden werden daarheen gebracht en de zware zieken namen hunne plaatsen in.

De Gordon-Highlanders hadden hun gesneuvelden aanvoerder, kolonel Junker, meegebracht. Hij had een schot door het hoofd, de borst en de maag. Ook dezen keer kon men zien, hoe nauwkeurig de Boerenkogels op de Engelsche officieren gericht waren. Nog dienzelfden avond werd de Schotsche aanvoerder met militaire eerbewijzen begraven. Zijn lijk werd op een kanon naar zijne laatste rustplaats gebracht, gevolgd door zijne trouwe manschappen in bruine, bonte, korte rokken en bloote knieën. De gebruikelijke Schotsche doedelzak ging voorop: een eigenaardig melancholieke muziek, te midden van al de ellende.

Engelsche infanterie met vernielde kanonnen.

Op de kopjes om Krügersdorp werden de vuren in de lagers 's avonds weer ontstoken; het krioelde er van manschappen, vooral in het Schotsche kamp, waar de weemoedige liederen der „bagpipers" tot in het hospitaal doordrongen. Het waren de teruggeslagen manschappen van kolonel Junker. Opvallend goed konden de laatsten de sterke

afwisseling van het Afrikaansche klimaat verdragen. Officieren zoowel als soldaten waren flinke, breed gebouwde kerels.

Dicht bij ons hospitaal lagen Iersche fuseliers in het open veld; zij hadden een Maxim-kanon, dat echter erg door het Boerenvuur geleden had. Deze nederlaag der Engelschen had ten gevolge, dat in de volgende dagen Krügersdorp het middelpunt der troepenmacht werd.

Den 12den Juli kwam generaal-majoor Smith Dorrien met versche troepen aan. Hij vond er Dr. Alexander en mij juist druk bezig met verbinden. Ook hij toonde groote dankbaarheid voor alles, wat wij voor de Engelsche zieken en gewonden gedaan hadden. Hij wilde zijne indrukken zelf aan lord Roberts mededeelen.

Den 13den tot 16den Juli kwamen weer andere troepen onder lord Methuen en Kitchener; deze trokken echter met 40 kanonnen, die khaki-kleurig geverfd waren (om het schitteren van het metaal te verhinderen) en 12.000 man in westelijke richting verder, omdat volgens beweren, 3000—4000 Boeren onder De la Rey bij Sterkfontein in de Magaliesbergen stonden. Een deel der troepen kwam na eenige dagen onverrichterzake terug, daar het den Boeren gelukt was bij Bankfontein naar het Zuiden door te breken. Dit vertelde tenminste een openhartige Gordon-Highlander ons.

HOOFDSTUK XX.

Het afgeven der wapens door de Boeren, op grond der Engelsche proclamatie. — Andere gevechten in den omtrek van Krügersdorp. — Het telegram van Lord Roberts en generaal Smith Dorrien aan onze ambulance. Het Engelsche veldhospitaal onder Majoor Thiele neemt het hospitaal van ons over. — Het vertrek van Krügersdorp. —Het aanleggen der spoorlijn door de Engelschen in den Vrijstaat. — Onze aankomst in East-London. — De verdreven vreemdelingen op de Engelsche booten. — De terugtocht.

De Engelsche bewaking werd steeds verscherpt, misschien wel

Engelsche patrouille op den met eucalyptus beplanten straatweg van Krügersdorp naar Mafeking.

tengevolge van de voortdurende kleinere of grootere aanvallen der Boeren in de omstreken van Krügersdorp. Men hield mij steeds

bij de laatste huizen van Krügersdorp tegen, als ik eens een rit te paard maakte. De boeren kwamen in heele scharen hunne wapens en ammunitie afgeven, zooals in de proclamatie geëischt werd.

Een daarvan luidde als volgt:

V. R.

PROCLAMATIE.

Aan de bevolking der Zuid-Afrikaansche Republiek.

Waar de troepen op bevel van H. M. de Koningin gekomen zijn op het gebied der Zuid-Afrikaansche Republiek en waar valsche boosaardige geruchten verspreid werden over de slechte behandeling, die men van H. M. troepen te verwachten had, daar is mij Frederick Sleigh, baron Roberts, van Kandahar en Waterford, K. P.; G. E. B.; G. C. S. J.; G. C. I. E.; V. C., Opperbevelhebber van H. M. troepen in Zuid-Afrika, opgedragen het volgende bekend te maken:

1. Degenen die zich voegen naar de regels en bepalingen dezer proclamatie en de wapens nederleggen, kunnen verzekerd zijn, dat zij niet lastig gevallen worden en dat voor hunne persoonlijke veiligheid wordt gezorgd.
2. Aan alle burgers, die geen bijzonder aandeel in de aanleidende oorzaak van den oorlog tusschen de Zuid-Afrikaansche Republiek en H. M. genomen hebben, of niet aan het commando staan van troepen der Republiek, of zelf niet, of ook anderen niet aangeraden hebben geweld te gebruiken tegenover Engelsche onderdanen of niet iets anders gedaan hebben, dat in strijd is met de gebruiken van eenen geciviliseerden oorlog, die bereid zijn hunne wapens neer te leggen en zich door een eed verplichten geen verder aandeel in den oorlog te nemen, zullen passen gegeven worden om naar hunne woningen te gaan en zullen verder geen oorlogsgevangenen meer zijn.
3. Het ligt in de bedoeling van H. M. de Koningin om de particuliere bezittingen van de bewoners der Zuid-Afrikaansche Republiek, zoover de krijgsverrichtingen dit toelaten, te verschoonen, onder voorwaarde, dat de inwoners van hunnen kant zich van iedere moedwillige verwoesting van eigendom onthouden.
4. Is er echter aan privaateigendom moedwillig schade aangebracht, dan zal niet alleen de overtreder zelf, maar allen, die er direct of indirect in betrokken zijn, ten strengste gestraft worden, maar ook zal het eigendom van hen, die het bevel gegeven of het zelfs toegestaan hebben, ja, van hen die niet hun uiterste best hebben gedaan deze moedwillige verwoesting tegen te gaan, geconfisceerd worden.

5. Iedereen wordt het dus in zijn eigen belang aangeraden, zulke moedwillige verwoestingen tegen te gaan.

GOD SAVE THE QUEEN!

Gegeven met mijne hand en mijn zegel te Johannesburg 31 Mei 1900.

ROBERTS,
Veldmaarschalk,
Hoofdcommandant in Zuid-Afrika.

***

V. R.

PROCLAMATIE.

In betrekking tot mijne proclamatie van 16 Juni 1900 Pretoria, verklaart, proclameert en maakt Frederick Sleigh, Baron Roberts etc. hierbij bekend, dat zoodra eenige schade aangericht wordt aan spoorwegbruggen, kanalen, gebouwen, telegraaflijnen of op een eigendom der Oranjerivier-kolonie of in dat deel der Z. A. Republiek, dat in het gebied mijner militaire verrichtingen gelegen is, de overtredingen op de volgende wijze gestraft zullen worden:

1. De voornaamste hoofden der steden of districten zijn alle verantwoordelijk voor het aanrichten van verwoesting in hun district.
2. Voor boven genoemde verwoesting zal ieder burger veroordeeld worden tot een boete van niet minder dan 2s. 6d. voor ieder morgen land, dat hij in het district, waar de verwoesting is geschied, zijn eigendom noemt. Verder zullen alle rekeningen over goederen, aan militaire overheden geleverd, vernietigd en geen cent er voor betaald worden.
3. De directeur der militaire spoorlijn is gemachtigd, om één of meer overheids-personen, door hem zelf te bepalen, nu en dan met den trein mee te laten gaan, zoo deze door hun district gaat.
4. Huizen en farmen in de buurt van de plaats, waar de verwoesting is verricht, zullen vernield worden en de overheden zullen voor den krijgsraad geroepen worden.
5. De militaire autoriteiten zullen de voornaamste regeeringspersonen het bekendmaken der proclamatie zoo gemakkelijk mogelijk maken, opdat zij in staat zullen zijn, een ieder in zijn district, zich op de hoogte te stellen van de verantwoordelijkheid, die op hen rust.

ROBERTS,
hoofd-commandant.
Militair hoofdkwartier Pretoria.

Pretoria 19 Juni 1900.

***

KENNISGEVING.

Hiermede wordt bekendgemaakt, dat tenzij de mannen, tegenwoordig

op commando, woonachtig te Krügersdorp of district, zich overgeven en hunne wapens overhandigen aan de imperiale autoriteiten voor 20 Juli a.s., hun geheele eigendom geconfisceerd zal worden en hunne families uit hunne huizen gedreven, hulpeloos en zonder huisvesting zullen achterblijven.

* * *

Ik zag, hoe een oude Boer op deze proclamatie een oud-model-geweer naar het gouvernementsgebouw bracht; het nieuwe zal hij wel veilig opgeborgen hebben. Ook mijn vriend Fürstenberg was een gehoorzaam onderdaan. Bij deze gelegenheid moest ook ieder den eed van neutraliteit afleggen. Generaal Barton, die sinds eenigen tijd niet meer zoo vriendelijk was (waarschijnlijk door de treurige verliezen, die geleden werden), kwam zelf in het hospitaal en verlangde, dat alle Boeren, die dezen eed nog niet hadden gezworen, hem nu moesten afleggen, zoodra zij uit het hospitaal ontslagen werden. Of het altijd gebeurd is, weet ik niet; het was in ieder geval niet onze zaak. Met het oog op de ontzettende ellende, die de uitvoering der laatste proclamatie tengevolge zou hebben, wendde zich dominé Radloff tot lord Methuen, waarop deze proclamatie tot op te bepalen datum werd herroepen.

Een jonge Engelsche dokter, een jingo van het eerste water, die reeds bij zijne aankomst te Krügersdorp vertelde, dat na de inneming van Pretoria de oorlog wel in eenige weken afgeloopen zou zijn, voelde zich verplicht ieder achterdochtig gade te slaan en uit te hooren. In dien tijd werden er ook weer verschillende menschen gevangen genomen. Men moest voorzichtig zijn met zijn woorden,

Engelsche troepen, op den achtergrond een mijn.

anders kwam men zonder pardon in de gevangenis, waar men slecht water en harde beschuit kreeg en lang op het gerechtelijk onderzoek

moest wachten. Ik gaf de zusters dus den raad zich slechts met de zieken te bemoeien, hetgeen zij met de meeste opoffering ook dag en nacht gedaan hebben.

Bovengenoemde arts was ook van meening, dat op het dak van het hospitaal niet de Duitsche en Hollandsche vlag moest wapperen, maar de Engelsche, doch de gewonde luitenant Torner viel hem verontwaardigd in de rede met de woorden: „are you a gentleman?" Ook wij gaven hem te verstaan, dat hij als onze gast ons hospitaal moest nemen, zooals het was en onze vlaggen bleven wapperen. Hij vnnd het ook vreemd, dat de Duitsche doktoren op den Boerenkant waren. Het moest hem ook weer herinnerd worden, dat de Engelschen van het begin af voor iedere hulp van vreemden bedankt hadden.

Het heen en weer trekken der Boeren door Krügersdorp scheen geen einde te nemen. Zij trokken met hun ammunitie- en voorraadwagens van het Zuiden en Westen en weer terug. Om een groot getal dezer wagens voort te bewegen, bedienden zich de Engelschen van een soort straatlocomotief, die als een snuivend monster zijn last voorttrok.

Niettegenstaande de strenge bewaking drongen er toch nog geregeld berichten tot ons door, waaruit bleek, dat het de Boeren toch nog niet zoo slecht ging: overal stonden zij nog hun man; ook in de omstreken van Pretoria.

Den 19den Juli hadden de Boeren in Potchefstroom weer eens een proviandwagen buitgemaakt, de rails opgebroken, de Engelsche bezetting op de vlucht gedreven en de Engelsche vlag van het gouvernementsgebouw gehaald.

De volgende dagen was de verbinding tusschen Krügersdorp en Potchefstroom verbroken: de Engelschen konden met hunne reparaties aan de spoorlijn niet klaar komen. Was dit gerestaureerd, dan werd dat weer vernield; zoo hadden zij volop te doen. Van toen af moest dominee Radloff of veldcornet Fourie of landdrost Humann om beurten de treinen begeleiden. Zelfs dicht in de buurt van Krügersdorp scheen het nog niet veilig te zijn.

Eens werd een gewond Engelschman binnengebracht en kort daarop een Boer. De eerste beweerde, dat hij een ongeluk met zijn geweer had gehad, maar eigenlijk was het een soldaat, die patrouilledienst verrichtende gewond werd.

De Boer was in de buurt van Sterkfontein gevonden. Zijne kameraden hadden hem in den steek gelaten; hij bleef in den kouden nacht alleen achter, Zelfs waren zijn wollen dekens meegenomen. Niettegenstaande het ontzettende bloedverlies had hij zich toch nog een band om het bovenbeen gebonden om het bloeden te stelpen, tot hij des morgens om 10 uur door een kaffer gevonden en naar de naburige farm van Mr. Noland gebracht werd. Hij had N.B. een schot op 53

M. afstand in het dijbeen gekregen, vermoedelijk van een granaatsplinter. In Noland's farm viel hij in de kundige handen van Hewitt, die hem flink wat jodoformpoeder in de wond strooide. Na anderhalven dag, toen de dij rood en gezwollen was, werd hij in het hospitaal gebracht, omdat men er zooveel goeds van gehoord had! Generaal Barton was juist aanwezig, toen de Boer binnengebracht werd en Dr. Alexander hielp mij bij het aanleggen van het verband. Twaalf splinters werden er uit de wond verwijderd! Aan de eene zijde was de wond slechts heel klein, maar aan de andere als een vuist zoo groot. De wond genas echter geheel normaal.

Den 16den Juni overhandigde Dr. Alexander ons de volgende telegrammen van generaal Smith Dorreen en lord Roberts:

„Onze gewonden werden uitstekend verpleegd door de Duitsch-Hollandsche ambulance: Dr. v. d. Borne, Dr. Fessler, Dr. Stephan en de hoofdverpleegster zuster Marie. Ik ben er vast van overtuigd, dat lord Roberts hunne edelmoedige hulp zal waardeeren.

Het andere telegram luidde:

„Lord Roberts is zeer verheugd over uwe mededeeling en hij verzoekt u aan allen die in uw telegram genoemd zijn, te verzekeren, dat ik van harte dankbaar ben voor alles, wat zij voor onze troepen hebben gedaan en nog doen."

* * *

Het getal onzer chirurgische zieken werd van dag tot dag kleiner. De Boeren trokken naar hunne woningen en de Engelschen werden naar Johannesburg getransporteerd. Soms werd nog wel door het Röntgen-apparaat bepaald of de ligging van een kogel hinderlijk kon worden, maar anders was er aan chirurgisch werk niet veel te doen. De Engelschen zeiden, dat zij een constructie als van ons apparaat in heel Afrika nog niet gezien hadden.

Doch dagelijks kwamen er typhus-zieken binnen, die er werkelijk slecht aan toe waren. Er verliep ook bijna geen dag, of wij hadden een sterfgeval onder hen, hetgeen op de omgeving neerdrukkend werkte. De leden der Saint-John-ambulance zeiden, dat zij in 8 maanden geen bed hadden gezien en van den oorlog meer dan genoeg hadden.

Het ging de Engelsche troepen al niet veel beter. Dat onophoudelijk heen en weer trekken in stof, vuil en hitte en het jagen naar een vijand, die hen van alle kanten lastig viel, zonder dat het tot een beslissend gevecht kwam, was ook wel hard.

Den 26sten Juli kwam het Engelsche veldhospitaal onder sergeant-majoor Thiele uit Heilbron. Deze plaats hadden zij binnen 24 uur moeten verlaten, daar De Wet[1]) zoo dichtbij was. Het oorspronkelijk plan was, dat zij naar Johannesburg zouden gaan, maar

onderweg hoorden zij, dat zij in Krügersdorp het hospitaal moesten overnemen.

Dr. Stephan. Dr. Buttler.
Dr. Lander. Dr. Fessler. Dr. v. d. Borne.

Hiermee werden wij van onzen plicht ontslagen en haalden dus onze vlaggen binnen. Dr. Alexander sloeg mij voor, als hoofdchirurg werkzaam te blijven en men bood ons doktoren 20 shilling en de zusters 10 per dag voor den tijd, dien wij in het hospitaal bezig zouden zijn. Daarvan wilden wij natuurlijk niets hooren. We hielpen de nieuw aangekomenen op streek, vóór wij vertrokken. Hiertoe voelden wij ons niet alleen verplicht tegenover de achtergebleven

---

[1]) De Wet had bevel gekregen om generaal Little bij Lindley te vervolgen. (19 Juli.), maar kon het door een gevecht niet ten uitvoerbrengen. Hij behaalde eene overwinning bij Honigspruit, 3—4 uren van Heilbron.

Boeren, maar ook tegenover Dr. Alexander, die in ieder opzicht getoond had een eerlijk en flink collega te zijn. Ook de zusters hadden geen reden zich te beklagen over de behandeling der Engelschen in het hospitaal.

Nu begon echter eene huishouding, waarin wij ons niet meer thuis voelden. In den tuin werd een tent voor keuken ingericht, waar voor alle zieken zonder onderscheid hetzelfde voedsel werd gekookt.

De zusters voelden zich niet meer thuis op haar arbeidsveld.

Om naar de Boerenlinie's terug te kunnen keeren moesten wij weten, waar zich het hoofdkwartier der ambulance bevond. Dit was geen gemakkelijke taak, Gedurende al dien tijd had men onze correspon-

Engelsche ambulance-wagen. Station te Krügersdorp.

dentie van beide kanten onderschept. Ook wisten wij niet, hoe het met de Boeren stond, wij waren volkomen van de buitenwereld afgesneden geweest. Op slot van rekening waren wij eigenlijk niet bedroefd deze treurige hospitaaltoestanden vaarwel te moeten zeggen. Wij stonden volkomen machteloos er tegenover.

Toen generaal Barton ons den vrijpas over Johannesburg naar Vereeniging, Kroonstad, Springfontein, Bothalie overhandigde, bedankte hij ons nog eens in naam van lord Roberts voor onze hulp.

Ik protesteerde tegen den vrijpas, daar de Hamburgsche zuster en ik al een retourbillet over Lorenzo-Marquez hadden, maar men wilde er niets van hooren.

Dr. v. d. Borne boden zij £ 8 aan voor zijne kostbare paarden. Maar hij zeide mij, dat hij ze in Johannesburg veel beter kon verkoopen. Ik waarschuwde hem er voor.

Kort vóór ons vertrek deelde hij mij mede, dat de generaal hem verlof had gegeven de paarden in Johannesburg te verkoopen. Tot dit doel verliet hij Krügersdorp één dag vroeger dan wij. Hij nam Mr. Wright mee, niettegenstaande ik het hem sterk afraadde.

Generaal Barton begeleidde ons zelf naar het station en zorgde voor alle mogelijke comforts.

In mijne groote bezorgdheid voor mijn Röntgen-apparaat, dat ik

Engelsche arts. Engelsche arts. Zuster Cousinet.
Zuster Engelhart. Dominée Tobias.
Zuster v. Schermbeek. Zuster Meiszner.
Station Honig-spruit. Kolenwagen met uitgewezenen rechts op den achtergrond.

naar den Duitschen consul te Johannesburg bracht, vergat ik, dat ik zelf met den trein mee moest. Zoodoende moest ik later een plaatsje onder een kanon in een goederentrein voor lief nemen om niet achter te blijven. Dit geschiedde natuurlijk tot groot vermaak van alle reizigers. Voor mij was het minder prettig. Ik zou zeker van koude omgekomen zijn, als een Engelsch soldaat mij niet zijn deken had geleend en Fox me verder verwarmd had. Van den trein uit kon ik op mijn gemak den Afrikaanschen sterrenhemel bewonderen.

Naast de vier heldere sterren van het Zuiderkruis bevond zich een donkere vlek aan den hemel, die bij de Boeren bekend staat onder den naam van „hel" of „kolenzak". Vallende sterren doorkruisten de lucht, en naast den Melkweg waren rechts en links twee groote nevelvlekken te zien, doch veel duidelijker dan bij ons in Europa. Maar in het algemeen is onze sterrenhemel toch mooier.

Bijna bevroren kwam ik te Johannesburg aan, waar Dr. v. d. Borne

Engelsch lager bij Honigspruit; rechts zijn schansen.

me opwachtte. De zusters waren dadelijk naar het hôtel gegaan. Hier waren wij verplicht eenige dagen op eigen kosten te blijven, daar De Wet de spoorlijn had opgebroken. In 't Long-hôtel, waar wij ons ophielden, verrasten de Engelsche doktoren ons nog eens met een afscheidsbezoek. Bij een glas wijn dronk Dr. v. d. Borne op het welzijn van de Koningin der Nederlanden en ik op onzen Keizer.

Majoor Hill en de Engelsche dominé Tobias, die de zieken geregeld in het hospitaal bezocht, begeleidden ons zelfs verder op reis.

Bij het station Roodeval passeerden wij de plaats, waar De Wet den 6den Juni een Engelsche ammunitie-wagen in de lucht had laten springen. Over het onherbergzame veld verstrooid, lagen stukken van lydditbommen, daartusschen verscheurde papieren. De soldaten klommen alle uit de wagens om te zien, of er tusschen de snippers papier ook een bekend handschrift was; eene droevige rest van brieven, waar zij reeds lang op gewacht hadden.

De doornboschjes in deze woeste streek boden den Boeren

eene uitstekende gelegenheid voor een overval. Ook zag men overal langs de rails tot op grooten afstand gemaskeerde kuilen gegraven, waar de vijand op zijne vlucht over struikelen moest. Ook toen scheen de lucht weer niet geheel zuiver te zijn.

Zuidelijk van het station moesten wij halt houden en in een groot kamp overnachten. De Wet was weer in de buurt. Majoor Hill en de Engelsche soldaten verlieten gewapend den trein, verschansten zich in de loopgraven en in de kuilen, waarvan ik reeds sprak. Ons werd gezegd, dat wij ons op een overval moesten voorbereiden en in geval daarvan ook direct in deze loopgraven plat moesten gaan liggen, waar wij eenigszins beschermd zouden zijn. Wij hoorden in den nacht

Engelsch lager, brug over de Zandrivier bij Ventersburg.

wel schieten, maar merkten eerst den volgenden morgen, wat er eigenlijk gebeurd was. Voor en achter den trein waren op vijf verschillende plaatsen de rails opgebroken en dat in dezen éénen nacht. Ook zag men in een der spoorwagens twee gaten, door schoten van een klein- en groot-kaliber-geweer veroorzaakt. De kogel was door den gepantserden wand gedrongen. Majoor Hill wees ons eene farm, die twee uur westelijk van de spoorlijn lag en vanwaar men verwachtte, dat de Boeren ondersteund werden. Men dacht er over deze farm de volgende week te verwoesten, omdat de overvallen der Boeren in de buurt van Honingspruit niet ophielden.

De geheele spoorlijn was afgezet met Engelsche kampen, loopgraven, diepe gaten en blokhuizen. Wij waren ook herhaaldelijk in de gelegen-

heid het werk der Engelsche pontonniers te bewonderen. De bruggen waren stevig en heel handig in elkaar gezet, bijv. over de Rhenosteren Zandrivier.

Uit de bruggen, die de Boeren vernielden, maakten de Engelsche weer nieuwe. Soms waren deze slechts uit dwarsliggers samen gesteld, die door ijzeren bouten met elkaar verbonden waren. Daaroverheen waren dan weer de rails gelegd. Alles behalve behagelijk een rit over zulk onstevig werk!

Het was 's nachts erg koud geworden en gedurende de geheele week, die wij in den trein doorbrachten, stopte de trein, zoodra het donker werd en gingen wij niet weer verder, vóór het helder dag was. Nu! we waren hartelijk blij, toen wij in het Zuiden van den Vrijstaat waren, waar het gevaar voor een nachtelijken overval geringer was. We kwamen toen ook beter vooruit. Ieder verlangde naar het einde van den tocht, want eens in de drie dagen was het slechts mogelijk eenige scheppen water te krijgen om gezicht en handen te wasschen. Gelukkig hadden wij nog al eene hoeveelheid eau de cologne meegenomen, daar men in Afrika altijd tegen watergebrek gewapend moet zijn.

Bruine springbokken met hunne liervormige horens brachten door hunne aardige groepjes leven in de doode steppenvlakte.

In Brandfort, Bloemfontein en Springfontein waren groote lazaretten langs de spoorlijn, die sterk bezet waren, en van de stations had men door zandzakken met schietgaten heele vestingen gemaakt.

Na een week reizen kwamen wij eindelijk in East London. waar wij door den provoost-generaal-majoor I. E. Ker Fox, niet juist beleefd ontvangen werden, geheel in tegenstelling met de manier, waarop wij tot nu toe in het Engelsche kamp behandeld waren. Het scheen mij toe, dat wij op dezelfde wijze behandeld werden als de uitgezette Duitsche, Oostenrijksche en Hollandsche families, die met ons de reis naar de stoomboot maakten.

Dr. v. d. Borne wilde men in het geheel niet doorlaten, maar later werd hij op zijn eerewoord op vrije voeten gesteld. Voor alle zekerheid ging ik naar den Duitschen consul, wat ten gevolge had, dat wij allen naar het hôtel konden gaan om daar op eene gunstige gelegenheid te wachten om ons in te schepen. Op het consulaat vond ik een telegram van generaal Barton, waarin hij ons „goede reis" wenschte. Deze gelegedheid nam ik te baat hem te telegrafeeren, dat ik hoopte, dat de zusters aan boord eene goede behandeling zouden genieten.

Wij waren verplicht drie dagen in East-London te blijven, eer wij ons konden inschepen. De zee was zóó woelig, dat er aan overtocht niet te denken viel. Toen wij eindelijk aan boord waren, konden wij daar ook nog eene week wachten, eer wij vertrokken. Het was alles behalve genoeglijk: geen minuut lag de boot stil. Zij werd onop-

houdelijk heen en weer geslingerd en toch zag men steeds hetzelfde punt voor zich liggen! Deze éene week scheen langer dan het geheele overige deel der reis. Hierbij vertelde tot dagelijksche ergernis de een van dit, de ander van dat onrecht, hem aangedaan. De „Breamar Castle" lag in de haven van East-London om uitgewezen vreemdelingen naar Europa te brengen, maar moest wachten, tot de boot vol was. Langzamerhand had men in de derde klasse 120 kinderen en 450 groote menschen ondergebracht, die als haringen in eene ton bij elkaar gepakt werden.

Wij waren nu spoedig over ons lijden heen, maar Dr. v. d. Borne werd even vóór het vertrek der boot gevangen genomen en weer aan wal gebracht. Gouverneur Smith liet hem in de gevangenis brengen; later werd hij weer naar Krügersdorp getransporteerd en moest daar terechtstaan voor vee, dat Mr. Wright, zooals Dr. v. d. B. mij schreef, daar voor eigen rekening had verkocht. Deze beweerde, toen het ontdekt werd, dat Dr. v. d. Borne hierbij de hand in het spel gehad had, eene beschuldiging, die hem deze onaangenaamheden bezorgde. Wij kregen aan boord 1ste klasse hutten en werden uitstekend behandeld, doch des te onaangenamer trof ons den treurigen toestand der passagiers derde klasse.

De arme schepseltjes hadden huis en haard in den steek gelaten en moesten met het noodigste rondkomen. Jonge vrouwtjes moesten zonder haar man de reis aanvaarden, daar de laatsten als krijgsgevangenen naar Ceylon gestuurd waren of nog in het veld stonden, en zij soms beiderzijds niet wisten, wat van hunne familie geworden was.

Nu, de reis was lang genoeg om in alle mogelijke vermoedens op te gaan, meestal niet van den vroolijksten aard.

Het zijn verschrikkelijke folteringen, die men te doorstaan heeft; deze onzekerheid, dat zweven tusschen hoop en vrees. Menigeen weet eerst dan, wat hij te verliezen heeft, of hoeveel geluk eens zijn eigendom was. Zou het ooit terugkeeren? Men zou elkander voor het laatst nog zooveel te zeggen hebben! Zou men in Europa iets van elkaar hooren, maar eer dat zoover was? Gedurende dien langen droevigen tijd hoorde men in het geheel niets; nergens mocht men uitstappen en slechts in Los Palmos werd aangelegd, maar ook daar kwam geen courant aan boord.

Andere vrouwen hadden nog even in East Londen afscheid genomen van haar echtgenoot, die daar in het hospitaal aan typhus leed. Tijd genoeg werd haar gelaten om zich aan hare droevige gedachten over te geven in deze 6 weken, waarin men slechts water en lucht zag.

Onze kapitein deed alles om het de zusters aan boord zoo prettig mogelijk te maken, Mij liet hij geen rust, vóór hij mij het getal Engelsche schepen had voorgerekend, dat wij dagelijks ontmoetten, alle getooid met de „liberal flag". Dat duurde net zoo lang, tot

